

Lönebildningsrapporten 2012

KONJUNKTURINSTITUTET gör analyser och prognoser över den svenska och den internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

I **Lönebildningsrapporten** analyserar vi varje år de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen. Du kan ladda ner rapporten från vår webbplats, www.konj.se/lonebildning.

Wage Formation in Sweden är en engelsk översättning av Lönebildningsrapportens sammanfattning.

Det finns också statistik i form av utfalls- och prognosdata över den svenska och internationella ekonomins utveckling. Se www.konj.se/statistik.

En ordlista över olika ekonomiska begrepp finns på Konjunkturinstitutets hemsida, www.konj.se/ordlista. Ordlistan förklarar facktermer och definierar hur Konjunkturinstitutet använder olika begrepp.

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning). Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning och löneförhandlingar.

Kapitel 1 sammanfattar rapporten. Kapitel 2 beskriver dels resultatet av den senaste avtalsrörelsen, dels hur normering, reallöner och vinster har utvecklats de senaste 15 åren då Industriavtalet varit verksamt. Kapitel 3 presenterar de makroekonomiska förutsättningarna för den kommande avtalsrörelsen. I kapitel 4 presenteras en teoriram utifrån vilken Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslöshetens utveckling belyses med hjälp av empirisk analys. I kapitel 5 konkretiseras Konjunkturinstitutets tankar om hur löner, vinster och sysselsättning hänger ihop på kort- och lång sikt i en ekonomi som den svenska med rörlig växelkurs. Kapitel 6 redovisar nya beräkningar som belyser vilka faktorer som påverkar lönegapet mellan kvinnor och män samt hur det förändrats det senaste decenniet. Rapporten innehåller även fem fördjupningar där bland annat produktivitet, lönsamhet och matchningseffektivitet analyseras mer ingående.

Prognosen i denna lönebildningsrapport är en uppdatering av vissa delar av Konjunkturinstitutets senaste fullständiga prognos (se Konjunkturläget, augusti 2012). Uppdateringen beror på att nationalräkenskaperna har reviderats efter att augustiprognosen publicerats. På Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se, finns nyckeltal från uppdateringen och fullständiga data från augustiprognosen.

Arbetet med årets rapport har letts av forskningschef Göran Hjelm.

Stockholm i oktober 2012

Mats Dillén
Generaldirektör

Innehåll

1 Sammanfattning.....	7
1.1 Utgångsläget 2012	7
1.2 Makroekonomiska förutsättningar 2013–2016.....	9
1.3 Sambandet mellan lönebildning, stabiliseringspolitik och konjunkturåterhämtning	11
1.4 Lönebildning vid rörlig växelkurs	12
1.5 Strukturella förklaringar till arbetslöshet	15
1.6 Lönegap mellan kvinnor och män.....	16
2 Lönebildningen 1997–2012	19
2.1 Avtalsrörelsen 2011–2012	19
2.2 15 år med Industriavtalet – normering, reallöner och vinster.....	24
3 Makroekonomiska förutsättningar för avtalsrörelsen	33
3.1 Inledning.....	33
3.2 Internationell utveckling 2012–2016.....	35
3.3 Utvecklingen i Sverige 2012–2016	37
3.4 Alternativa scenarier för löner och penningpolitik	43
4 Jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer och utveckling.....	67
4.1 Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet	68
4.2 Teoretisk analys av jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer	69
4.3 Empirisk analys av jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer	76
4.4 Jämviktsarbetslöshetens utveckling till 2020.....	86
5 Konjunkturinstitutets tankeram – frågor och svar	103
5.1 Lönebildning vid fast och rörlig växelkurs.....	105
5.2 Löneutveckling på lång sikt	108
5.3 Löneutveckling på medellång sikt – strukturell analys	112
5.4 Löneutveckling på kort sikt – konjunkturell analys	117
5.5 Normering.....	123
6 Lönegapet mellan kvinnor och män.....	129
6.1 Inledning.....	129
6.2 Lönegapet i privat sektor.....	132
6.3 Dekomponering av lönegapets förändring.....	136
6.4 Glastakseffekter i privat och offentlig sektor	147

FÖRDJUPNING

Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden.....	49
Lönsamheten hos företag i Sverige.....	59
Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden.....	91
Sämre matchningseffektivitet leder till högre arbetslöshet	97
Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten.....	99

1 Sammanfattning

En stor avtalsrörelse står för dörren och ca 2,5 miljoner arbetstagare ska få sina kollektivavtal omförhandlade under första halvåret 2013. De kommande åren kännetecknas av hög arbetslöshet och relativt svag produktivitet utveckling. Eurokrisen påskyndar strukturomvandlingen vilket pressar vinster och marknadsandelar inom exportindustrin. Eurokrisen belyser också att en Europainorm inte är tillämplig för analys av lönebildningen i Sverige. Arbetsmarknadens parter kan skynda på anpassningen mot lägre arbetslöshet men behöver stöd från penningpolitiken. Nedgången i arbetslöshet hämmas dock av en försämrade matchning på arbetsmarknaden vilket i första hand kan påverkas av politiska beslut. "Glastakseffekter" – att lönegapet mellan kvinnor och män är större i de högsta inkomstgrupperna – existerar fortfarande inom både näringslivet och offentlig sektor men omfattningen har minskat det senaste decenniet.

Lönebildningsrapporten beskriver de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen och den kommande avtalsrörelsen. Rapporten syftar till att bistå arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet med ett kvalificerat underlag. Konjunkturinstitutet uttrycker inte någon uppfattning om hur löner bör utvecklas.¹

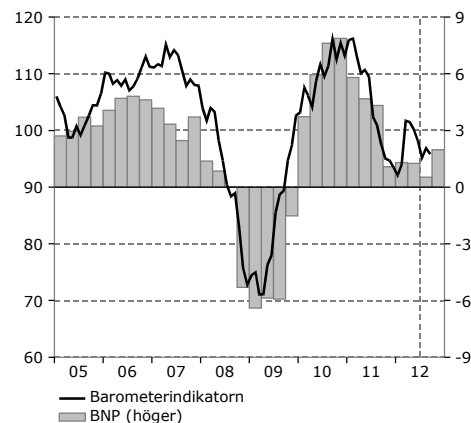
1.1 Utgångsläget 2012

Utgångsläget i ekonomin är en viktig förutsättning för avtalsrörelsen. Företagen bedömer att efterfrågeläget nu är svagare än normalt, vilket stödjer Konjunkturinstitutets bedömning att svensk ekonomi befinner sig i en lågkonjunktur. Nationalräkenskaperna för andra kvartalet 2012 visar att tillväxten i svensk ekonomi bromsar in. Indikatorer och ny statistik pekar mot att inbromsningen har fortsatt tredje kvartalet, men tillväxten väntas öka något fjärde kvartalet (se diagram 1 och diagram 2). En viktig förklaring till det försämrade konjunkturläget är den internationella utvecklingen där indikatorer pekar mot en försvagning (se diagram 3). Sammantaget innebär detta att lågkonjunkturer förväntas i närtid.

¹ Som beskrivits i tidigare rapporter är det arbetskostnaden och inte lönen som är det centrala begreppet för lönebildningen (se exempelvis fördjupningen "Från avtalsrörelse till arbetskostnad", Lönebildningsrapporten 2010). Arbetskostnaden beaktar förutom timlönen andra kostnader för arbetsgivaren, framför allt arbetsgivaravgifter. Som framgår av kapitel 2 är den procentuella utvecklingen likartad över tid för arbetskostnader och löner. För att underlätta framställningen används lönebegreppet genomgående i denna sammanfattning även om det är arbetskostnad som avses.

Diagram 1 Barometerindikatorn och BNP

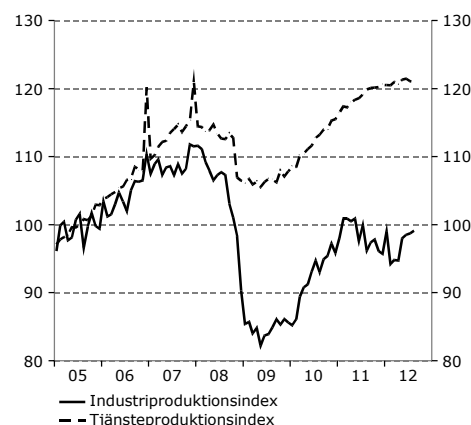
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Industriproduktionsindex och tjänsteproduktionsindex exkl. fastighetsverksamhet

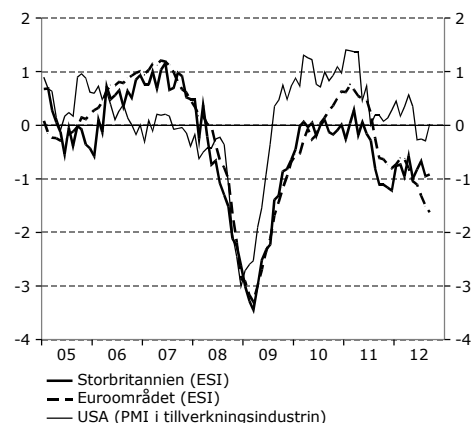
Index 2005=100, säsongsrensade månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Internationella konjunkturindikatorer

Standardiserade avvikelser från medelvärdet, månadsvärden

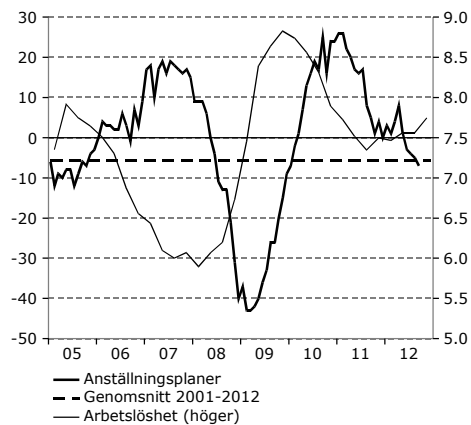

Anm. ESI står för Economic Sentiment Indicator och PMI för inköpschefens index.

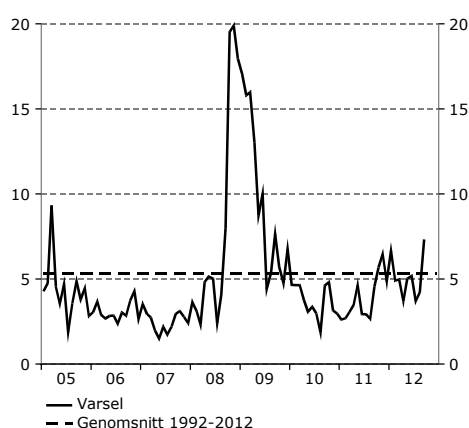
Källor: European Commission, Institute for Supply Management och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Anställningsplaner i näringslivet och arbetslöshet

Nettotal respektive procent av arbetskraften, säsongrensade månads- respektive kvartalsvärden

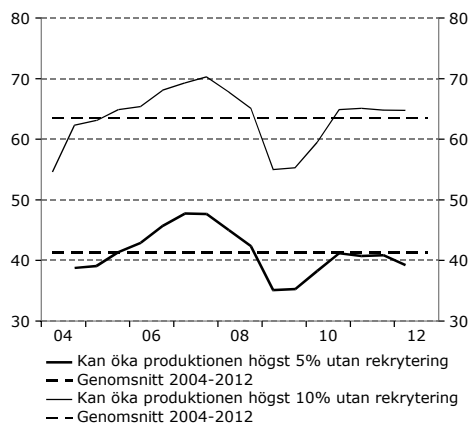
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 Varsel Tusental

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Resursutnyttjandet inom företagen

Andel arbetsställen som utnyttjar personalresurserna nästan fullt ut, procent

Källa: Arbetsförmedlingen.

ARBETSLÖSHETEN ÖKAR MOT 8 PROCENT

Efter finanskrisens utbrott i slutet av 2008 ökade arbetslösheten till nästan 9 procent (se diagram 4). Arbetslösheten föll sedan tillbaka till knappt 7,5 procent i slutet på 2011. Sedan dess har dock arbetslösheten börjat öka igen, om än i långsam takt. Ökningen fortsätter under resterande delen av 2012 och arbetslösheten når ca 8 procent 2013. Den svagare utvecklingen i närtid stöds av att företagens anställningsplaner har fallit tillbaka ytterligare samt att varslen i september var högre än normalt (se diagram 4 och diagram 5).

LEDIGA RESURSER INOM FÖRETAGEN ÖKAR PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN FRAMÖVER

Produktivitetsutvecklingen de kommande åren beror dels på införandet av ny teknologi, dels på i vilken utsträckning det finns lediga personalresurser inom företagen i närtid (så kallad labour hoarding). Eftersom det är förenat med kostnader att säga upp och anställa personal behåller företagen personal vid tillfälligt låg efterfrågan. Det innebär att produktiviteten vanligtvis utvecklas svagt i en konjunkturedgång. När konjunkturen sedan vänder upp kan produktionen öka genom att använda befintlig personal fullt ut, vilket innebär att produktivitetstillväxten ökar.

Eftersom det inte finns något direkt mått på graden av labour hoarding måste olika indikatorer analyseras. En viktig indikator är andelen företag som kan öka produktionen med som mest 10 respektive 5 procent utan att anställa mer personal (se diagram 6), det vill säga andelen företag som producerar nära sitt kapacitetstak. Om andelen företag nära kapacitetstaket är låg är det ett tecken på mer labour hoarding än normalt – många företag kan öka produktionen utan att behöva anställa personal. Senaste mätningen gjordes under våren 2012 och indikerar att graden av labour hoarding varken är större eller mindre än normalt. Konjunkturinstitutet bedömer att företagen till viss del kommer att betrakta den svagare efterfrågeutvecklingen under andra halvåret 2012 som tillfällig och därför behålla personal i större utsträckning än vad som produktionsnivån kräver i närtid. Det innebär att resursutnyttjandet inom företagen enligt indikatorn i diagram 6 sannolikt faller under sitt medelvärde vid nästa mätning, det vill säga tyda på ökad labour hoarding.

Sammantaget bedöms labour hoarding dra ned näringslivets produktivitetsnivå med ca 0,5 procent i utgången av 2012. Denna obalans normaliseras under 2013, vilket innebär att produktivitetstillväxten blir motsvarande högre än trendtillväxten under 2013.

LÖNSAMHETEN NÄRA NORMAL I RELATION TILL KONJUNKURLÄGET OCH HISTORISKA GENOMSNITT

En hög lönsamhet i utgångsläget innebär en högre löneutveckling enligt historiska mönster (se kapitel 4). Lönsamheten varierar över konjunkturcykeln bland annat på grund av graden av labour

hoarding. Ett sätt att uppskatta om lönsamheten är normal eller inte relativt konjunkturläget är att använda företagens egna bedömningar av lönsamheten och efterfrågeläget. Dessa mått indikerar att lönsamheten för närvarande är i linje med det historiska mönstret i relation till uppskattat efterfrågeläge (se diagram 7).

Två sätt att uppskatta om lönsamheten är normal jämfört med nivån vid konjunkturrell balans är att beräkna historiska genomsnitt för vinstandelen och kapitalavkastningen enligt nationalräkenskaperna. Kapitalavkastningen ligger något över ett historiskt snitt medan vinstandelen ligger något under (se diagram 8).²

Konjunkturinstitutets samlade bedömning är att lönsamheten kan betraktas som normal relativt efterfrågeläget i ekonomin men något lägre än historiska genomsnitt. Det sistnämnda beror bland annat på att det finns lediga resurser (labour hoarding) inom företagen i utgången av 2012. När dessa tas i anspråk i konjunkturuppgången 2013 bedöms både kapitalavkastningen och vinstandelen stiga något. Det innebär att summan av produktivitetstillväxten och ökningstakten i företagens priser temporärt överstiger löneökningstakten.

1.2 Makroekonomiska förutsättningar 2013–2016

Arbetsmarknadens parter kan i samspel med Riksbanken i viss utsträckning påverka takten i den konjunkturella återhämtningen. Utvecklingen de kommande åren styrs dock i huvudsak av faktorer som arbetsmarknadens parter inte kan påverka men som har betydelse för analysen av löner, vinster och sysselsättning. Det gäller faktorer som internationell konjunkturutveckling, strukturell produktivitetstillväxt och strukturuomvandlingens karaktär.

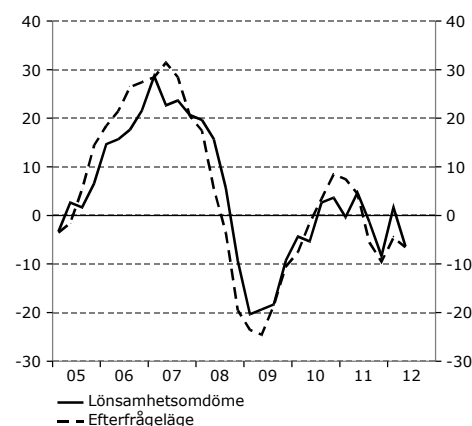
LÅNGSAM ÅTERHÄMTNING I EUROOMRÅDET OCH USA

Konjunkturinstitutets prognos bygger på antagandet att osäkerheten kring hur eurokrisen kommer att lösas successivt avtar och att förtroendet börjar återvända hos hushåll och företag i början av 2013. Det är förstås ett mycket osäkert antagande och bygger bland annat på att både euroområdets politiker och den europeiska centralbanken fortsätter att verkställa beslut som medför att offentliga finanser blir uthålliga och att banker kan undvika kollaps.

Behoven att spara både bland hushåll och i den offentliga sektorn är stora i både euroområdet och USA. Det innebär att även om förtroendet återvänder så blir återhämtningen långsam i

Diagram 7 Lönsamhetsomdöme och efterfrågeläge i näringslivet

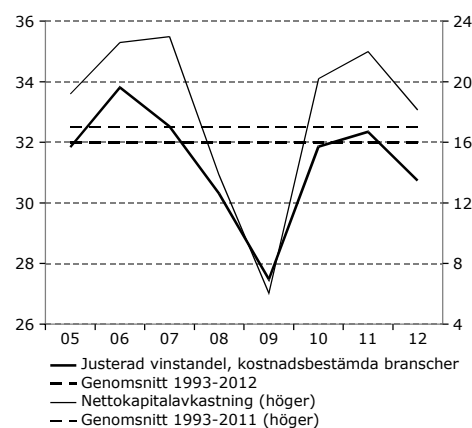
Nettotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 8 Vinstandel i näringslivet och kapitalavkastning i industrin

Procent

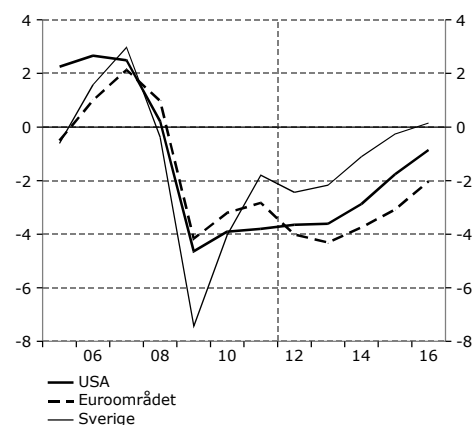

Anm. Se fotnot 2.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 BNP-gap

Procent av potentiell BNP

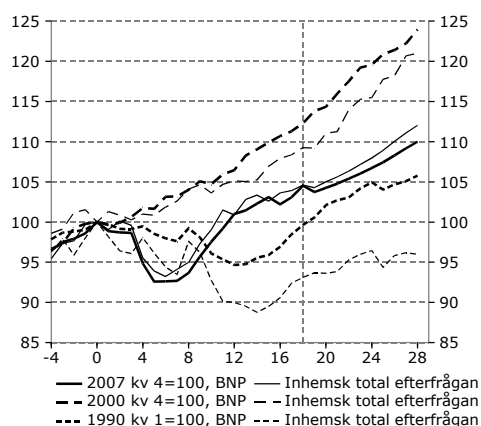

Källor: IMF, OECD och Konjunkturinstitutet.

² Som analyseras i kapitel 3 finns skäl att speciellt beakta vinstandelen i branscher vars prissättning på sikt endast bestäms av dess rörliga produktionskostnader. De branscher som bedöms inte ha fullt kostnadsbestämda produktpriser är: jordbruk och fiske; el, gas, värme och vattenförsörjning; småhus och fritidshus.

Diagram 10 BNP och inhemsk total efterfrågan

Index = 100 kvartal 0, se teckenförklaring nedan

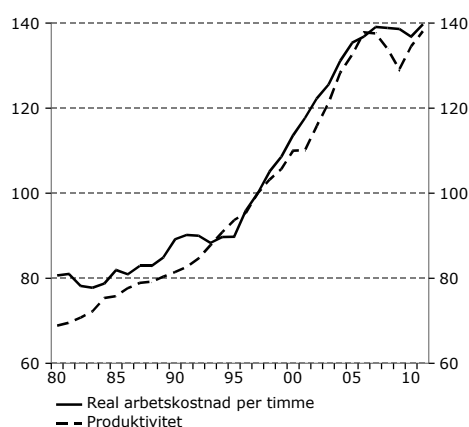

Anm. X-axeln avser kvartal. Datum avser sista kvartalet före BNP började falla. Prognosstreck gäller för den nuvarande återhämtningen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 11 Real arbetskostnad och produktivitet

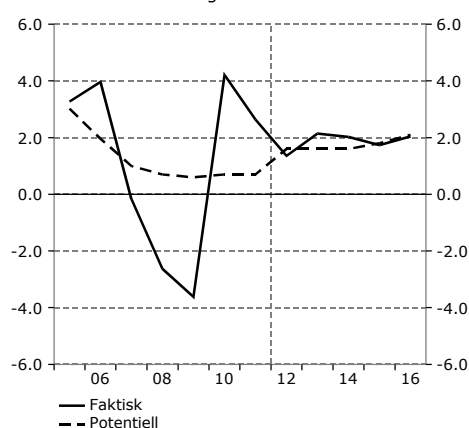
Index 1997=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

både euroområdet och USA (se diagram 9). Den förbättring i bytesbalansen som kunnat skönjas i länder som Spanien och USA efter finanskrisen beror främst på en låg inhemsk efterfrågan och därmed svag importutveckling. Denna förbättring i den så kallade externa balansen har därför inneburit en försämrad intern balans i form av stigande arbetslöshet.

Svensk ekonomi får därmed betydligt mindre hjälp från omvärlden jämfört med tidigare konjunkturuppgångar då BNP vuxit snabbare än inhemsk efterfrågan (se diagram 10). Exporttillväxten uppgår i genomsnitt till ca 5 procent per år 2013–2015, vilket är lägre än i konjunkturuppgångarna både på 1990-talet och 2000-talet. Konjunkturinstitutets uppdaterade prognos 2012–2016 sammanfattas i tabell 1.

Tabell 1 Valda indikatorer

Procentuell förändring om inget annat anges

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
BNP i USA	1,8	2,2	2,1	2,9	3,3	3,1
BNP i euroområdet	1,5	-0,5	0,5	1,8	2,1	2,5
BNP, kalenderkorrigerad	3,9	1,3	2,0	2,8	2,7	2,5
Arbetade timmar ¹	2,3	0,4	0,2	1,1	1,3	0,9
Arbetslöshet ²	7,5	7,6	7,9	7,6	7,0	6,6
Produktivitet i näringslivet ¹	2,6	1,4	2,1	2,0	1,7	2,0
Timlön i näringslivet ³	2,7	3,3	2,8	2,8	2,9	3,1
Arbetskostnad i näringslivet ¹	2,8	3,9	2,9	2,9	3,0	3,2
Arbetskostnadsandel	58,9	60,3	60,2	59,9	59,9	59,8
KPIF	1,4	1,1	1,3	1,1	1,5	1,9
Förädlingsvärdepriser	1,0	0,7	1,5	1,1	1,5	1,6
Reporänta ^{4,5}	1,75	1,00	1,00	1,50	2,00	2,75

¹ Kalenderkorrigerad. ² Procent av arbetskraften. ³ Enligt konjunkturlönestatistiken.

⁴ Procent. ⁵ Vid årets slut.

Anm. Prognosen i denna lönebildningsrapport är en uppdatering av vissa delar av Konjunkturinstitutets senaste fullständiga prognos (se Konjunkturläget, augusti 2012). Uppdateringen beror på att nationalräkenskaperna har reviderats efter att augustiprognozen publicerats. På Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se, finns nyckeltal från uppdateringen och fullständiga data från augustiprognozen.

Källor: SCB, Medlingsinstitutet, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

LÅNGSAMMARE PRODUKTIVITETSTILLVÄXT ÄN NORMALT

Reallöneutvecklingen följer produktivitetens utvecklingen på sikt. Så har även varit fallet de senaste femton åren då industriavtalet gällt på svensk arbetsmarknad (se diagram 11)

Som nämndes ovan varierar produktivitetstillväxten med efterfrågan över konjunkturcykeln bland annat som en följd av labour hoarding. Men produktivitetstillväxten kan även variera till följd av variationer i arbetskraftens och produktionens sammansättning, kapitalför djupning och den takt med vilken ny teknologi och nya arbetsmetoder tillämpas. Både den faktiska och den trendmässiga, eller potentiella, produktivitetens utvecklingen i näringslivet bedöms variera relativt kraftigt 2005–2016 (se diagram 12). Den genomsnittliga potentiella produktivitetstillväxten bedöms uppgå till 1,7 procent per år 2013–2015, vilket

kan jämföras med bedömningen 2,3 procent per år på lång sikt. Det beror bland annat på en för produktivitetens utvecklingen negativ utveckling av arbetskraftens och produktionens sammansättning. Dessutom bedöms finanskrisen och den efterföljande lågkonjunkturen innebära en långsammare takt i vilken ny teknik och nya arbetsmetoder tas fram och tillämpas. Faktisk produktivitetstillväxt uppgår till ca 2 procent per år 2013–2015 och överstiger därmed den potentiella tillväxten. Det beror på att det finns viss grad av labour hoarding vid utgången av 2012.

STRUKTUROMVANDLING PRESSAR VINSTER OCH MARKNADSANDELAR INOM EXPORTINDUSTRIEN

Finanskrisen påskyndar den strukturomvandling stora delar av världen står inför där länder med stora bytesbalansunderskott måste öka sin nettoexport medan det omvända gäller länder med stora överskott. Denna process har redan påbörjats och underskotten i bland annat Spanien och USA har minskat sedan 2007 medan överskotten i Kina och, i mindre utsträckning, Tyskland, har minskat. I Sverige var bytesbalansens andel av BNP som högst 2008.

Drivkraften för fortsatta förskjutningar i bytesbalanserna i världen är skiftet i sparande. Överskottsländer som Sverige, Kina och Tyskland har ett högt initialt sparande vilket ger utrymme för starkare konsumtionstillväxt medan det omvända gäller exempelvis många sydeuropeiska länder och USA. Sveriges bytesbalans bedöms därför fortsätta att falla tillbaka, vilket sammanfaller med en förstärkning av kronan (se diagram 13 samt kapitel 5).

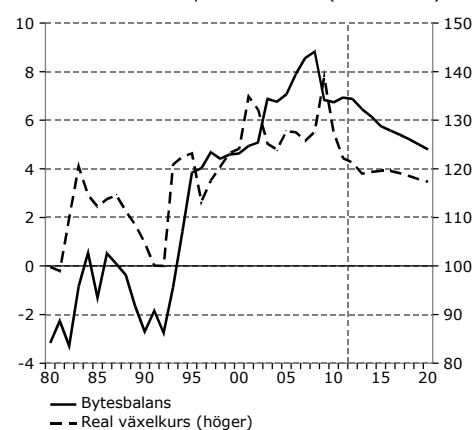
Denna strukturomvandling innebär att exportindustrin i Sverige möter en allt tuffare konkurrens. Den starkare växelkursen påverkar både produktion, lönsamhet och sysselsättning negativt. Lönsamheten och sysselsättningen i inhemskt inriktade sektorer kommer däremot sannolikt att stiga tack vare relativt stark tillväxt i inhemsk efterfrågan. Detta blir en drivkraft för strukturomvandlingen i Sverige.

1.3 Sambandet mellan lönebildning, stabiliseringspolitik och konjunkturåterhämtning

Konjunkturinstitutets prognos bygger på att hushåll, företag, arbetsmarknadens parter, riksdag och Riksbank agerar i linje med historiska mönster. Utvecklingen de kommande åren kan bli annorlunda om någon eller flera av ekonomins centrala aktörer agerar på ett annat sätt än vad som förutses i prognosen.

Diagram 13 Bytesbalans och real växelkurs

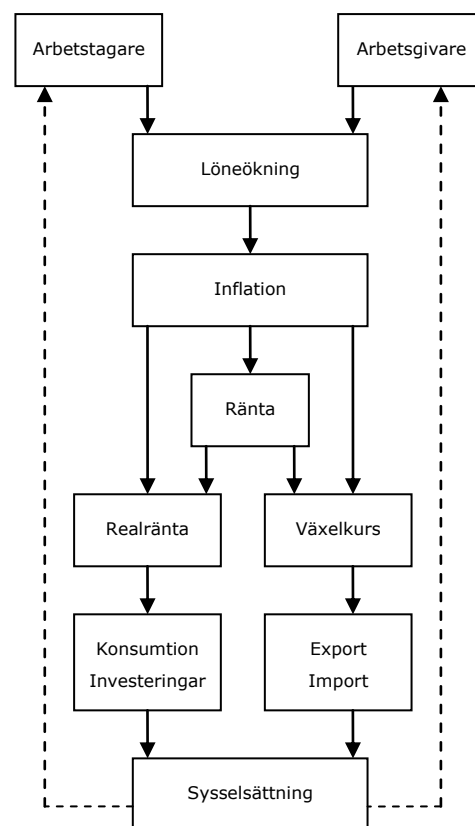
Procent av BNP respektive index (1992=100)

Anm. Real växelkurs baseras på KIX 16.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

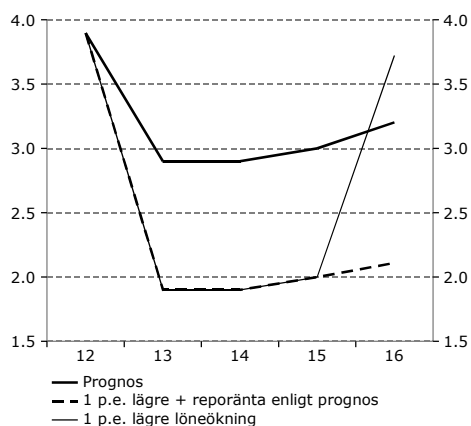
Figur 1 Samband mellan löner och sysselsättning vid rörlig växelkurs

Källa: Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?*, bilaga 5 till *Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11.

Diagram 14 Timlön i näringslivet

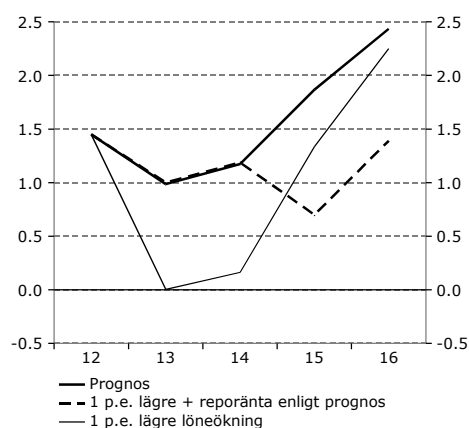
Procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Nominell reporänta

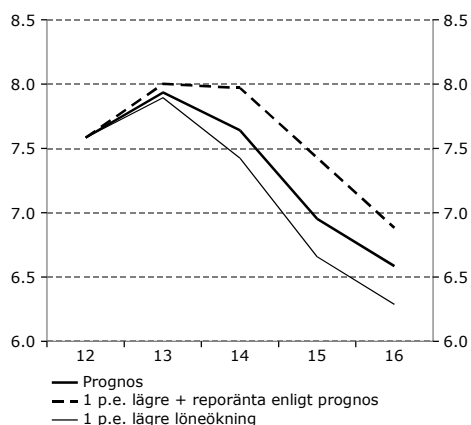
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 16 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

VIKTIGT ATT PARTERNA OCH RIKSBANKEN ÄR TRANSPARENTA OCH HAR FÖRTROENDE FÖR VARANDRA

Både löneutvecklingen och penningpolitiken påverkar hur snabb konjunkturåterhämtningen blir, vilket illustreras i figur 1 (se kapitel 5). En lägre löneökningstakt ger i normalfallet en snabbare konjunkturåterhämtning. Det kräver dock att Riksbanken för en mer expansiv penningpolitik så att realräntan faller och därigenom stimulerar konsumtion, investeringar och export. Om parterna har förtroende för Riksbanken och kan förutse dess agerande ökar sannolikheten för att de kan komma överens om lägre centrala avtal. Det krävs också att parterna på ett trovärdigt sätt kan signalera att en lägre löneökningstakt kommer till stånd de närmaste åren för att Riksbanken, som är framåtblickande i sitt agerande, ska sänka styrräntan.

LÄGRE LÖNEÖKNINGAR KRÄVER LÄGRE STYRRÄNTA FÖR ATT KONJUNKTURÅTERHÄMTNINGEN SKA GÅ SNABBARE

I kapitel 3 analyseras hur den ekonomiska utvecklingen påverkas av att två aktörer – arbetsmarknadens parter och Riksbanken – agerar annorlunda än vad som antas i prognosen. I två scenarier blir tillväxten i timlönen 1 procentenhet lägre per år 2013–2015 jämfört med Konjunkturinstitutets prognos (se diagram 14). I det ena scenariot antas Riksbanken agera utifrån historiskt mönster såsom det beräknas i Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD. I det andra scenariot antas reporäntebanan utvecklas som i Konjunkturinstitutets prognos i två år. I detta stiliserade exempel reagerar således inte Riksbanken på den lägre löneökningstakten (se diagram 15).

Eftersom företagen möter en lägre löneökningstakt och förväntar sig att Riksbanken ska agera höjer de sina priser långsammare. När Riksbanken inte sänker styrräntan stiger realräntan och återhämtningen går långsammare. Arbetslösheten blir till och med högre än i Konjunkturinstitutets prognos där löneökningstakten är högre (se diagram 16). Det understryker vikten av att såväl arbetsmarknadens parter som Riksbanken agerar transparent och trovärdigt.

1.4 Lönebildning vid rörlig växelkurs

I den offentliga debatten framhålls ibland att löneutvecklingen i Sverige bör följa utvecklingen i Europa eller delar därav. I kapitel 5 diskuteras flera strukturella och konjunkturrella skäl varför denna utgångspunkt inte är rimlig i en analys av förutsättningarna för löner, vinster och sysselsättning i Sverige.

EUROPANORM INGEN RIMLIG UTGÅNGSPUNKT FÖR EKONOMISK ANALYS AV LÖNEUTVECKLINGEN

Sett i backspegeln hade en gemensam löneutveckling det senaste decenniet varit bättre inom euroområdet än att lönerna i flera sydeuropeiska länder växte snabbare än till exempel lönerna i Tyskland. Den uppkomna situationen inom euroområdet visar dock tydligt att en gemensam löneutveckling ofta inte är lämplig ens i länder med fast nominell växelkurs. Skälet är att strukturella förändringar i länders bytesbalans kräver förändringar i den reala växelkursen. Det uppkommer genom högre löne- och prisökningar i länder med överskott i bytesbalansen jämfört med underskottsländer. Lönsamhets- och sysselsättningsnivån kan se annorlunda ut i olika länder, vilket också motiverar olika tillväxttakter i löner och priser. Dessutom kan olika produktivitetstillväxt motivera olika löneökningstakt. Produktivitetens utvecklingen inom euroområdet har varierat betydligt mellan olika länder det senaste decenniet (se diagram 17). Det har dock inte avspeglats i den relativa löneutvecklingen, vilket är en viktig orsak till de problem som nu föreligger inom euroområdet.

Slutsatsen är att även vid en fast växelkurs riskerar en Europanorm i normalfallet att vara en alltför stor förenkling. Betydligt djupare analys krävs för att analysera vilken löneutveckling som är förenlig med en hållbar bytesbalans samt önskvärd lönsamhets- och sysselsättningsnivå.

Vid rörlig växelkurs tillkommer fler faktorer som innebär att en Europanorm är än mer olämplig. I Sverige beräknar Konjunkturinstitutet att företagens priser som ligger till grund för deras lönebetalningsförmåga på lång sikt ökar med 1,3 procent per år när inflationen mätt enligt KPI är 2 procent. Det beror på skillnader i prisutveckling på de varor och tjänster hushållen köper och de varor och tjänster företagen producerar.³ Även om jämförbara länder har liknande inflationsmål kan därför olika branschstruktur och produktivitetstillväxt innebära att utvecklingen av löner och priser skiljer sig åt även på sikt.

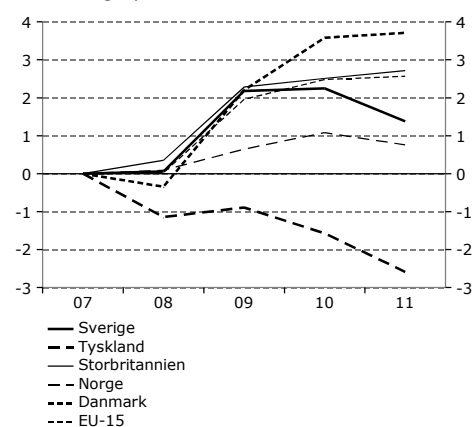
Utöver dessa strukturella faktorer så finns för närvarande betydande konjunkturrella faktorer som innebär att en Europanorm inte utgör någon bra utgångspunkt för analys av löner, vinster och sysselsättning. Löneutvecklingen på kort sikt har till stor del historiskt bestämts av utvecklingen av arbetslöshet och lönsamhet (se kapitel 4). Nuvarande finanskris och efterföljande lågkonjunktur påverkar den ekonomiska utvecklingen på olika sätt i olika länder. Arbetslösheten har exempelvis stigit kraftigt i Danmark och Storbritannien medan den fallit i Tyskland (se diagram 18). Samtidigt har vinstandelen fallit kraftigt i vissa länder men inte i andra. Sammantaget indikerar detta att den konjunkturrella utvecklingen av löner och vinster sannolikt kommer att se olika ut i olika europeiska länder de kommande åren.

Diagram 17 Produktivitet i näringslivet
Förädlingsvärde per timme, index 2000=100

Källa: Eurostat.

Diagram 18 Arbetslöshet
Förändring i procentenheter sedan 2007

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

³ Skillnaderna i prisutveckling beror främst på skillnader i produktivitetens utveckling mellan olika branscher.

**Figur 2 Bestämningsfaktorer för
arbetskostnadens ökningstakt på lång
sikt**

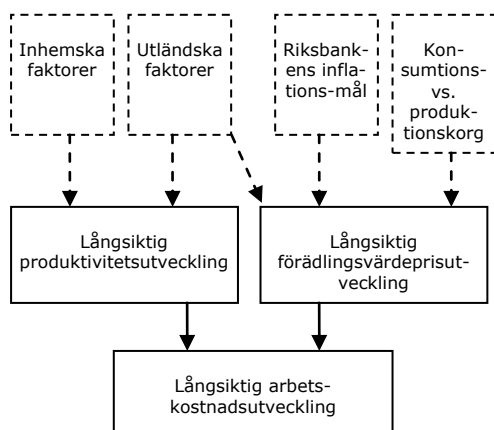
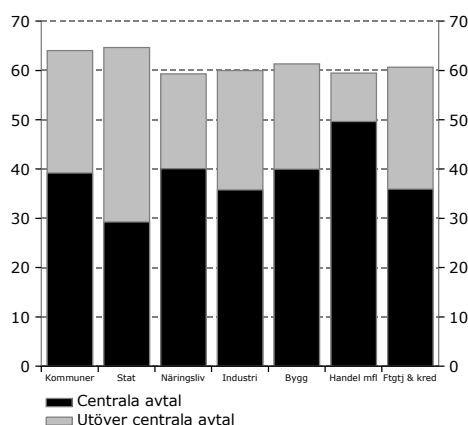

Diagram 19 Total löneökning 1998–2011

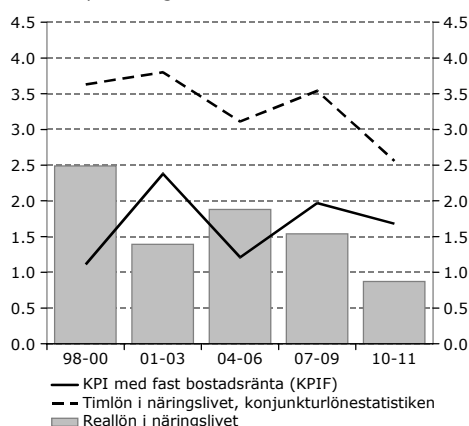
Procent (sedan 1997)

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 20 Inflation, nominell och real löneutveckling under avtalsperioderna

Procent per år i genomsnitt

Anm. Reallönen är timlönen enligt konjunkturlönestatistiken deflaterad med KPIF.

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

UTVECKLINGEN I OMVÄRLDEN PÅVERKAR LÖNEBILDNINGEN I SVERIGE PÅ FLERA SÄTT

Det finns flera kanaler genom vilka omvärlden påverkar svensk lönebildning. På lång sikt bestäms utvecklingen av arbetskostnaden av summan av produktivitetstillväxt och ökningstakten i näringslivets förädlingsvärdepriser (se figur 2).⁴ Flera internationella faktorer påverkar denna utveckling på sikt. En trendmässigt snabbare teknologisk utveckling i omvärlden sprids sannolikt även till Sverige vilket ökar utrymmet för löneökningar i Sverige. En trendmässig ökning i den internationella prisutvecklingen på olja minskar däremot utrymmet för löneökningar givet att inflationsmålet på 2 procent ska nås. Som berördes ovan kommer strukturella förändringar i omvärldens sparande påverka exportindustrins lönsamhet och sysselsättning negativt medan det omvända gäller för inhemskt orienterade sektorer.

På kort sikt kan löneutvecklingen i Sverige till stor del förklaras av förväntad inflation, arbetslöshet, lönsamhet och trendmässig produktivitetstillväxt (se kapitel 4). Efterfrågeutvecklingen i omvärlden påverkar därför löneutvecklingen i Sverige på kort sikt genom dess påverkan på utvecklingen av främst arbetslöshet och lönsamhet.

15 ÅR MED INDUSTRIAVTALET – REALLÖNEÖKNINGAR OCH SMÅ RELATIVLÖNEFÖRÄNDRINGAR MELLAN BRANSCHER

Det första Industriavtalet slöts i mars 1997 och ett förnyat avtal slöts i juni 2011. En observation för åren 1998–2011 är att medan de centralt avtalade löneökningarna har skilt sig åt mellan branscher och sektorer så har löneökningen utöver centrala avtal utvecklats så att den totala löneökningen i princip varit den samma inom näringslivet (se diagram 19).⁵

En annan observation för denna period är att reallönerna i genomsnitt utvecklas i takt med produktiviteten (se diagram 11), vilket är en av grundstenarna i den tanken för lönebildningen som både Konjunkturinstitutet och Långtidsutredningen 2011 använder sig av. Reallöneutvecklingen har uppgått till i genomsnitt ca 2 procent per år 1998–2011 (se diagram 20).⁶ Det är cirka en procentenhet mer per år än under perioden 1981–1997.

⁴ Skillnader mellan timlöner och arbetskostnader utgörs främst av kollektiva avgifter. Det är arbetskostnaden som påverkar företagets lönsamhet och därmed är den centrala variabeln. Som visas i kapitel 2 är tillväxten i timlönen och arbetskostnaden över tid i genomsnitt i princip den samma.

⁵ Sammansättningen av de anställda kan dock ha utvecklats olika mellan branscherna. Om sammansättningen i någon bransch till exempel inneburit en större andel mindre kvalificerad arbetskraft med en lägre genomsnittslön så bidrar det till lägre slutlig löneökningstakt och vice versa.

⁶ Deflateras den nominella löneutvecklingen med KPIF är reallöneutvecklingen i genomsnitt 1,7 procent per år 1998–2011. Används i stället KPI vid deflateringen är reallöneutvecklingen 2,0 procent per år.

1.5 Strukturella förklaringar till arbetslöshet

Den konjunkturella utvecklingen påverkar arbetslösheten i stor utsträckning på kort sikt. Den nivå på arbetslösheten som uppnås i konjunkturell balans kallas för jämviktsarbetslöshet. Skillnaden mellan faktisk arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet visar i vilken grad stabiliseringspolitiken kan påverka arbetslösheten. En bedömning av jämviktsarbetslöshetens nivå på lång sikt är viktig för att bedöma behovet av arbetsmarknadspolitiska reformer samt utvecklingen av det offentligfinansiella sparandet och utrymmet för ofinansierade åtgärder.

JÄMVIKTSARBETSLÖSHETENS UTVECKLING BEROR AV MÅNGA FAKTORER

Jämviktsarbetslöshetens utveckling beror på hur flera strukturella faktorer utvecklas över tiden. Takten i struktumvandlingen, hur effektivt vakanser kan fyllas med arbetssökande (så kallad matchningseffektivitet), tillväxt och sammansättning av arbetskraften, ersättningsgraden vid arbetslöshet och parternas agerande i löneförhandlingar är alla faktorer som varierar över tid och påverkar jämviktsarbetslöshetens utveckling (se kapitel 4).

Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten i genomsnitt uppgår till drygt 6,5 procent 2005–2015 samt att den minskar till ca 6 procent 2020 (se diagram 21). Det baseras på bedömningen att matchningseffektiviteten förbättras, tillväxten i arbetskraften avtar och att arbetsmarknadens parter i lönesättningen beaktar de senaste årens kraftiga ökning i skillnaden i ersättning mellan att arbeta och inte arbeta.

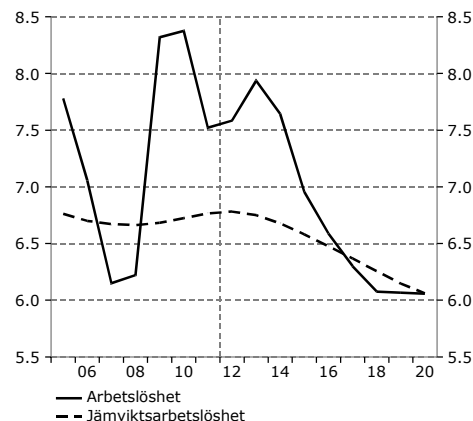
FÖRSÄMRAD MATCHNING HOTAR VARAKTIG NEDGÅNG I ARBETSLÖSHET

Hur väl företagets vakanser och de arbetslösa passar ihop brukar benämnas matchningseffektivitet på arbetsmarknaden. Denna varierar över tiden och beror bland annat på hur intensivt arbetslösa söker jobb, var jobben finns, vilka kvalifikationer som krävs samt arbetskraftens sammansättning beträffande yrke, utbildning och bostadsort. I fördjupningen ”Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden” visar nya beräkningar att matchningseffektiviteten märkbart har försämrats 2008–2012 (se diagram 22). En försämrad matchningseffektivitet 2011–2012 visas också av att sannolikheten att få ett jobb (jobbchansen) har minskat vid ett givet arbetsmarknadsläge (se diagram 23).⁷

⁷ Jobbchansen mäts som andelen arbetslösa som övergår i sysselsättning under ett kvartal, enligt flödesstatistiken från AKU. Jobbchansen för perioden 1997:1–2005:2 är länkad av Konjunkturinstitutet. Arbetsmarknadsläget definieras som kvoten mellan kvarstående lediga platser hos Arbetsförmedlingen och antalet arbetslösa enligt AKU. För en utförligare beskrivning, se *Svensk finanspolitik*, Finanspolitiska rådets rapport 2011.

Diagram 21 Arbetslöshet

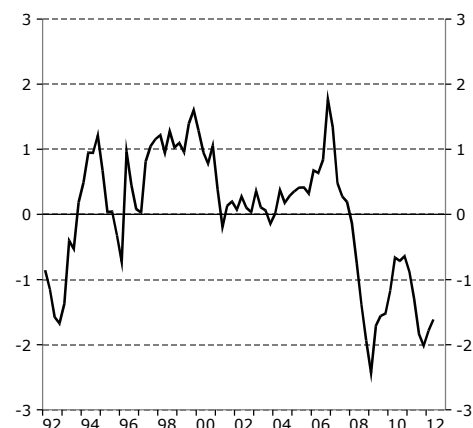
Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

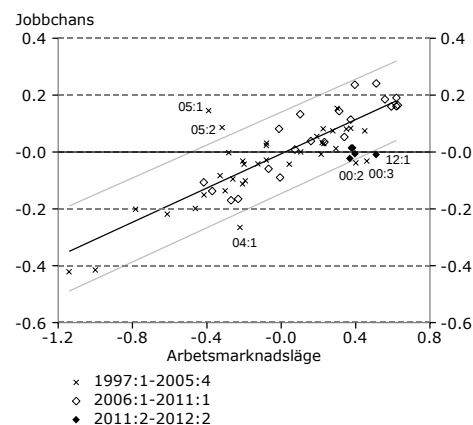
Diagram 22 Matchningseffektivitet

Standardiserad så att medelvärde=0 och standardavvikelse=1 under 1992kv1–2012kv2, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 23 Jobbchans och arbetsmarknadsläge, 1997–2012

Anm. Jobbchansen för 1997–2005:2 är länkad av Konjunkturinstitutet. Se fotnot 7.

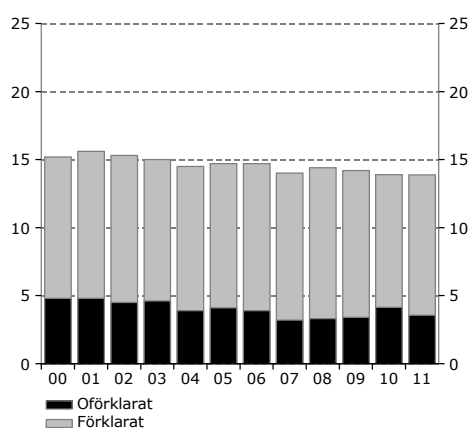
Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

Det kan finnas flera förklaringar till varför matchningseffektiviteten har försämrats under senare år. Även om beräkningarna försöker kontrollera för konjunkturella variationer är det sannolikt att den uppmätta matchningseffektiviteten förbättras något när konjunktoren återhämtar sig. Därutöver finns flera möjliga strukturella förklaringar till att matchningseffektiviteten har försämrats. Perioden 2008–2012 sammanfaller med en djup och utdragen lågkonjunktur som främst har drabbat tillverkningsindustrin. Denna asymmetri kan medföra att företagens vakanser och de arbetslösas kvalifikationer inte sammanfaller. Samtidigt har perioden 2008–2012 kännetecknats av stora politiska reformer som stimulerat ett ökat deltagande i arbetskraften. En del av de personer som kommit in i arbetskraften har troligtvis direkt hamnat i arbetslöshet och har svårt att få jobb. Sammansättning bland de arbetslösa kan därför ha ändrats och påverkat matchningseffektiviteten negativt.

Konjunkturinstitutet prognostiserar att matchningseffektiviteten kommer att förbättras de kommande åren. Det baseras dels på att den för närvarande enligt flera indikatorer är historiskt svag, dels på att politiska åtgärder sannolikt kommer att vidtas i syfte att förbättra matchningen om ingen märkbar förändring sker de kommande åren. Det är en orsak till varför jämviktsarbetslösheten bedöms minska fram till 2020 (se diagram 21).

Diagram 24 Lönegapets utveckling, arbetare i privat sektor

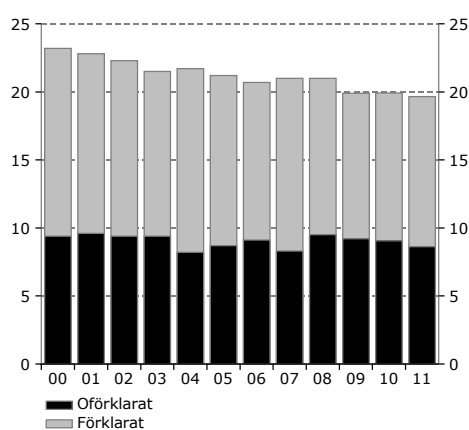
Procent

Källa: Lönestrukturstatistiken (SCB).

Diagram 25 Lönegapets utveckling, tjänstemän i privat sektor

Procent

Källa: Lönestrukturstatistiken (SCB).

1.6 Lönegap mellan kvinnor och män

DIREKT LÖNEDISKRIMINERING FÖRKLARAR LITEN DEL AV LÖNEGAPET

Lönegapet mellan kvinnor och män styrs i hög grad av att kvinnor och män är ojämnt fördelade över olika näringsgrenar och sektorer på arbetsmarknaden. Hur kvinnor och män fördelar sig över olika yrken styrs till stor del av preferenser och vald utbildningsinriktning. Eftersom dessa faktorer är trögrörliga kan man förvänta sig att lönegapet kommer att finnas kvar under lång tid framöver. Gapets storlek kan också styras av diskriminerande strukturer, där direkt lönediskriminering är ett exempel.⁸ Miljongranskningen som genomfördes i JämO:s regi 2008 tydde på att direkt lönediskriminering var ett relativt utbrett fenomen bland undersökta företag, men sammantaget berördes relativt få individer. Granskningen ger vid handen att betydelsen av direkt lönediskriminering för lönegapets storlek sannolikt är marginell.

⁸ Direkt lönediskriminering är den typ av diskriminering som regleras i diskrimineringslagen.

KVINNORS POSITION PÅ ARBETSMARKNADEN HAR FÖRBÄTTRATS

Sedan 2000 har det totala lönegapet för arbetare i privat sektor minskat med 1,4 procentenheter och ligger 2011 på 13,9 procent (se diagram 24). Motsvarande förändring för tjänstemännen uppgår till en minskning på 3,6 procentenheter, vilket resulterat i ett lönegap på 19,7 procent 2011 (se diagram 25).

Lönegapets förändring kan delas upp i två delar. Den första delen av lönegapet förklaras av att lönepåverkande faktorer såsom yrke och utbildning har förändrats mellan kvinnor och män, till exempel att andelen kvinnor med högre utbildning har ökat. Den andra delen av lönegapet förklaras av hur ersättningen för de lönepåverkande faktorerna har förändrats, till exempel hur mycket mer lön som ett ytterligare utbildningsår ger.

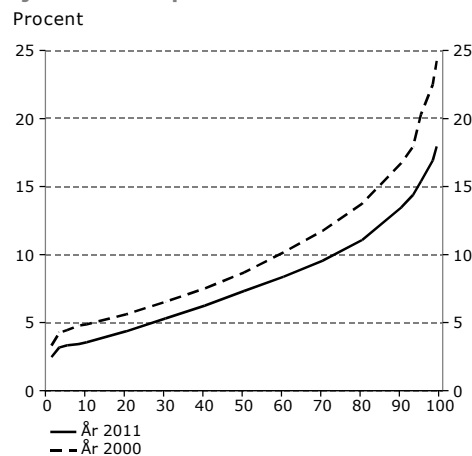
För arbetare i privat sektor har de lönepåverkande faktorernas förändring haft störst betydelse för lönegapets minskning (–1,6 procentenheter). Förändringen av ersättningen för de lönepåverkande faktorerna har dock verkat i motsatt riktning (0,3 procentenheter). För tjänstemännen är det också förändringen i de lönepåverkande faktorerna som huvudsakligen driver förändringen i lönegapet (–4,4 procentenheter), samtidigt som ersättningen för de lönepåverkande faktorerna har haft en motverkande effekt (0,8 procentenheter).

I kapitel 6 presenteras också nya beräkningar som indikerar att minskningen i det totala lönegapet till stor del förklaras av att kvinnors icke-observerbara faktorer blivit mer lik männens och/eller att eventuell diskriminering minskat. Icke-observerbara faktorer är sådana faktorer som påverkar lönen men inte kan mätas, till exempel självförtroende, social kompetens och ansvarstagande.

GLASTAKEFFEKTEN MINSKAR PÅ DEN SVENSKA ARBETSMARKNADEN

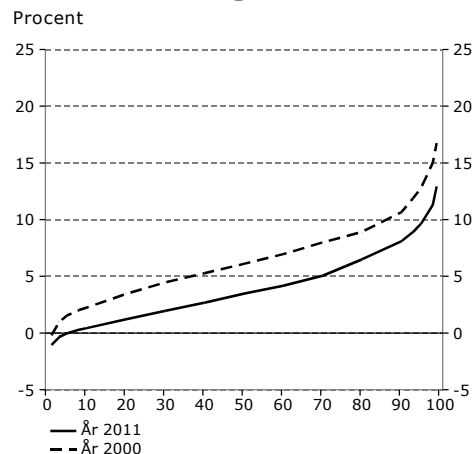
En komponent relaterad till kvinnors position på arbetsmarknaden är den så kallade glastakeffekten som indikerar att kvinnor kan ha svårare att nå positioner högre upp i företagets hierarkier. Denna effekt innebär att det oförklarade lönegapet stiger vid högre inkomster. I en internationell jämförelse är glastakseffekten relativt stor i Sverige. Under senare år har dock andelen kvinnliga chefer ökat, och nya beräkningar av effekten antyder att den reducerats mellan 2000 och 2011 (se diagram 26 och diagram 27). Effekten är dock fortfarande betydande med kraftigt ökande lönegap i den övre delen av lönefördelningen i både privat och offentlig sektor.

Diagram 26 Oförklarat lönegap för olika percentiler i lönefördelningen, tjänstemän i privat sektor

Källa: Lönestrukturstatistiken (SCB).

Diagram 27 Oförklarat lönegap för olika percentiler i lönefördelningen, anställda i offentlig sektor

Källa: Lönestrukturstatistiken (SCB).

2 Lönebildningen 1997–2012

Avtalsrörelsen 2011–2012 präglades av den stora osäkerheten i den ekonomiska utvecklingen och avtal slöts i huvudsak på 12–14 månader. Den årliga löneökningstakten på 2,6 procent i industrins centrala avtal har varit normerande för efterföljande förhandlingar, liksom de generellt varit i tidigare avtalsförhandlingar sedan Industriavtalets tillkomst 1997. Trots högre centralt avtalade löneökningarna inom vissa branscher under perioden 1997–2011 har skillnaderna i genomsnittlig slutlig löneutveckling mellan branscher varit jämförelsevis små. De nominella lönerna i näringslivet har ökat med i genomsnitt 60 procent under denna period. Detta har också lett till ökad köpkraft, den genomsnittliga reallönen har ökat med drygt 30 procent under perioden. Nivån på lönsamheten i näringslivet har i genomsnitt varit densamma under perioden före och efter Industriavtalet.

Kapitlet inleds med ett avsnitt om den avtalsrörelse som genomfördes mellan hösten 2011 och hösten 2012. Därefter följer ett avsnitt om lönebildningen under perioden med Industriavtalet, 1997–2011. I det senare avsnittet beskrivs Industriavtalet, utvecklingen av de centralt avtalade och de slutliga löneökningarna samt reallöneutvecklingen och företagens vinster under denna period. Syftet med kapitlet är inte att recensera arbetsmarknadens parter agerande utan endast att beskriva utvecklingen. Analysen av den senaste avtalsrörelsen och lönebildningen under senare tid är ett viktigt underlag för Konjunkturinstitutets prognoser på löneutvecklingen framöver och för bedömningen av jämviktsarbetslösheten (se kapitel 4).

2.1 Avtalsrörelsen 2011–2012

I detta avsnitt ges en kortfattad beskrivning av den avtalsrörelse som genomfördes mellan hösten 2011 och hösten 2012. I avsnittet beskrivs omfattningen av avtalsrörelsen, konjunkturbilden inför denna, parternas yrkanden samt utfallet av förhandlingarna i form av nedslag i några större avtal. Avsnittet avslutas med förhandlingsordningen inför den avtalsrörelse som genomförs 2013.

AVTALS RöRELSEN 2011–2012 HAR VARIT OMFATTANDE OCH PÅGÅTT UNDER LÅNG TID

Avtalsrörelsen som genomfördes 2010 präglades av finanskrisen och ledde till avtal med i genomsnitt kortare löptid än i tidigare avtalsrörelser sedan Industriavtalets tillkomst. Avtalsperiodernas längd varierade också mer mellan olika avtal än tidigare. I avtalsrörelsen 2010 tecknades dessutom avtal som var olika långa för tjänstemän och arbetare inom industrin. Tjänstemännens avtal löpte ut den 30 september 2011 och arbetaravtalen den

31 januari 2012. Under våren 2011 beslutades det dock att förhandlingarna inom industrin skulle samordnas under hösten 2011 med avsikten att de nya avtalen skulle tecknas före den 30 november 2011.

Avtalsrörelsen 2011–2012 har varit omfattande. Totalt skulle nästan 600 kollektivavtal som berör ungefär 2,7 miljoner anställda omförhandlas mellan september 2011 och oktober 2012. Detta är dock något mindre än avtalsrörelserna 2010 och 2007 då avtal för runt 3,3 respektive 3 miljoner anställda omförhandlades. Avtalsrörelsens mest intensiva period, sett till antal avtal och antal berörda arbetstagare, var mars och april 2012. Då löpte bland annat avtalen för handeln och vissa stora kommunala avtal ut (se tabell 2).

Tabell 2 Tidpunkter då ett urval större avtal löpte ut i 2011/2012 års avtalsrörelse

Tidpunkt då avtalen löpte ut, antal avtal och antal anställda

Tidpunkt	Berörda större avtal	Anställda	Avtal
2011			
30 september ¹	Tjänstemannaavtal i industrin	170 000	18
31 december	Avtal inom banker, försäkrings-, revisions- och konsultföretag	20 000	19
2012			
31 januari ¹	Främst avtal för industriarbetare	380 000	39
29 februari	Avtal inom motorbranschen och friskolor	90 000	39
31 mars	Avtal för detaljhandel, IT och telekom	470 000	212
30 april	Kommunala avtal och bemanningsbranschen	1 180 000	109
31 maj	Avtal för hotell- och restaurang	140 000	50
30 september	Statliga avtal	160 000	16

¹ Ingick i industrins samordnade förhandlingar under hösten 2011.

Källa: Medlingsinstitutet.

KONJUNKTURBILDEN FÖRSÄMRADES UNDER INLEDNINGEN AV FÖRHANDLINGARNA

Under sommaren 2011, då flera av arbetsmarknadens parter tog fram sina avtalskrav, ökade osäkerheten om utvecklingen i ekonomin. Allt mer information pekade i negativ riktning – förtroendeindikatorerna i Konjunkturbarometern och börskurserna föll snabbt och oron för statsfinansiella problem i omvärlden ökade. I de prognoser som publicerades i juni väntades svensk BNP växa med i genomsnitt 2,9 procent 2012, i augusti hade prognoserna reviderats ner till i genomsnitt 1,6 procent.⁹ I de

⁹ Den genomsnittliga prognosen är baserad på Konjunkturinstitutets sammanställning av prognoser publicerade av olika prognosinstitut. På www.konj.se/prognosjamforelse framgår vilka prognosinstitut som ingår, några nyckeltal i prognoserna samt publiceringsdatum.

cember hade ytterligare nedrevideringar av prognoserna gjorts, BNP-tillväxten väntades då i genomsnitt bli 0,8 procent 2012. Prognoserna för utvecklingen på arbetsmarknaden 2012 följde samma konjunkturbild. I juni väntades arbetslösheten sjunka mellan 2011 och 2012 men i december väntades den stiga.

PARTERNA STOD LÅNGT IFRÅN VARANDRA INFÖR AVTALSRÖRELSEN

Facken inom industrin¹⁰ framförde inför avtalsrörelsen att deras medlemmar stått tillbaka i avtalsrörelsen 2010 och att de nu skulle ha del i den återhämtning som skett 2010–2011.¹¹ Från arbetstagsidans fanns således förväntningar om kompensation för de låga centralt avtalade löneökningarna 2010–2011 inför denna avtalsrörelse.

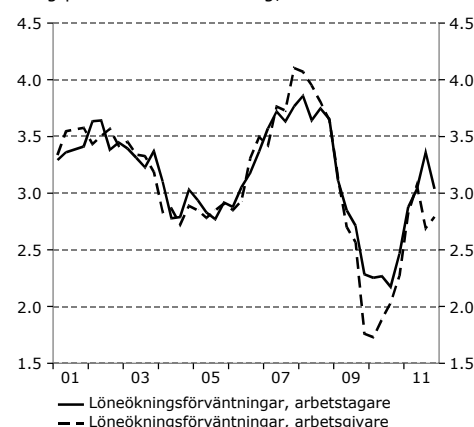
Den 30 september 2011 överlämnade Facken inom industrin sina avtalskrav till motparterna. Dessa krav innefattade bland annat löneökningar på 3,7 procent under en ettårig avtalsperiod. Till skillnad mot i avtalsrörelsen 2010 hade Facken inom industrin och LO-förbunden ingen gemensam avtalsplattform. LO-styrelsens rekommenderade avtalskrav var löneökningar på 3,5 procent, eller som minst 860 kronor per månad och heltidsanställd under en ettårig avtalsperiod. Därutöver yrkade LO-förbunden, liksom i avtalsrörelsen 2010, på en jämställdhetspott på avtalsområden med låga genomsnittslöner.¹² De LO-anslutna förbunden som ingår i Facken inom industrin (If Metall, GS – Facket för skogs-, trä- och grafisk bransch och Livsmedelsarbetareförbundet) reserverade sig mot LO:s rekommenderade avtalskrav och stod i stället bakom avtalskraven från Facken inom industrin.

Från arbetsgivarsidan lyftes oron i världsekonomin fram som en viktig förutsättning för förhandlingarna. Kraven som framfördes gällde framför allt ökad flexibilitet i de centrala avtalen med mer företagsanpassad lönebildning, mindre individuellt garanterade löneökningar och frysta ingångslöner.¹³

Parternas löneförväntningar inför avtalsrörelsen var påtagligt långt ifrån varandra. I september var löneförväntningarna på ett års sikt 3,4 procent hos fackförbundens företrädare och 2,7 procent hos arbetsgivarna (se diagram 28). När förhandling-

Diagram 28 Löneförväntningar på ett års sikt

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Prospera.

¹⁰ Facken inom industrin är ett samarbete mellan de fackförbund som har undertecknat Industriavtalet: Sveriges Ingenjörer, IF Metall, Unionen, Livsmedelsarbetareförbundet och GS – Facket för skogs-, trä- och grafisk bransch.

¹¹ Se Bengtsson, U. m.fl., "Våra medlemmar ska ha mer i årets avtalsrörelse", 25 augusti 2011, www.dn.se.

¹² Jämställdhetspotten på 100 kronor per heltidsanställd avsåg avtalsområden med en genomsnittlig månadslön under motsvarande 22 400 kronor vid heltidsarbete. I kraven ingick också en höjning av avtalens lägstalöner med minst 860 kronor, en begränsning av möjligheterna till visstidsanställning och förbättringar av avtalsförsäkringarna. Se LO, "LO-styrelsens beslut om lönekrav", 5 september 2011, www.lo.se.

¹³ Se till exempel: Svenskt Näringsliv, "Oroliga tider kräver ansvarsfulla avtal", 23 september 2011, www.svensktnaringsliv.se, Teknikföretagen, "Osäker framtid kräver stor flexibilitet och moderna avtal", 20 september 2011, www.teknikforetagen.se, eller Almega, "Mindre centralism mer människa – Almegas krav inför avtalsrörelsen", 21 september 2011, www.almega.se.

arna pågått en tid minskade dock skillnaden i löneförväntningarna.

INDUSTRINS AVTAL NORMERANDE OCKSÅ I DENNA AVTALSRÖRELSE

Den stora osäkerheten om konjunkturutvecklingen präglade avtalsrörelsen och avtal tecknades i huvudsak för en period på 12–14 månader. Avtalsperioderna blev därmed i genomsnitt kortare än i 2010-års avtalsrörelse.

Den 12 december 2011 kom parterna som omfattas av Industriavtalet överens om nya avtal. De nya centrala avtalen, som gäller ungefär en halv miljon arbetare och tjänstemän, gav 3,0 procent i löneökning under en period på 14 månader med start den 1 februari 2012. Lönehöjningen innebar således en genomsnittlig årlig procentuell löneökning på knappt 2,6 procent under avtalsperioden.

Industrins uppgörelser fick också en tydlig inverkan på efterföljande förhandlingar. Löneökningstakten i flertalet avtal har blivit 2,6 procent på 12 månader eller 3,0 procent över 14 månader. Löneökningstakten har däremot blivit högre på de områden som omfattades av den särskilda jämställdhetspott som ingick i LO-samordningens avtalskrav. Det nya avtalet för detaljhandeln innebar löneökningar på i genomsnitt 3,3 procent under en avtalsperiod på 12 månader. I avtalsuppgörelsen har dock andra kostnadsreducerande åtgärder ingått och parterna har därmed värderat avtalet till 2,6 procent (se tabell 3). Avtalet för kommunalarbetarna, liksom avtalet för hotell- och restauranganställda, innebar löneökningar på 3,0 procent. Men även dessa avtal har kostnadsreducerande åtgärder vilka innebär att avtalens kostnadsökningar av parterna uppskattades vara 2,6 procent.

Efter en lång period av förhandlingar tecknades ett nytt kollektivavtal för de kommunalt anställda lärarna i slutet av september 2012. Det nya avtalet löper på fyra år men det är bara det första avtalsåret som har en siffransatt löneökningstakt, 4,2 procent. Om endast det första avtalsåret i lärarnas avtal jämförs med det för industrin är kostnadsökningen högre i lärarnas avtal. Det andra avtalsåret är lärarna garanterade industrinormen och de följande två åren bestäms löneutrymmet lokalt. Värdet på lärarnas avtal sett till hela avtalsperioden är därmed svårt att jämföra med det för industrin.

I början av oktober tecknades nya ettåriga avtal inom den statliga sektorn.¹⁴ Utrymmet i lönerevisionen ska förhandlas fram lokalt men vid oenighet blir löneutrymmet 2,6 procent.

I mitten av oktober kvarstod några avtal att omförhandla i denna avtalsrörelse. Till exempel hade inga nya avtal tecknats för arbetare inom bemanningsbranschen.

¹⁴ Detta gällde avtalen mellan Arbetsgivarverket och fackförbundet SEKO respektive förhandlingsorganisationen OFR/S,P,O. Mellan Arbetsgivarverket och SACO-S gäller ett avtal från 1 oktober 2010 tills vidare.

Tabell 3 Några större centrala avtal i sammanfattning

Antal tusen helårsarbetskrafter, antal månader och procent

	Antal löntagare	Löptid	Löneökning	Kostnads-reducering	Kostnads-ökning, årstakt	Utlöpnings-tidpunkt
Teknikavtalet (Teknikarbetsgivarna/ IF Metall)	154	14	3,0		2,6	2013-03-31
Teknikavtalet (Teknikarbetsgivarna/ Unionen, Sveriges Ingenjörer)	146	14	3,0 ¹		2,6	2013-03-31
Detaljhandelsavtalet (Svensk Handel/ Handelsanställdas förbund)	80	12	3,3	0,7 ²	2,6	2013-03-31
Hök (SKL, Pacta/ Kommunal)	380	11 ³	3,0	0,4 ⁴	2,6	2013-03-31
Hotell- och restaurang (SHR/ HRF)	45	12	3,0	0,4 ⁵	2,6	2013-05-31
Läraravtal (SKL/ Lärarnas riksförbund, Lärarförbundet)	200	47 ⁶	4,2 ⁷			2016-03-31

¹ Till detta tillkommer en retroaktiv lönehöjning på 0,6 procent från maj 2011 för att överbrygga perioden efter det förra avtalets utlöpnings-tidpunkt samt 0,2 procent som avsattes för kompetensutveckling i den förra avtalsperioden. ² Lägre höjning av avtalets lägsta löner i kronor, införande av yrkespraktik, ökad flexibilitet i schemaläggning. ³ Avtalets värde beräknas på 12 månader eftersom lönehöjningen sker 1 april, en månad innan det gamla avtalet löpte ut. ⁴ Avtalets lägsta löner och OB-ersättning höjs först 1 september, inga individuellt garanterade löneökningar. ⁵ Lägre höjning av avtalets lägsta löner i kronor. ⁶ Avtalet gäller retroaktivt en månad och blir i praktiken ett 48 månaders avtal. ⁷ Endast det första avtalsåret siffrerades, det andra året är lärarna garanterade minst industrinormen, år tre och fyra bestäms löneutrymmet lokalt. Det sista avtalsåret är uppsägningsbart.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

NÄSTAN LIKA OMFATTANDE AVTALSÖREELSE 2013

Eftersom avtalsperioden i merparten av de kollektivavtal som slutits i årets avtalsörelse är mellan tolv och fjorton månader börjar upptakten till en ny större avtalsörelse redan under hösten 2012. Avtalsörelsen 2013 kommer att vara av ungefär samma omfattning som den avtalsörelse som inleddes hösten 2011. Runt 500 kollektivavtal löper ut under 2013 och dessa berör ungefär 2,6 miljoner anställda.¹⁵ Denna avtalsörelse blir däremot mer sammanpressad tidsmässigt. Kollektivavtalen inom industrin löper ut den 31 mars 2013 liksom många andra större avtal, bland annat avtal för detaljhandeln och Kommunalarbetsförbundets avtal med Sveriges kommuner och landsting (se tabell 3). Byggnadsarbetarnas avtal löper ut en månad före industrin, den 28 februari 2013.

I Industriavtalet regleras förhandlingsordningen för industrin. Enligt detta ska avtalskraven, om parterna inte kommit överens om annat, framställas senast tre månader innan de gällande avtalen löper ut. Avtalskraven kommer därmed att utarbetas under hösten 2012 och överlämnas till motparterna senast vid årsskiftet. Utgångsläget och konjunkturbilden inför den kommande avtalsörelsen beskrivs i kapitel 3.

¹⁵ Enligt uppgifter inrapporterade till Medlingsinstitutet till och med 4 oktober 2012.

2.2 15 år med Industriavtalet – normering, reallöner och vinster

I detta avsnitt beskrivs översiktligt den svenska lönebildningen under de senaste 15 åren med fokus på Industriavtalet. Avsnittet inleds med en beskrivning av Industriavtalet. Därefter beskrivs utvecklingen av nominella och reala löner, arbetskostnader samt företagets vinster under denna 15-årsperiod.

DET FÖRSTA INDUSTRIAVTALET TECKNADES 1997

Samarbetsavtalet om industriell utveckling och lönebildning, allmänt kallat Industriavtalet, slöts i mars 1997 mellan de stora fack- och arbetsgivarförbunden inom industrin. Avtalet har sedan omarbetats och ett nytt avtal gäller sedan 1 juli 2011.

Bakgrunden till Industriavtalets tillkomst var, enligt Industrirådet¹⁶, bland annat en uppmaning från regeringen under våren 1996 till arbetsmarknadens parter att föreslå hur löneförhandlingarna kunde förändras för att förbättra lönebildningen i Sverige och få lönekostnadsökningarna att överensstämma med dem i övriga EU. Uppmaningen kom efter att avtalsrörelsen 1995 kantats av många konflikter och resulterat i höga avtalade löneökningar trots en hög arbetslöshet.

Syftet med Industriavtalet var att ”främja industriell utveckling, lönsamhet och konkurrenskraft för att därigenom lägga en grund för god löneutveckling och goda villkor i övrigt för de anställda”.¹⁷ Industriavtalet består av två delar: ett samarbetsavtal och ett förhandlingsavtal. I samarbetsavtalet redovisas parternas gemensamma bedömningar och syn på förutsättningarna för industriell verksamhet i Sverige. I förhandlingsavtalet regleras hur förhandlingarna om nya förbundsavtal ska genomföras. En central ambition är att nya avtal ska finnas på plats innan de gamla avtalen löper ut för att undvika konflikter. För att åstadkomma detta träder opartiska ordförande (OpO) in och leder förhandlingarna en månad innan de gamla avtalen löper ut om parterna inte enats om nya avtal.

Efter avtalsrörelsen 2010 sa Teknikarbetsgivarna upp det dåvarande Industriavtalet.¹⁸ Ett nytt avtal utarbetades därefter och samtliga parter som omfattades av avtalet från 1997, med undantag för Pappersindustriarbetareförbundet, har undertecknat det

¹⁶ Industrirådet (tidigare Industrikommittén) består av ledande företrädare för de parter som undertecknat Industriavtalet (se fotnot 19) och är de som är ansvariga för främja och följa tillämpningen av avtalet.

¹⁷ Samarbetsavtal om industriell utveckling och lönebildning, Industrikommittén, 1999.

¹⁸ Teknikarbetsgivarna sade i april 2010 upp avtalet gentemot IF Metall, Unionen och Sveriges Ingenjörer. I oktober 2010 slutade därmed avtalet att gälla. I oktober 2010 sa även Sveriges Textil- och Modeföretag (TEKO) upp Industriavtalet gentemot samma parter.

nya Industriavtalet.¹⁹ I det nya avtalet som började gälla den 1 juli 2011 är det tydligt gjort att samarbetet inom Industriavtalet ska vara prioriterat framför andra samarbeten. Det förtydligades också att de undertecknande parterna ska verka för att kostnadsökningen inom industrin ska vara en norm för övriga delar av arbetsmarknaden. I avtalet framgår också uttryckligen att förhandlingarna inom industrin ska samordnas tidsmässigt för samtliga avtalsområden.

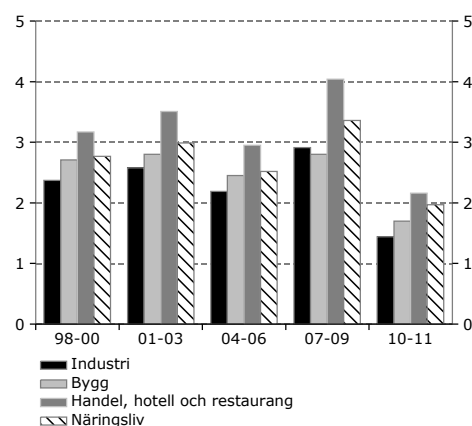
INDUSTRINS CENTRALA LÖNEAVTAL HAR KOMMIT ATT BLI NORMERANDE EFTER INDUSTRIAVTALETS TILLKOMST

Efter Industriavtalets tillkomst har ett informellt samförstånd vuxit fram på den svenska arbetsmarknaden att arbetskostnadsökningen i industrins centrala avtal är en norm för avtalen inom andra branscher. Att industrin fått en så stor normerande inverkan beror sannolikt på den samordning som finns mellan de olika branschförbunden på arbetstagar- respektive arbetsgivar- sidan samt Medlingsinstitutets arbete. Medlingsinstitutet har också i uppdrag att ”tillvarata och upprätthålla den samsyn som finns på arbetsmarknaden om den konkurrensutsatta sektorns löne- normerande roll”.²⁰ I det statliga samarbetsavtalet och i den kommunala förhandlingsordningen framgår också uttryckligen att den konkurrensutsatta sektorn ska ha en normerande roll i förhandlingarna.

I avtalsrörelserna efter Industriavtalets tillkomst har, med något undantag, parter inom industrin varit först ut att teckna nya kollektivavtal. Därmed har industrins avtal kunnat användas som riktmärke i de efterkommande förhandlingarna.

I Medlingsinstitutets sammanvägda avtalsstatistik är det skillnader i de centralt avtalade löneökningarna mellan olika branscher (se diagram 29 och diagram 30).²¹ I denna statistik ingår dock inte alla delar av de centralt avtalade löneökningarna och centrala avtal där utrymmet sätts helt lokalt (så kallade sifferlösa avtal) vägs in med en löneökningstakt på noll procent.²² På vissa områden har också högre löneökningar motiverats av kost-

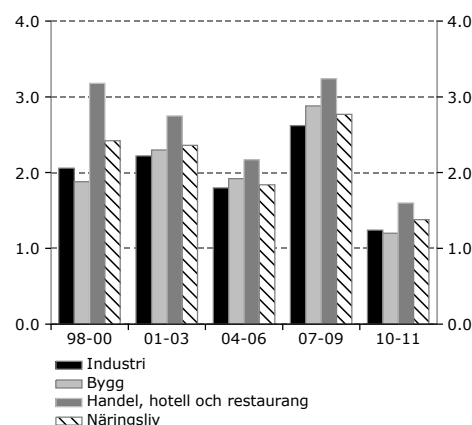
Diagram 29 Centralt avtalade timlöneökningar för arbetare
Procent

Anm. Medelvärde över kalenderår.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 30 Centralt avtalade timlöneökningar för tjänstemän
Procent

Anm. Medelvärde över kalenderår.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

¹⁹ De undertecknande parterna på arbetsgivar- sidan är: Byggnadsämnesförbundet, Gruvornas Arbetsgivarförbund, Grafiska Företagens Förbund (ingick ej i det gamla industriavtalet), Industri- och Kemigruppen, Livsmedelsföretagen, Skogs- och Lantarbetsgivarförbundet, Skogsindustrierna, Stål och Metall Arbetsgivarförbundet, Svemek, Teknikföretagen, TEKO Sveriges Textil- och Modeföretag och Trä- och Möbelföretagen. På arbetstagar- sidan: GS Facket för skogs-, trä- och grafisk bransch, Industrifacket Metall, Livsmedelsarbetareförbundet, Sveriges Ingenjörer och Unionen.

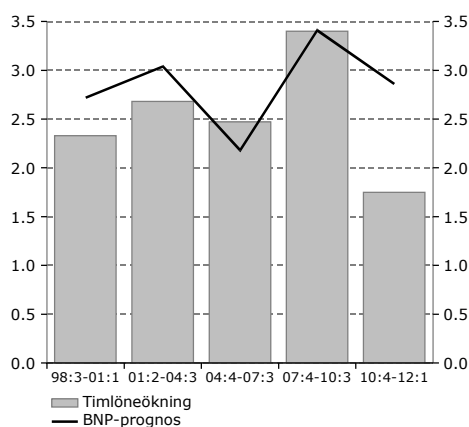
²⁰ Se Förordning med instruktion för Medlingsinstitutet, SFS 2007:912.

²¹ I diagrammen har de centralt avtalade löneökningarna sammanställts över kalenderår. Kalenderåren och avtalsperioderna sammanfaller inte helt.

²² Medlingsinstitutet samlar in ett urval stora centrala avtal som täcker en stor del av arbetsmarknaden. De centralt avtalade löneökningarna räknas om till procentuella förändringar vilka sedan sammanställs för olika branscher uppdelat på arbetare och tjänstemän samt för den offentliga sektorn. I denna statistik ingår också avtal där löneutrymmet bestäms på den lokala nivån (så kallade sifferlösa avtal). Dessa avtal vägs in i avtalsstatistiken med en löneökningstakt på noll procent. Löneöversyner med måltal utan tydlig revisionstidpunkt räknas inte in i den procentuella löneökningen. Sammantaget blir den centralt avtalade löneökningstakten i statistiken därmed ofta lägre än vad vissa enskilda avtal på området visar.

Diagram 31 Centralt avtalad timlöneökning för arbetare inom industrin samt BNP-prognos

Procent per år i respektive avtalsperiod

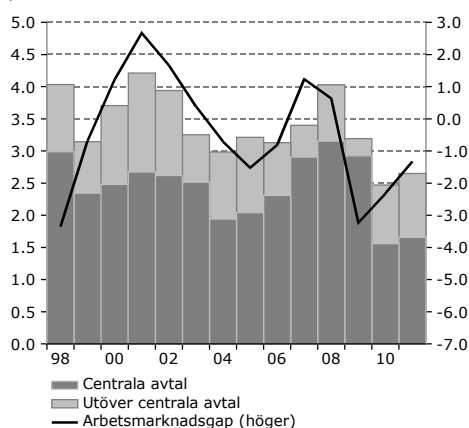

Anm. Se fotnot 23.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 Timlön i näringslivet och arbetsmarknadsgap

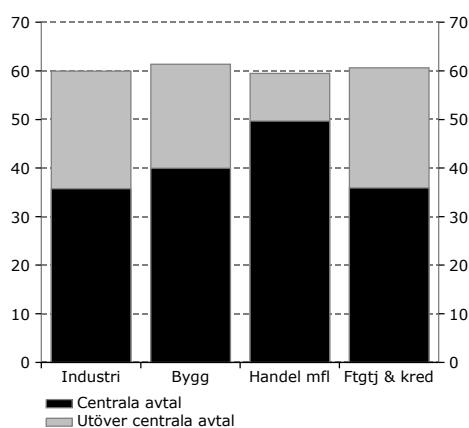
Procentuell förändring respektive procent av potentiellt arbetade timmar

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Total löneökning 1998–2011

Procent sedan 1997

Anm. Handel mfl avser handel, hotell och restaurang. Fgtj & kred avser företagstjänster och kreditinstitut.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

nadssänkande villkorsförändringar som innebär att kostnadsökningen ändå blir densamma som inom industrin. På grund av de låglöne- eller jämställdhetspotter som förekommit på vissa LO-områden har de centralt avtalade löneökningarna procentuellt sett varit högre för arbetare inom bland annat detaljhandel och hotell- och restaurangbranschen i samtliga avtalsperioder 1998–2011 jämfört med inom industrin (se diagram 29). De högre löneökningarna har i viss utsträckning motiverats med kostnads-sänkande villkorsförändringar men den procentuella kostnads-ökningen i dessa avtal har i flera avtalsrörelser varit högre än för industrin.

På tjänstemannasidan påverkas statistiken i större utsträckning av att det är större andel som täcks av så kallade sifferlösa centrala avtal. De centralt avtalade löneökningarna blir därmed lägre för tjänstemännen jämfört med för arbetare och det påverkar även variationen mellan branscherna (se diagram 30).

DE CENTRALT AVTALADE LÖNEÖKNINGARNA SAMVARIERAR MED DET FÖRVÄNTADE KONJUNKTURLÄGET

Kostnadsökningen i industriarbetarnas avtal har varierat mellan olika avtalsperioder (se diagram 31).²³ Kostnadsökningen samvarierar dock med framtidsutsikterna inför avtalsrörelsen. Till exempel genomfördes 2001 års avtalsrörelse i ett starkt konjunkturläge där BNP-tillväxten varit hög de senaste tre åren och också förväntades fortsätta utvecklas jämförelsevis starkt. Avtalsrörelsen 2004 genomfördes i ett svagare konjunkturläge och resulterade också i ett lägre utfall för de avtalade löneökningarna. De högsta centralt avtalade löneökningarna sedan Industriavtalets tillkomst förhandlades fram i avtalsrörelsen 2007 då konjunkturläget var starkt och BNP-tillväxten förväntades vara hög de kommande åren. Avtalsrörelsen 2010 resulterade däremot i de lägsta centralt avtalade löneökningarna sedan Industriavtalets tillkomst. Denna avtalsrörelse genomfördes i en återhämtningsfas under en djup lågkonjunktur och kom att präglas av att lågkonjunkturen slagit hårt på framför allt den svenska exportsektorn även om tillväxten väntades ta fart de kommande åren.

SLUTLIG LÖNEUTVECKLING I NÄRINGSLIVET HAR FÖLJT ARBETSMARKNADSLÄGET

Den slutliga timlöneökningen i näringslivet har varierat något mer mellan åren jämfört med den centralt avtalade löneökning-

²³ För att få jämförbarhet i kostnadsökningen i avtalen över tid används här den bedömda kostnadsökningen i de centrala avtalen för Teknikavtalet (IF Metall/Teknikarbetsgivarna, vilket tidigare motsvarades av Verkstadsavtalet mellan Sveriges Verkstadsförening och Metall). Källan är Medlingsinstitutets årsrapporter förutom för avtalsrörelsen 1998, där källan är *Medling och lönebildning*, SOU 1998:141. BNP-prognosen är Konjunkturinstitutets senaste prognos inför avtalsförhandlingarna. Den visar den genomsnittliga BNP-tillväxten de första två kalenderåren av respektive avtalsperiod. Prognoserna som publicerades i november 1997 och december 2000 avsåg inte kalenderkorrigerade värden. Dessa har därför kalenderkorrigerats i efterhand.

en.²⁴ Med lite eftersläpning har de slutliga löneökningarna i näringslivet följt utvecklingen på arbetsmarknadsgapet, vilket är Konjunkturinstitutets samlade mått på resursutnyttjandet på arbetsmarknaden (se diagram 32).²⁵ I perioder med högt resursutnyttjande på arbetsmarknaden har både den avtalade och den slutliga löneökningstakten varit högre än genomsnittligt och vice versa.²⁶ Löneökningarna utöver de centralt avtalade har varit höga då de centralt avtalade löneökningarna varit låga i förhållande till arbetsmarknadsläget och låga då de centralt avtalade löneökningarna varit höga i förhållande till arbetsmarknadsläget.

LITEN VARIATION I SLUTLIG LÖNEUTVECKLING MELLAN BRANSCHER

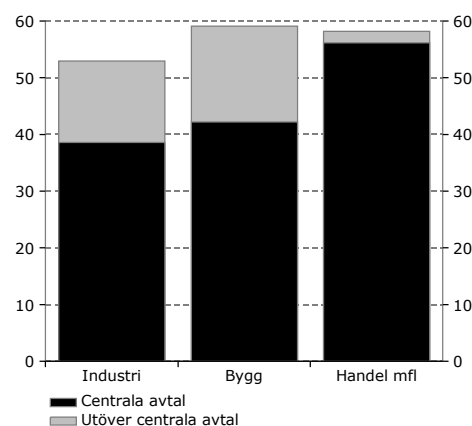
Den slutliga löneutvecklingen sedan 1997 har i genomsnitt varit lika mellan olika branscher (se diagram 33). Detta trots skillnader i genomsnittlig centralt avtalad löneökning.²⁷ Skillnaderna i de centralt avtalade löneökningarna mellan branscherna, trots att industrins avtal varit normerande, beror dels på olika andel ej siffersatta centrala avtal, dels på att de centralt avtalade löneökningarna procentuellt sett varit högre inom vissa LO-områden.

Sett till arbetare och tjänstemän uppdelat skiljer sig de centralt avtalade löneökningarna åt något mer mellan arbetare i olika branscher jämfört med för tjänstemännen (se diagram 34 och diagram 35). Skillnaderna mellan branscher för arbetarna jämnas dock i stor utsträckning ut av olika löneutveckling utöver centrala avtal. Trots nästan 20 procentenheter högre centralt avtalad löneökning för arbetare inom handel, hotell och restaurang jämfört med inom industrin är den slutliga löneutvecklingen endast 5 procentenheter högre.

Sammansättningen av de anställda kan däremot ha utvecklats olika mellan branscherna. Om sammansättningen i någon bransch till exempel gått mot en större andel mindre kvalificerad arbetskraft med en lägre genomsnittslön så bidrar det till lägre slutlig löneökningstakt och vice versa. En sådan utveckling påverkar storleken på löneökningen utöver den centralt avtalade.

För tjänstemännen är det främst inom handel, hotell och restaurang som de centralt avtalade löneökningarna varit högre jämfört med övriga branscher (se diagram 35). De slutliga löner-

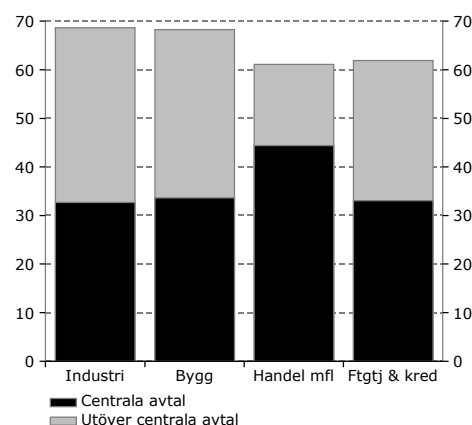
Diagram 34 Total löneökning 1998–2011, arbetare
Procent sedan 1997

Anm. Handel mfl avser handel, hotell och restaurang.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

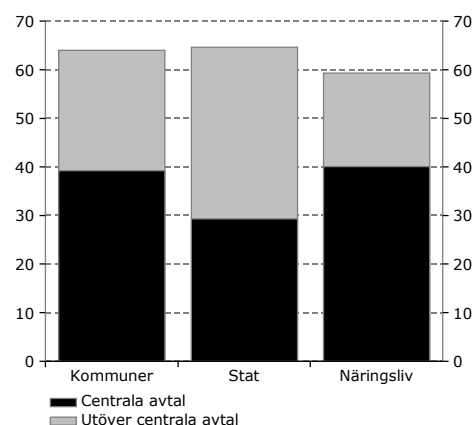
Diagram 35 Total löneökning 1998–2011, tjänstemän
Procent sedan 1997

Anm. Handel mfl avser handel, hotell och restaurang. Fgtj & kred avser företagstjänster och kreditinstitut.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 36 Total löneökning 1998–2011
Procent sedan 1997

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

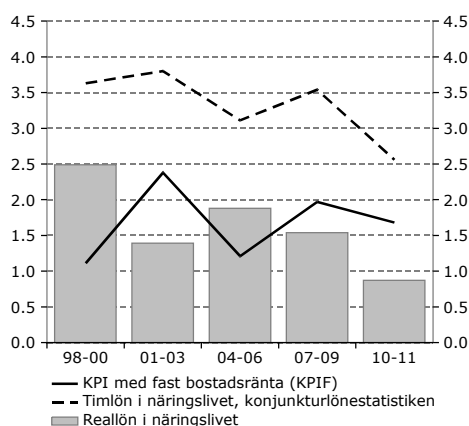
²⁴ Den slutliga timlöneökningen enligt konjunkturlönestatistiken fastställs först efter 12 månader. Vid publiceringen av rapporten var löneutvecklingen 2011 inte fastställd och var därför enligt Konjunkturinstitutets prognos.

²⁵ Arbetsmarknadsgapet visar antalet faktiskt arbetade timmars avvikelse från potentiellt arbetade timmar. Ett negativt arbetsmarknadsgap betyder att det finns ledig arbetskraft i ekonomin. Ett positivt arbetsmarknadsgap innebär att resursutnyttjandet är stramt.

²⁶ Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden samvarierar med flera andra variabler. I kapitel 4 framgår att 80 procent av variationen i löneutvecklingen under perioden 1980–2011 kan förklaras av variationen i arbetslöshet, trendmässig produktivitet, förväntad inflation och lönsamhet.

²⁷ Den aggregerade centralt avtalade löneökningen är en teoretisk beräkning baserad på att lönen 1997 varje år därefter höjts i enlighet med den avtalade höjningen.

Diagram 37 Inflation, nominell och real löneutveckling under avtalsperioderna
Procent per år i genomsnitt

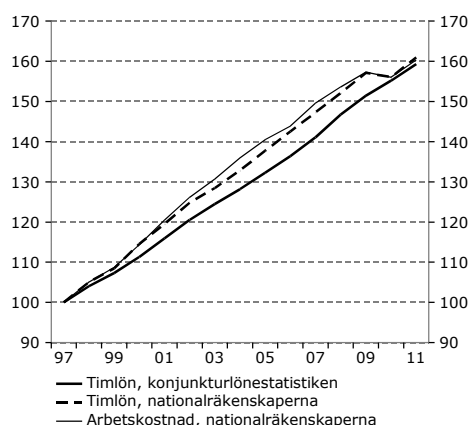

Anm. Reallönen är timlönen enligt konjunkturlönestatistiken deflaterad med KPIF.

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 38 Timlön och arbetskostnad i näringslivet

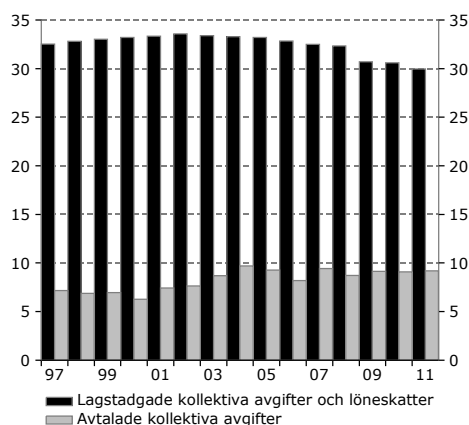
Index 1997=100, kalenderkorrigerade värden

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 39 Kollektiva avgifter och löneskatter

Procent i förhållande till lönesumman i näringslivet

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

na har dock ökat något mer inom industrin och byggbranschen jämfört med inom tjänstebranscherna.

I den statliga sektorn är andelen sifferlösa avtal högre än i näringslivet. Jämfört med näringslivet har den centralt avtalade löneökningstakten därför varit lägre (se diagram 36). Den slutliga löneutvecklingen har dock varit något högre i både den statliga och i den kommunala sektorn jämfört med i näringslivet.

POSITIV REALLÖNEUTVECKLING 1997–2011

Mellan 1997 och 2011 har den nominella timlönen i näringslivet ökat med drygt 60 procent. Reallönen har under samma period ökat med drygt 30 procent. Detta kan jämföras med perioden 1980–1997 då den nominella timlönen ökade med nästan 190 procent och reallönen endast ökade med 12 procent (se även tabell 4).²⁸

Reallöneutvecklingen har varit förhållandevis stabil mellan de olika avtalsperioderna 1998–2011. Under de avtalsperioder där den nominella timlönen ökat förhållandevis snabbt har också inflationen varit högre (se diagram 37).²⁹ Det är främst den första och den sista avtalsperioden som avviker från detta. Under den första avtalsperioden ökade reallönen starkt till följd av låg inflation. Åren 2010–2011 var de nominella löneökningarna lägre än tidigare samtidigt som inflationstakten var genomsnittlig, reallönen ökade därmed jämförelsevis svagt.

ARBETSKOSTNADEN HAR I GENOMSNITT ÖKAT I SAMMA TAKT SOM TIMLÖNEN 1997–2011

I företagens arbetskostnader ingår förutom löner också kollektiva avgifter och löneskatter. De kollektiva avgifterna består av lagstadgade avgifter samt premier till kollektivavtalade försäkringar.

Mellan 1997 och 2009 ökade arbetskostnaden per arbetad timme i näringslivet något snabbare än timlönen enligt konjunkturlönestatistiken.³⁰ Sammantaget ökade arbetskostnaden ca 6 procentenheter mer än timlönen dessa år. Detta följer framför allt av att timlönen stigit snabbare i nationalräkenskaperna jämfört med i konjunkturlönestatistiken (se diagram 38). Under perioden 2001–2004 ökade också premierna till de avtalade försäkringarna något, vilket bidrog till en snabbare ökning av arbetskostnaden (se diagram 39). De totala arbetsgivaravgifterna har därefter sjunkit något sedan de lagstadgade arbetsgivaravgif-

²⁸ Detta avser den kalenderkorrigerade timlönen i näringslivet enligt nationalräkenskaperna. Reallönen har beräknats med konsumentprisindex som deflator.

²⁹ Riksbankens höjningar och sänkningar av styrräntan får via bostadsräntorna stort genomslag på konsumentprisindex enskilda år. För att detta inte ska få stor inverkan på jämförelserna mellan avtalsperioderna används här konsumentprisindex med fast bostadsränta.

³⁰ Arbetskostnaden per timme beräknas genom att dela de totala arbetskostnaderna med de anställdas arbetade timmar, allt enligt nationalräkenskaperna.

terna sänktes med en procentenhet 2009 och arbetsgivaravgifterna för unga också sänkts i två steg under perioden 2007–2009. Arbetskostnaden har därmed totalt sett under perioden 1997–2011 ökat i ungefär samma takt som timlönen. Eftersom både timlön och arbetskostnad per timme i näringslivet föll enligt nationalräkenskapernas uppgifter 2010 har ökningstakten fram till 2011 blivit densamma för dessa som för timlönen enligt konjunkturlönestatistiken (se diagram 38 och tabell 4).

Tabell 4 Löner, priser, produktivitet och lönsamhet före och efter Industriavtalet

Genomsnittlig procentuell förändring respektive procent i genomsnitt under respektive period

	1981–1997	1998–2011
Timlön ^{1,2}	6,5	3,5
KPIF	6,0	1,7
Konsumentreallön ^{1,2,3}	0,5	1,8
Arbetskostnad per timme ^{1,2}	6,7	3,4
Förädlingsvärdepris ^{1,4}	5,4	1,0
Producentrealarbetskostnad ^{1,2,4}	1,3	2,4
Produktivitet ^{1,2}	2,2	2,3
Vinstandel ¹	42,6	41,1
Justerad vinstandel ⁵	31,5	31,6

Anm. Data för perioden 1980–1992 har beräknats (länkats) av Konjunkturinstitutet på basis av tidigare uppgifter publicerade av SCB. ¹ Näringslivet, enligt nationalräkenskaperna. ² Kalenderkorrigerade värden. ³ Deflaterad med KPIF. ⁴ Beräknat till baspris. ⁵ Näringslivet exklusive små- och fritidshus justerat för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare.

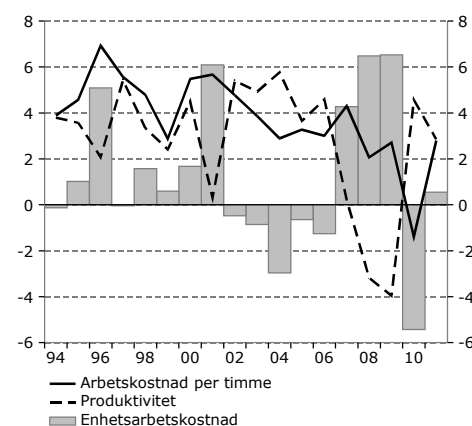
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN ÄR AVGÖRANDE FÖR DEN REALA ARBETSKOSTNADSUTVECKLINGEN

Ett mått på lönsamheten är vinstandelen (se fördjupningen ”Lönsamheten hos företag i Sverige” i kapitel 3 för en närmare förklaring). Vinstandelens utveckling kan direkt relateras till hur priserna utvecklas i förhållande till enhetsarbetskostnaden, som i sin tur beror på hur arbetskostnaden per timme utvecklas i förhållande till produktiviteten. Produktivitetens utveckling kan variera kraftigt från år till år beroende på bland annat konjunktur och teknikutveckling (se diagram 40). Åren 2008–2009 föll produktiviteten i näringslivet.³¹ Samtidigt var de centralt avtalade löneökningarna på den högsta nivån sedan 1997 vilket innebar att enhetsarbetskostnaden steg markant. Utvecklingen var den motsatta 2010 då produktiviteten ökade och timarbetskostnaden sjönk.

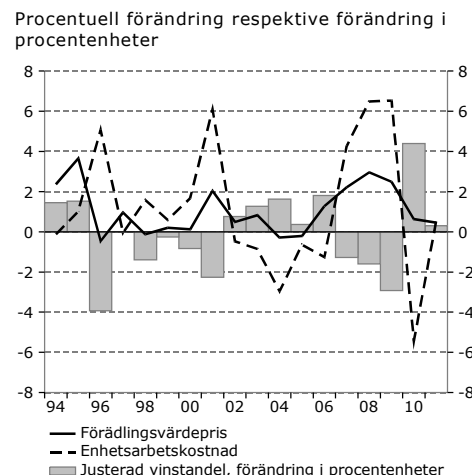
Om priserna ökar långsammare än enhetsarbetskostnaden sjunker vinstandelen. Så blev fallet 2007–2009 (se diagram 41 och diagram 42). Visserligen steg priset på företagens produktion (förädlingsvärdepriset) snabbare än på många år, men inte

Diagram 40 Enhetsarbetskostnad i näringslivet exkl. små- och fritidshus
Procentuell förändring

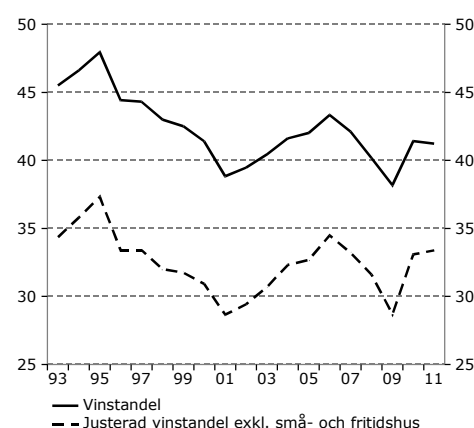
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Förädlingsvärdepris, enhetsarbetskostnad och justerad vinstandel i näringslivet exkl. små- och fritidshus
Procentuell förändring respektive förändring i procentenheter

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 Vinstandel i näringslivet
Procent

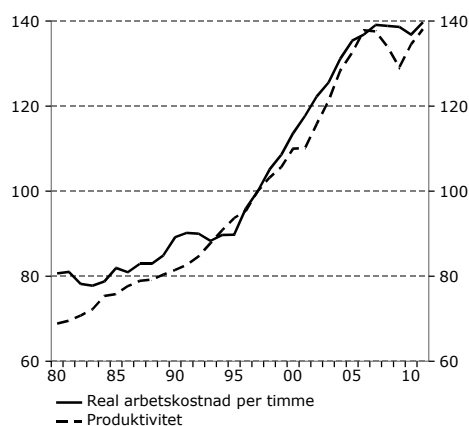

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

³¹ Näringslivet exklusive små- och fritidshus avses här och i följande delar, eftersom förädlingsvärdet för små- och fritidshus inte är relevant för lönebildningen.

Diagram 43 Real arbetskostnad och produktivitet

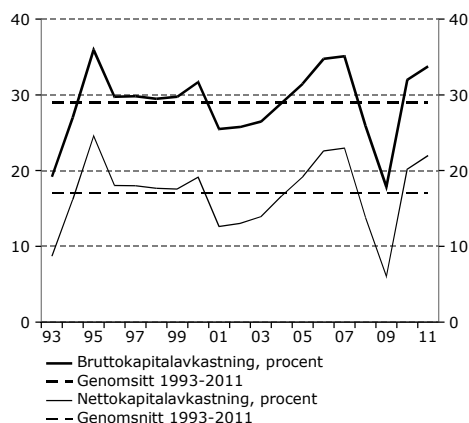
Index 1997=100

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 44 Kapitalavkastning i industrin

Procent, löpande priser

Anm. Driftsöverskott före och efter kapitalförslitningskostnader delat med kapitalstocken i löpande priser.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

tillräckligt för att kompensera för den betydligt större uppgången i enhetsarbetskostnaden. Vinstandelen sjönk därför tre år i rad.³² Utvecklingen var den motsatta under de närmast föregående åren, då vinstandelen steg trots låga prisökningar, eftersom enhetsarbetskostnaden föll.

Perioder med sjunkande lönsamhet åtföljs i regel med perioder med stigande lönsamhet, och på lång sikt lyckas företagen till stor del kompensera för ökade enhetsarbetskostnader genom prishöjningar. Därför är produktiviteten avgörande för den reala arbetskostnadsutvecklingen. Även om det förekommer kortsikliga variationer mellan realarbetskostnaden och produktiviteten så är utvecklingen likartad sett över längre tidsperioder (se diagram 43). Skillnader i prisutveckling mellan produkterna som företagen i Sverige producerar (förädlingsvärdepriset) och produkterna som hushållen konsumerar (konsumentpriset) kan dock innebära att konsumentreallönen kan utvecklas annorlunda än producentrealarbetskostnaden även under längre tidsperioder (se tabell 4).

INDUSTRINS LÖNSAMHET UNDER PERIODEN MED INDUSTRIAVTALET HAR VARIERAT MED KONJUNKTUREN

Industrin upplevde en snabb ökning av lönsamheten efter att den fasta växelkursen för kronan släpptes 1992. I kölvattnet av konjunkturåterhämtningen ökade lönerna snabbt 1996 och lönsamheten sjönk tillbaka. Nettokapitalavkastningen i industrin enligt nationalräkenskaperna sjönk till 18 procent 1996, efter att ha toppat på över 24 procent 1995 (se diagram 44, och faktaruta i kapitel 3 för en förklaring av lönsamhetsbegreppen).

Därefter tillkom Industriavtalet och sedan dess har industrin sett både uppgångar och fall i lönsamheten. Efter en liten uppgång år 2000 sjönk avkastningen efter att IT-bubblan sprack. Åren därefter genomgick svensk industri en kraftig strukturomvandling, inte minst inom telekomindustrin där antalet anställda i Ericssons svenska verksamhet minskade från 44 000 personer i december 1999 till 19 000 personer i december 2006.³³ Produktivitetstillväxten i industrin blev över 10 procent både 2002 och 2004. Trots den höga produktivitetstillväxten resulterade avtalsrörelsen 2004 i jämförelsevis låga centralt avtalade löneökningar i industrin (se diagram 31). Den slutliga löneökningen 2004–2006 blev lägre än normalt, 3 procent om året och vinsterna steg kraftigt.

Konjunkturuppgången avbröts tvärt i samband med finanskrisens utbrott 2008. Industriproduktionen rasade med 21 procent 2009. De centralt avtalade löneökningarna hade tecknats under högkonjunkturen 2007 och var inte anpassade för den djupa lågkonjunkturen 2009. Krisavtal om permittering

³² Vinstandelen är justerad för förändringar i andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare (se kapitel 3 för en närmare förklaring).

³³ Enligt bolagets årsredovisningar.

teknades därför inom delar av industrin och kostnaderna kunde reduceras något. Trots det sjönk kapitalavkastningen till 6 procent 2009 (se diagram 44).

Återhämtningen kom 2010–2011 då efterfrågan förbättrades. Samtidigt blev löneutvecklingen under den avtalsperioden den lägsta sedan Industriavtalets tillkomst (se tabell 5). Kapitalavkastningen steg igen som ett resultat av högre vinster och en mindre kapitalstock. Enligt preliminära beräkningar uppgick kapitalavkastningen i industrin till 22 procent 2011, det vill säga betydligt högre än då Industriavtalet slöts 1997 och åren däromkring.

Tabell 5 Löner, priser, produktivitet och lönsamhet under perioden med Industriavtalet

Genomsnittlig procentuell förändring respektive procent i genomsnitt under respektive period

	98-00	01-03	04-06	07-09	10-11
Avtalad löneökning ¹	2,6	2,6	2,1	3,0	1,6
Timlön ¹	3,6	3,8	3,1	3,5	2,6
KPIF	1,1	2,4	1,2	2,0	1,7
Konsumentreallohn ^{1,2}	2,5	1,4	1,9	1,5	0,9
Arbetskostnad per timme ^{3,4}	4,6	4,6	3,3	3,0	1,0
Förädlingsvärdepris ^{3,5}	0,1	1,1	0,3	2,6	0,5
Producentrealarbetskostnad ^{3,4,5}	4,5	3,4	3,0	0,5	0,4
Produktivitet ^{3,4,5}	3,4	3,5	4,7	-2,3	3,7
Vinstandel i näringslivet	42,3	39,6	42,3	40,2	41,3
Justerad vinstandel ^{3,6}	31,6	29,6	33,2	31,2	33,2
Kapitalavkastning ^{3,7}	8,6	6,6	9,2	7,4	8,2

¹ I näringslivet enligt konjunkturlönestatistiken. ² Deflaterad med KPIF. ³ I näringslivet (exklusive små- och fritidshus) enligt nationalräkenskaperna.

⁴ Kalenderkorrigerade värden. ⁵ Beräknat till baspris. ⁶ Bruttoöverskott före kapitalförslitningskostnader justerat för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare, delat med förädlingsvärdet beräknat till faktorpris. ⁷ Nettoöverskott efter kapitalförslitningskostnader, justerat för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare, delat med kapitalstocken i löpande priser.

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

DETTA KAPITEL I KORTHET

- Avtalsrörelsen 2011–2012 präglades av den stora osäkerheten om konjunkturutvecklingen och centrala avtal slöts i huvudsak på 12–14 månader.
- De centrala avtalen som tecknades inom industrin innebar en årlig löneökningstakt på 2,6 procent. Löneökningen i industrins centrala avtal har också fått en tydlig inverkan på de efterföljande förhandlingarna.
- På vissa LO-områden motsvarade de centralt avtalade löneökningarna en något högre löneökningstakt. I dessa avtal har dock olika kostnadsreducerande åtgärder införts och parterna har därmed bedömt att kostnadsökningen blir i linje med den för industrin.
- Den korta avtalsperioden i de avtal som tecknats innebär att en ny stor avtalsrörelse kommer att genomföras under 2013. Denna avtalsrörelse kommer att vara av något mindre omfattning än avtalsrörelsen 2011–2012.
- Efter Industriavtalets tecknande 1997 har lönebildningen i Sverige präglats av att kostnadsökningen i industrins centrala avtal varit normerande för andra delar av arbetsmarknaden.
- Vissa områden har haft högre centralt avtalade löneökningar än inom industrin. Detta har dock i stor utsträckning jämnats ut genom olika stora löneökningar utöver de centralt avtalade och skillnaderna i slutlig löneökning mellan branscherna har varit mindre.
- Perioden 1998–2011 har karakteriserats av stigande reallöner på nästan 2 procent per år i genomsnitt. Det är nästan 1 procentenhet mer per år jämfört med perioden 1980–1997.
- Produktiviteten och den reala arbetskostnaden varierar båda över tid, men på lång sikt är produktiviteten avgörande för hur mycket de reala arbetskostnaderna kan öka.

3 Makroekonomiska förutsättningar för avtalsrörelsen

Svensk ekonomi befinner sig i en lågkonjunktur. Den förestående avtalsrörelsen genomförs i ett läge där arbetslösheten förblir högre än normalt under flera år framöver. Den underliggande produktivitsutvecklingen kommer samtidigt att fortsätta att vara jämförelsevis svag. Dessutom förefaller vinstläget i näringslivet vara något lågt, vilket är normalt i detta konjunkturläge. Dessa faktorer talar sammantaget för att löneökningstakten blir jämförelsevis låg de närmaste åren. Som visas i ett antal alternativa scenarier kan parterna på arbetsmarknaden och Riksbanken tillsammans agera så att återhämtningen påskyndas utan att inflationsmålet hotas.

3.1 Inledning

Utgångsläget i ekonomin och tillväxten de närmaste åren sätter ramarna för vad som kan betraktas som en normal utveckling av lönerna. I en lågkonjunktur är det normalt att lönerna ökar jämförelsevis långsamt. Detta dämpar kostnadstrycket i företagen och håller tillbaka inflationen. Riksbanken kan då hålla en lägre ränta, vilket stimulerar efterfrågan i ekonomin. Sammantaget minskar detta företagets behov att dra ner på personalstyrkan och lågkonjunkturer blir mildare.

Produktivitsutvecklingen är också av avgörande betydelse för hur lönerna utvecklas. Produktiviteten varierar vanligen kraftigt över konjunkturcykeln. Eftersom lönerna vanligen inte varierar lika mycket är det ur ett lönebildningsperspektiv därför viktigt att också bedöma hur den trendmässiga, det vill säga potentiella, produktiviteten utvecklas. I ett långsiktigt perspektiv är det tillväxten i produktiviteten som tillsammans med prisutvecklingen i näringslivet avgör hur snabbt lönerna kan öka (se kapitel 5 samt förklaring i marginalen av skillnader mellan arbetskostnader och lön). På kort sikt finns flera faktorer som påverkar löneutvecklingen.³⁴ Lönebildningen speglar vanligen hur näringslivets vinster ser ut. Liksom produktiviteten varierar företagets vinster vanligen kraftigt över konjunkturcykeln. Om vinsterna till exempel är onormalt låga i rådande konjunkturläge, innebär detta att företagen inte kan bära lika stora löneökningar utan att höja priserna, med högre inflation och ränta som följd.

Naturligtvis spelar också det som sker i omvärlden roll för hur lönerna utvecklas i Sverige, både i ett kortsiktigt och ett långsiktigt perspektiv. Exempelvis är utvecklingen av den potentiella produktiviteten i Sverige sammankopplad med den globala spridningen av teknologiska landvinningar. Vidare är det möjligt

Arbetskostnad per timme

Arbetskostnad per timme är central för företagen när de fattar beslut om arbetade timmar och priser. Det är tillväxten i arbetskostnad per timme som summerar till produktivitetstillväxt och ökningstalet i företagets förädlingsvärdespriser på sikt i Konjunkturinstitutets tankeram (se kapitel 5). Arbetskostnaden per timme var ca 40 procent högre än timlönen 2011. Skillnaden utgörs av skatter och arbetsgivaravgifter enligt lag och avtal (se Lönebildningsrapporten 2010 för en ytterligare fördjupning av skillnaden mellan olika löne- och arbetskostnadsbegrepp).

I avsaknad av regelförändringar vad gäller skatte- och avgiftssatser utvecklas arbetskostnaden per timme i takt med timlönen. Därför används i rapporten lönebegreppet ofta synonymt med begreppet arbetskostnad.

³⁴ Se kapitel 4, avsnitt 4.3.

att långsiktiga variationer i det internationellt bestämda avkastningskravet på kapital påverkar investeringarna i Sverige. Sådana variationer kan bland annat uppkomma till följd av demografiska förändringar, eller som följd av en korrigering av ohållbara globala sparobalanser. En sådan korrigering förefaller nu pågå i kölvattnet av den pågående internationella skuldkrisen, med låga statsobligationsräntor som följd. Men högre riskpremier till följd av den förhöjda osäkerheten om den ekonomiska utvecklingen verkar i motsatt riktning. Den sammantagna effekten är svårbedömd och Konjunkturinstitutets prognoser baseras på antagandet att det internationellt bestämda avkastningskravet sammantaget inte har förändrats till följd av skuldkrisen.

Samtidigt innebär krisen att efterfrågan på svensk export kommer att utvecklas svagt under lång tid, särskilt som förstärkningen av kronan hittills i år bedöms bli bestående. Sysselsättningen hålls därmed tillbaka vilket bedöms dämpa utvecklingen av lönerna. Utvecklingen innebär också att den internationella skuldkrisen påskyndar strukturomvandlingen i det svenska näringslivet så att exportsektorns lönsamhet pressas.

Däremot är löneutvecklingen och inflationen i omvärlden av mindre betydelse för den svenska lönebildningen. Det beror på att Sverige har en penningpolitisk regim med en rörlig växelkurs och ett inflationsmål. Med en sådan regim kommer exempelvis högre löneökningar och högre inflation i omvärlden inte att påverka hur snabbt lönerna kan öka i Sverige, eftersom inflationsmålet ligger fast på 2 procent. Om lönerna och inflationen tar fart också i Sverige kommer Riksbanken att motverka utvecklingen genom att höja räntan (se kapitel 5).

Konjunkturinstitutets prognoser för den makroekonomiska utvecklingen sträcker sig fram till och med 2016. Prognoserna baseras på antagandet att ekonomins aktörer agerar i linje med historiska mönster. Detta innebär till exempel att prognoserna för hur lönerna utvecklas utgår från att det rådande konjunkturläget och produktivitetsutvecklingen beaktas på samma sätt som tidigare av parterna på arbetsmarknaden. Antagandet påverkar bland annat bedömningen av hur hög jämviktsarbetslösheten är (se kapitel 4).

Om ekonomins aktörer skulle bryta det historiska mönstret och ändra sitt beteende skulle det påverka prognoserna. Ett exempel är om lönebildningen i högre grad än tidigare skulle inriktas mot att varaktigt pressa ner arbetslösheten (se fördjupningen ”Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten” i kapitel 4). Ett annat exempel är om löneökningarna i en lågkonjunktur tillfälligt hålls tillbaka och ökar långsammare än normalt för att påskynda återhämtningen. Som visas i olika alternativscenarier nedan spelar Riksbankens agerande en avgörande roll. Om till exempel Riksbanken inte skulle beakta att arbetsmarknadens parter håller tillbaka löneökningarna mer än normalt, kan återhållsamheten förlänga lågkonjunkturen i stället för att förkorta den.

Kapitlet är upplagt enligt följande. Först presenteras Konjunkturinstitutets prognos för den internationella utvecklingen till och med 2016. I nästföljande avsnitt presenteras prognosen för Sverige. Därefter presenteras ett avsnitt med flera alternativa scenarier där lönerna utvecklas annorlunda jämfört med i prognosen. Slutsatserna från kapitlet summeras sedan i punktform. Slutligen presenteras fördjupningarna ”Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden” och ”Lönsamheten hos företag i Sverige”.

3.2 Internationell utveckling 2012–2016

LÅGKONJUNKTUR I OMVÄRLDEN

Den globala lågkonjunkturen fortsätter och i såväl euroområdet som USA är resursutnyttjandet mycket lågt (se diagram 45). Inom euroområdet skiljer sig dock utvecklingen mycket åt länderna emellan. I Tyskland är resursutnyttjandet i stort sett balanserat medan det finns gott om lediga resurser i länderna i södra Europa. Denna utveckling präglar också ländernas arbetsmarknader då arbetslösheten har minskat i Tyskland de senaste åren samtidigt som den har ökat kraftigt i södra Europa.

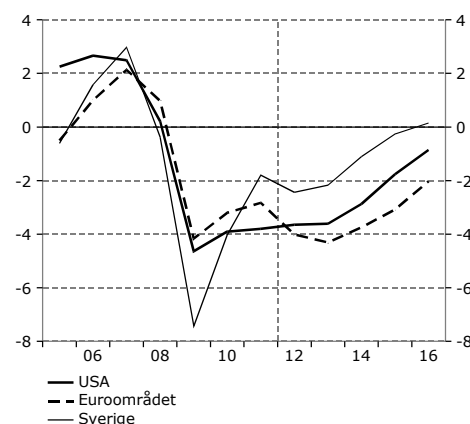
Sparandeobalanserna i världen, såsom de kommer till uttryck i bytesbalansen, har minskat efter finanskrisen 2008 (se diagram 46). Detta har dock inte skett genom högre tillväxt i underskottsländernas export utan främst via svag inhemsk konjunktur i länderna som tidigare hade en snabb skulduppbyggnad. Den svaga inhemska efterfrågan har lett till att importen har utvecklats betydligt svagare än exporten, vilket har minskat sparandeunderskotten. Den förbättrade externa balansen har således skett till priset av ökad intern obalans med hög arbetslöshet. Risken finns att en längre tid med hög arbetslöshet kan leda till en varaktigt lägre sysselsättning. I överskottsländerna, framför allt Kina, har minskad exporttillväxt snarare än starkare inhemsk efterfrågan lett till minskade överskott i bytesbalansen. Sammantaget innebär detta att sparbenägenheten på global nivå har ökat samtidigt som investeringarna har utvecklats svagt efter finanskrisen. Detta har bidragit till att pressa ner de internationella realräntorna till rekordlåga nivåer (se diagram 47).

LÅNG TID INNAN FULLT RESURSUBNYTTJANDE NÅS I OECD-LÄNDERNA

Sammantaget är resursutnyttjandet lågt i OECD-länderna 2012. På kort sikt påverkas den internationella konjunkturen av den pågående skuldkrisen i euroområdet eftersom konsumtionen hämmas och investeringar skjuts på framtiden. Politiska insatser antas dock leda till att oron för en förvärrad kris i euroområdet börjar klinga av i slutet av året, vilket bidrar till att en återhämtning kan inledas i OECD-länderna andra halvåret 2013. Jämfört

Diagram 45 BNP-gap

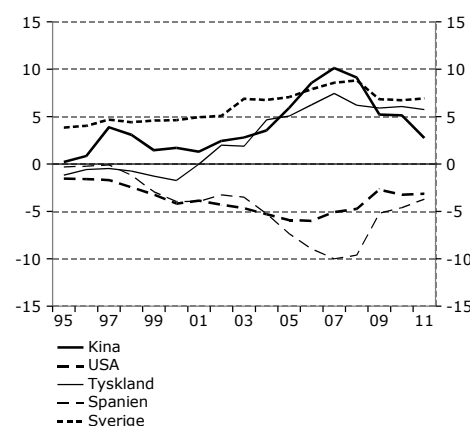
Procent av potentiell BNP

Källor: IMF, OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 46 Bytesbalans

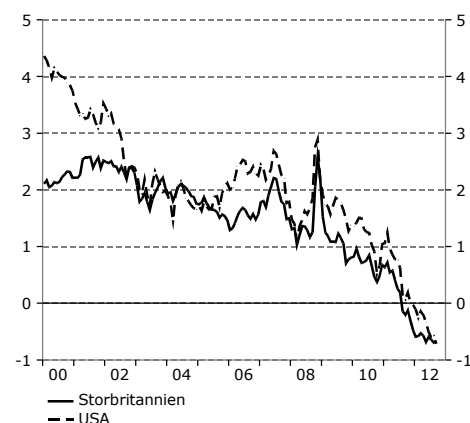
Procent av BNP

Källor: IMF och Konjunkturinstitutet.

Diagram 47 Realobligationsräntor

Procent, månadsvärden

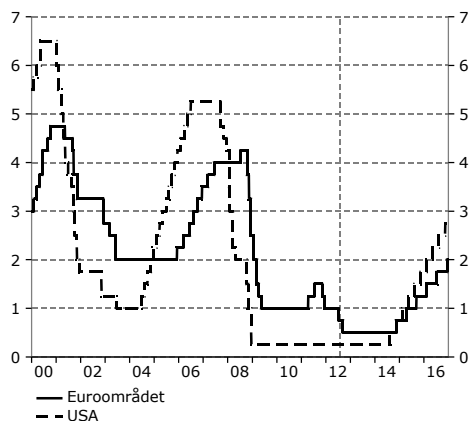

Anm. Löptid 10 år.

Källor: Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 48 Styrräntor

Procent, dagsvärden

Källor: ECB, Federal Reserve och Konjunkturinstitutet.

Diagram 49 Statsobligationsräntor

Procent

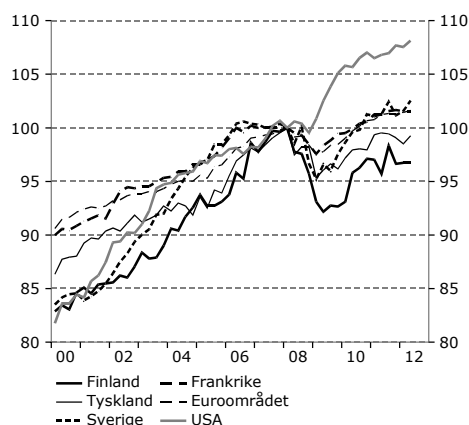

Anm. 10 års löptid.

Källor: Nationella källor och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Produktivitet

BNP per arbetad timme, Index 2008 kvartal 1=100

Anm. För USA avses näringslivet exklusive jordbrukssektorn.

Källor: Eurostat, Bureau of Labor Statistics och Konjunkturinstitutet.

med tidigare återhämtningar blir tillväxten låg och det tar många år innan fullt resursutnyttjande nås. En förklaring till att tillväxten blir låg är att behovet att spara är fortsatt stort på många håll, såväl offentligt som privat. Sviterna av den snabba skulduppbyggnaden åren före finanskrisen 2008 fortsätter därmed att prägla världsekonomin många år framöver.

RÄNTAN FÖRBLIR LÅG I OECD-LÄNDERNA

Det låga resursutnyttjandet håller tillbaka löneökningstakten och inflationen i OECD-länderna (se tabell 6). Centralbankerna i de stora OECD-länderna kommer därmed att fortsätta att hålla styrräntorna på mycket låga nivåer i flera år framöver (se diagram 48). I såväl USA som euroområdet höjs styrräntan andra halvåret 2014 och höjningarna väntas ske något långsammare än vad som har varit fallet i tidigare räntehöjningsfaser. I synnerhet gäller detta euroområdet där återhämtningen tar lång tid och normalt resursutnyttjande uppnås först i slutet av decenniet. De långa räntorna är på historiskt låga nivåer. Förväntningar om fortsatt låga styrräntor och andra expansiva åtgärder, som centralbankernas köp av räntebärande tillgångar, har bidragit till detta. Den fortsatt expansiva penningpolitiken de kommande åren håller även fortsättningsvis ner de långa räntorna. När osäkerheten kring skuldkrisen i euroområdet klingar av och den globala ekonomin gradvis förstärks börjar dock de internationella långräntorna stiga (se diagram 49).

PRODUKTIVITETEN I OECD-LÄNDERNA BEDÖMS VÄXA NÅGOT LÅNGSAMMARE FRAMÖVER ÄN FÖRE KRISEN

Efter finanskrisen 2008 föll produktionen kraftigt i de flesta OECD-länderna. Sysselsättningen föll betydligt mindre, vilket innebar en fallande produktivitet i många länder. Den globala återhämtningen sedan dess har varit svag, särskilt i OECD-området, och även produktiviteten har återhämtat sig svagt i många länder. I OECD-länderna som helhet har fallet i produktiviteten knappt återhämtats och den är därmed betydligt lägre än om produktiviteten hade vuxit i linje med den trendmässiga utveckling som rådde före finanskrisen.

Utvecklingen har dock skiljt sig åt mellan USA och stora delar av Europa (se diagram 50). I USA föll knappt produktivetsnivån alls under krisen, främst eftersom företagen var snabba med att säga upp personal. I många europeiska länder var däremot fallet i produktiviteten stort. Att faktisk produktivitet minskade snabbt kan bero på ett fall i potentiell produktivitet, det vill säga den produktivitet som kan uppnås om företagen fullt ut använder sitt kapital och sin arbetskraft. Det kan också bero på att företag har behållit personal under nedgången, vilket skulle indikera att företagen kan ha mer resurser att tillgå när konjunkturen förbättras.

OECD gör bedömningen att den potentiella produktivitetstillväxten (för hela ekonomin) i OECD-länderna som aggregat i genomsnitt blir 2,1 procent 2012–2017, vilket är något lägre än

årsgenomsnittet 2001–2007 på 2,3 procent. Således blir produktivitetens nivå permanent lägre i OECD-länderna än om produktiviteten hade vuxit i linje med den trendmässiga utveckling som rådde före krisen 2007. Efter 2018 bedömer OECD att den potentiella produktivitetstillväxten är tillbaka på 2,3 procent.

OSÄKERT HUR DET INTERNATIONELLA KAPITAL- AVKASTNINGSKRAVET UTVECKLAS

Trots att internationella såväl som svenska statsobligationsräntor och styrräntor har fallit till rekordlåga nivåer är det osäkert hur det internationella avkastningskravet på realkapital har påverkats. Avkastningskravet består av en riskfri del och en riskpremie. Avkastningskravet på den riskfria delen kan approximeras med räntan på statsobligationer, vilka har fallit till rekordlåga nivåer. Denna nedgång beror dock i hög grad på förhöjd risk i den realekonomiska utvecklingen. Därför är det inte nödvändigtvis så att avkastningskravet på produktivt kapital är lägre nu än före krisen. Konjunkturinstitutets prognoser baseras på antaget att kapitalavkastningskravet inte har förändrats under krisen och att ingen betydande förändring sker de kommande åren.

Tabell 6 BNP och KPI i USA och euroområdet

Procentuell förändring

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
BNP i USA	1,8	2,2	2,1	2,9	3,3	3,1
BNP i euroområdet	1,5	-0,5	0,5	1,8	2,1	2,5
KPI i USA	3,2	2,2	2,0	2,0	2,2	2,3
KPI i euroområdet	2,7	2,3	1,6	1,6	1,6	1,7

Källor: Nationella källor och Konjunkturinstitutet.

3.3 Utvecklingen i Sverige 2012–2016

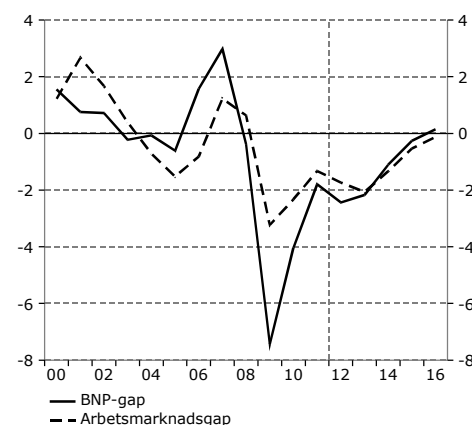
LÅGKONJUNKTUREN BITER SIG FAST³⁵

Skuldkrisen och den djupa lågkonjunkturen i framför allt delar av euroområdet har präglat den ekonomiska utvecklingen i Sverige de senaste åren, och kommer att fortsätta att göra så under flera år framöver. Den svaga efterfrågeutvecklingen på svenska produkter i omvärlden har bidragit till att dämpa efterfrågetillväxten i Sverige, med ett lågt resursutnyttjande i ekonomin som följd. Det så kallade BNP-gapet uppgår till -2,4 procent helåret 2012. Produktionen skulle alltså kunna vara ca 2,4 procent större utan att ekonomin skulle riskera att överhettas (se diagram 51). Lågkonjunkturen är därmed inte lika djup som i euroområdet (se diagram 52), där skillnaderna mellan olika länder dock är stora.

³⁵ Prognosen i denna lönebildningsrapport är en uppdatering av vissa delar av Konjunkturinstitutets senaste fullständiga prognos (se *Konjunkturläget*, augusti 2012). Uppdateringen beror på att nationalräkenskaperna har reviderats efter att augustiprognosen publicerats. På Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se, finns nyckeltal från uppdateringen och fullständiga data från augustiprognosen.

Diagram 51 BNP-gap och arbetsmarknadsgap

Procent av potentiell BNP respektive potentiellt arbetade timmar

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 52 BNP-gap

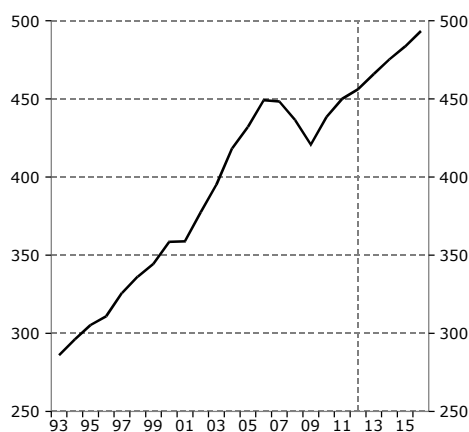
Procent av potentiell BNP

Källor: IMF, OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 53 Produktivitet i näringslivet

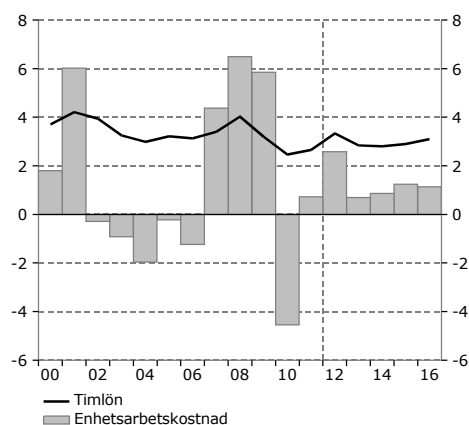
Kronor per timme, fasta priser, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Timlön och enhetsarbetskostnad i näringslivet

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Det stora BNP-gapet avspeglar att resursutnyttjandet på den svenska arbetsmarknaden är lågt. Arbetsmarknadsgapet uppgår till -1,7 procent helåret 2012 (se diagram 51). Företagen betraktar delvis det svaga efterfrågeläget som tillfälligt och behåller därför lite mer personal än vad de har behov av på kort sikt. När efterfrågan tar fart under loppet av nästa år finns det därför inledningsvis lediga resurser inom företagen för att öka produktionen. Detta innebär att återhämtningen på arbetsmarknaden kommer något senare än uppgången i efterfrågetillväxten.

SVAG UTVECKLING AV PRODUKTIVITETEN

Produktiviteten i näringslivet har utvecklats svagt sedan 2006 (se diagram 53). Faktum är att produktiviteten 2011 var på ungefär samma nivå som 2006. Den svaga utvecklingen av produktiviteten sedan 2006 beror delvis på den svaga konjunkturutvecklingen. Men även den potentiella produktiviteten i det svenska näringslivet har utvecklats svagt. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning ökade den med i genomsnitt 0,7 procent per år 2006–2011, vilket kan jämföras med ett genomsnitt på 2,6 procent per år perioden 1980–2006. Den svaga utvecklingen av den potentiella produktiviteten beror bland annat på att låga investeringar i näringslivet har gjort att det produktiva kapitalet har ökat långsamt. Lågkonjunkturen efter finanskrisen har medfört att behoven av kapacitetshöjande investeringar har varit mindre än normalt, samtidigt som den förhöjda osäkerheten om den ekonomiska utvecklingen bedöms ha bromsat både utveckling och införande av ny och mer produktiv teknologi.

I år stiger produktiviteten i näringslivet med 1,4 procent. Åren 2013–2015 bedöms produktivitetstillväxten i genomsnitt uppgå till 1,8 procent per år. I ett historiskt perspektiv är detta fortsatt en jämförelsevis svag utveckling. Orsakerna till den svaga produktivitetens utvecklingen beskrivs mera ingående i fördjupningen ”Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden” i slutet av detta kapitel.

POTENTIELL BNP VÄXER LÅNGSAMT

Konjunkturinstitutet bedömer att potentiell BNP i genomsnitt ökade med 2,2 procent per år 2006–2011. Ovanligt mycket av uppgången förklarades av en snabbt växande arbetskraft, samtidigt som produktivetsbidraget var ovanligt lågt.

Enligt Konjunkturinstitutets bedömning ökar potentiell BNP i år med 1,9 procent (se tabell 7) och 2013–2016 blir den årliga ökningen i genomsnitt nästan lika stor. I ett historiskt perspektiv är detta en något svag utveckling. Bakom utvecklingen ligger den dämpade tillväxten i potentiell produktivitet och att tillväxten i den potentiella sysselsättning mattas av. Det senare beror bland annat på att tidigare genomförda åtgärder för att öka sysselsätt-

ningen närmar sig fullt genomslag.³⁶ Men det beror också på förändringar i befolkningsutvecklingen.³⁷

Tabell 7 Potentiella variabler

Procentuell förändring om inget annat anges

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Potentiell BNP	1,6	1,9	1,7	1,7	1,8	2,1
Potentiellt arbetade timmar	1,2	0,7	0,5	0,4	0,5	0,5
Därav bidrag potentiell sysselsättning	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Därav demografiskt bidrag	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Potentiell produktivitet	0,4	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6
Potentiell produktivitet i näringslivet	0,7	1,6	1,6	1,6	1,8	2,1

Anm. Beräkningarna är korrigerade för skillnader i antalet arbetsdagar mellan åren.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

ENHETSARBETSKOSTNADEN STIGER SNABBT 2012

År 2011 steg timlönerna i näringslivet med 2,7 procent enligt konjunkturlönestatistiken. I år bedöms uppgången bli 3,3 procent, trots att arbetsmarknaden mattas av. Det beror bland annat på att avtalsrörelsen resulterade i högre avtalade löneökningar än de som gällde för 2011, men det är också en tillfällig effekt av tidigareläggda lönerevisioner i industrin.

Tillsammans med den svaga produktivitetsutvecklingen i näringslivet innebär detta att enhetsarbetskostnaden, det vill säga arbetskostnaden per producerad enhet, stiger med 2,6 procent i år (se diagram 54). Detta är betydligt mer än de ca 1,3 procent som på lång sikt bedöms vara förenligt med en inflation på 2 procent.³⁸ Utvecklingen innebär att företagens lönsamhet minskar i år. Den justerade vinstandelen i branscher med kostnadsbestämda produktpriser³⁹ sjunker till 30,7 procent i år (se diagram 55). Detta är lägre än genomsnittet sedan 1993. Andra indikatorer visar att lönsamheten har försämrats och är något lägre än normalt. Enligt Konjunkturbarometern har företagens lönsamhetsomdömen i både tillverkningsindustrin och tjänstebansherna försämrats andra kvartalet 2012 jämfört med större delen av 2011 (se diagram 56). För näringslivet som helhet var

³⁶ Se fördjupningarna "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer", *Konjunkturläget*, december 2011 och "Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten", *Konjunkturläget*, december 2011.

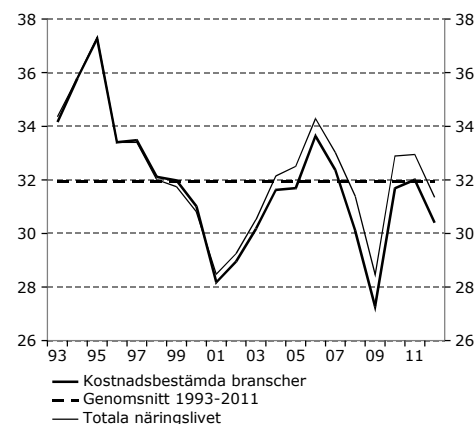
³⁷ Se fördjupningen "Ny befolkningsprognos får effekter på sysselsättningen på lång sikt", *Konjunkturläget*, juni 2012.

³⁸ Den långsiktiga ökningen om 1,3 procent avser näringslivet exklusive branscher med exogent bestämda produktpriser, till exempel jordbruket. Se Markowski, A. m.fl. "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working Paper no. 106, Konjunkturinstitutet, 2011.

³⁹ Avser vinstandelen i branscher vars prissättning endast bestäms av dess kostnader på sikt. De branscher som bedöms inte ha fullt kostnadsbestämda produktpriser är: jordbruk och fiske; el, gas, värme och vattenförsörjning; småhus och fritidshus.

Diagram 55 Justerad vinstandel i kostnadsbestämda branscher

Procent

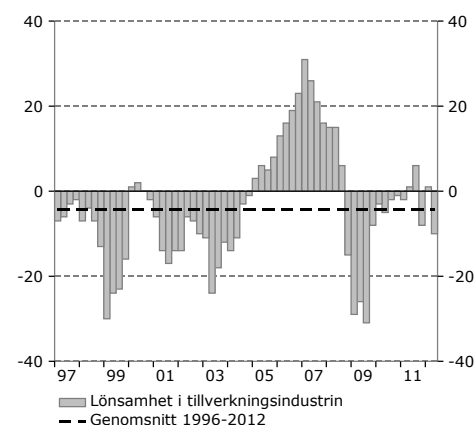

Anm. Båda aggregaten är exkl. små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 56 Lönsamhet i tillverkningsindustrin

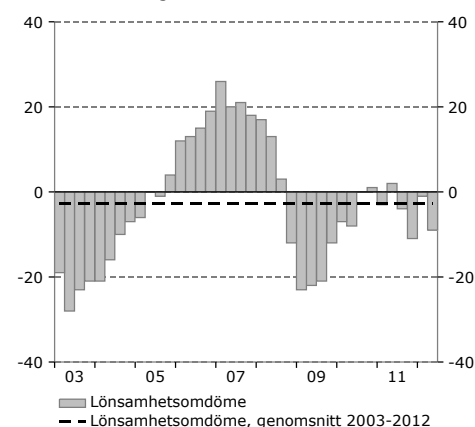
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 57 Lönsamhet i näringslivet

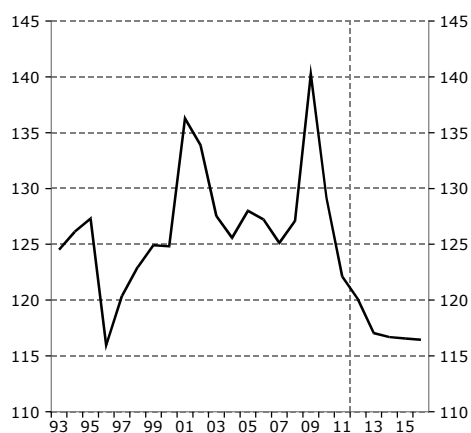
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 58 Kronans nominella effektiva växelkurs – KIX16

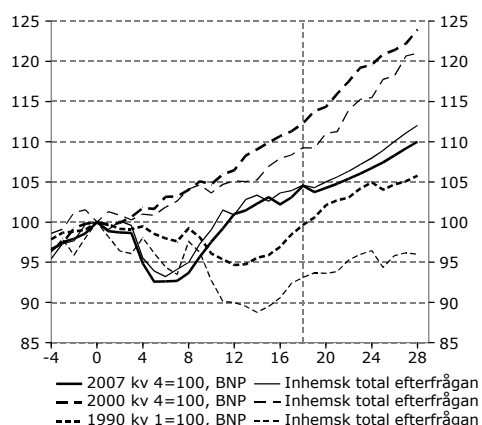
Index 1992-11-18=100

Anm. KIX16 omfattar 16 OECD-länder av de sammanlagt 30 länder som ingår i KIX. Ett högre index motsvarar en svagare krona.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 59 BNP och inhemsk total efterfrågan

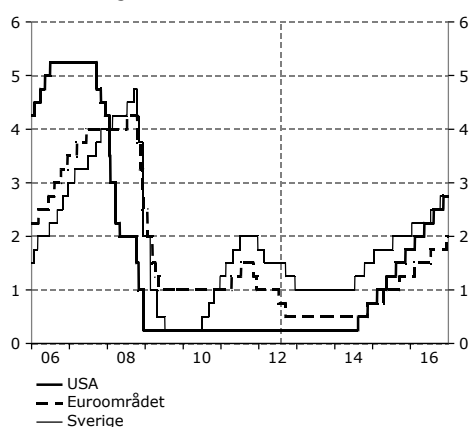
Index = 100 kvartal 0, se teckenförklaring nedan

Anm. X-axeln avser kvartal. Datum avser sista kvartalet före BNP började falla. Prognosstreck gäller för den nuvarande återhämtningen.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 60 Styrräntor

Procent, dagsvärden

Källor: ECB, Federal Reserve, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

lönsamhetsomdömet det andra kvartalet 2012 något lägre än genomsnittet sedan 2003 (se diagram 57).

Sammantaget bedömer Konjunkturinstitutet att lönsamheten i näringslivet 2012 är nära nog normal givet det svaga efterfrågeläget, även om variationen är stor mellan olika branscher och företag. I branscher med kostnadsbestämda produktpriser bedöms vinstandelen vara något lägre än normalt. Detta talar för att vinstandelen kommer att stiga något framöver. I fördjupningen "Lönsamheten hos företag i Sverige" i slutet av detta kapitel redovisas en mer ingående analys av företagens lönsamhet.

DEN SVENSKA EKONOMIN REDO FÖR ÅTERHÄMTNING

Det låga resursutnyttjandet i ekonomin 2012 innebär att det finns ett stort utrymme för stigande BNP de närmaste åren, trots att tillväxten i potentiell BNP är jämförelsevis svag.

De inhemska förutsättningarna för en återhämtning är gynnsamma jämfört med i många andra länder. De offentliga finanserna är starka och hushållens sparande är högt. Samtidigt har Sverige stora överskott i utrikeshandeln, trots förstärkningen av kronan i år (se diagram 58). Den stora utrikeshandeln innebär dock att den svenska ekonomin i hög grad är beroende av utvecklingen i omvärlden.

Den svaga tillväxten i omvärlden håller tillbaka efterfrågan på svensk export de närmaste åren. Förstärkningen av kronan bedöms till stor del vara bestående, vilket bidrar till att svenska exportföretag förlorar marknadsandelar. Sammantaget innebär detta att exporten i genomsnitt växer med något mer än 5 procent per år 2013–2016. Återhämtningen kommer därmed i högre grad än vid tidigare återhämtningar att vara beroende av stigande inhemsk efterfrågan (se diagram 59). På sikt innebär utvecklingen att de som är sysselsatta i näringslivet i ökande grad kommer arbeta i branscher som är inriktade på att möta inhemsk efterfrågan.

Den förhöjda osäkerheten till följd av skuldskrisen bedöms börja klinga av mot slutet av 2012. Trots detta återhämtar sig den svenska ekonomin som helhet bara marginellt 2013 och arbetsmarknaden fortsätter att försvagas. Först därefter tar efterfrågan mera fart och 2014–2016 växer BNP med i genomsnitt 2,7 procent per år (se tabell 8). Återhämtningen drivs på av att penningpolitiken är expansiv de närmaste åren (se diagram 60). År 2013 ges även finanspolitiken en expansiv inriktning. Men 2014–2016 krävs smärre åtstramningar om sammantaget 0,7 procentenheter som andel av potentiell BNP för att överskottsmålet ska uppnås. Den sammantaget expansiva ekonomiska politiken bidrar till en relativt snabb ökning i hushållens konsumtion och ett cykliskt uppsving i investeringarna. BNP-gapet sluts under loppet av 2016 och lågkonjunkturen är då över.

Tabell 8 Försörjningsbalans

Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hushållens konsumtionsutgifter	2,2	2,1	2,8	3,5	3,3	2,9
Offentliga konsumtionsutgifter	1,7	1,0	0,5	0,5	1,0	1,0
Fasta bruttoinvesteringar	6,7	4,1	3,3	6,7	5,6	4,0
<i>Slutlig inhemsk efterfrågan</i>	<i>2,9</i>	<i>2,2</i>	<i>2,3</i>	<i>3,3</i>	<i>3,2</i>	<i>2,6</i>
Lagerinvesteringar ¹	0,5	-0,9	-0,1	0,1	0,0	0,0
<i>Total inhemsk efterfrågan</i>	<i>3,3</i>	<i>1,2</i>	<i>2,1</i>	<i>3,4</i>	<i>3,2</i>	<i>2,6</i>
Export	7,1	1,2	3,9	5,0	6,2	5,9
<i>Total efterfrågan</i>	<i>4,7</i>	<i>1,2</i>	<i>2,7</i>	<i>4,0</i>	<i>4,2</i>	<i>3,8</i>
Import	6,4	0,9	4,5	6,7	7,6	6,5
<i>Nettoexport¹</i>	<i>0,7</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,4</i>	<i>-0,3</i>	<i>0,0</i>
BNP	3,9	1,3	2,0	2,8	2,7	2,5

¹ Förändring i procent av BNP föregående år.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Åren 2013–2016 ökar hushållens konsumtion med i genomsnitt över 3 procent per år. Hushållens konsumtion stiger därmed som andel av BNP (se diagram 61). Den stigande konsumtionsandelen är en följd av den demografiska utvecklingen med en växande andel av befolkningen utanför arbetsför ålder. Denna grupp bidrar bara i liten omfattning till BNP och har ett lågt nettosparande. Hushållens sparande som andel av disponibel inkomst kommer därmed att minska, vilket bidrar till att Sveriges nettosparande mot omvärlden faller och att nettoexporten minskar som andel av BNP.

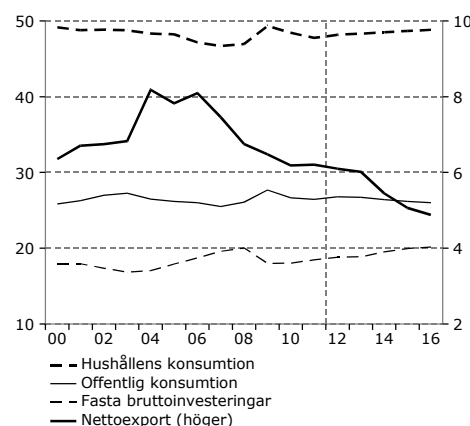
ARBETSLÖSHETEN FORTSÄTTER ATT ÖKA 2013

Arbetslösheten minskade under loppet av 2010 och 2011 när den svenska ekonomin återhämtade sig efter den djupa internationella finanskrisen åren före. Men sedan senare delen av 2011 har arbetslösheten ökat svagt. Tecknen på att arbetsmarknaden nu åter mattas av har successivt blivit allt tydligare. Det sista kvartalet 2012 bedöms därför sysselsättningen falla något och arbetslösheten stiga ytterligare.

Under 2013 växer efterfrågan snabbare, men inte tillräckligt mycket för att läget på arbetsmarknaden ska förbättras. Företagen har inledningsvis lediga resurser att utnyttja och det finns därmed inget stort behov av att nyanställa. Arbetslösheten stiger därmed till ca 8 procent 2013 (se tabell 9 och diagram 62). Först 2014 vänder arbetslösheten nedåt och 2016 uppgår den till ca 6,5 procent. Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden bedöms då vara normalt (se diagram 63), eftersom arbetslösheten är nära Konjunkturinstitutets bedömning för jämviktsarbetslösheten detta år om 6,5 procent (se kapitel 4, avsnitt 4.4).

Diagram 61 BNP-andelar

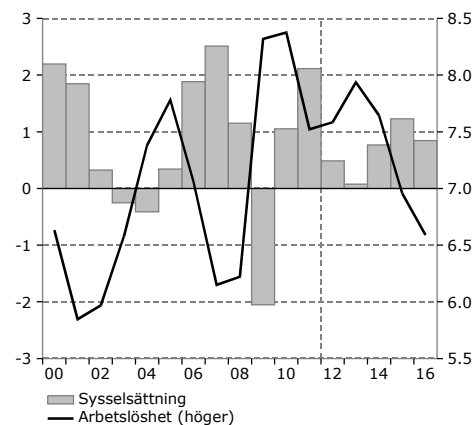
Procent av BNP, löpande priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 62 Sysselsättning och arbetslöshet

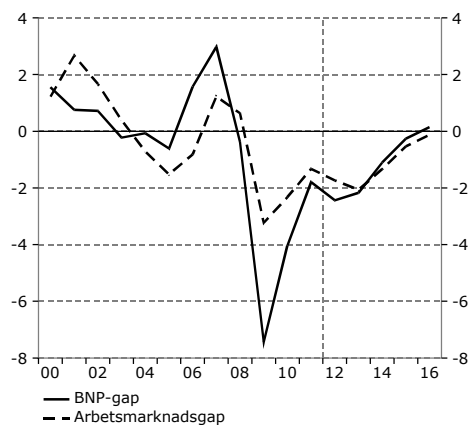
Procentuell förändring respektive procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 63 BNP-gap och arbetsmarknadsgap

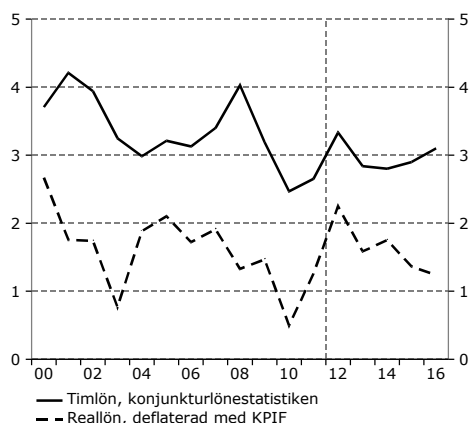
Procent av potentiell BNP respektive potentiellt arbetade timmar

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 64 Timlön och reallön i näringslivet

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 Vinstandel i näringslivet

Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 9 Arbetsmarknad och Produktivitet

Procentuell förändring

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Antal arbetade timmar	2,3	0,4	0,2	1,1	1,3	0,9
Sysselsättning	2,1	0,5	0,1	0,8	1,2	0,8
Arbetskraft	1,2	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
Arbetslöshet ¹	7,5	7,6	7,9	7,6	7,0	6,6
Jämviktsarbetslöshet ²	6,8	6,8	6,8	6,7	6,6	6,5
Produktivitet, näringslivet	2,6	1,4	2,1	2,0	1,7	2,0
Vinstandel i näringslivet	41,2	39,8	40,0	40,0	40,0	40,1

¹Procent av arbetskraften. ²Procent av potentiell arbetskraft.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

LÅGKONJUNKTUREN DÄMPAR LÖNEUTVECKLINGEN

Den höga arbetslösheten bidrar till att lönerna bedöms öka jämförelsevis långsamt de närmaste åren (se diagram 64 och tabell 10). Detta är normalt i en lågkonjunktur när efterfrågan på arbetskraft är svag (se kapitel 4, avsnitt 4.3). Åren 2013–2016 bedöms timlönen i näringslivet som helhet stiga med i genomsnitt knappt 3 procent per år enligt Konjunkturlönestatistiken.

Uppgången i investeringarna 2013–2016 medför att kapitalförändringen blir relativt stor. Ersättningen till kapitalägarna stiger därför mer än normalt och vinstandelen i näringslivet som helhet ökar något (se diagram 65). Detta sker dock inte på löntagarnas bekostnad. Den relativt stora ökningen av mängden produktivt kapital driver på produktiviteten, vilket i sin tur skapar utrymme för högre löner. Utvecklingen motiverar samtidigt att kapitalersättningen stiger som andel av förädlingsvärdet. Detta innebär att lönerna inte fullt ut växer i takt med summan av produktivitetstillväxten och tillväxten i det så kallade förädlingsvärdepriset, vilket är en rimlig utgångspunkt i ett långsiktigt perspektiv när det produktiva kapitalet växer i normal takt (se kapitel 5, avsnitt 5.2).

En jämförelsevis låg löneökningstakt och en återhämtning i produktivitetstillväxten innebär att kostnadstrycket blir svagt 2013–2016. Enhetsarbetskostnaden stiger då med i genomsnitt 1,0 procent per år. Detta är något lägre än de ca 1,3 procent som på lång sikt är förenligt med en inflation på 2 procent.⁴⁰ Detta innebär att inflationen blir dämpad, även om den stiger mot slutet av perioden (se tabell 10). I termer av KPI med fast bostadsränta (KPIF), blir inflationen under 2 procent hela perioden och når 1,9 procent 2016. Uttryckt i termer av KPI blir inflationen något högre 2014–2016. Det beror på att Riksbanken inleder en serie räntehöjningar under 2014 för att motverka en överhettning av ekonomin längre fram och undvika att inflationen då blir alltför hög (se diagram 66).

⁴⁰ Den långsiktiga ökningen om 1,3 procent avser näringslivet exklusive branscher med exogen bestämda produktpriser, till exempel jordbruket. Se Markowski, A. m.fl. "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working Paper no. 106, Konjunkturinstitutet, 2011.

Tabell 10 Löner och priser

Procentuell förändring

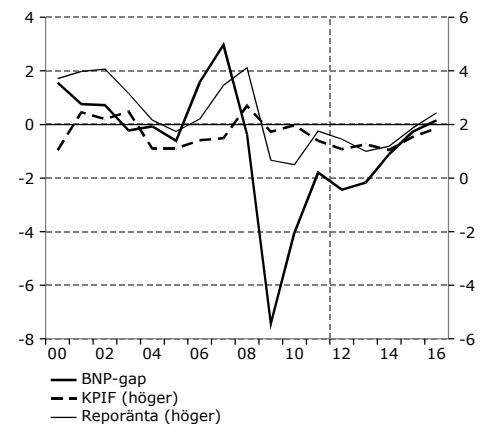
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Timlön, hela ekonomin ¹	2,5	3,2	2,9	2,8	2,9	3,1
Timlön, näringslivet ¹	2,7	3,3	2,8	2,8	2,9	3,1
Real timlön, näringslivet ^{1,2}	1,3	2,2	1,5	1,7	1,4	1,2
Real arbetskostnad per timme, näringslivet ³	2,1	3,3	1,8	2,1	1,7	1,9
Enhetsarbetskostnad, näringslivet	0,7	2,6	0,7	0,9	1,2	1,1
KPI	3,0	1,1	0,8	1,3	2,2	2,5
KPIF	1,4	1,1	1,3	1,1	1,5	1,9

¹ Enligt konjunkturlönestatistiken. ² Deflaterad med KPIF. ³ Arbetskostnad deflaterad med näringslivets förädlingsvärdepris.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 66 BNP-gap, KPIF och reporänta

Procent respektive procentuell förändring

Källor: SCB, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

3.4 Alternativa scenarier för löner och penningpolitik

I detta avsnitt presenteras tre alternativscenarier till Konjunkturinstitutets prognos. Scenarierna syftar till att förklara hur Konjunkturinstitutet analyserar sambandet mellan lönebildning, penningpolitik och arbetslöshet. De belyser de mekanismer som styr ekonomin och tydliggör att agerandet från såväl arbetsmarknadens parter som Riksbanken påverkar hur löner, arbetslöshet och BNP utvecklas. Alternativscenarierna har beräknats med hjälp av Konjunkturinstitutets dynamiska allmänna jämviktsmodell KIMOD.⁴¹

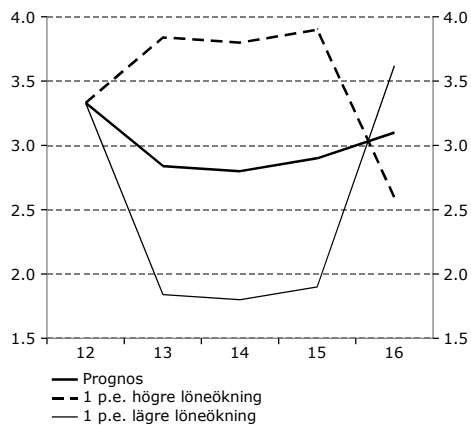
Först presenteras effekterna av en tillfälligt högre respektive lägre löneökning i näringslivet än i prognosen.⁴² Här anpassar Riksbanken räntebanan efter de nya förutsättningarna så att inflationen närmar sig inflationsmålet på 2 procent. Det tredje alternativscenariot belyser Riksbankens roll. I detta scenario analyseras effekterna av en tillfälligt lägre utveckling av timlönen i näringslivet där Riksbanken inte svarar med lägre ränta förrän bortom 2014. Scenarierna jämförs med Konjunkturinstitutets prognos, där utvecklingen av såväl löner som reporänta är Konjunkturinstitutets prognoser för hur arbetsmarknadens parter

⁴¹ För en beskrivning av KIMOD, se Bergvall, A. m.fl., "KIMOD 1.0 Documentation of NIER's dynamic general equilibrium model of the Swedish economy", Working paper no. 100, Konjunkturinstitutet, 2007.

⁴² Som beskrivits i tidigare rapporter är det arbetskostnaden och inte lönen som är det centrala begreppet för lönebildningen (se exempelvis fördjupningen "Från avtalsrörelse till arbetskostnad", Lönebildningsrapporten 2010). Arbetskostnaden beaktar förutom timlönen andra kostnader för arbetsgivaren såsom arbetsgivaravgifter. Som framgår av kapitel 2 är den procentuella utvecklingen likartad över tid för arbetskostnader och löner. För att underlätta framställningen i detta kapitel används lönebegreppet genomgående även om det är arbetskostnad som avses.

Diagram 67 Timlön i näringslivet

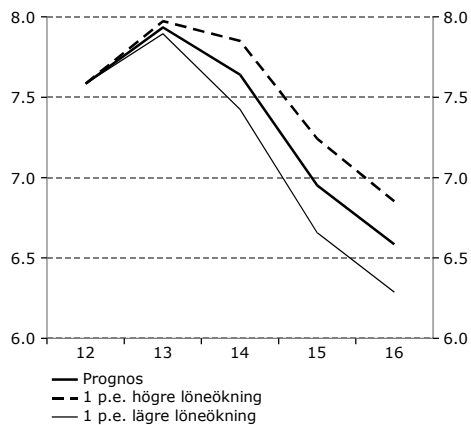
Procentuell förändring

Anm. Timlön enligt konjunkturlönestatistiken.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Arbetslöshet

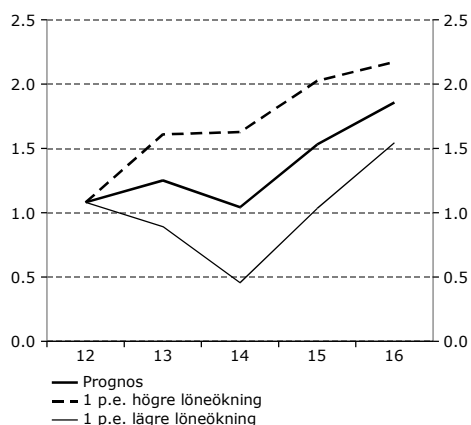
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 69 Inflation

Procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

samt Riksbanken kommer att agera (se avsnitt 3.3 för en beskrivning av prognosen).⁴³

Det är möjligt att arbetsmarknadens parter väljer att avtala om en ökningstakt för timlönerna som innebär att utvecklingen av löner blir lägre alternativt högre än i Konjunkturinstitutets prognos. Avgörande för effekterna av de olika löneökningarna är hur Riksbanken väljer att agera. Modellberäkningarna utgår från att Riksbanken, med vissa trögheter, styr räntan efter inflationsmålet. Det kan dock finnas andra hänsyn som påverkar Riksbankens räntebeslut, exempelvis snabb kreditexpansion och hög skuldsättning. I det fall reporäntan, helt eller delvis, tillfälligt styrs av andra faktorer ger det effekter på arbetslöshet och produktion på kort sikt. Detta illustreras i ett scenario sist i avsnittet.

TILLFÄLLIGT HÖGRE RESPEKTIVE LÄGRE LÖNEÖKNING

I dessa två scenarier beräknas effekterna av 1 procentenhets högre respektive lägre årlig tillväxt i genomsnittlig timlön i näringslivet 2013–2015 jämfört med prognosen (diagram 67).⁴⁴ Om löneökningstakterna endast skulle ändras med 0,5 procentenheter skulle effekterna bli ungefär hälften så stora. Lönesättningsbeteendet ändras i detta exempel endast tillfälligt, vilket innebär att real lönenivå och arbetslösheten inte påverkas på lång sikt.⁴⁵ Inte heller nominell lönetillväxt påverkas på lång sikt, men däremot nominell lönenivå.⁴⁶

Realräntan definieras som nominalräntan minus förväntad inflation. Med inflationsmål för penningpolitiken leder högre inflationsförväntningar till att Riksbanken höjer reporäntan med mer än vad inflationsförväntningarna ökar så att realräntan blir högre.⁴⁷ Lägre inflationsförväntningar leder omvänt till lägre reporänta och lägre realränta.⁴⁸ En låg realränta stimulerar BNP-tillväxten i ekonomin, bland annat eftersom det är billigt för företag att låna pengar till investeringar och mindre förmånligt för hushåll att spara. Vidare innebär en förändrad realränta jäm-

⁴³ Prognoserna baseras på antagandet att ekonomins aktörer agerar i linje med historiska mönster. Detta innebär till exempel att prognoserna för hur lönerna utvecklas utgår ifrån att det rådande konjunkturläget och produktivtetsutvecklingen beaktas på samma sätt som tidigare av parterna på arbetsmarknaden (se avsnitt 4.3 för en empirisk analys av det konjunkturrella mönstret för löner).

⁴⁴ Implicit antas att genomsnittlig timlön i alla branscher i näringslivet ökar med 1 procentenhet mer eller mindre än i prognosen. Företagens ändrade lönesättningsbeteende antas inte förändra dess prissättningsbeteende, utan det följer det historiskt konjunkturrella mönstret, såsom det fångas upp i KIMOD.

⁴⁵ Real lön definieras här som nominell lön deflaterad med förädlingsvärdepriserna.

⁴⁶ Detta är en följd av att Riksbankens inflationsmål går ut på att stabilisera ekonomin efter inflationstakten och inte prisnivån.

⁴⁷ Detta innebär att centralbanken följer en så kallad Taylorregel. I KIMOD definieras inflationsförväntningarna utifrån BNP-deflatoren.

⁴⁸ I ett läge där styrräntan redan inledningsvis är nära noll och inte kan sänkas mycket mer innebär dock lägre inflationsförväntningar högre realränta. I de scenarier som analyseras här är reporäntan inledningsvis 1,5 procent (det vill säga inte nära noll), varför effekten på realräntan av lägre inflationsförväntningar kan motverkas med en lägre styrränta.

fört med omvärlden att real växelkurs påverkas. En tillfälligt svagare real växelkurs ger högre export.

Högre nominell löneökningstakt leder till högre inflationstryck, men också högre reallöner. Högre reallöner innebär att företagen för en given efterfrågan på kort sikt måste skära ner sin personalstyrka och/eller acceptera lägre vinster. Det medför att den totala arbetslösheten i ekonomin stiger när reallönerna ökar snabbare. Med tre år av 1 procentenhets högre utveckling av nominella löner än i prognosen blir arbetslösheten nära 8 procent både 2013 och 2014 (se diagram 68). Arbetslösheten blir högre än i Konjunkturinstitutets prognos under samtliga år fram till 2016. De högre reallönerna leder även till att lönsamheten i näringslivet blir något sämre.

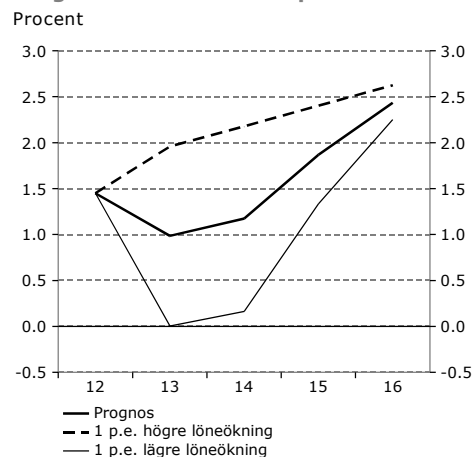
Det högre inflationstrycket leder till att Riksbanken höjer reporäntan redan 2013 (se diagram 69 och diagram 70). Det dämpar inflationstakten men leder även till en högre realränta (se diagram 71), vilken bidrar till att dämpa tillväxten av nettoexport och investeringar. Trots högre löneökningstakt utvecklas hushållens disponibla inkomster svagare än i prognosen till följd av att de arbetar färre timmar. Hushållens konsumtionsutgifter blir därför lägre.

Växelkursen stärks inledningsvis, då svenska räntor jämfört med utländska ligger på en högre nivå. Det innebär att det blir svårare för svenska exportföretag att konkurrera på de internationella marknaderna, varför nettoexporten försvagas. Det bidrar ytterligare till att dämpa BNP-tillväxten. Till följd av den svagare BNP-utvecklingen (se diagram 72) sluts BNP-gapet något senare än i Konjunkturinstitutets prognos.

Lägre nominell löneökningstakt resulterar omvänt i lägre reallöner och lägre realränta. Den i tre år svagare utvecklingen av timlönen leder till ett svagare inflationstryck. Riksbanken sänker därför reporäntan till nära noll för att realräntan ska bli låg (se diagram 71). Inflationstakten blir omkring 0,5 procentenheter lägre 2013–2015 än i prognosen (se diagram 69). Samtidigt är växelkursen svagare än i prognosen när den svenska reporäntan sänks gentemot omvärldens. Den lägre realräntan tillsammans med den högre vinstandelen i företagen skapar bättre förutsättningar för stigande efterfrågan. BNP-tillväxten ökar därför snabbare än i prognosen och arbetslösheten faller tillbaka något tidigare (se diagram 72 och diagram 68).

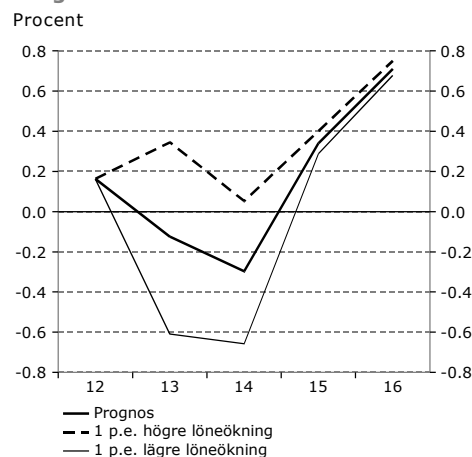
Såväl produktion som sysselsättning utvecklas starkare i scenariot med lägre nominell löneutveckling jämfört med i prognosen. BNP ökar snabbare 2013 och 2014 men något långsammare 2016 (se diagram 72). För scenariot med högre nominell löneutveckling gäller det omvända. Det ackumulerade produktionsbortfallet är 35 miljarder kronor i scenariot med högre löneökningar jämfört med prognosen. I scenariot med lägre löneökningar är den sammanlagda produktionen i stället ungefär lika mycket högre. Jämfört med prognosen är det genomsnittliga antalet sysselsatta under perioden 2013–2015 ca 9 000 personer fler i scenariot med lägre löner och ungefär lika många färre i

Diagram 70 Nominell reporänta

Källa: Konjunkturinstitutet.

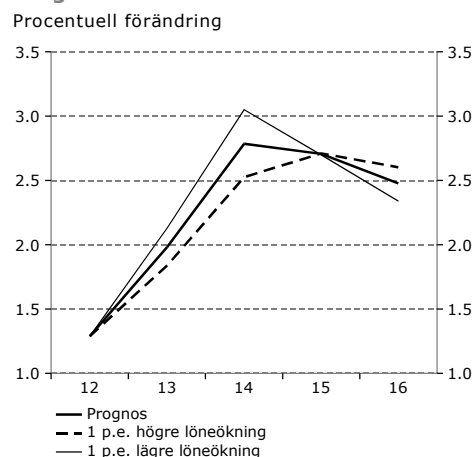
Diagram 71 Realräntan

Anm. Realränta = nominell ränta minus förväntad inflation.

Källa: Konjunkturinstitutet.

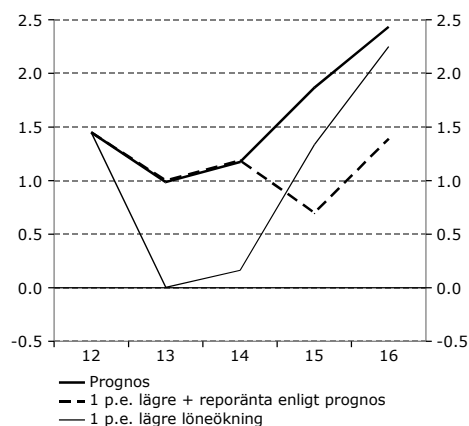
Diagram 72 BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Nominell reporänta

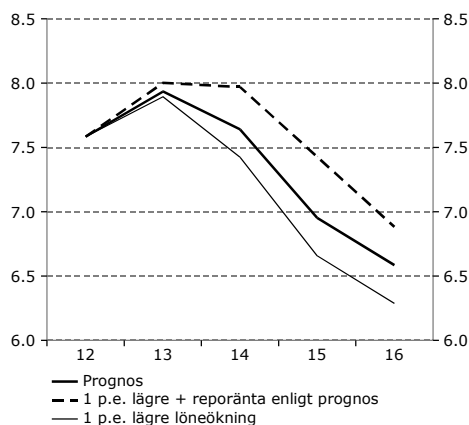
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Arbetslöshet

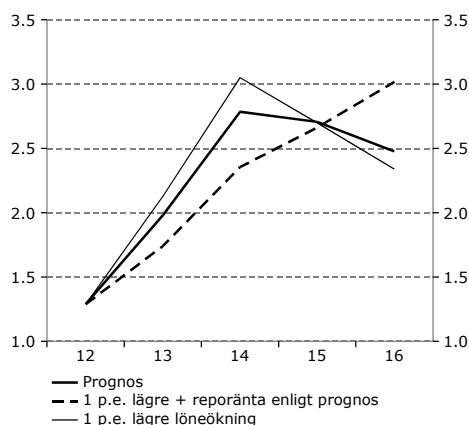
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 BNP

Procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

scenariot med högre löner. Skillnaden mellan det högre och lägre scenariot är därmed ca 18 000 personer. Lönebildningen har således stor effekt på arbetslösheten. En förutsättning för dessa beräkningar är att penningpolitiken bedrivs så att inflationen närmar sig inflationsmålet.

RIKSBANKENS AGERANDE ÄR AVGÖRANDE

Om Riksbanken i scenariot med lägre löneökningstakt, trots lägre inflationsförväntningar, inte sänker räntan blir effekterna annorlunda. Med sänkta inflationsförväntningar och oförändrad reporänta blir realräntan högre. Det innebär att det blir dyrare för hushåll och företag att låna till konsumtion och investeringar samtidigt som exporten blir lägre på grund av starkare växelkurs. BNP-tillväxten utvecklas därför svagare. Detta bidrar ytterligare till att företag drar ner på personalstyrkan, varför arbetslösheten blir högre.

Den genomsnittliga årliga tillväxten av timlönen i näringslivet är i detta scenario 1 procentenhet lägre 2013–2015 än i prognosen. Vidare antas att Riksbankens reporänta är densamma som reporäntan i prognosen 2013 och 2014 (se diagram 73). En lägre tillväxt av genomsnittlig timlön i kombination med en jämfört prognosen oförändrad ränta 2013 och 2014 leder enligt modellberäkningarna till att arbetslösheten blir högre. Det gäller både jämfört med scenariot med lägre löneökningar där Riksbanken justerar räntenivån och jämfört med Konjunkturinstitutets prognos.⁴⁹ Arbetslösheten blir 8 procent 2013–2014 (se diagram 74) och ligger högre än i prognosen även 2016.

Den stramare penningpolitiken i detta scenario innebär att BNP-tillväxten dämpas (se diagram 75). Delvis genom att den högre realräntan påverkar företagets investeringsplaner negativt. Den reala växelkursen blir till följd av den högre realräntan jämförelsevis stark, vilket påverkar den svenska exportsektorn negativt. När Riksbanken återigen styr räntan efter inflationsmålet 2015 sänks reporäntan till följd av det låga inflationstrycket (se diagram 73). Det stimulerar konjunkturåterhämtningen men BNP-gapet sluts ändå senare än i prognosen.

Sammantaget innebär en lägre utveckling av nominella löner att utvecklingen av arbetslöshet och produktion blir sämre än i prognosen om penningpolitiken inte blir mer expansiv. En förutsättning för att lägre löneökningar ska ge lägre arbetslöshet är således att Riksbanken agerar enligt tidigare mönster, med utgångspunkt i inflationsmålet.

I genomsnitt är det ca 15 000 färre personer i sysselsättning 2013–2015 i detta scenario jämfört med i prognosen. Jämfört med scenariot med lägre löneökningar och lägre reporänta är antalet sysselsatta i genomsnitt ca 24 000 färre. Samtidigt är den ackumulerade produktionen 2013–2015 ca 60 miljarder kronor

⁴⁹ I modellberäkningarna antas att hushåll och företag inser att Riksbankens beteende i två år avviker från den vanliga ränteregeln, men att det därefter återgår till ett normalt beteende.

lägre än i prognosen, eller ca 95 miljarder lägre än i scenariot med lägre löneökningar och lägre reporänta.

DETTA KAPITEL I KORTHET

- Skuldkrisen medför att BNP i euroområdet växer långsamt de närmaste åren och att återhämtningen i euroområdet blir trög
- Svensk ekonomi befinner sig i en lågkonjunktur som är över först 2016
- Den förestående avtalsrörelsen genomförs i ett läge där arbetslösheten förblir högre än normalt under flera år framöver
- Lönsamheten i näringslivet 2012 bedöms som ungefär normal givet det svaga efterfrågeläget i ekonomin
- Den potentiella arbetsproduktiviteten i näringslivet har utvecklats mycket svagt de senaste åren och bedöms utvecklas svagare än normalt även 2013–2016
- Parterna på arbetsmarknaden kan tillsammans med Riksbanken agera så att återhämtningen i den svenska ekonomin påskyndas, genom återhållsamma löneökningar och lägre ränta

FÖRDLJUPNING

Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden

Arbetsproduktiviteten i näringslivet var i det närmaste oförändrad mellan 2007 och 2011. I ett historiskt perspektiv är det en uppseendeväckande svag utveckling. Konjunkturinstitutet gör bedömningen att den svaga produktivitetstillväxten mellan 2007 och 2011 inte enbart är cyklisk utan att det även har skett en försvagning i den potentiella produktiviteten.⁵⁰ Den potentiella produktivitetstillväxten fortsätter att växa långsamt under ett antal år framöver, främst till följd av att den djupa och utdragna lågkonjunkturen påverkar införandet av ny teknologi negativt. Först efter 2020 uppnås den långsiktigt antagna potentiella produktivitetstillväxten på 2,3 procent per år, vilket kan jämföras med 1,7 procent per år i genomsnitt 2013–2015.

Inledning

Under perioden 1981–1992 ökade produktiviteten i näringslivet med i genomsnitt 1,7 procent per år. De påföljande åren till och med 2006 var produktivitetstillväxten betydligt högre, i genomsnitt 3,5 procent per år (se diagram 76). Därefter stagnerade utvecklingen och produktivitetsnivån hade 2011 nått och jämt återhämtat sig efter raset i samband med finanskrisen 2008–2009 (se diagram 77).

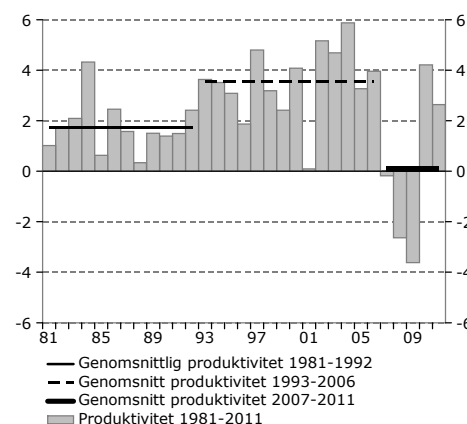
Syftet med denna fördjupning är att analysera varför produktivitetstillväxten har varit så låg under perioden 2007–2011 och vilken betydelse detta har för utvecklingen framöver. Fördjupningen inleds med en beskrivning av konjunktorens betydelse för produktivitetstillväxten under perioden. Därefter följer ett avsnitt med tillväxtbokföring där produktivitetstillväxten dekomponeras i olika beståndsdelar. I det avslutande avsnittet presenteras Konjunkturinstitutets prognos för den potentiella produktivitetstillväxten som också jämförs med andra instituts bedömningar av densamma.

DEN SVAGA TILLVÄXTEN I PRODUKTIVITETEN KAN INTE FÖRKLARAS MED ENBART CYKLISKA FAKTORER

En del av den svaga produktivitetstillväxten sedan 2007 är av cyklisk karaktär. Den svenska ekonomin hade före produktivitetstillväxten utvecklats starkt i ett antal år och produktivitetstillväxten brukar avta i den senare delen av en högkonjunktur.

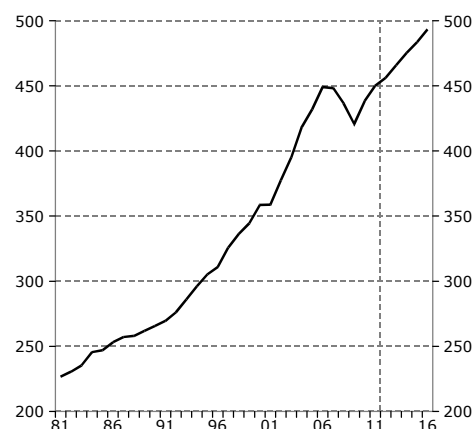
⁵⁰ Den potentiella produktiviteten är den produktivitet som skulle ha observerats i avsaknad av konjunkturrell variation.

Diagram 76 Produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring

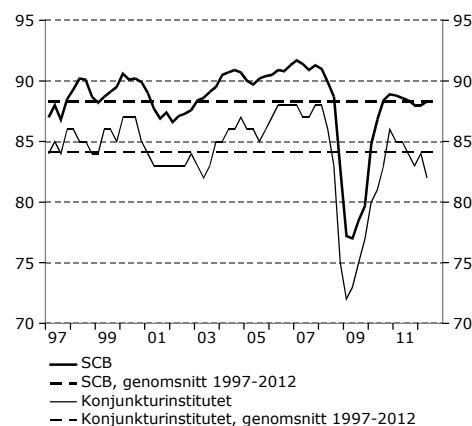
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 77 Produktivitet i näringslivet
Förädlingsvärde per timme, fasta priser, kalenderkorrigerade värden, nivå

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

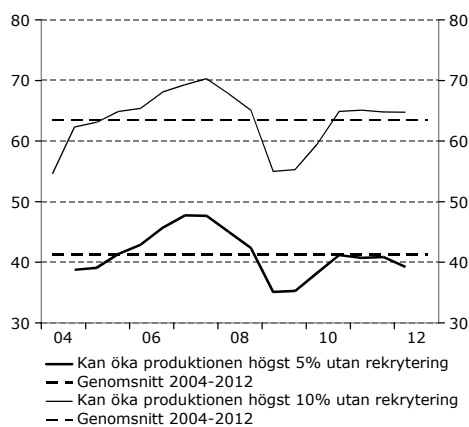
Diagram 78 Industrins kapacitetsutnyttjande
Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Resursutnyttjandet inom företagen

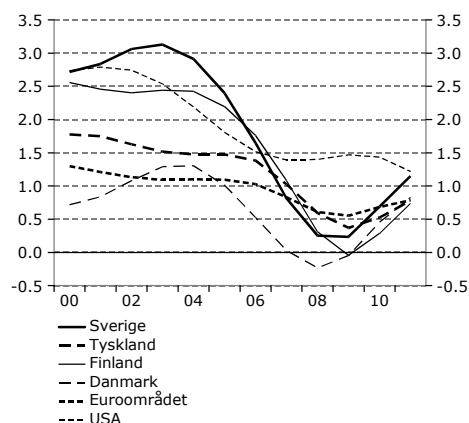
Andel arbetsställen i procent som utnyttjar personalresurserna nästan fullt ut

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 80 Trendmässig produktivitet

Procentuell förändring, BNP per arbetad timme i hela ekonomin

Anm. Trend avser HP-filter, $\lambda=6,25$.

Källor: Eurostat, OECD och Konjunkturinstitutet.

Tillväxtbokföring

Med hjälp av tillväxtbokföring kan bestämningsfaktorerna för produktivitetens utveckling beräknas. Produktivitetstillväxten delas ofta upp i **kapitalfördjupning** och **totalfaktorproduktivitet (TFP)**. Kapitalfördjupningen kan definieras som den (kvalitetsjusterade) mängden kapital per arbetad timme. TFP är den del av produktivitetsförändringen som inte kan förklaras av övriga produktionsfaktorer. I teorin innebär högre TFP att samma mängd och kvalitet på både kapital och arbetskraft ger mer produktion, vilket kan åstadkommas genom exempelvis teknologisk utveckling. I praktiken mäts TFP som en residual som förklarar all förändring i produktiviteten som inte kan förklaras av kapitalfördjupning. Det innebär att TFP innehåller konjunkturella effekter och sannolikt även mätfel då det är svårt att mäta kvalitetsjusterat kapital och produktion.

Det beror delvis på att resursutnyttjandet i form av maskiner och personal då är högt (se diagram 78 och diagram 79).⁵¹ Ett högt resursutnyttjande inom företagen innebär att mängden kapital per arbetad timme är låg men även att företagen i stor utsträckning tvingas nyanställa oerfaren personal som till en början är mindre produktiva. Båda dessa faktorer dämpar normalt produktivitetstillväxten.

Produktivitetsnivån 2006–2007 var alltså cykliskt hög, vilket i sig motiverade en lägre produktivitetstillväxt åren därefter. I samband med finanskrisen 2008–2009 föll dessutom produktionen snabbt. Företagen justerade inte sin personalstyrka i samma utsträckning, vilket resulterade i att produktivitetsnivån sjönk och resursutnyttjandet inom företagen föll kraftigt.

I samband med konjunkturuppgångar brukar produktivitetstillväxten däremot ta fart till följd av att det då finns lediga resurser inom företagen som kan användas för att öka produktionen. När efterfrågan steg under andra halvåret 2009 borde företagen därför ha kunnat öka produktionen med befintlig personal. I stället ökade sysselsättningen och produktivitetstillväxten blev dämpad. Det faktum att produktiviteten inte har återhämtat sig mer under åren 2010–2011 indikerar att försvagningen 2008–2009 inte enbart berodde på cykliska faktorer utan även att den potentiella produktivitetstillväxten var svag.

Utvecklingen under perioden är inte unik för Sverige. Många andra länder har upplevt en låg eller negativ produktivitetens utveckling 2007–2011. Det är tydligt att den trendmässiga produktivitetstillväxten saktat in även i andra länder (se diagram 80).⁵² Att utvecklingen inte är unik för Sverige talar för att ett strukturellt skift har skett på internationell nivå, vilket har implikationer för bedömningen av den framtida produktivitetstillväxten (se även avsnitt 3.2 i detta kapitel).

Tillväxtbokföring som analysverktyg

Med hjälp av tillväxtbokföring går det att dela upp produktivitetstillväxten i olika beståndsdelar (se tabell 11 och faktaruta i marginalen). I detta avsnitt beskrivs betydelsen av kapitalfördjupning och totalfaktorproduktivitet (TFP) för produktivitetstillväxten under perioden 2007–2011, och bedömningen av utvecklingen framöver.

⁵¹ Arbetsförmedlingen genomför halvårsvis en undersökning där de ber ett representativt urval av företag i näringslivet att svara på frågan: "Hur mycket kan produktionen öka innan det krävs rekryteringar?". Andelen i diagrammet avser de arbetsställen som angett att de kan öka sin produktion med som mest 5 respektive 10 procent innan de måste rekrytera. Den senaste observationen avser våren 2012 och samlades in under mars och april i år.

⁵² Trendberäkningen är gjord med hjälp av ett så kallat HP-filter. Beräkningen är gjord på data inklusive prognoser till och med 2013 för att minska så kallade ändpunktsproblem.

SVAGT KAPITALFÖRDJUPNINGSBIDRAG 2007–2011

Mängden produktivt kapital såsom maskiner, datorer och byggnader är avgörande för arbetsproduktiviteten. Det är viktigt att poängtera att det inte enbart är fysiska enheter som räknas. Stigande kvalitet leder också till en ökad mängd produktivt kapital. Med hjälp av uppgifter om kapitalstockar och investeringar går det att beräkna betydelsen av kapitalbildning för produktivitets-tillväxten, givet vissa förenklande antaganden. I enkla ekonomiska modeller är bidraget från kapitalbildningen till produktiviteten proportionellt mot mängden kapital per arbetad timme. En ökning av mängden kapital per arbetad timme brukar kallas för kapitalfördjupning.

Mellan 1993 och 2006 steg kapitalstocken betydligt mer än antalet arbetade timmar i näringslivet. Kapitalfördjupningens bidrag till produktivitsutvecklingen i näringslivet var i genomsnitt 0,7 procentenheter dessa år.⁵³ Under perioden 2007–2011 ökade kapitalstocken och antalet arbetade timmar ungefär lika mycket. Det beräknade bidraget blev ändå 0,4 procent per år. Det beror på att bidraget under perioden 2007–2011 till övervägande del kommer från förändringar i kapitalets sammansättning i riktning mot kapital som ger högre bidrag till produktionen per kapitalenhet.

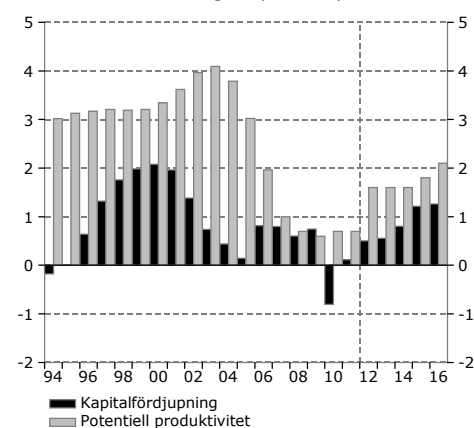
Analysen försvåras av konjunkturella variationer i antalet arbetade timmar och därmed också i hur effektivt kapitalstocken utnyttjas. Om kapitalfördjupningen i stället beräknas med hjälp av potentiellt arbetade timmar erhålls ett mått på det potentiella (konjunkturjusterade) bidraget från kapitalfördjupningen. Bilden blir då något annorlunda och skillnaden mellan perioderna större. Det potentiella kapitalfördjupningsbidraget var i genomsnitt 1,0 procent 1994–2006 jämfört med 0,3 procent 2007–2011.

Under perioden 2012–2016 stiger företagens investeringar och kapitalstocken ökar snabbare igen. Samtidigt ökar arbetskraften långsammare. Kapitalfördjupningsbidraget stiger därför igen och blir i genomsnitt ca 0,7 procentenheter per år i faktiska termer och potentiell kapitalfördjupning beräknas bidra med 0,9 procentenheter (se diagram 81). Kapitalbildningen i sig talar alltså för att produktivitetstillväxten blir högre 2012–2016 än den varit 2007–2011.

DEN FÖRDA EKONOMISKA POLITIKEN PÅVERKAR TILLVÄXTEN I PRODUKTIVITETEN

Förutom kapitalfördjupningen bidrar även stigande totalfaktorproduktivitet (TFP) till tillväxten i produktiviteten. Eftersom

Diagram 81 Bidrag till potentiell produktivitet från kapitalfördjupning
Procentuell förändring respektive procentenheter

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁵³ Hur kapitalfördjupningen beräknas beskrivs i "Timmar, kapital och teknologi - vad betyder mest? en analys av produktivitsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring", bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008, SOU 2008:14.

kapitalfördjupningen bara kan förklara en liten del av den låga produktivitetstillväxten under perioden 2007–2011 är slutsatsen att TFP-utvecklingen varit svag (se tabell 11).

Tabell 11 Tillväxtbokföring

Genomsnittlig procentuell utveckling respektive bidrag i procent

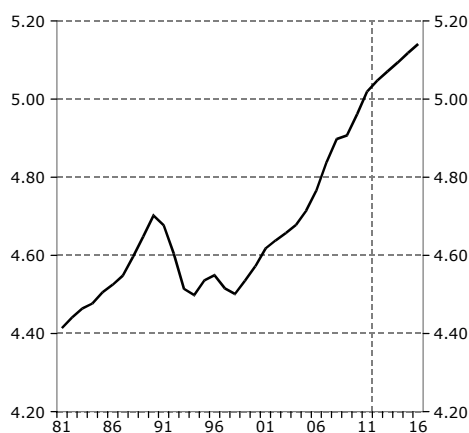
	1994–2006	2007–2011
Faktisk produktivitetstillväxt	3,5	0,0
Varav: Kapitalfördjupning	0,7	0,4
TFP	2,8	-0,3
Potentiell produktivitetstillväxt	3,3	0,7
Varav: Kapitalfördjupning	1,0	0,3
TFP	2,3	0,4

Anm. Potentiell produktivitetstillväxt är Konjunkturinstitutets bedömning och TFP är beräknat som en residual efter avdrag för kapitalfördjupningsbidraget. Med andra ord ingår effekter av förändringar i arbetskraftens sammansättning i TFP-måttet enligt denna beräkning.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 82 Arbetskraften

Miljoner, säsongsrensade kvartalsvärden

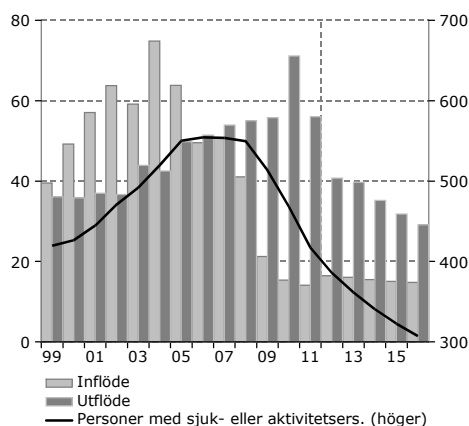

Anm. Tre kvartals glidande medelvärde.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 83 Personer med sjuk- eller aktivitetsersättning (förtidspension)

Tusental personer

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Arbetskraftens kompetens och förmåga är avgörande för produktiviteten. Arbetskraftens sammansättning varierar. Bland annat till följd av demografiska faktorer där till exempel ålder, ursprung och utbildningsnivå påverkar produktiviteten.⁵⁴ Sedan 2007 har den förda ekonomiska politiken verkat i en riktning som påverkar arbetskraften, arbetslösheten och sysselsättningen. Gemensamt för flera av reformerna är att de gör det mer lönsamt att arbeta jämfört med att inte arbeta.⁵⁵ Arbetskraften har till följd av detta ökat kraftigt de senaste åren (se diagram 82). Konjunkturinstitutet bedömer att den förda ekonomiska politiken gett ett varaktigt högre arbetsutbud.⁵⁶ Delvis beror detta på att antalet personer med sjuk- och aktivitetsersättning utanför arbetskraften har sjunkit dramatiskt (se diagram 83).

Reformernas effekt på produktiviteten är beroende av vilka grupper det är som tillkommit i arbetskraften, då olika grupper i arbetskraften har olika genomsnittlig produktivetsnivå. Ökningen av arbetskraften har varit relativt bred och både män och kvinnor och de flesta åldersgrupper i arbetskraften har ökat.⁵⁷ Konjunkturinstitutet gör bedömningen att den förda ekono-

⁵⁴ Se analysen i kapitel 4 "Produktivitetsutvecklingen i Sverige" i *Lönebildningsrapporten*, 2010 samt *Timmar, kapital och teknologi - vad betyder mest? en analys av produktivitetsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring*, bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008, SOU 2008:14.

⁵⁵ Det gäller de fyra stegen i jobbskatteavdraget, förändringarna i arbetslöshetsförsäkringen och den höjda skiktgränsen för att betala statlig inkomstskatt. Utöver dessa reformer har även avdraget för hushållsnära tjänster införts vilket ökat efterfrågan på arbetskraftsintensiva tjänster samt så har regelverket för sjukförsäkringen förändrats.

⁵⁶ Konjunkturinstitutet bedömer att de långsiktiga effekterna av de ekonomisk-politiska reformerna på den potentiella arbetskraften är 2,6 procent.

⁵⁷ Se fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer" i *Konjunkturläget*, december 2011.

miska politiken har påverkat arbetskraftens sammansättning på ett sådant sätt att den genomsnittliga produktivitetsnivån blir lägre.

Den förda ekonomiska politiken bedöms således ha hållit tillbaka produktivitetstillväxten under perioden 2007–2011. Merparten av effekten har redan inträffat men reformerna väntas fortsätta att påverka arbetskraftsutbudet positivt även under perioden 2012–2016 och därmed också hålla tillbaka den potentiella produktivitetstillväxten. Med olika antaganden om produktivitetsnivån hos dem som tillkommer till arbetskraften under perioden 2007–2016 går det att beräkna hur stor effekten av reformerna blir på produktivitetsnivån (se tabell 12).⁵⁸

Tabell 12 Beräknade effekter av ett ökat arbetskraftsutbud på produktivitetsnivån under perioden 2007–2016 givet olika produktivitetsantaganden

Total effekt på produktivitetsnivån i ekonomin som helhet givet olika antaganden om tillskottets genomsnittliga produktivitetsnivå.

	90 %	75 %	50 %
Procentuell effekt på produktivitetsnivån	-0,26	-0,65	-1,30

Anm. Procenttalen anger tillskottets produktivitetsnivå i förhållande till den genomsnittliga produktivitetsnivån i ekonomin som helhet utan den förda ekonomiska politiken.

Källa: Konjunkturinstitutet.

En stigande utbildningsnivå i befolkningen i stort verkar i motsatt riktning, och ger positiva bidrag till produktivitetstillväxten (se *Lönebildningsrapporten*, 2010). Osäkerheten i skattningen av den totala effekten av förändringar i arbetskraftens sammansättning är dock stor och särredovisas inte här. Dessa inkluderas därmed i TFP (se tabell 11).

EN MINDRE INDUSTRISEKTOR HÅLLER TILLBAKA PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN MARGINELLT

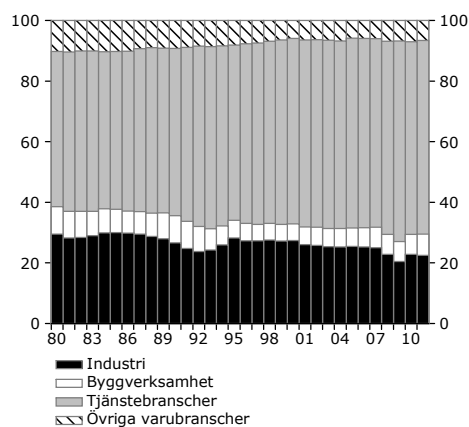
TFP och produktiviteten påverkas även av förändringar i näringslivets sammansättning. I ett historiskt perspektiv har industrin haft betydligt högre produktivitetstillväxt än tjänstesektorn. Om branscher med låg produktivitetsnivå eller låg produktivitetstillväxt växer på bekostnad av branscher med högre produktivitetsnivå eller högre produktivitetstillväxt påverkas produktivitetsnivån negativt.

Industrins förädlingsvärde har sedan 1980-talet minskat som andel av näringslivet. Både finanskrisen och den påföljande internationella statsskuldskrisen har drabbat industrin i större utsträckning än tjänstesektorn, vilket har gjort att industrins andel

⁵⁸ I regeringens proposition om ett utökat jobbskatteavdrag görs ett antagande om att de som tillkommer till arbetskraften på grund av jobbskatteavdraget har 25 procent lägre produktivitet än de redan sysselsatta. Se prop 2007/08:22.

Diagram 84 Förädlingsvärdeandelar i näringslivet

Procent av näringslivets förädlingsvärde, löpande priser

Anm. Näringslivet beräknas här som summan av de olika branschaggregaten men på grund av SNI-omläggningen summerar egentligen inte näringslivet och de olika branschaggregaten för perioden före 1993.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

av näringslivets förädlingsvärde har minskat ytterligare (se diagram 84). Under sommaren har dessutom kronan stärkts, vilket medverkar till att svensk exportindustri bedöms förlora marknadsandelar under perioden 2012–2016 (se avsnitt 3.3 i detta kapitel). Utvecklingen innebär att industrins andel av näringslivets totala förädlingsvärde kommer att fortsätta minska och därmed verka återhållande på produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet.

Under senare år har också utbildning, vård- och omsorgstjänsteverksamheten inom näringslivet ökat kraftigt som ett resultat av privatiseringar.⁵⁹ Andelen av den totala arbetsinsatsen i näringslivet som utförs i dessa branscher⁶⁰ har ökat från 2,6 procent 1993 till 6,6 procent 2011. Dessa arbetsintensiva tjänster har både en lägre produktivitetsnivå och en lägre produktivitetstillväxt än många andra branscher. Den förväntade demografiska utvecklingen med en åldrande befolkning gör också att efterfrågan på dessa tjänster förväntas öka och verka återhållande på produktivitetstillväxten i näringslivet även framöver.

Hur effekten av dessa förändringar bör beräknas för längre tidsperioder är inte självklart.⁶¹ Oavsett metod är dock sammansättningseffekterna små, och förklarar högst mellan 0,1 till 0,2 procentenheter av den lägre produktivitetstillväxten 2007–2011 jämfört med 1994–2006.

Sammantaget kan konstateras att den svagare produktivitetstillväxten sedan 2006 har skett på bred front och bara till liten del kan förklaras av en ändrad sammansättning i näringslivet. Konjunkturinstitutets bedömning för 2012–2016 är att sammansättningseffekterna fortsätter att ge ett marginellt negativt bidrag till produktivitetstillväxten.

INFORMATION- OCH KOMMUNIKATIONSFÖRETAG HAR STOR BETYDELSE FÖR PRODUKTIVITETEN

En del av den starka produktivets- och TFP-utvecklingen mellan 1994 och 2006 förklaras av en stark utveckling för företag i

⁵⁹ Privatiseringar bedöms inte påverka produktiviteten direkt i hela ekonomin. Men om verksamhet med låg produktivitetsnivå i större utsträckning bokförs i näringslivet blir näringslivets produktivitetsnivå lägre.

⁶⁰ SNI-koder P (utbildning) och Q (vård och omsorg; sociala tjänster) inom näringslivet. Näringslivet avser i första hand marknadsproducenter, det vill säga i huvudsak företag och andra som säljer varor och tjänster på marknadsmässiga villkor. Det innebär att exempelvis offentligt ägda aktiebolag som Vattenfall, SJ, med flera ingår i näringslivet.

⁶¹ Se exempelvis "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie nr. 6, Konjunkturinstitutet, 2005, för en beskrivning av hur sammansättningseffekterna beräknas för enskilda år. För längre perioder kan denna beräkningsmetod dock innebära en underskattning av den dynamiska sammansättningseffekten.

informations- och kommunikationsbranscher (IKT) (se diagram 85).⁶²

Det genomsnittliga bidraget från IKT-företagen till den totala produktivitetstillväxten i näringslivet under perioden 1994–2006 var 1,0 procentenhet, trots att branschen endast utgjorde 6,3 procent av det totala förädlingsvärdet i näringslivet. Den starka produktivitetstillväxten i branschen ledde också till fallande priser på branschens produkter under perioden och därmed till stora investeringar i IKT-kapital i övriga näringslivet, vilket bidrog till ökad produktivitet även i andra branscher. Det är dock svårt att kvantifiera vilken betydelse denna indirekta effekt haft och till viss del ingår den i det beräknade kapitalför-djupningsbidraget.

Bidraget från informations- och kommunikationsföretag till den totala produktivitetstillväxten har ökat något under 2010 och 2011 jämfört med perioden 2007–2009, men är fortfarande lägre än tidigare. Det genomsnittliga bidraget från IKT-företag till produktivitetstillväxten under perioden 2007–2011 var 0,6 procentenheter per år.

TFP-UTVECKLINGEN ÄR AVGÖRANDE FÖR PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN

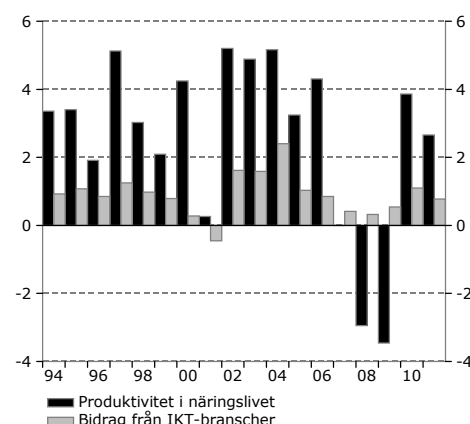
Enligt ekonomisk teori beror TFP-utvecklingen på teknologiska innovationer och organisationsförbättringar och speglar i ett långsiktigt perspektiv den teknologiska utvecklingen i ekonomin. TFP beräknas som en residual efter att bidragen från kapitalför-djupning, och i vissa fall arbetskraftens sammansättning, subtra-herats från utvecklingen i arbetsproduktiviteten. Den beräknade TFP-utvecklingen varierar med konjunkturen på grund av variat-ioner i resursutnyttjandet inom företagen, och påverkas också av sammansättningseffekter och andra mer eller mindre tillfälliga effekter. Den beräknade TFP-utvecklingen är alltså bara ett ap-proximativt mått på hur mycket innovationer och teknologisk utveckling bidragit till produktivitetstillväxten över tid.

En del av den svaga TFP-utvecklingen i Sverige under peri-oden 2007–2011 går att förklara med cyklisk variation. Konjunktur-institutets bedömning är att cykliska faktorer gjort att den årliga TFP-utvecklingen i faktiska termer har varit 0,7 pro-centenheter svagare än vad den hade varit i avsaknad av cyklisk variation (se tabell 11). Även sammansättningseffekter och andra ovan beskrivna faktorer förklarar en liten del av försvagningen, men merparten av den svaga TFP-utvecklingen är trots allt oför-klarad.

⁶² De branscher som inkluderas är tillverkning av datorer, elektronikvaror och optik (SNI C26), telekommunikation (SNI J61), datorprogrammering och datakonsultverksamhet (SNI J62) samt informationstjänster (SNI J63). Med andra ord både industri- och tjänsteföretag med direkt anknytning till informations- och kommunikationsteknologi.

Diagram 85 Produktivitet i näringslivet och bidrag från IKT-branscher

Procentuell förändring respektive procentenheter

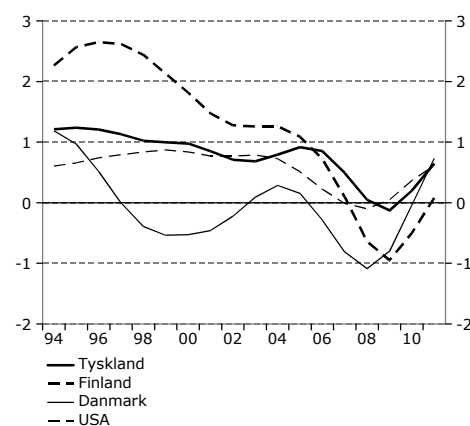

Anm. IKT-branscherna avser J61-63 samt C26 enligt SNI 2007.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 86 Trendmässig TFP

Procentuell förändring

Anm. Trend avser HP-filter, lambda=6,25.

Källor: The conference board, total economy database och Konjunkturinstitutet.

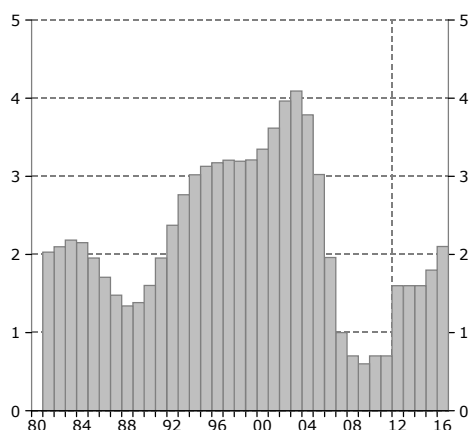
TFP-utvecklingen har minskat även i andra länder (se diagram 86). Att utvecklingen är gemensam för flera länder indikerar att det skett en förändring i den potentiella TFP-utvecklingen och att det inte bara är konjunkturella effekter som är unika för Sverige.⁶³

Konjunkturinstitutet bedömer att den lägre utvecklingen i TFP består under flera år framöver. Till viss del beror det på efterdyningarna av den djupa lågkonjunkturen, men till största del antas nedväxlingen bero på att den produktivitetshöjande teknologiska utvecklingen nu är långsammare än tidigare. Det beror delvis på att IKT-företagens produktivitetstillväxt även fortsättningsvis förväntas bli lägre än under perioden 1994–2006.

Den potentiella produktivitetsutvecklingen blir svag 2012–2016

Diagram 87 Potentiell produktivitet i näringslivet

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Kapitalfördjupningen förväntas växa i linje med historiskt genomsnitt de närmaste åren. Däremot bedöms TFP-utvecklingen bli fortsatt svag de närmaste åren. Konjunkturinstitutets samlade bedömning är att den potentiella produktivitetstillväxten under ett antal år framöver växer långsamt (se diagram 87). Den genomsnittliga ökningen 2012–2016 bedöms bli 1,7 procent. En förklaring till den låga tillväxten är att Konjunkturinstitutet bedömer att den djupa och utdragna lågkonjunkturen påverkar införandet av ny teknologi negativt. Det är framför allt den teknologiska utvecklingen som driver produktivitetstillväxten. Eftersom bara en del av den senaste tidens svaga produktivitetstillväxt kan förklaras med tillfälliga effekter är det rimligt att dra slutsatsen att den teknologiska utvecklingen bidragit mindre till produktivitetstillväxten under senare år. Konjunkturinstitutet gör bedömningen att så fortsätter att vara fallet i några år till. Först efter 2020 uppnås den långsiktigt antagna potentiella produktivitetstillväxten på 2,3 procent per år, vilket är den genomsnittliga faktiska produktivitetstillväxten i Sverige under perioden 1981–2011.

PROGNOSEN I JÄMFÖRELSE MED ANDRA BEDÖMARE

Konjunkturinstitutets bedömning är att den potentiella produktivitetstillväxten i Sverige stiger långsammare framöver än före finanskrisen. Den bedömningen skiljer sig från flera andra prognosmakares syn på utvecklingen, både internationellt och för Sverige. OECD bedömer exempelvis att den potentiella produktivitetstillväxten i Sverige 2012–2017 är högre än vad den be-

⁶³ Se även "Khan-Rich productivity model update (September 2012)", http://www.newyorkfed.org/research/national_economy/richkahn_prodmmod.pdf.

döms ha varit 2001–2007. Congressional Budget Office (CBO) prognostiserar att den potentiella produktiviteten i USA ökar ungefär lika mycket 2012–2017 som under perioden 2002–2011 (se tabell 13). CBO har dock till följd av den djupa lågkonjunkturen nyligen reviderat ner sin prognos på TFP i USA med 0,1 procentenhet per år under perioden 2012–2017.⁶⁴

Samtliga institut, inklusive Konjunkturinstitutet, motiverar i stor utsträckning sina bedömningar med historiska utvecklingstal för den faktiska produktivitetstillväxten. Konjunkturinstitutet fäster dock större vikt vid de senaste årens svaga utveckling, vilket är anledningen till den mer pessimistiska synen på utvecklingen i närtid.⁶⁵ På längre sikt sammanfaller dock Konjunkturinstitutets prognos för Sverige med CBO:s prognos på potentiell produktivitetstillväxt i USA (se tabell 13).

Tabell 13 Andra prognoser på potentiell produktivitetstillväxt

Konjunkturinstitutets bedömning av motsvarande variabel för Sverige inom parentes. Årlig procentuell utveckling.

Produktivitetsmått	Institut	Period	Land	Bedömning
Potentiell produktivitet i näringslivet	Finansdepartementet	2012–2016	Sverige	2,1(1,7)
Potentiell BNP per anställd	OECD	2001–2007	Sverige	1,7(1,9 ¹)
			Tyskland	0,9
			Finland	1,7
			USA	1,5
			OECD	2,3
Potentiell BNP per anställd	OECD	2012–2017	Sverige	1,8(1,4 ¹)
			Tyskland	1,4
			Finland	1,9
			USA	1,3
			OECD	2,1
Potentiell produktivitet i näringslivet exklusive jordbruk	CBO	2002–2011	USA	2,0(2,0 ²)
		2012–2017	USA	2,0(1,8 ²)
		2018–2022	USA	2,3(2,3 ^{2,3})

¹ Konjunkturinstitutets redovisade motsvarighet är potentiell BNP genom antalet potentiellt sysselsatta. ² Konjunkturinstitutets redovisade motsvarighet är hela näringslivet inklusive jordbruk. ³ Konjunkturinstitutets bedömning är för åren efter år 2020.

Källor: OECD Economic Outlook maj 2012, Congressional Budget Office (CBO), augusti 2012, Budgetpropositionen för 2013 (Finansdepartementet) och Konjunkturinstitutet.

⁶⁴ "An update to the budget and economic outlook: Fiscal years 2012 to 2022", Congressional Budget Office, augusti 2012.

⁶⁵ Även Bank of England har gjort bedömningen att den svaga produktivitetstillväxten i Storbritannien under senare år delvis är ett resultat av att den potentiella produktivitetstillväxten varit svag. Bank of England gör också bedömningen att den, i ett historiskt perspektiv, sannolikt kommer att vara låg även i några år framöver. Se *Inflation report*, Bank of England, maj och augusti 2012.

FÖRDJUPNING

Lönsamheten hos företag i Sverige

Arbetsproduktiviteten och prisutvecklingen avgör på lång sikt utrymmet för löneökningar. Om företagens totala arbetskostnader stiger snabbt i förhållande till värdet på företagens produktion så försämras lönsamheten, vilket i sin tur ger lägre investeringar och därmed även lägre sysselsättning. Det är därför viktigt att avgöra om lönsamheten är hög, låg eller normal i nuläget. Sammantaget bedöms lönsamhetsnivån i näringslivet vara ungefär normal 2012, i förhållande till rådande konjunkturläge.

Syftet med denna fördjupning är att med hjälp av olika indikatorer beskriva lönsamheten hos företag i Sverige. I den första delen beskrivs lönsamhetsmått. Därefter följer en analys av vilken lönsamhetsnivå som kan anses vara normal, och denna nivå jämförs slutligen med det faktiska lönsamhetsläget 2012.

Lönsamheten är avgörande för investeringarna

I bedömningen av löneutvecklingen de närmaste åren är det viktigt att beakta lönsamheten i det svenska näringslivet. Anledningen är att den förväntade lönsamheten är avgörande för företagens produktions- och investeringsbeslut. En hög förväntad lönsamhet leder till ökade investeringar och högre produktion inom landet, vilket i sin tur skapar förutsättningar för högre sysselsättning och ökat välbefinnande.

För vinstdrivande företag är det bara de investeringar som förväntas ge en marknadsmässig avkastning som kommer att genomföras. Eftersom arbetskostnaderna är avgörande för avkastningen har löneutvecklingen i förhållande till produktiviteten stor betydelse för investeringsnivån. Historiskt finns det en stark koppling mellan lönsamheten och investeringsnivån, i synnerhet inom industrin (se diagram 88). Det är viktigt att poängtera att det är lönsamheten för produktionsenheter i Sverige, snarare än för svenska företagens totala verksamhet inklusive utländska dotterbolag, som är av betydelse. Även investeringsbeslut tagna av utländska företag med verksamhet i Sverige har stor betydelse för ekonomin.⁶⁶

Diagram 88 Lönsamhet och investeringar i industrin

Procent respektive miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁶⁶ 631 000 personer var anställda i utlandsägda företag i Sverige 2011. Se *Utländska företag 2011*, Statistik 2012:03, Tillväxtanalys.

RELEVANTA MÅTT PÅ LÖNSAMHETEN

Avgränsningen till produktionsenheter i Sverige gör att vinsterna hos större koncerner med huvudkontor i Sverige ger en missvisande bild. Den bästa källan till uppgifter över lönsamhet är nationalräkenskaperna, eftersom de uttryckligen har avgränsningen till svenska produktionsenheter.⁶⁷ Det för investeringsbeslutet mest relevanta måttet på lönsamhet är kapitalavkastningen efter skatt. Kapitalavkastningen kan mätas som driftsöverskottet efter avdrag för kapitalförslitningskostnader dividerat med realkapitalstocken i löpande priser.⁶⁸

Kapitalavkastningen som beskrivs i denna fördjupning är beräknad före bolagsskatt. En sänkning av bolagsskatten gör att avkastningen efter skatt stiger tillfälligt och leder till ökade investeringar och en varaktigt högre produktionsnivå och på sikt även högre löner. Bolagsskattesänkningen förväntas dock inte ge några större effekter på kort sikt.

Ett annat mått lönsamhet är vinstandelen. Vinstandelen avser driftsöverskottet som andel av det totala förädlingsvärdet i produktionen, och visar hur det totala produktionsvärdet fördelas mellan löntagare och kapitalägare/finansiärer. Vinstandelen kan enkelt relateras till kapitalavkastningen via kapitalandelen, det vill säga kapitalstocken dividerad med förädlingsvärdet.⁶⁹ En högre andel kapital i produktionen ger därmed en högre vinstandel vid en given nivå på kapitalavkastningen. För både vinstandelen och kapitalavkastningen är det lämpligt att justera både för hur stor andel av arbetskraften som är egenföretagare, och för förädlingsvärdet för små- och fritidshus.

Utöver kapitalavkastningen och vinstandelen finns andra kvalitativa indikatorer på lönsamhet, exempelvis i Konjunkturbarometern. Nedan följer en analys av vad dessa mått säger om företagens lönsamhet 2012.

Vad är en normal lönsamhetsnivå?

För att bedöma vad som är normalt är det ofta lämpligt att utgå ifrån historiska genomsnitt. Åren 1980–2011 täcker många olika skeden i svensk ekonomi. Ett genomsnitt för denna period kan

⁶⁷ Uppgifter kan också samlas in direkt från företagens årsredovisningar, se exempelvis *Lönsamhet och ekonomiska nyckeltal för teknikföretag 2011*, Teknikföretagen 2012. Nationalräkenskaperna bygger till stor del på uppgifter från SCB:s undersökning "Företagens ekonomi", och basen för uppgiftsinsamlingen till den undersökningen är skattedeklarationer och enkäter till företagen.

⁶⁸ Det är viktigt att göra en distinktion mellan realkapital och finansiellt kapital. Realkapital avser tillverkade hjälpmedel till produktionen, det vill säga maskiner, verktyg, fordon, mjukvara, med mera. Det inkluderar däremot inte företagens finansiella tillgångar i form av kassa, fordringar, aktier i andra bolag, med mera. Kapitalstocken som används i analysen innehåller inte heller lager.

⁶⁹ Se faktarutan i slutet av detta kapitel för en närmare förklaring av dessa samband och justeringar.

därmed antas representera en normal utveckling, eftersom perioden täcker både djupa lågkonjunkturer och högkonjunkturer. Genomsnittet för vinstandelen i näringslivet för perioden 1980–2011 är 41,8 procent.⁷⁰ Vinstandelen justerad för andelen egenföretagare i näringslivet exklusive små- och fritidshus har i genomsnitt varit 31,3 procent sedan 1980 (se diagram 89).⁷¹

VINSTANDELEN SAMVARIERAR MED KONJUNKTUREN

Att vinstandelen varierar över tid beror till stor del på konjunkturutvecklingen. Ett av Konjunkturinstitutets mått på konjunkturutvecklingen är arbetsmarknadsgapet, som mäter resursutnyttjandet på arbetsmarknaden. Måttet baseras bland annat på en bedömning av jämviktsarbetslösheten som kan variera över tid. Enlig Konjunkturinstitutets bedömning har arbetsmarknadsgapet i snitt varit –0,8 procent från 1980 till 2011.

Andra mått på konjunkturutvecklingen finns i Konjunkturbarometern. För tillverkningsindustrin har en sammanvägd konfidensindikator beräknats sedan 1964.⁷² Arbetsmarknadsgapet och tillverkningsindustrins konfidensindikator kan användas för att analysera hur vinstandelen samvarierat med konjunkturen sedan 1980 med hjälp av regressionsanalys.

Sambandet mellan den justerade vinstandelen, arbetsmarknadsgapet och årsgenomsnittet för konfidensindikatorn för tillverkningsindustrin är tydligt (se tabell 14).

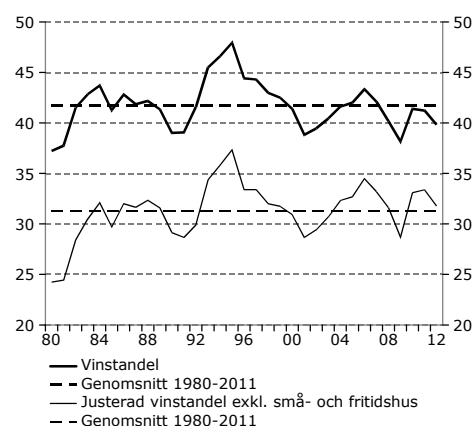
Tabell 14 Linjär regression där justerad vinstandel i nivå förklaras av arbetsmarknadsgap och konfidensindikatorn i tillverkningsindustrin

Variabel	Koefficient (p-värde)
Konstant	30,8 (0,00)
Arbetsmarknadsgap	–0,48 (0,00)
Konfidensindikator tillverkningsindustrin	0,14 (0,00)
R ²	0,67
Antal observationer	32
Period	1980–2011

Anm. Den beroende variabeln är vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus uttryckt i procentenheter, justerad för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare. Konfidensindikatorn är beräknad som avvikelser från dess egna genomsnitt, vilket innebär att konstanten kan tolkas som den justerade vinstandelen vid ett balanserat resursutnyttjande på arbetsmarknaden och vid ett normalt efterfrågeläge i tillverkningsindustrin.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Vinstandel i näringslivet
Procent

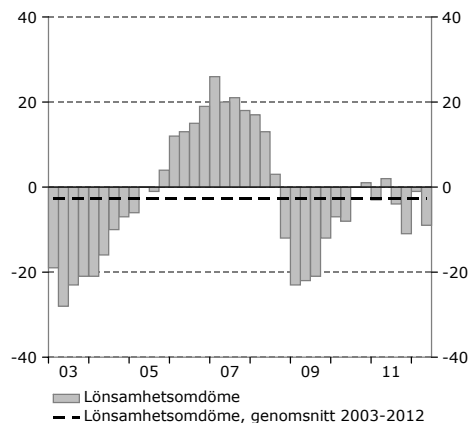
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁷⁰ Beräknat med nationalräkenskapernas beräknade skatter och subventioner, som skiljer sig något från de faktiskt betalda skatterna och subventionerna.

⁷¹ Data för perioden 1980–1992 är mer osäker eftersom SCB inte publicerat uppdaterad statistik för dessa år. Konjunkturinstitutet har länkat äldre publicerat material med aktuella data som överlappar år 1993 för att kunna beräkna längre tidsserier för flertalet variabler. Osäkerhet kring uppgifter på kapitalstockar gör att vi inte redovisar genomsnitt på kapitalavkastningen denna längre period.

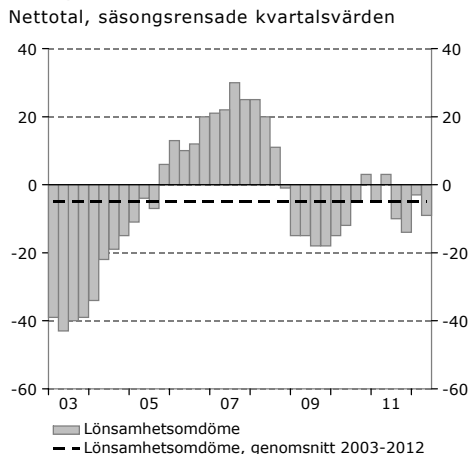
⁷² Konfidensindikatorn för hela näringslivet finns tyvärr bara från och med 1996.

Diagram 90 Lönsamhet i näringslivet
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

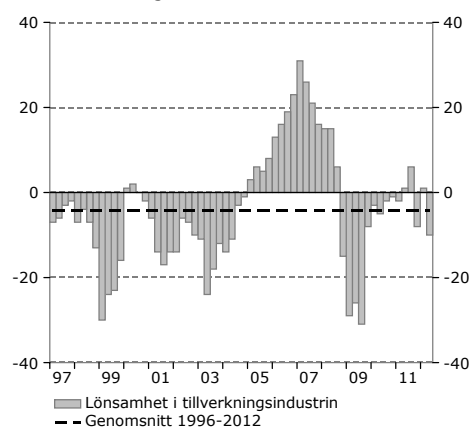
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 91 Lönsamhet i tjänstebranscherna exkl. finans- och fastighetsverksamhet
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Konjunkturinstitutet, konjunkturbarometern.

Diagram 92 Lönsamhet i tillverkningsindustrin
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tillsammans förklarar dessa konjunkturindikatorer nästan 70 procent av variationen i vinstandelen. Troligtvis beror sambandet med arbetsmarknadsgapet till stor del på att arbetstagarernas förhandlingsläge är sämre vid hög arbetslöshet och löneökningarna blir lägre, vilket allt annat lika ger en högre vinstandel. 1 procent mer negativt arbetsmarknadsgap har varit förknippat med i genomsnitt 0,48 procentenheter högre vinstandel, allt annat lika. Sambandet med konfidensindikatorn beror troligtvis på att företagen kan ta ut högre priser vid ett bättre efterfrågeläge. En 10 enheter högre konfidensindikator för tillverkningsindustrin är förknippad med 1,4 procentenheter högre vinstandel, allt annat lika.⁷³ Analysen visar, att vid ett slutet arbetsmarknadsgap och då konfidensindikatorn är på sitt historiska medelvärde bör den justerade vinstandelen vara 30,8 procent. Denna nivå kan tolkas som ett ungefärligt jämviktsvärde för vinstandelen. Anledningen är att arbetsmarknaden är i balans vid ett slutet arbetsmarknadsgap, och efterfrågeläget kan antas vara normalt då konfidensindikatorn är på sitt medelvärde. Den skattade nivån är marginellt lägre än vad vinstandelen i genomsnitt har varit sedan 1980, eftersom arbetsmarknadsgapet i genomsnitt har varit negativt.

VINSTANDELEN 2012 – HÖG ELLER LÅG?

Den justerade vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus förväntas bli 31,8 procent under 2012 (se diagram 89), det vill säga något högre än det historiska genomsnittet och den beräknade jämviktsnivån. Arbetsmarknadsgapet är negativt 2012 medan konfidensindikatorn för tillverkningsindustrin under andra kvartalet 2012 låg något över sitt historiska genomsnitt. På basis av det historiska sambandet borde därför den justerade vinstandelen vara något högre 2012, på 32,2 procent. Vinstandelen är alltså något låg 2012 relativt konjunkturläget, men skillnaden är liten i ljuset av den historiska variationen i vinstandelen och osäkerheten i det skattade sambandet.

Vad säger andra indikatorer om lönsamheten? Lönsamhetsomdömet i näringslivet som helhet var det andra kvartalet 2012 något lägre än genomsnittet sedan 2003 enligt Konjunkturbarometern (se diagram 90). Både företagen inom privata tjänstebranscher och tillverkningsindustrin var överlag något missnöjda med lönsamheten (se diagram 91 och diagram 92). Företagens egna bedömning av lönsamheten följer i regel deras egna bedömning av efterfrågeläget. Så är även fallet under andra kvartalet 2012 (se diagram 93).

Sammantaget skiljer sig inte indikatorerna på lönsamhet särskilt mycket åt, och ingen visar att lönsamheten skulle vara avse-

⁷³ Standardavvikelsen för tillverkningsindustrins konfidensindikator är 14,8.

vårt högre eller lägre än vad som tidigare varit normalt i rådande konjunkturläge.

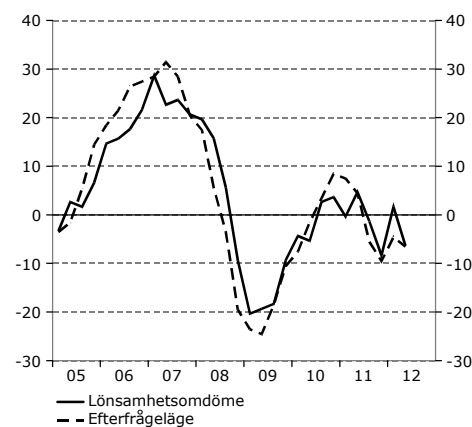
ENSKILDA BRANSCHERS LÖNSAMHET

Även om den genomsnittliga lönsamheten i näringslivet är konjunkturrellt normal så kan variationer mellan branscher vara stor. Av särskilt intresse är de branscher vars produktpriser beror mer på arbetskostnadsutvecklingen och mindre på prisutvecklingen på världsmarknaden, eller på väder och tillgången till naturresurser. Denna uppdelning mellan branscher med kostnads- respektive icke-kostnadsbestämda produktpriser är viktig i Konjunkturinstitutets modell för den strukturella prisutvecklingen.⁷⁴ I den strukturella modellen antas jordbruk och fiske, samt el, gas, värme, och vattenförsörjning ha icke-kostnadsbestämda priser.⁷⁵ Dessa branscher utgör ca 5 procent av det totala näringslivets förädlingsvärde. Vinstandelen har haft en svagare utveckling exklusive dessa branscher jämfört med totala näringslivet exklusive små- och fritidshus (se diagram 94). Jämförelsen försvåras dock av att andelen egenföretagare inom jordbruk och fiske är mycket hög och har minskat över tid. I justeringen för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare antas att egenföretagarna i genomsnitt har samma timarbetskostnad som de anställda. Detta antagande är särskilt viktigt om det skett stora förändringar i andelen egenföretagare i olika branscher över tid. Den justerade vinstandelen i branscher med kostnadsbestämda priser förväntas bli 30,7 procent 2012, vilket är lägre än medelvärdet sedan 1993 på 32,0 procent.

Medelvärdet för vinstandelen i hela näringslivet är högre 1993–2011 jämfört med 1980–1992, och data för dessa branscher saknas för åren 1980–1992. Om de kostnadsbestämda branscherna antas ha haft samma vinstandel som näringslivet totalt för åren 1980–1992 blir det beräknade medelvärdet för åren 1980–2011 31,1 procent för branscher med kostnadsbestämda produktpriser. Med andra ord något högre än prognosen för 2012. Om denna approximation är giltig så innebär det att vinstandelen i branscher med kostnadsbestämda priser är något lägre än normalt 2012.

Diagram 93 Lönsamhetsomdöme och efterfrågeläge i näringslivet

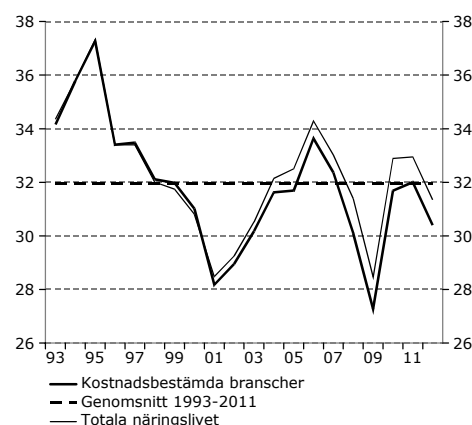
Nettotal minus medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 94 Justerad vinstandel i kostnadsbestämda branscher

Procent

Anm. Båda aggregaten är exkl. små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁷⁴ Se Markowski, A. m.fl., "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working Paper No. 106, Konjunkturinstitutet, 2011.

⁷⁵ Även förädlingsvärdet i små- och fritidshus exkluderas.

FAKTARUTA

Förhållandet mellan lönsamhet, löner, kapital och produktivitet

Arbetskostnadsandelen visar hur stor andel av produktionsvärdet (förädlingsvärdet) som tillfaller löntagarna. Konjunkturinstitutet definierar arbetskostnadsandelen som löner plus löneberoende skatter och kollektiva avgifter, delat med förädlingsvärdet i löpande priser (LP).⁷⁶

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Arbetskostnad}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}}$$

Förädlingsvärdets utveckling kan delas upp i en prisutveckling och en volymutveckling, det vill säga utvecklingen av förädlingsvärdet i fasta priser (FP).

$$\text{Förädlingsvärde (LP)} = \text{Pris} * \text{Förädlingsvärde (FP)}$$

Genom att dela både nämnaren och täljaren i arbetskostnadsandelen med antalet arbetade timmar så kan arbetskostnadsandelen uttryckas som arbetskostnaden per timme delat på prisnivån multiplicerad med produktiviteten.

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Arbetskostnad per timme}}{\text{Pris} * \text{Produktivitet}}$$

Timarbetskostnadens utveckling i förhållande till prisutvecklingen är ett uttryck för produktrealarbetskostnaden, det vill säga timarbetskostnaden för de anställda i förhållande till priset på förädlingsvärdet.

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Producentrealarbetskostnad}}{\text{Produktivitet}}$$

Producentrealarbetskostnaden är i första hand ett mått på den relativa utvecklingen av priset på arbetskraft i förhållande till priset på det som företagen producerar. En ökning av producentrealarbetskostnaden innebär att arbetskostnaden per timme ökar snabbare än priset på företagets produktion. Arbetskost-

⁷⁶ Produktionsskatter- och subventioner komplicerar analysen. Här avses förädlingsvärdet inklusive löneberoende skatter och subventioner men exklusive icke-löneberoende övriga produktionsskatter och subventioner. På grund av svårigheterna att beräkna prisindex för dessa skatter och subventioner används förädlingsvärdet till baspris, dvs. inklusive dessa skatter och subventioner i uppdelningen av utvecklingen i fasta priser och prisutvecklingen.

nadsandelen stiger om producentrealarbetskostnaden ökar snabbare än arbetsproduktiviteten. Producentrealarbetskostnaden skiljer sig från konsumentreallönen, som är ett mått på de anställdas köpkraft. Måtten skiljer sig åt dels på grund av de skatter och kollektiva avgifter som ingår i arbetskostnaden, och dels eftersom arbetstagarna konsumerar andra varor och tjänster än de som produceras i landet, och dels eftersom både skatter och subventioner, samt prisutvecklingen på produkter som förbrukas i tillverkningsprocessen, påverkar konsumentprisernas utveckling.

Bruttoöverskottet är den del av produktionsvärdet som tillfaller kapitalägare och långgivare. Bortsett från övriga skatter och subventioner så är bruttoöverskottet helt enkelt det som återstår efter att arbetskostnader subtraherats från förädlingsvärdet. Vinstandelen är bruttoöverskottet som andel av förädlingsvärdet.

$$\text{Vinstandel} = \frac{\text{Bruttoöverskott}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}} = 1 - \text{Arbetskostnadsandel}$$

Efter att kostnader för kapitalförslitning subtraherats så återstår ett nettoöverskott. Nettoöverskottet delat på kapitalstocken är ett mått på kapitalavkastning. Det är i många avseenden ett mer relevant mått på lönsamhet eftersom investeringsbesluten i regel grundas på den förväntade avkastningen på kapital (se diagram 95). Det innebär att kapitalavkastningen har betydelse för både investeringar och sysselsättning i ekonomin.

$$\text{Kapitalavkastning} = \frac{\text{Nettoöverskott}}{\text{Kapitalstock (LP)}}$$

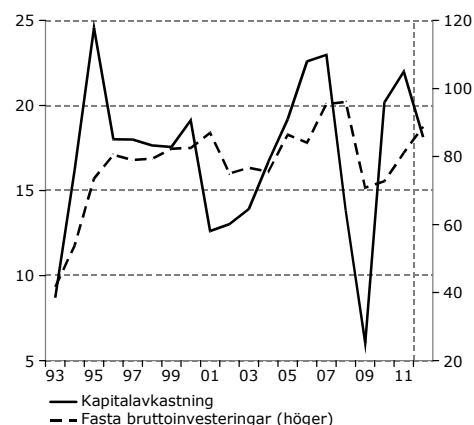
Genom att kombinera uttrycket för kapitalavkastning med ett uttryck för nettovinstandelen ser man att kapitalavkastningen och vinstandelen hänger ihop via kapitalandelen, det vill säga hur stor kapitalstocken är i förhållande till det totala produktionsvärdet i ekonomin.

$$\text{Nettovinstandel} = \text{Kapitalavkastning} \frac{\text{Kapitalstock (LP)}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}}$$

En högre kapitalandel till en given kapitalavkastning leder därför till en högre vinstandel. En sådan förändring kan ske om exempelvis industrin blir mer kapitalintensiv eller om kapitalintensiva branscher som fastighetsverksamhet upptar en allt större del av ekonomin.

Diagram 95 Lönsamhet och investeringar i industrin

Procent respektive miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

För att vinstandelen ska ge en så rättvisande bild av företagens lönsamhet som möjligt bör förädlingsvärdet för små- och fritidshus, som ingår i nationalräkenskapernas definition av näringslivet, exkluderas. Detta beräknade värde som tillfaller egnehemsägare berör varken företagets investeringsbeslut eller lönetrymmet för anställda. Utöver detta bör en justering för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare göras.⁷⁷ Detta eftersom egenföretagare inte får någon lön utan hela produktionsvärdet räknas som driftöverskott i statistiken. I analysen i både kapitel 2 och 3 i denna lönebildningsrapport görs en justering av vinstandelen under antagandet att egenföretagarna i näringslivet som helhet i genomsnitt har samma timarbetskostnad som genomsnittet för de anställda. Om så inte är fallet kan analysen påverkas av förändringar i andelen egenföretagare i olika branscher över tid.

Analysen är mer komplicerad för de branscher där utnyttjandet av mark är betydelsefull, exempelvis inom jordbruket. I dessa branscher blir en del av bruttoöverskottet ersättning för markanvändningen, den så kallade jordräntan, som tillfaller markägaren. Om jordräntan stiger på grund av ökad efterfrågan på den begränsade marktillgången så kan nettoöverskottet inom branschen stiga utan att avkastningen på kapital stiger. Det innebär att det långsiktiga sambandet mellan arbetskostnader, priser och investeringar inte gäller inom dessa branscher.

⁷⁷ Se exempelvis beräkningarna i "Labour Losing to Capital: What Explains the Declining Labour Share?", i OECD *Employment Outlook 2012*.
http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2012-4-en.

4 Jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer och utveckling

Jämviktsarbetslöshet är ett centralt begrepp i analysen av ekonomins utveckling både på kort och lång sikt. En uppskattning av jämviktsarbetslösheten på kort sikt är viktig för stabiliseringspolitikens inriktning och en uppskattning på längre sikt är en viktig grund för arbetsmarknads- och finanspolitiska reformer. I detta kapitel används en väletablerad teoriram och svenska data i syfte att belysa Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslöshetens utveckling. Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten uppgår till ca 6,5–7 procent 2006–2015 och att den minskar till ca 6 procent 2020. Det baseras på bedömningen att matchningseffektiviteten förbättras samt att öknings-takten i arbetsutbudet avtar. Dessutom krävs att de senaste årens kraftiga minskning av ersättningsgraden ger större avtryck i lönebildningen än hittills.

Jämviktsarbetslöshet är ett komplicerat nationalekonomiskt begrepp. Det finns flera olika teoretiska definitioner och olika empiriska ansatser för att uppskatta dess nivå och utveckling.⁷⁸ Likväl är begreppet centralt för ekonomisk analys på både kort och lång sikt.

På kort sikt behövs en bedömning om den faktiska arbetslösheten är högre eller lägre än jämviktsarbetslösheten för att en lämplig stabiliseringspolitik ska kunna bedrivas. Om matchningseffektiviteten är låg, till exempel på grund av att många arbetslösa bor på orter där arbetstillfällena är få eller inte har den utbildning som efterfrågas, kan en hög arbetslöshet inte varaktigt motverkas av expansiv stabiliseringspolitik. Den höga arbetslösheten indikerar då en hög jämviktsarbetslöshet. Strukturella åtgärder som förbättrar matchningen krävs då för att jämviktsarbetslösheten ska falla tillbaka. Först därefter kan den faktiska arbetslösheten minska varaktigt via ekonomins inneboende anpassningsmekanismer. En aktiv stabiliseringspolitik kan påskynda denna anpassning.

På längre sikt behövs också en bedömning av den nivå på arbetslösheten som uppkommer då effekter av konjunkturella variationer har ebbat ut. Denna arbetslöshetsnivå utgör en grund för att bedöma utvecklingen av det offentligfinansiella sparandet och utrymmet för ofinansierade åtgärder. Dessutom ger denna arbetslöshetsnivå och dess förklarande faktorer underlag för att bedöma behovet och inriktningen av arbetsmarknadspolitiska reformer.

⁷⁸ För översikter, se Richardson, P. m.fl. "The concept, policy use and measurement of structural unemployment", OECD Economics Department Working Papers nr 250, 2000, och Rogerson, R., "Theory ahead of language in the economics of unemployment", *Journal of Economic Perspectives* vol. 11, nr 1, 1997. Den teoriram som används i kapitlet är en så kallad matchningsmodell utvecklad av de tre nobelpristagarna Peter A. Diamond, Dale T. Mortensen, Christopher A. Pissarides. Se Pissarides, C. A., *Equilibrium unemployment theory*, MIT Press, 2000.

Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet beskrivs i avsnitt 4.1. I avsnitt 4.2 presenteras en teoriram som identifierar ett antal faktorer som bestämmer jämviktsarbetslösheten – faktorer som uppskattas över tid med hjälp av olika empiriska mått i avsnitt 4.3.⁷⁹ Det möjliggör för det första en empirisk utgångspunkt för bedömningen av jämviktsarbetslöshetens historiska utveckling. För det andra utgör bedömningen av hur dessa faktorer utvecklas i framtiden en utgångspunkt för prognosen av jämviktsarbetslösheten. I avsnitt 4.4 presenteras Konjunkturinstitutets samlade bedömning av jämviktsarbetslöshetens utveckling. Kapitlet avslutas med slutsatser samt tre fördjupningar:⁸⁰

- ”Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden”
- ”Sämre matchningseffektivitet leder till högre arbetslöshet”
- ”Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten”

4.1 Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet

Det finns olika definitioner av jämviktsarbetslöshet. Vilken definition som väljs är beroende av hur begreppet ska användas i den ekonomiska analysen. Jämviktsarbetslösheten bestäms i Konjunkturinstitutets definition av så kallade strukturella faktorer. De strukturella faktorer som analyseras teoretiskt i avsnitt 4.2 och sedan empiriskt i avsnitt 4.3 är:

- Separationssannolikhet
- Matchningseffektivitet
- Reservationslön
- Tillväxt i produktivitet⁸¹
- Agerandet bland arbetsmarknadens parter
- Tillväxt i arbetskraften

Utöver de som listas ovan tar Konjunkturinstitutet även hänsyn till förändringar i arbetskraftens sammansättning, bland annat på

⁷⁹ Se fotnot 78.

⁸⁰ Som beskrivits i tidigare rapporter är det arbetskostnaden och inte lönen som är det centrala begreppet för lönebildningen (se exempelvis fördjupningen ”Från avtalsrörelse till arbetskostnad” i *Lönebildningsrapporten 2010*). Arbetskostnaden beaktar förutom timlönen andra kostnader för arbetsgivaren såsom arbetsgivaravgifter. Som framgår av kapitel 2 är den procentuella utvecklingen likartad över tid för arbetskostnader och löner. För att underlätta framställningen i detta kapitel används lönebegreppet genomgående även om det är arbetskostnad som avses.

⁸¹ Effekter på jämviktsarbetslösheten med avseende på förändringar i produktivitetstillväxten i jämvikt analyseras endast teoretiskt.

grund av demografisk utveckling.⁸² Förändringar i arbetskraftens sammansättning påverkar jämviktsarbetslösheten eftersom risken för att bli arbetslös ser olika ut för olika grupper. Ett exempel är unga som oftare är arbetslösa (byter jobb ofta och/eller växlar mellan jobb och studier). En ökning av gruppen unga ökar därför sannolikt jämviktsarbetslösheten.

Utöver ovanstående strukturella faktorer (inklusive sammansättningseffekter) ingår även så kallade persistenseffekter i Konjunkturinstitutets begrepp för jämviktsarbetslösheten.⁸³ Dessa uppkommer vid stora konjunkturella förändringar då arbetslösheten ökar markant och är förhöjd under lång tid. En indikation på persistenseffekter är stigande långtidsarbetslöshet. Långtidsarbetslöshet kan påverka både individens och företagets beteende. Individen kan minska sitt jobbsökande samtidigt som arbetsgivarna kan finna de långtidsarbetslösa mindre attraktiva att anställa. Båda dessa faktorer påverkar matchningseffektiviteten negativt. Det medför att stabiliseringspolitiken, när väl dessa problem har uppkommit, kan ha svårt att påverka denna typ av arbetslöshet. Därför ingår så kallade persistenseffekter i Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet. Däremot kan stabiliseringspolitiken delvis, men inte fullt ut, motverka att persistens uppkommer genom att tidigt vara aktiv då stora makroekonomiska chocker inträffar.

Som framgår i den empiriska analysen i avsnitt 4.3 varierar de strukturella faktorer som bestämmer jämviktsarbetslösheten över tiden. Därför är Konjunkturinstitutets bedömda jämviktsarbetslöshet tidsvarierande – både historiskt och framöver.

Sammanfattningsvis syftar Konjunkturinstitutets definition av jämviktsarbetslöshet till att beskriva den arbetslöshetsnivå som faktisk arbetslöshet varaktigt kan nå. Att uppnå denna nivå på kort sikt exempelvis via stabiliseringspolitiska åtgärder kan innebära att inflationstakten och/eller inflationsförväntningarna kortsiktigt skiljer sig från inflationsmålet. Det är den huvudsakliga skillnaden mot så kallade NAIRU-baserade begrepp (se förklaring i marginalen).

4.2 Teoretisk analys av jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer

Arbetslöshetens utveckling beror dels på hur många jobb som försvinner i form av uppsägningar och avgångar, dels på antalet nya anställningar som skapas i ekonomin. På några års sikt spelar

Jämviktsarbetslöshet och NAIRU – vad skiljer?

Jämviktsarbetslöshet påverkas endast av så kallade strukturella (reala) faktorer såsom takten i strukturomvandlingen, hur effektivt företag med vakanser och arbetslösa lyckas hitta varandra, ersättningsgrad i arbetslöshetsförsäkringen och parternas agerande på lokal och central nivå (se fotnot 78). Jämviktsarbetslöshetens nivå och utveckling beror därmed inte på kortsiktiga variationer i nominella variabler såsom löner, priser och inflationsförväntningar.

NAIRU är den arbetslöshet som ger konstant inflationstakt och påverkas, utöver strukturella faktorer, också av kortsiktiga variationer i löner, priser och inflationsförväntningar. Det innebär att NAIRU varierar med konjunkturläget medan jämviktsarbetslösheten är oberoende av konjunktursvängningar. Det innebär också att stabiliseringspolitiken på kort sikt kan påverka NAIRU genom dess effekt på löner, priser och inflationsförväntningar. På lång sikt sammanfaller dock NAIRU med jämviktsarbetslösheten.

⁸² Se fördjupningen "Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten" i *Konjunkturläget*, december 2011, för en utförlig beskrivning. Arbetskraftens sammansättning är också en strukturell faktor. Den ingår dock inte i den teoriram som beskrivs utan analyseras endast empiriskt i avsnitt 4.3.

⁸³ Det är väl känt att när arbetslösheten blir hög så tenderar den också att vara trögrörlig nedåt, det vill säga det finns persistens i arbetslösheten. Se Mossfeldt, M. och P. Österholm, "The persistent labour-market effects of the financial crisis", *Applied Economics Letters* 18 (7), 2011.

konjunkturläget störst roll för utvecklingen av både uppsägningar och anställningar. I lågkonjunkturer sägs fler upp än annars då företagen anpassar produktionen till en svag efterfrågan. I högkonjunkturer strävar företagen i stället efter att anställa för att möta en hög efterfrågan. I viss mån dämpas uppsägningarnas utveckling över konjunkturcykeln av att arbetstagarnas drivkraft att byta jobb följer ett omvänt konjunkturellt mönster relativt företagets. I lågkonjunkturer minskar uppsägningarna initierade av arbetstagarna eftersom det är svårare att få ett nytt jobb, medan det omvända gäller i högkonjunkturer. Men totalt är den faktiska arbetslösheten högre i lågkonjunkturer och lägre i högkonjunkturer.

Den genomsnittliga, eller långsiktiga, nivån på arbetslösheten beror däremot inte på konjunkturrella svängningar i någon högre grad.⁸⁴ Jämviktsarbetslösheten beror i stället främst på strukturella faktorer. Detta avsnitt syftar till att beskriva vilka faktorer som avgör nivån på jämviktsarbetslösheten. Framställningen är strukturerad kring en teoriram som bygger på förekomsten av sök- och matchningsfriktioner på arbetsmarknaden.⁸⁵

TAKTEN I STRUKTUROMVANDLINGEN OCH JOBBCHANSEN AVGÖR ARBETSLÖSHETEN PÅ LÅNG SIKT

Hur många jobb som upphör av icke-konjunkturrella skäl är en nyckelkomponent för arbetslöshetsnivån på sikt. Detta är bland annat kopplat till strukturomvandlingen i ekonomin. Snabb strukturomvandling är förknippad med att företag och/eller jobb slås ut i hög takt när det tillkommer nya mer produktiva företag, produkter eller arbetssätt. Detta medverkar till ett stort utflöde från sysselsättning till arbetslöshet och, allt annat lika, till att arbetslösheten i genomsnitt blir högre.

Men den långsiktiga arbetslösheten är inte enbart bestämd av strukturomvandlingen. I andra vågskålen ligger hur många nya jobb som skapas, det vill säga hur många som flödar in i sysselsättning. Detta beror på faktorer som bestämmer företagets incitament att anställa och på lönebildningen, vilket diskuteras nedan.⁸⁶

⁸⁴ Kraftiga konjunkturedgångar kan få varaktiga, men inte permanenta, effekter på jämviktsarbetslösheten på grund av så kallade persistenseffekter (se avsnitt 4.1).

⁸⁵ Teorin kring matchning på arbetsmarknaden bygger på Diamond, P. A., "Wage determination and efficiency in search equilibrium", *Review of Economic Studies* 49, 1982; Mortensen, D. T., "The matching process as a noncooperative bargaining game", i McCall, J. J. (red), *The Economics of Information and Uncertainty*, University of Chicago Press, 1982; och Pissarides, C. A., *Equilibrium unemployment theory*, Basil Blackwell, 1990.

⁸⁶ Det är inte otänkbart att några av dessa faktorer gynnas av en högre strukturomvandling varför en högre strukturomvandling i ekonomin inte nödvändigtvis leder till högre jämviktsarbetslöshet när sådana indirekta effekter beaktas. Exempelvis kan en hög strukturomvandling vara förknippad med en hög produktivitetstillväxt som kan påverka jämviktsarbetslösheten.

VAKANSKOSTNADER KRÄVER LÖNER LÄGRE ÄN PRODUKTIVITETEN

På en arbetsmarknad med sök- och matchningsfriktioner är företagets utgångspunkt vid en anställning att den kostnad i form av annonsering, gallring, intervjuer med mera som är förknippad med att ställa ut en vakans måste ”tjänas in” under anställningstiden.

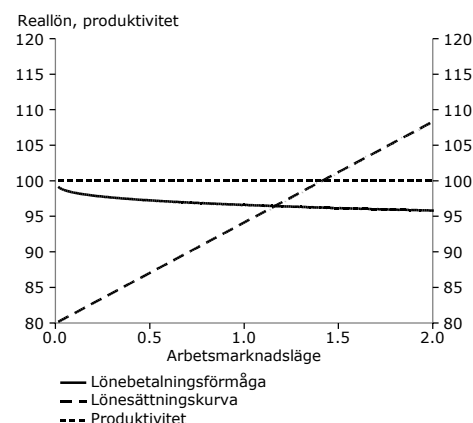
Detta skapar ett samband mellan löner och antalet vakanser som ställs ut och medför att lönen till en nyanställd måste vara något lägre än det produktionsvärde den anställde tillför. Hur stor denna skillnad måste vara beror dels på hur svårt det är att fylla vakansen, dels på hur länge en anställning kan förväntas fortgå. Hur svårt det är för företagen att fylla en vakans beror bland annat på arbetsmarknadsläget, mätt som antalet vakanser relativt antalet arbetslösa. I ett stramt arbetsmarknadsläge finns det relativt många vakanser och få arbetslösa, vilket gör det svårt för företagen att fylla en vakans. En sådan situation kräver en lägre lönenivå än om arbetsmarknadsläget är mindre stramt för att företagen ska vara villiga att ta kostnaden av att ställa ut en vakans. Det negativa sambandet mellan den lön företagen kan betala och arbetsmarknadsläget (antalet vakanser per arbetslös) visas i form av en kurva för företagets *lönebetalningsförmåga* i diagram 96.⁸⁷

ARBETSTAGARNA VÄGER LÖN MOT SYSSELSÄTTNING

Jämviktslönen bestäms inte bara av företagets incitament att skapa vakanser utan också av vilka löner som arbetsmarknadens parter kommer överens om. Arbetstagarna antas i förhandlingarna väga högre lön mot lägre sysselsättning. Företagen strävar efter så låga löner som möjligt givet att de lyckas anställa. Om arbetsmarknadsläget är stramt innebär det att arbetstagarnas förutsättningar att få igenom sina lönekrav ökar. Omvänt är företagets förhandlingsläge bättre på en mindre stram arbetsmarknad. Detta skapar en *lönesättningskurva* med ett positivt samband mellan lönen och arbetsmarknadsläget (se diagram 96).

Jämvikt på arbetsmarknaden utgörs av den kombination av löner och arbetslöshet som arbetstagarna och arbetsgivarna kan komma överens om och som är förenlig med att det är lönsamt

Diagram 96 Jämvikt på arbetsmarknaden

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

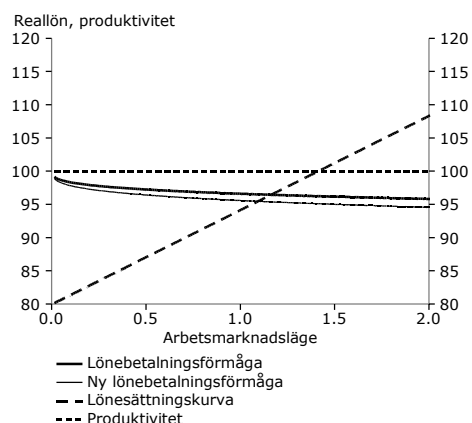
Källa: Konjunkturinstitutet.

⁸⁷ De figurer som visas i detta avsnitt är beräknade utifrån från en kalibrerad version av Diamond-Mortensen-Pissarides-modellen (se referenser i fotnot 85). Modellperioden är ett kvartal och kvartalsräntan är anpassad så att realräntan är 5 procent per år. Produktiviteten är normaliserad till 100 och ersättningsgraden vid arbetslöshet är satt till 60 procent av produktiviteten. Det finns inget kapital i modellen så att bortsett från sökkostnader kan hela produktiviteten användas till lön. Matchningsfunktionen har konstant skalavkastning och är av Cobb-Douglas-typ med exponent 0,3, det vill säga $a = 0,3$ i $M(u,v) = Au^a v^{1-a}$, där M är antalet matchningar, u är antalet arbetslösa, v är antalet vakanser och A är matchningseffektiviteten (se fördjupningen "Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden" i detta kapitel för en skattning av a och A). Arbetstagarnas förhandlingsstyrka är satt till 0,5. Matchningseffektiviteten är anpassad så att jobbchansen blir drygt 25 procent per kvartal i jämvikt och separationssannolikheten är knappt 2 procent per kvartal (se diagram 106 respektive diagram 103). Detta ger en långsiktig jämviktsarbetslöshet på ca 6 procent, vilket är i linje med Konjunkturinstitutets långsiktiga bedömning. Vakanskostnaden är cirka 30, vilket motsvarar cirka 30 procent av lönen under ett kvartal.

för företagen att ställa ut vakanser i sådan grad att denna jämviktsarbetslöshet uppstår (se diagram 96). Ju stramare arbetsmarknadsläget är i jämvikt, desto större blir den långsiktiga jobbchansen. Detta eftersom ett stramt arbetsmarknadsläge innebär att det är många vakanser per arbetslös. Ju högre jobbchansen i jämvikt, desto lägre jämviktsarbetslöshet för en given separationssannolikhet. Eftersom separationssannolikheten antas vara opåverkad av lönebildningen innebär således ett stramare arbetsmarknadsläge i jämvikt en lägre jämviktsarbetslöshet.

Varken företagens lönebetalningsförmågekurva eller lönesättningskurvan bestäms enbart av arbetsmarknadsläget. Kurvan för lönebetalningsförmåga kommer till exempel att hamna i ett annat läge om separationssannolikheten eller matchningseffektiviteten förändras. Lönesättningskurvan kommer likaså att förflyttas om ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen ändras eller om arbetsmarknadens parter agerar annorlunda än tidigare. I följande stycken analyseras effekterna på jämviktsarbetslösheten och den långsiktiga reallönen av sådana förändringar. Resultaten sammanfattas i tabell 15.

Diagram 97 Snabbare strukturomvandling

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

Källa: Konjunkturinstitutet.

SNABBARE STRUKTUROMVANDLING MEDFÖR HÖGRE JÄMVIKTSARBETSLÖSHET

Som nämndes i inledningen till detta avsnitt ger en högre separationssannolikhet, orsakad av en snabbare strukturomvandling, högre arbetslöshet genom att öka inflödet i arbetslöshet. Men separationssannolikheten påverkar också utflödet från arbetslöshet. Anledningen är att företagen beaktar hur länge en anställning kan förväntas fortgå när det bestämmer huruvida en vakans ska ställas ut eller inte. Om separationssannolikheten ökar så innebär det att varje jobb varar en kortare tid. Det betyder att företagen måste uppnå en större skillnad mellan produktivitet och lön för att det ska vara lönsamt att ställa ut vakanser. Detta uttrycks i diagram 97 som att kurvan för företagens lönebetalningsförmåga förskjuts nedåt. Lönebildningen och parternas agerande antas däremot inte påverkas direkt av en högre strukturomvandling. När kurvan för lönebetalningsförmåga skiftar nedåt så blir arbetsmarknadsläget i jämvikt mindre stramt. Högre separationssannolikhet leder därmed till en högre jämviktsarbetslöshet och till något lägre löner än annars.

BÄTTRE MATCHNINGSEFFEKTIVITET GER LÄGRE JÄMVIKTSARBETSLÖSHET OCH HÖGRE LÖNER

Matchningseffektivitet kan beskrivas som det antal jobb som kan skapas givet ett visst antal vakanser och ett visst antal arbetsökande. Matchningseffektiviteten kan variera över tid av flera skäl. Sämre överensstämmelse mellan de krav som företagen ställer och de egenskaper som de arbetssökande har bidrar till lägre matchningseffektivitet. Större sökansträngningar från arbetssökande förbättrar i stället matchningseffektiviteten.

Högre matchningseffektivitet underlättar företagens rekryteringar och ger mindre kostnader vilket innebär att företagen är villiga att betala en högre lön relativt produktivitet, det vill säga en högre matchningseffektivitet förskjuter kurvan för företagens lönebetalningsförmåga uppåt (se diagram 98).

Matchningseffektiviteten påverkar däremot inte vilka löner arbetsmarknadens parter kan enas om i ett visst arbetsmarknadsläge, och därmed inte lönesättningskurvan. Detta beror på att förändringar av matchningseffektiviteten inte innebär att någon av parternas situation förbättras relativt den andre. Hur löner och jämviktsarbetslöshet påverkas av skiftningar i matchningseffektiviteten avgörs i stället av hur det påverkar företagens incitament att ställa ut vakanser. Högre matchningseffektivitet leder därmed via högre lönebetalningsförmåga till både högre löner och ett stramare arbetsmarknadsläge i jämvikt (se diagram 98). Därmed blir jämviktsarbetslösheten lägre om matchningseffektiviteten förbättras.

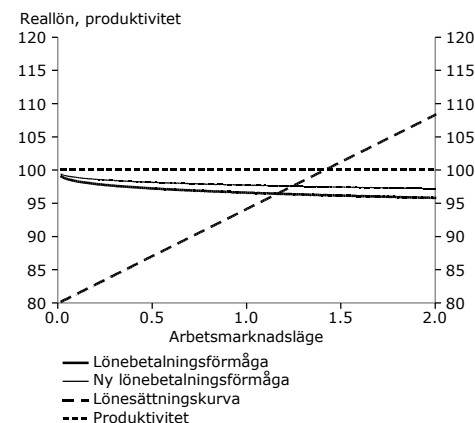
LÄGRE RESERVATIONSLONER GER HÖGRE SYSSELSÄTTNING VIA LÄGRE LÖNEKRAV

Reservationslönen är den lägsta lön som en enskild arbetstagare är villig att arbeta för. Den tolkas ofta som värdet av att vara arbetslös, efter skatt och inklusive icke-monetära faktorer. Detta värde bör, för att vara rättvisande, utöver arbetslöshetsersättningen efter skatt inkludera alla konsekvenser av arbetslöshet såsom värdet av fritid, möjlighet till produktion i hemmet och eventuella negativa psykologiska och sociala konsekvenser av arbetslöshet. Viktiga komponenter för reservationslönen är ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen och skillnaden i beskattning mellan arbetsinkomster och övriga inkomster (jobbsskatteavdrag). Lägre reservationslön – till exempel för att ersättningsgraden sänks eller för att jobbskatteavdraget utökas – uttrycks som ett skift nedåt i lönesättningskurvan (se diagram 99).⁸⁸ Detta beror på att sådana åtgärder gör det mer kostsamt för arbetstagarna att driva upp lönerna, eftersom den extra arbetslöshet som detta skapar slår hårdare ju lägre ersättningen efter skatt är i förhållande till lönerna. Resultatet av de lägre lönekraven som följer av en lägre reservationslön blir en stramare arbetsmarknad i jämvikt, högre jobbchans, lägre jämviktsarbetslöshet och något lägre löner än annars.

STARKARE PRODUKTIVITET SKAPAR UTRYMME FÖR HÖGRE LÖNER...

Det produktionsvärde en arbetstagare bidrar med, det vill säga produktiviteten, påverkar både arbetsgivare och arbetstagare. Högre produktivitet skapar ett större utrymme för att ställa ut fler vakanser, det vill säga kurvan som illustrerar företagens löne-

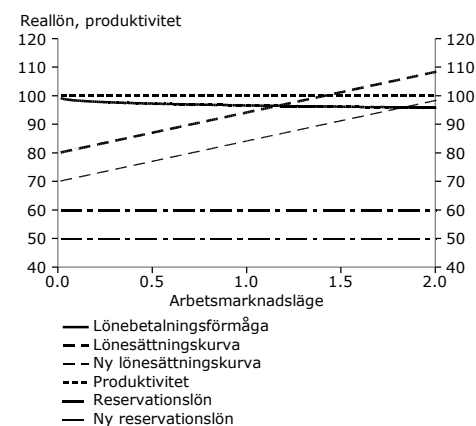
Diagram 98 Högre matchningseffektivitet

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

Källa: Konjunkturinstitutet.

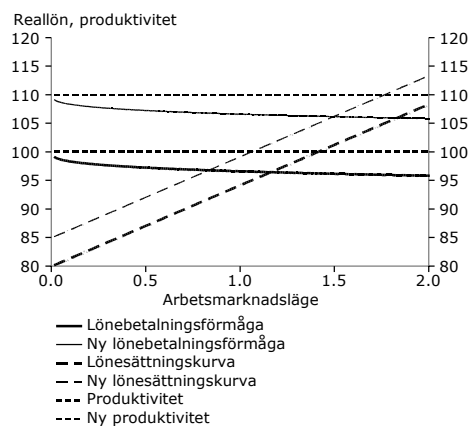
Diagram 99 Lägre reservationslön

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

Källa: Konjunkturinstitutet.

⁸⁸ Lönesättningskurvan kan inte ligga under reservationslönen eftersom ingen arbetstagare skulle acceptera så låga löner.

Diagram 100 Högre produktivitet och konstant reservationslön samt vakanskostnad

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

Källa: Konjunkturinstitutet.

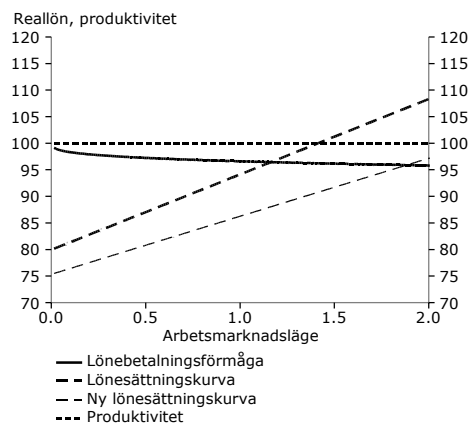
betalningsförmåga skiftar uppåt (se diagram 100). Samtidigt sätter högre produktivitet ett tryck uppåt på lönerna eftersom arbetstagarna vill ha del av det extra produktionsvärde som deras arbete skapar. Det innebär att även lönesättningskurvan skiftar uppåt (se diagram 100).

... MEN LEDER INTE TILL LÄGRE JÄMVIKTSARBETSLÖSHET OM VAKANSKOSTNADER OCH RESERVATIONSLOÑ FÖLJER PRODUKTIVITETSÖKNINGEN

Ju mindre del av den högre produktiviteten som överförs till lönerna, desto större blir sysselsättningseffekten. Hur mycket av en produktivitetöknings som överförs i lönerna beror i sin tur på om utvecklingen av vakanskostnader och reservationslöner följer produktivitetens utvecklingen. I diagram 100 antas att vakanskostnaden och reservationslönen är oförändrade när produktiviteten stiger. Detta innebär att vakanskostnaden som andel av produktiviteten faller, liksom den effektiva ersättningsgraden (reservationslönen i förhållande till produktiviteten). Detta leder till att produktivitetens ökning medför både en positiv löneeffekt och en lägre jämviktsarbetslöshet. Anledningen är att lägre effektiv ersättningsgrad och vakanskostnader modererar lönekraven, det vill säga lönesättningskurvan skiftar uppåt i mindre grad än produktiviteten. Men om vakanskostnader och reservationslöner i stället hade följt produktivitetens utvecklingen, det vill säga stigit i samma takt som produktiviteten, så skulle även lönekraven stigit i motsvarande grad. Således hade lönen under dessa förutsättningar stigit lika mycket som produktiviteten och effekten på arbetslösheten skulle ha uteblivit.

ARBETSMARKNADENS PARTER KAN MEDVERKA TILL LÄGRE JÄMVIKTSARBETSLÖSHET

Arbetsmarknadens parter agerande är av stor betydelse för de löner som uppkommer, och därigenom också för jämviktsarbetslösheten. Här har parterna ett val. Om arbetsgivar sidan, till exempel genom lyckosamma förhandlingsinsatser, lyckas få igenom relativt låga löner kommer det att leda till lägre jämviktsarbetslöshet än om arbetstagarna får igenom högre löner. Diagram 101 visar effekterna av att parternas agerande ändras till förmån för arbetsgivarna så tillvida att lönetrycket minskar. Så kan ske om arbetstagar kollektivet förlorar inflytande relativt arbetsgivar sidan, till exempel om den fackliga organisationsgraden faller. Detta leder till lägre lönekrav och därmed till att lönesättningskurvan skiftar nedåt. Effekterna av detta liknar de vid sänkt ersättningsgrad, det vill säga lägre jämviktsarbetslöshet och något lägre löner. Men en väsentlig skillnad är att denna beteendeförändring hos arbetsmarknadens parter inte leder till ökade inkomstskillnader mellan sysselsatta och arbetslösa. De långsiktiga konsekvenserna av lägre lönekrav blir endast blygsamma på lönerna medan jämviktsarbetslösheten kan minska varaktigt (se för-

Diagram 101 Lägre lönekrav

Anm. Arbetsmarknadsläge avser antalet vakanser relativt antalet arbetslösa.

Källa: Konjunkturinstitutet.

djupningen ”Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten” i detta kapitel).

TILLVÄXT I ARBETSKRAFTEN

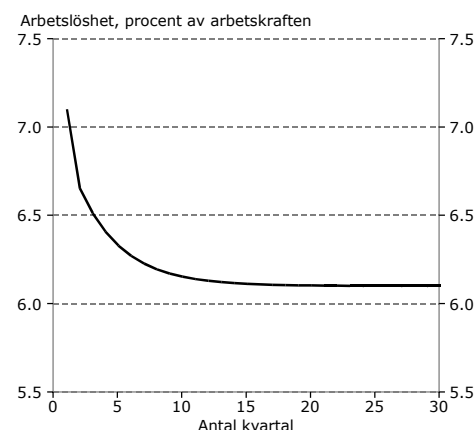
Om det sker ett stort inflöde i arbetskraften så ökar normalt arbetslösheten på kort sikt. Men det är inte uppenbart hur detta påverkar jobbchansen. Anledningen är att ett sådant inflöde i arbetskraften underlättar för företagen att rekrytera, vilket leder till att fler vakanser ställs ut. Hur jobbchansen påverkas beror på hur antalet vakanser i förhållande till antalet arbetslösa påverkas.

Även om jobbchansen inte påverkas av ett inflöde i arbetskraften så kommer emellertid jämviktsarbetslösheten att vara högre än den långsiktiga jämvikten under en utdragen period. Med de modellparametrar som används i beräkningarna är jobbchansen ca 25 procent (se fotnot 87). Det innebär att en fjärdedel av de nya i arbetskraften får arbete efter mindre än ett kvartal i arbetslöshet, givet att jobbchansen inte förändras av inflödet i arbetskraften. Resterande 75 procent blir med 25 procents sannolikhet sysselsatta under nästkommande kvartal, det vill säga ca 19 procent ($0,75 \cdot 0,25$) av de nya i arbetskraften förblir arbetslösa i mellan ett och två kvartal. Denna process upprepas tills jämviktsarbetslösheten återgått till sitt långsiktiga värde, vilket tar åtskillig tid. Om inflödet i arbetskraften bidrar till att arbetslösheten inledningsvis ökar med en procentenhet och detta inte påverkar jobbchansen tar det ca två år innan jämviktsarbetslösheten närmast sig sitt långsiktiga värde (se diagram 102). Om det finns trögheter i ekonomin som gör att det tar tid för företagen att anpassa vakanserna eller sin produktion till den större arbetskraften tar anpassningen ännu längre tid.

Inflöde i arbetskraften kan också påverka lönebildningen genom att sätta press nedåt på lönerna, till exempel om arbetsmarknadens parter snabbt vill åstadkomma att de som inträder i arbetskraften får sysselsättning. Detta kan tolkas som att lönesättningskurvan tillfälligt skiftar utåt som i diagram 101. I så fall skulle jobbchansen stiga under en anpassningsperiod tills dess att parternas agerande återgår i samband med att jämviktsarbetslösheten närmar sig sin långsiktiga nivå. I så fall går anpassningen av jämviktsarbetslösheten snabbare än i exemplet ovan.

Det spelar också roll varför inflödet i arbetslöshet sker och vilka som flödar in i detta tillstånd. Om de som flödar in i arbetskraften i genomsnitt har sämre förutsättningar på arbetsmarknaden än den befintliga arbetskraften, till exempel för att deras utbildning, kompetens eller geografiska hemvist stämmer sämre överens med företagens efterfrågan, kan det tolkas som att matchningseffektiviteten försämrats. Om inflödet sker under en lågkonjunktur då jobbchansen av konjunkturella skäl är låg kan det dessutom leda till att de nyinträdda har svårt att få jobb. De utdragna arbetslöshetsperioder som detta skapar kan minska motivationen hos dessa att söka jobb intensivt, vilket även det

Diagram 102 Stort inflöde i arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

kan tolkas som en sämre matchningseffektivitet. Den ekonomiska mekanismen som driver detta är också till viss del liknande för så kallade persistenseffekter (se avsnitt 4.1).

Tabell 15 Teoretiska långsiktiga effekter på reallön och jämviktsarbetslöshet vid strukturella förändringar

Effekt vid en ökning av respektive faktor

	Reallön	Jämviktsarbetslöshet
Matchningseffektivitet	+	–
Separationssannolikhet	–	+
Arbetstagarnas förhandlingsstyrka	+	+
Reservationslön	+	+
Produktivitet	+	–/ingen effekt ¹
Tillväxt i arbetskraften	ingen effekt	+

¹ Om vakanskostnaden och reservationslönen ökar lika mycket som produktiviteten i procent.

4.3 Empirisk analys av jämviktsarbetslöshetens bestämningsfaktorer

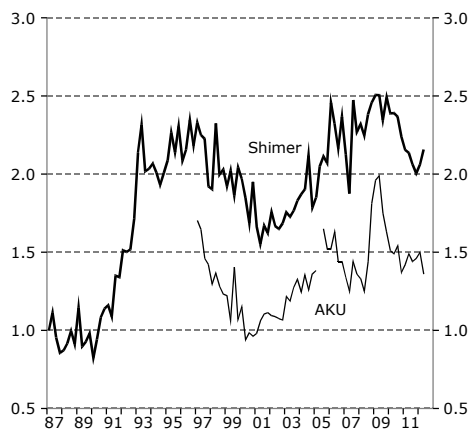
I detta avsnitt presenteras indikatorer för de faktorer som enligt föregående teoriavsnitt påverkar jämviktsarbetslösheten. I avsnittet görs även en bedömning av hur dessa variabler kommer att utvecklas framöver.

TAKTEN I STRUKTUROMVANDLINGEN TILLTOG I SAMBAND MED 1990-TALSKRISEN

Takten i strukturomvandlingen i ekonomin och rörligheten på arbetsmarknaden kan illustreras med separationssannolikheten, vilken kan uppskattas med andelen sysselsatta som går från sysselsättning till arbetslöshet. Kortsiktig variation i separations-sannolikheten ska dock inte tolkas som en indikation på strukturomvandling, eftersom separationssannolikheten varierar med konjunkturen. När efterfrågan på arbetskraft är låg ökar sannolikheten att gå från sysselsättning till arbetslöshet och vice versa.⁸⁹

Separationssannolikheten ökade markant i samband med den djupa lågkonjunkturen i början av 1990-talet (se diagram 103). Sannolikheten att gå från sysselsättning till arbetslöshet tycks då även ha ökat permanent eftersom den högre separationssannolikheten bestått under såväl 1990- som 2000-talet. Den högre rörligheten på arbetsmarknaden är en bidragande orsak till varför Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten

Diagram 103 Separationssannolikhet
Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Separationssannolikheten är beräknad som andelen sysselsatta som övergår till arbetslöshet per kvartal enligt AKU:s flödesstatistik samt enligt Shimers metod. Se fotnot 89.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁸⁹ Jobbseparationen mäts här som andelen övergångar mellan sysselsättning och arbetslöshet mellan två kvartal enligt flödesstatistiken från SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU). Flödesstatistiken finns publicerad för perioden 2005–2012. AKU har tidigare producerat flödesstatistik för perioden 1997–2005. Denna statistik är dock inte helt jämförbar med dagens statistik eftersom det 2005 gjordes en rad förändringar som innebar tidsseriebrott i AKU:s serier. För att erhålla en längre serie över separationssannolikheten används också metoden som beskrivs i Shimer, R., "The cyclical behavior of equilibrium unemployment and vacancies", *American Economic Review*, vol. 95, nr 1, 2005.

steg efter 1990-talskrisen.⁹⁰ Separationssannolikheten ökade även i samband med finanskrisen men har därefter delvis fallit tillbaka. Sammantaget verkar separationssannolikheten varken ha ökat eller minskat i genomsnitt sedan början av 1990-talet. Det finns därmed inget som tyder på att takten i struktumvandlingen eller rörligheten på arbetsmarknaden har tilltagit ytterligare sedan dess. Konjunkturinstitutet bedömer att den genomsnittliga separationssannolikheten inte förändras framöver.

FÖRSÄMRAD MATCHNINGSEFFEKTIVITET SEDAN 2008

Beveridgekurvan är en indikator på hur väl matchningen på arbetsmarknaden fungerar. Den visar sambandet mellan vakanser och arbetssökande. En rörelse *utmed* kurvan kan tolkas som en konjunkturmässig förändring i efterfrågan på arbetskraft. I en lågkonjunktur minskar vakanserna samtidigt som arbetslösheten ökar. Det motsvaras av en rörelse från A till B i diagram 104. När konjunkturläget förbättras är det vanligt att vakanserna ökar först medan en minskning i arbetslösheten kan dröja. Det ger en ”loop” motsols i sambandet.⁹¹ Ett *skift utåt* i Beveridgekurvan kan däremot tolkas som att matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden har försämrats eftersom arbetslösheten är högre vid en given nivå av vakanser (se även avsnitt 4.2).

I diagram 105 visas sambandet mellan vakanser och arbetslöshet för perioden 1981–2012.⁹² I samband med 1990-talskrisen skiftade Beveridgekurvan utåt, men det har varit svårt att belägga att matchningseffektiviteten försämrades.⁹³ En möjlig förklaring till skiftet är ökad separationssannolikhet.

Beveridgekurvan ser även ut att ha skiftat utåt i samband med den senaste lågkonjunkturen. Sedan mitten av 2009 har andelen vakanser ökat utan att arbetslösheten har minskat i motsvarande grad. Det kan vara ett tecken på att matchningen på arbetsmarknaden fungerar sämre än tidigare. Sett ur ett internationellt perspektiv har Beveridgekurvan i Sverige skiftat utåt förhållandevis mycket under denna tidsperiod.⁹⁴

Diagram 104 Beveridgekurva

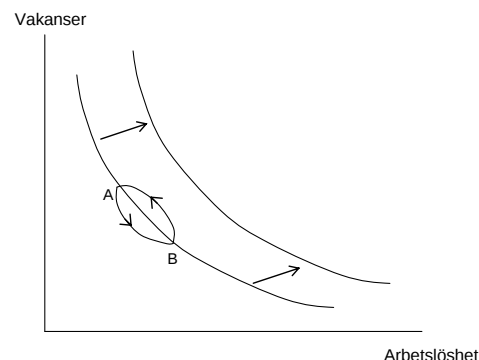
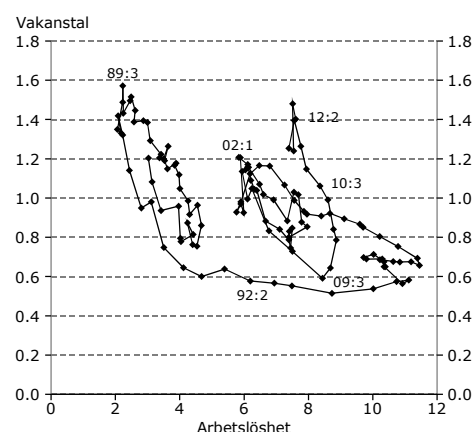

Diagram 105 Beveridgekurva, 1981–2012

Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Lediga jobb (vakanstal) är länkade av Konjunkturinstitutet. Se fotnot 92.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁹⁰ En varaktig ökning av separationssannolikheten med 30 procent (från 1,8 till 2,3 procent per kvartal) medför en ökning av jämviktsarbetslösheten med knappt 2 procentenheter enligt den kalibrerade modell som redovisas i avsnitt 4.2. Att jämviktsarbetslösheten ökade i samband med 1990-talskrisen förklaras sannolikt också av persistenseffekter, se fördjupningen ”Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten” i *Konjunkturläget*, december 2011.

⁹¹ Detta mönster är dock mindre tydligt i länder med hög rörlighet på arbetsmarknaden som till exempel Storbritannien och USA. Se ”Waiting for the recovery: OECD labour markets in the wake of the crisis”, *Employment Outlook 2012*, OECD.

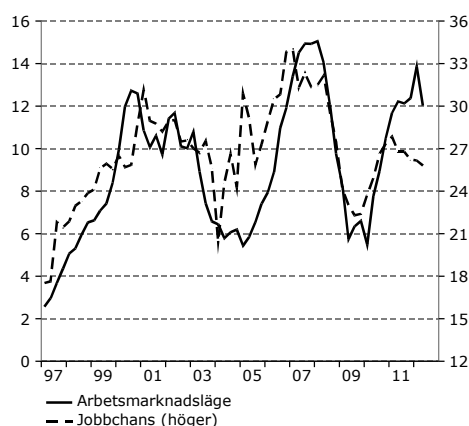
⁹² Vakansgraden mäts som antalet lediga jobb enligt SCB:s vakansstatistik och antalet personer i arbetskraften enligt AKU. Tidsserien över antalet lediga jobb är länkade av Konjunkturinstitutet för perioden 1990:1–2001:4. Eftersom utfallsdata för 2001 inte är tillförlitliga inkluderas även detta år i länknings. Länkningsen är baserad på en enkel regression mellan lediga jobb och kvarstående lediga platser enligt Arbetsförmedlingen för perioden 2002–2012.

⁹³ Se till exempel Holmlund, B., ”The rise and fall of Swedish unemployment”, Working Paper No. 13, Department of Economics, Uppsala University, 2003.

⁹⁴ Se ”Waiting for the recovery: OECD labour markets in the wake of the crisis”, *Employment Outlook 2012*, OECD.

Diagram 106 Arbetsmarknadsläge och jobbchans, 1997–2012

Procent, säsongrensade kvartalsvärden

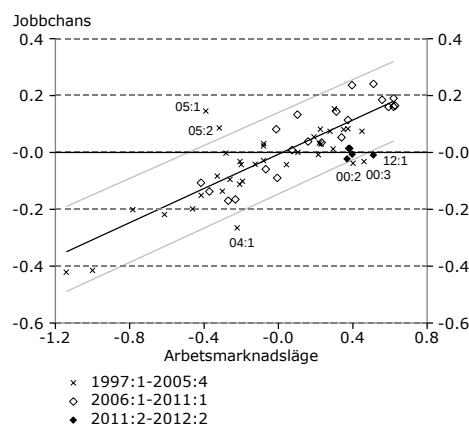

Anm. Jobbchansen är länkad av Konjunkturinstitutet 1997:1–2005:2.

Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 107 Jobbchans och arbetsmarknadsläge, 1997–2012

Genomsnittligt samband och 90-procentigt konfidensintervall

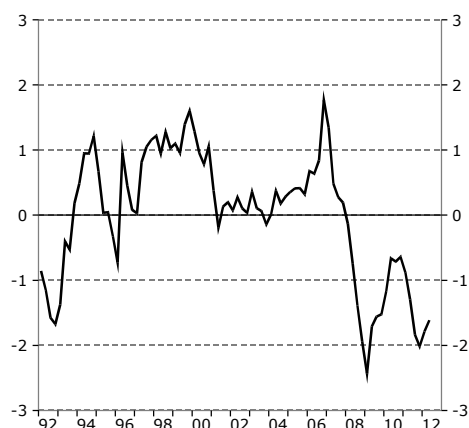

Anm. Jobbchansen för 1997–2005:2 är länkad av Konjunkturinstitutet. Se fotnot 96.

Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 108 Matchningseffektivitet

Standardiserad så att medelvärde=0 och standardavvikelse=1 under 1992:1–2012:2, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Rörelser i Beveridgekurvan kan dock vara svåra att tolka eftersom kurvan kan skifta av andra orsaker än förändrad matchningseffektivitet.⁹⁵ Matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden studeras därför bäst genom skattningar av så kallade matchningsfunktioner. De beskriver hur antalet anställningar (matchningar) påverkas av antalet vakanser och antalet arbetslösa.

En variant av matchningsfunktionen är sambandet mellan sannolikheten för arbetslösa att få jobb ("jobbchansen") och arbetsmarknadsläget. När arbetsmarknadsläget förbättras ökar de arbetssökandes sannolikhet att hitta ett arbete (se diagram 106). I diagram 107 visas ett skattat samband mellan jobbchansen och arbetsmarknadsläget för perioden 1997–2012.⁹⁶ De observationer som avser det senaste året ligger nära eller strax utanför konfidensintervallet. Det kan vara ett tecken på att matchningen på arbetsmarknaden fungerar mindre effektivt än tidigare.⁹⁷

Konjunkturinstitutet har skattat en matchningsfunktion baserad på paneldata för olika län för perioden 1992–2012 (se fördjupningen "Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden"). Syftet är att studera hur matchningseffektiviteten på hela arbetsmarknaden har utvecklats över tid. Resultaten indikerar att matchningseffektiviteten förbättrades något under slutet av 1990-talet. Under större delen av 2000-talet var matchningseffektiviteten förhållandevis stabil, men 2008 försämrades den väsentligt och har i genomsnitt varit låg 2008–2012 (se diagram 108).

Den samlade bilden från de indikatorer över matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden som presenterats här tyder på att matchningen på senare tid fungerat mindre effektivt än tidigare.

Varför har matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden försämrats?

Det finns flera faktorer som påverkar matchningsfriktionerna på arbetsmarknaden.

⁹⁵ Exempelvis kan Beveridgekurvan skifta utåt om rörligheten på arbetsmarknaden ökar så att fler byter jobb, det vill säga om separationssannolikheten ökar.

⁹⁶ Jobbchansen mäts som andelen arbetslösa som övergår i sysselsättning under ett kvartal, enligt flödesstatistiken från AKU. Jobbchansen för perioden 1997:1–2005:2 är länkad av Konjunkturinstitutet. Arbetsmarknadsläget definieras som kvoten mellan kvarstående lediga platser hos Arbetsförmedlingen och antalet arbetslösa enligt AKU. Ett positivt värde indikerar att jobbchansen respektive arbetsmarknadsläget överstiger genomsnittet under perioden och vice versa. Jobbchansen och arbetsmarknadsläget är säsongrensade, logaritmerade och mäts som avvikelser från genomsnittet för perioden. De tunnare linjerna markerar ett 90-procentigt konfidensintervall. Sambandet är skattat för perioden 1997:1–2008:2. Resultaten påverkas endast marginellt av om sambandet i stället skattas för hela tidsperioden. För en utförligare beskrivning, se *Svensk finanspolitik*, Finanspolitiska rådets rapport 2011.

⁹⁷ Även OECD skattar jobbchansen för Sverige, definierad som antalet anställningar dividerat med antalet arbetslösa, med avseende på arbetsmarknadsläget. De finner att jobbchansen har utvecklats sämre än vad det historiska sambandet implicerar för perioden 2008–2011. Se "Waiting for the recovery: OECD labour markets in the wake of the crisis", *Employment Outlook 2012*, OECD.

Mismatch

En viktig faktor som påverkar matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden är förekomsten av obalanser mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Sådana kan uppstå när arbetssökande och vakanser inte finns på samma ställe eller om de arbetssökande inte har den utbildning eller de färdigheter som efterfrågas.

Marthin (2012) mäter obalanserna på arbetsmarknaden med avseende på region och yrke med hjälp av en matchningsmodell. Studien visar att de regionala obalanserna i genomsnitt kan förklara omkring 0,3 procentenheter av arbetslösheten 2001–2011.⁹⁸ De yrkesmässiga obalanserna är betydligt större och kan i genomsnitt förklara ca 1,5 procent av arbetslösheten. De regionala obalanserna har varit förhållandevis stabila 2001–2012 medan de yrkesmässiga obalanserna har ökat.

Även enligt Arbetsförmedlingens obalansmått (se förklaring i marginalen) har de regionala obalanserna varit förhållandevis konstanta de senaste 10 åren (se diagram 109).⁹⁹ Måttet över de yrkesmässiga obalanserna varierar däremot i större utsträckning över tiden och steg exempelvis snabbt 2006–2008. Det finns dock inga tydliga tecken på att de yrkesmässiga obalanserna, enligt detta mått, skulle vara större idag än tidigare.

Det kan även uppstå obalanser med avseende på utbildningsnivå. Arbetslösheten är generellt sett lägre för individer med högre utbildningsnivå (se diagram 110). I samband med finanskrisen ökade arbetslösheten bland samtliga utbildningsgrupper. Men ökningen var särskilt stor för de med endast för-gymnasial eller gymnasial utbildning.¹⁰⁰ Samtidigt kräver en majoritet av de lediga jobben minst gymnasiekompetens och det finns en tendens till att andelen arbeten som kräver högre utbildning har ökat.¹⁰¹

Sammantaget tycks inte de regionala eller yrkesmässiga obalanserna ha ökat påtagligt sedan mitten på 2000-talet. Däremot ser det ut som att obalanserna med avseende på utbildningsnivå har ökat. Det kan ha bidragit till att matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden har försämrats.

Sökintensitet

En annan faktor som påverkar matchningseffektiviteten är hur intensivt de arbetssökande söker efter arbete. Sökintensiteten påverkas både av institutionella förhållanden och av sammansättningen bland de arbetslösa.

⁹⁸ Marthin, G., "Measuring mismatch in the Swedish labour market", Studier i finanspolitik 2012/3, Finanspolitiska rådet.

⁹⁹ Se *Arbetsmarknadsrapport 2012*, Arbetsförmedlingen.

¹⁰⁰ Detta är ett vanligt mönster i en lågkonjunktur men är extra uttalat i denna nedgång. Se Hartman, L. och H. Svaleryd, "Hur stor är risken för bestående arbetslöshet?", *Ekonomisk Debatt*, nr 6, 2010.

¹⁰¹ Se fördjupningen "Har obalanserna på arbetsmarknaden ökat i samband med konjunkturedgången?" i *Konjunkturläget*, mars 2011.

De regionala och de yrkesmässiga obalansmått summerar skillnaden mellan arbetslösa och vakanser i olika län respektive yrken enligt följande:

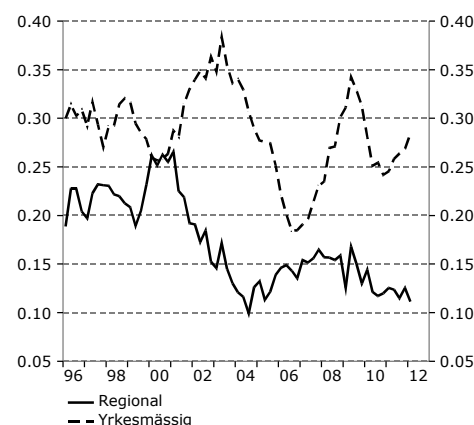
$$O = 0,5 * \sum_i |\mu_i - v_i|$$

där O betecknar obalans, μ_i andel arbetslösa i län/yrke i av totalt antal arbetslösa (U/U) och v_i andel vakanser i län/yrke i av totalt antal vakanser (V/V).

Obalansmått är index som varierar mellan 0 och 1. Ett värde nära 0 innebär att det inte finns någon obalans. Ett värde nära 1 innebär att det råder full obalans. De två obalansmått är inte jämförbara då de är beräknade utifrån olika detaljeringsnivåer.

Diagram 109 Regional och yrkesmässig obalans, 1996–2012

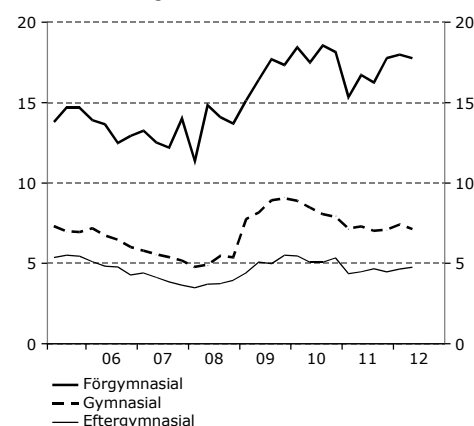
Index = 0 vid ingen obalans

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 110 Arbetslöshet fördelat på utbildningsnivå

Procent, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 111 Långtidsarbetslöshet, 16–64 år

Procent av antal arbetslösa, säsongrensade kvartalsvärden

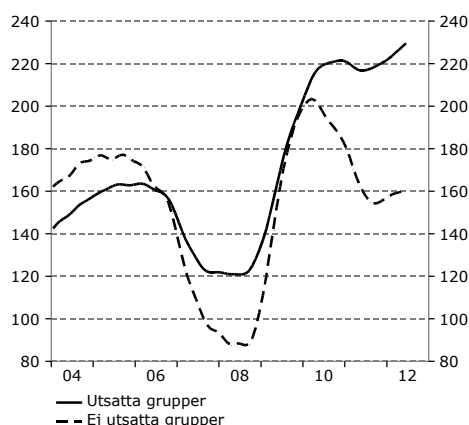

Anm. Långtidsarbetslöshet avser arbetslöshet mer än 27 veckor.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 112 Inskrivna vid Arbetsförmedlingen

Tusental

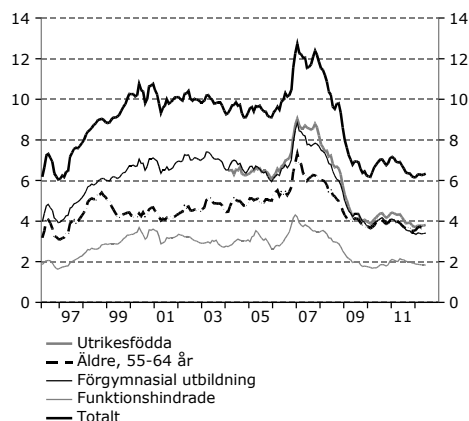

Anm. Med utsatta grupper avses förgymnasialt utbildade, äldre 55–64 år, utomeuropeiskt födda och personer med funktionsnedsättning.

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 113 Jobbchans för olika grupper

Procent, 3-månaders glidande medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Anm. Jobbchansen är beräknad som andelen personer som lämnat arbetslöshet eller program för arbete utan stöd av antalet inskrivna föregående månad.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Införandet av jobbskatteavdraget och förändringar i arbetslöshetsförsäkringen har medfört att ersättningsgraden minskat under senare år (se vidare avsnittet om "Lägre reservationslön pressar ner jämviktsarbetslösheten"). Det borde, allt annat lika, medföra en högre sökintensitet bland de arbetssökande eftersom det blivit mer kostsamt att vara arbetslös (se även avsnitt 4.2).

Samtidigt har antalet långtidsarbetslösa ökat kraftigt i samband med finanskrisen (se diagram 111). Långa arbetslöshetstider kan i sig vara en orsak till minskad konkurrenskraft bland de arbetslösa. Dessa persistenseffekter kan medföra att jämviktsarbetslösheten stiger. Arbetslösa som varit utan jobb en längre tid tenderar nämligen att inte söka arbete lika intensivt eftersom chanserna att hitta ett passande arbete är små.¹⁰² De arbetslösas yrkeskunskaper riskerar även att gå förlorade vid långa perioder av arbetslöshet. Det finns också studier som visar att arbetsgivare tror att långtidsarbetslösa inte kan prestera lika bra, det vill säga att arbetsmarknadsstatus är en signal om produktivitet.¹⁰³

Risken för att bli långtidsarbetslös beror i stor utsträckning på jobbchansen, det vill säga sannolikheten för en arbetslös att bli sysselsatt.¹⁰⁴ Jobbchansen varierar i första hand med arbetsmarknadsläget. Men det kan även finnas andra, icke-konjunkturella, faktorer som påverkar jobbchansen som till exempel sammansättningen av de arbetslösa. Sammansättningen av personer inskrivna hos Arbetsförmedlingen har ändrats. Andelen inskrivna som tillhör de grupper som har allra svårast att få ett fotfäste på arbetsmarknaden har ökat betydligt (se diagram 112). Dessa grupper har generellt sett en lägre jobbchans än genomsnittet (se diagram 113). I samband med finanskrisen har jobbchanserna försämrats för samtliga grupper.

Att mäta sökintensiteten bland de arbetssökande över tid är komplicerat. För att få en uppfattning om sökaktiviteten bland de arbetslösa undersöker Arbetsförmedlingen dels hur mycket tid de arbetssökande lägger ner på att söka arbete, dels hur många arbeten de har sökt. Andelen arbetslösa som sökt arbete mer än fyra timmar per vecka ökade 2006–2011 (se diagram 114). Ökningen i jobbsökande är speciellt påtaglig bland dem som saknar arbetslöshetsersättning. Även andelen arbetslösa som har sökt flera jobb per månad (här avses mer än sex jobb) har ökat (se diagram 115), medan andelen som inte sökt något jobb alls har minskat.¹⁰⁵

¹⁰² Se Krueger A. B. och A. Mueller, "Job search and job finding in a period of mass unemployment: evidence from high-frequency longitudinal data", CEPS working paper, nr 215, 2011.

¹⁰³ Se exempelvis Eriksson S. och J. Lagerström, "Competition between employed and unemployed job applicants: Swedish evidence", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 108, 2006.

¹⁰⁴ Se Zetterberg J., "Långtidsarbetslöshet och arbetslöshetskonjunktur på den svenska arbetsmarknaden", *Ekonomisk Debatt*, nr 2, 2012.

¹⁰⁵ Se *Arbetsmarknadsrapport 2012*, Arbetsförmedlingen.

Matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden kommer att förbättras framöver

Konjunkturinstitutet konstaterar att matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden har försämrats sedan 2008. Sökintensiteten bedöms förvisso ha ökat till följd av de ekonomisk-politiska reformerna.¹⁰⁶ Men det motverkas av ökade obalanser på arbetsmarknaden samt av persistenseffekter i spåren av den djupa lågkonjunkturen. I takt med att persistenseffekterna klingar av ökar den genomsnittliga sökintensiteten. Matchningen på arbetsmarknaden blir då mer effektiv, vilket pressar jämviktsarbetslösheten nedåt. Om matchningseffektiviteten inte förbättras kommer däremot jämviktsarbetslösheten bli högre än vad Konjunkturinstitutet prognostiserar (se alternativscenariot i fördjupningen "Sämre matchningseffektivitet leder till högre arbetslöshet" i detta kapitel).

LÄGRE RESERVATIONSÖN PRESSAR NER JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN

Den effektiva ersättningsgraden mäter den andel av inkomsten som en individ får vid arbetslöshet och kan därför användas som en approximation på reservationslönen. Den påverkar sökintensiteten, ju större det ekonomiska utbytet är av att arbeta jämfört med att vara arbetslös desto mer intensivt kommer en arbetslös att söka efter jobb.

Den effektiva ersättningsgraden kan beräknas på många olika sätt.¹⁰⁷ För en individ som är berättigad till arbetslöshetsersättning bestäms ersättningsgraden av både arbetslöshetsförsäkringens ersättningsnivå och inkomsttak, samt av om det finns skillnader mellan inkomstskatten vid arbetslöshet respektive vid arbete (jobbskatteavdrag).

I diagram 116 är den effektiva ersättningsgraden definierad som den ersättningsgrad som gäller för en individ med genomsnittlig lön och som är berättigad till arbetslöshetsförsäkringens inkomstrelaterade del.¹⁰⁸ Ersättningsgraden har fallit kraftigt sedan 1990-talets början. Det beror på att genomsnittslönen successivt har ökat medan inkomsttaket i försäkringen har varit oförändrat under långa perioder. År 2002 höjdes taket och den genomsnittliga effektiva ersättningsgraden steg, men därefter har den återigen fallit och var drygt 50 procent 2011.

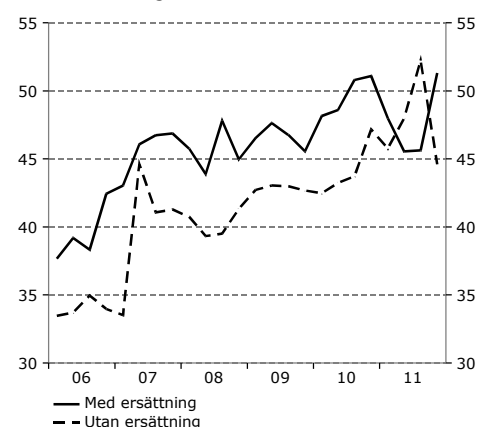
Konjunkturinstitutet bedömer att regeringens reformer av både arbetslöshetsförsäkringen och jobbskatteavdraget har på-

Diagram 114 Andel som ägnat mer än fyra timmar per vecka åt att söka jobb
Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

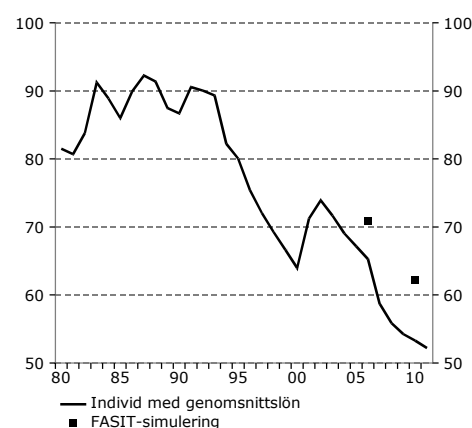
Anm. Med eller utan ersättning avser om man är berättigad till arbetslöshetsersättning eller inte. Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 115 Andel som sökt mer än 6 jobb per månad
Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Anm. Med eller utan ersättning avser om man är berättigad till arbetslöshetsersättning eller inte. Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 116 Effektiv ersättningsgrad
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

¹⁰⁶ Se fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer" i *Konjunkturläget*, december 2011.

¹⁰⁷ Se fördjupningarna "Konsumtion, försiktighetssparande och arbetslöshetsrisker" i *Konjunkturläget*, juni 2012 och "Ersättning vid arbetslöshet" i *Konjunkturläget*, mars 2009. OECD beräknar ersättningsgrader för både olika hushållstyper och olika inkomstnivåer, se *Benefits and Wages 2011*, OECD. Se även *Svensk finanspolitik*, Finanspolitiska rådets rapport 2010, och Forslund, A. m.fl., "Prices, productivity and wage bargaining in open economies", *The Scandinavian Journal of Economics* 110, nr 1, 2008.

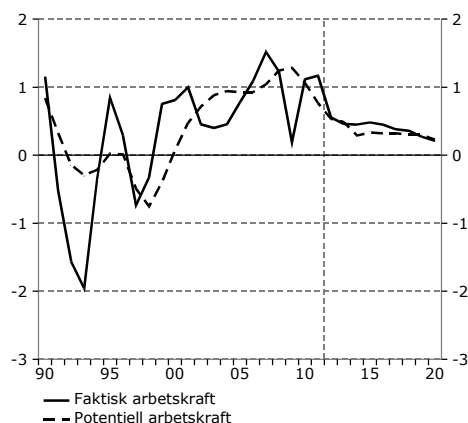
¹⁰⁸ Lönen mäts före skatt.

verkat ersättningsgraden. Bedömningen har gjorts med stöd av mikrosimuleringsmodellen FASIT och avser förändringen i ersättningsgrad mellan 2006 och 2010.¹⁰⁹ FASIT-simuleringen visar också att ersättningsgraden har minskat de senaste åren (se diagram 116).¹¹⁰

Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten tar hänsyn till att ersättningsgraden har fallit över tiden. Den allt lägre nivån på ersättningsgraden bör avspeglas i lägre reservationslön och därmed lägre löner (se avsnitt 4.2). Detta kommer, allt annat lika, att pressa ner jämviktsarbetslösheten.¹¹¹ Ersättningsgraden påverkar jämviktsarbetslösheten med betydande fördröjning. Det är därför den genomsnittliga ersättningsgraden över tid som är relevant för jämviktsarbetslösheten de kommande 5–10 åren. Konjunkturinstitutet bedömer att det är mest sannolikt att ersättningsgraden de kommande 10 åren i genomsnitt blir ett par procentenheter högre än i nuläget.

Diagram 117 Faktisk och potentiell arbetskraft

Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

TILLVÄXTAKTEN I ARBETSKRAFTEN AVTAR FRAMÖVER

Utbudet av arbetskraft varierar av demografiska skäl men påverkas även av den ekonomiska politiken. Utöver detta varierar utbudet av arbetskraft vanligen med konjunkturen så att fler söker sig till arbetsmarknaden när efterfrågan på arbetskraft är stark och vice versa. År 2006–2011 ökade arbetskraften snabbt och även potentiell arbetskraft bedöms ha ökat ovanligt mycket.¹¹² Potentiell arbetskraft bedöms ha växt med drygt 1 procent per år i genomsnitt 2006–2011 medan genomsnittet 1990–2005 bara var 0,2 procent per år (se diagram 117). Det berodde till viss del på att befolkningen i arbetsför ålder växte snabbt. Men de ekonomisk-politiska reformerna för att öka arbetskraftsutbudet, såsom jobbskatteavdraget och förändringarna i arbetslöshets- respektive sjukförsäkringen, bidrog sannolikt också.¹¹³

Ett ökat arbetskraftsutbud ger förutsättningar för långsiktigt högre sysselsättning. På kort sikt medför det däremot att jämviktsarbetslösheten stiger beroende på att det tar tid och är förenat med kostnader att söka jobb och ställa ut vakanser (se avsnitt 4.2). Konjunkturinstitutets bedömning är därför att de senaste årens snabba tillväxt i arbetskraften kortsiktigt har höjt jämviktsarbetslösheten. Framöver bedöms potentiell arbetskraft däremot

¹⁰⁹ Se fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer" i *Konjunkturläget*, december 2011.

¹¹⁰ De två olika måtten på ersättningsgrad i diagram 116 är inte jämförbara eftersom de är beräknade med olika metoder. Fördelen med att räkna effektiv ersättningsgrad för en person med genomsnittslön är att det finns sammanhängande data för en lång tidsperiod. Fördelen med FASIT-simuleringen är att den fångar både effekten av förändringarna i arbetslöshetsförsäkringen och effekten av jobbskatteavdraget på den effektiva ersättningsgraden.

¹¹¹ Se även fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer" i *Konjunkturläget*, december 2011.

¹¹² Potentiell arbetskraft är den nivå på arbetskraften som råder vid konjunkturrell balans och är därför ett lämpligt mått för att diskutera hur tillväxt i arbetskraften påverkar jämviktsarbetslösheten.

¹¹³ Se fördjupningen "Långsiktiga effekter på arbetsmarknaden av ekonomisk-politiska reformer" i *Konjunkturläget*, december 2011.

växa i betydligt långsammare takt (se diagram 117). Nedväxlingen i arbetskraftens tillväxt 2012–2020 bidrar därför till minskad jämviktsarbetslöshet under perioden.

ARBETSKRAFTENS SAMMANSÄTTNING PÅVERKAR JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN

Den demografiska utvecklingen påverkar arbetskraftens sammansättning. Framöver kommer demografiska förändringar att medföra att grupper med i genomsnitt svagare anknytning till arbetsmarknaden blir större. Det höjer jämviktsarbetslösheten via sämre genomsnittlig matchningseffektivitet och/eller högre separationssannolikhet (avsnitt 4.2). Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten beaktar demografiskt betingade förändringar av arbetskraftens sammansättning. De demografiska förändringarna höjer sammantaget jämviktsarbetslösheten något 2006–2020.

PARTERNAS AGERANDE: ANALYS AV LÖNEUTVECKLINGEN

Löneutvecklingen är en viktig indikator på jämviktsarbetslösheten. Som framgick av avsnitt 4.2 avspeglas i allmänhet strukturella förändringar som påverkar jämviktsarbetslösheten också i löerna. Detta gäller bland annat förändringar i hur arbetsmarknadens parter agerar. Om parterna ändrar sitt agerande på ett sätt som på sikt leder till lägre jämviktsarbetslöshet så kommer det under en period visa sig i lägre löneökningar än tidigare (se fördjupningen ”Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten” i detta kapitel för en diskussion).

Industriavtalet har bidragit till lägre jämviktsarbetslöshet

Lönebildningen i Sverige har präglats av stora och ibland dramatiska förändringar. Men sedan början av 1990-talet har parterna bedrivit kollektiva löneförhandlingar på i huvudsak bransch- eller förbunds nivå. Från det att Industriavtalet slöts 1997 har förhandlingsordningen byggt på att industrin har en normerande roll (se kapitel 2, avsnitt 2.2). Det innebär att industrins avtal varit ett riktmärke för övriga parter respektive centrala förhandlingar.¹¹⁴ Enligt vissa teoretiska modeller kan en sådan normering och samordning medföra ungefär samma koordinationsfördelar som vid centraliserade löneförhandlingar.¹¹⁵ Det finns argument för att centraliserade förhandlingssystem leder till högre sysselsättning än när starka sektorvisa förbund förhandlar oberoende

¹¹⁴ För samordningen verkar även Medlingsinstitutet som inrättades år 2000. Samma år började också Konjunkturinstitutet publicera Lönebildningsrapporten där de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen bedöms.

¹¹⁵ Orsaken är att den som går ut först och normerar inte har starka skäl att kräva höga löneökningar eftersom den vet att alla andra kommer att få likadana öknings. Se Calmfors, L. och A. Larsson, ”Pattern bargaining and wage leadership in a small open economy”, *Scandinavian Journal of Economics* 2012, samt Vartiainen, J., ”Interpreting wage bargaining norms”, Working Paper No. 116, Konjunkturinstitutet, 2010.

av varandra.¹¹⁶ I den empiriska analysen nedan indikeras att tecknandet av Industriavtalet har inneburit att parterna har förändrat sitt agerande vid lönesättningen.

Variabler som bestämmer löneökningstakten

För att avgöra huruvida parterna agerar annorlunda behövs en måttstock, eller utgångspunkt, för det tidigare agerandet. En sådan syftar till att rensa bort de variationer i löneökningstakt som beror på andra bestämningsfaktorer än parternas agerande. I litteraturen finns lite olika angreppssätt men i standardmodeller förklaras den nominella löneökningstakten ofta av variabler som inflationsförväntningar, arbetslöshet, lönsamhet och trendmässig produktivitetsutveckling.¹¹⁷ Inflationsförväntningar är viktiga eftersom det är reallöner snarare än nominella löner som bestämmer företagets kostnader och arbetstagarnas köpkraft. Arbetslösheten inkluderas i modellen som ett mått på konjunkturläget. I högkonjunkturer, när arbetslösheten är låg, tenderar lönerna att öka snabbare än i lågkonjunkturer då arbetslösheten är låg. Lönsamheten är också en faktor som påverkar löneökningstakten. Är den högre än normalt tenderar löneökningstakten att stiga. Lönsamhetsnivån uppskattas som skillnaden mellan reallönenivån och produktivetsnivån (det vill säga arbetskostnadsandelen) i skattningarna. Slutligen beaktas produktivitetstillväxten eftersom det är rimligt att högre tillväxt i produktiviteten leder till högre tillväxt i lönerna. Utöver dessa faktorer bör man om möjligt beakta strukturella faktorer såsom matchningseffektivitet, separationssannolikhet, ersättningsgrad och reservationslön (se avsnitt 4.2). På grund av otillräcklig data inkluderas dessa variabler inte i denna rapport. En skattning av en grundekvation för den nominella löneökningstakten för perioden 1982–2011 presenteras i tabell 16.¹¹⁸

Skattning av löneekvation

Resultaten från skattningen visar att de förklarande variablerna påverkar löneökningstakten som förväntat (se tabell 16). Både högre inflation och högre trendmässig produktivitetstillväxt medför en högre löneökningstakt. Tabell 16 visar också att en högre arbetslöshet ger en lägre löneökningstakt, vilket är vad

¹¹⁶ Calmfors, L. och J. Driffill, "Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance", *Economic Policy* 6, 1988, presenterade en formaliserad matematisk teori om varför lokala och helt centraliserade förhandlingar ger ett annat resultat än starka sektoriella förbunds osamordnade lönesättning.

¹¹⁷ Se exempelvis Blanchard, O.J. och L. Katz, "What we know and do not know about the natural rate of unemployment", NBER working paper series 5822, 1996, eller Layard, R. m.fl., *Unemployment*, Oxford University Press, Oxford, 2005 eller *OECD Employment Outlook*, 1997.

¹¹⁸ Ekvationen är hämtad från Blanchard, O.J. och L. Katz, "What we know and do not know about the natural rate of unemployment", NBER working paper series 5822, 1996.

man kan förvänta sig enligt teorin.¹¹⁹ Koefficienten framför långsiktssambandet för lönsamhetsmättet (reallönenivån minus produktivitetsnivån) är signifikant negativ. Parameterestimatet $-0,20$ innebär att en femtedel av skillnaden mellan reallönen och produktiviteten föregående år korrigeras innevarande år. Det indikerar att löneökningstakten på sikt anpassas så att reallönen är lika med produktiviteten.

Tabell 16 Regressionsresultat av löneekvation

Beroende variabel är tillväxt i timlönen

	Koefficient	P-värde
Konstant	-1,01	0,005
KPIF-inflation (t-1)	0,36	0,038
(Reallönenivå – faktisk produktivitetsnivå) (t-1)	-0,20	0,005
1/arbetslöshet	0,16	0,000
Trendproduktivitetstillväxten (t-1)	0,23	0,059
Justerat R ²		0,78

Anm. Ekvationen är skattad med minsta-kvadratmetoden på årsdata 1982–2011. Reallönenivå och faktisk produktivitetsnivå är logariterade. Arbetslöshet anges i procent av arbetskraften. Lönen mäts med timlön i näringslivet enligt konjunkturlönestatistiken från 1992 och dessförinnan enligt nationalräkenskaperna. Inflationen är mätt med KPIF, produktivitetsnivån mäts med faktisk produktivitet i näringslivet, reallönen mäts med timlönen deflaterad med förädlingsvärde deflatorn, båda i näringslivet, och trendproduktivitet mäts med potentiell produktivitet i näringslivet enligt Konjunkturinstitutets bedömning. Standardfelen och därmed p-värdena är justerade för autokorrelation med Newey-Wests metod.

De kommande årens löneökningstakt

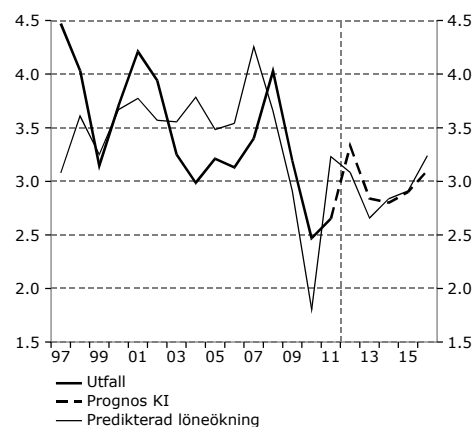
De historiska sambanden kan användas tillsammans med Konjunkturinstitutets prognoser för de ingående variablerna för åren 2012–2016 i syfte att prediktera löneökningstakten de kommande åren (se diagram 118). I jämförelse med Konjunkturinstitutets prognos är den predikterade löneökningstakten likartad. I år och nästa år predikterar ekvationen en ökningstakt i lönerna på 3,1 respektive 2,7 procent medan Konjunkturinstitutets prognos är något högre, 3,3 respektive 2,8 procent.

Har parternas agerande förändrats?

Löneekvationen som har skattats i tabell 16 kan också användas som ett verktyg för att bedöma parternas agerande. Bedömningen görs genom att analysera den del av löneutvecklingen som inte förklaras av grundekvationens variabler. Dessa så kallade residualer, det vill säga skillnaden mellan faktiska utfall för löneutvecklingen och den löneutveckling som ekvationen predikterar, är rensade för konjunkturrella mönster i löneutvecklingen. En löneökningstakt som är väsentligt högre än vad den historiskt varit givet ekvationens förklarande variabler innebär att residualerna är positiva. Detta kan tolkas som att parterna under en period har ändrat sitt agerande i en riktning så att lönetrycket är högre

Diagram 118 Konjunkturinstitutets prognos samt predikterad löneökningstakt i näringslivet

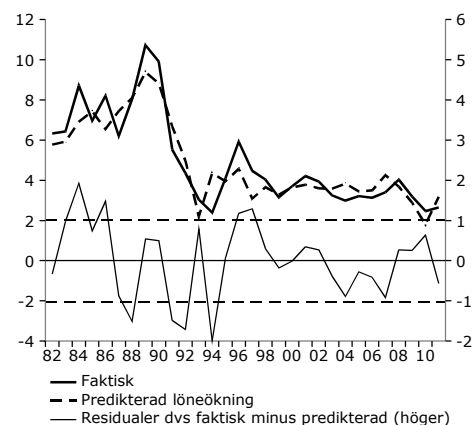
Procentuell förändring

Källor: SCB, konjunkturlönestatistiken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 119 Faktisk och predikterad löneökningstakt samt skillnaden mellan de båda

Procentuell förändring respektive procentenheter

Anm. De horisontella streckade linjerna anger övre och undre gräns för en standardavvikelse. Källor: SCB, konjunkturlönestatistiken och Konjunkturinstitutet.

¹¹⁹ Att arbetslösheten är inverterad avspeglar att förhållandet mellan arbetslöshet och löneökningstakt inte är linjärt.

än genomsnittligt. Det indikerar också att jämviktsarbetslösheten är högre än tidigare. Omvänt kan låga löner för givna värden på ekvationens variabler tolkas som ett lägre lönetryck och därmed som att jämviktsarbetslösheten är lägre.

Givet hur inflation, arbetslöshet, lönsamhet och produktivitet utvecklades så var ökningstakten i lönerna hög i början av 1980-talet och låg i början av 1990-talet (se diagram 119). Avtalsrörelsen som föregick Industriavtalet genererade 1996 och 1997 löneökningstakter som var höga relativt det historiska sambandet, vilket tyder på en förhöjd jämviktsarbetslöshet. Därefter har löneökningarna varit mer i linje med ekvationens prediktioner, vilket kan tyda på ett ändrat beteende hos parterna jämfört med 1996–1997. Detta är en bidragande orsak till att Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten minskade under perioden 1997–2006.

Men dessa tolkningar är osäkra inte minst eftersom residualerna inte rensats för strukturella faktorer utöver parternas agerande.¹²⁰ Tyvärr är det av datamässiga skäl problematiskt att inkludera flera av dessa i ekvationen, varför det inte görs i denna rapport.

Samlad bedömning av parternas agerande

Konjunkturinstitutet bedömer att Industriavtalet och den samordning genom normering som detta innebär har bidragit till att sänka jämviktsarbetslösheten sedan avtalet tecknades 1997. De skattningar som presenterats i detta avsnitt är osäkra men stödjer denna tolkning.

4.4 Jämviktsarbetslöshetens utveckling till 2020

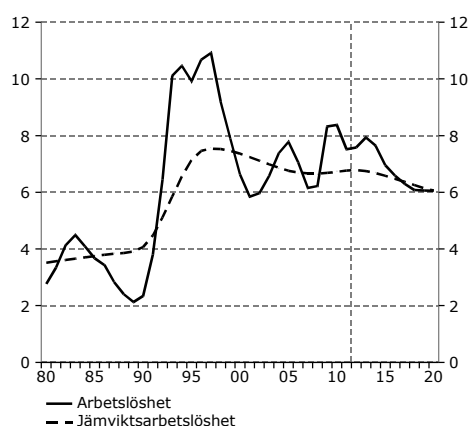
I de föregående avsnitten har olika faktorer som påverkar jämviktsarbetslösheten analyserats både teoretiskt och empiriskt. Effekterna av olika faktorer på jämviktsarbetslöshetens nivå och förändring över tiden är emellertid svårbedömda. I det här avsnittet presenteras Konjunkturinstitutets samlade bedömning av jämviktsarbetslösheten.

JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN STEG EFTER KRISEN PÅ 1990-TALET¹²¹

Under 1980-talet var den faktiska arbetslösheten i genomsnitt låg och även om Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbets-

Diagram 120 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹²⁰ Det är också viktigt att beakta om det finns några tillfälliga faktorer som kan förklara varför löneökningarna avviker från historiska samband. Sådana faktorer kan innebära att kopplingen till utvecklingen av jämviktsarbetslösheten inte nödvändigtvis kan göras.

¹²¹ Se fördjupningen "Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten" i *Konjunkturläget*, december 2011, för en mer detaljerad beskrivning.

lösheten också var jämförelsevis låg, så rådde det högkonjunktur på arbetsmarknaden under större delen av 1980-talet (se diagram 120).

I samband med den ekonomiska krisen i början på 1990-talet föll efterfrågan kraftigt. Det medförde att separationssannolikheten ökade. Separationssannolikheten har pendlat kring en högre nivå sedan dess vilket indikerar en bestående ökning i jämviktsarbetslösheten jämfört med 1980-talet (se diagram 121).

Arbetslösheten steg snabbt och låg kvar på en hög nivå under flera år. Antalet långtidsarbetslösa ökade kraftigt, vilket sannolikt gav upphov till persistenseffekter. Sammantaget steg jämviktsarbetslösheten kraftigt under första halvan av 1990-talet.

Under andra halvan av 1990-talet förbättrades situationen på arbetsmarknaden. Matchningseffektiviteten förbättrades och samtidigt föll den effektiva ersättningsgraden vid arbetslöshet (se avsnitt 4.3, diagram 122 och diagram 123). Arbetsmarknadens parter undertecknade Industriavtalet 1997, vilket bidrog till bättre samordning av löneförhandlingarna. Resultaten i avsnitt 4.3 visar att löneökningstakten successivt blev lägre under perioden 1997–2006 än vad som ges av historiska samband. Det indikerar att parternas agerande blev förenligt med en lägre jämviktsarbetslöshet.

Samtantaget bedöms jämviktsarbetslösheten ha minskat från omkring 7,5 procent 1997 till strax under 7 procent 2005 (se diagram 120).

JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN OFÖRÄNDRAD 2006–2012

Konjunkturinstitutet bedömer att jämviktsarbetslösheten var ungefär 6,5 procent 2006–2007. Bedömningen baseras på modellskattningar och indikatorer som visar att resursutnyttjandet på arbetsmarknaden var högt. Sammantaget finns det skäl att tro att den faktiska arbetslösheten låg under sin jämviktsnivå dessa år.¹²²

Fram till 2012 bedöms jämviktsarbetslösheten ha ökat marginellt. Fler faktorer har påverkat utvecklingen i olika riktningar (se diagram 120). Matchningseffektiviteten verkar ha försämrats sedan 2008 (se diagram 122 och fördjupningen "Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden" i detta kapitel). Det kan förklaras av faktorer som ändrad sammansättning bland de arbetslösa och ökade obalanser på arbetsmarknaden (se även avsnitt 4.3).

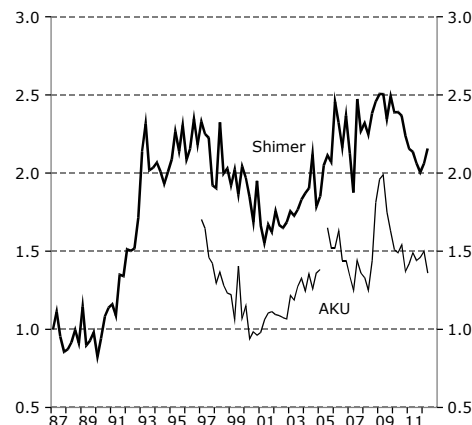
Arbetskraften har vuxit ovanligt snabbt fram till 2011 (se avsnitt 4.3). Samtidigt har sammansättningen förändrats något så att grupper med i genomsnitt högre arbetslöshet har ökat. Sammantaget har detta bidragit till att pressa upp jämviktsarbetslösheten på kort sikt.¹²³

¹²² Se fördjupningen "Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten" i *Konjunkturläget*, december 2011.

¹²³ Det högre arbetskraftsutbudet möjliggör samtidigt att sysselsättningen kan bli högre på lång sikt.

Diagram 121 Separationssannolikhet

Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

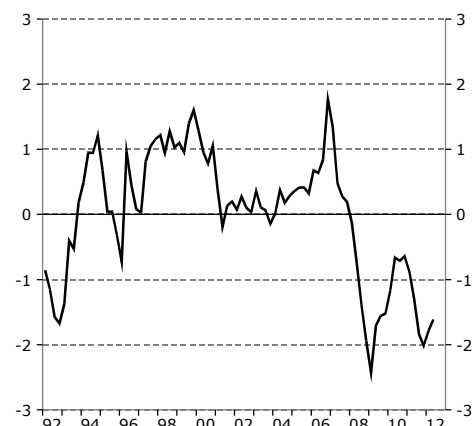

Anm. Separationssannolikheten är beräknad som andelen sysselsatta som övergår till arbetslöshet per kvartal enligt AKU:s flödesstatistik samt enligt Shimers metod. Se fotnot 89.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 122 Matchningseffektivitet

Standardiserad så att medelvärde=0 och standardavvikelse=1 under 1992kv1–2012kv2, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 123 Effektiv ersättningsgrad

Procent

Anm. Se avsnitt 4.3 för en beskrivning av hur ersättningsgraden är beräknad.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Ersättningsgraden vid arbetslöshet har fallit under många år som en följd av att lönerna har ökat medan taket i arbetslöshetsförsäkringen har varit oförändrat (se diagram 123). Lägre ersättningsgrad och därmed lägre reservationslön bör verka för en lägre jämviktsarbetslöshet (se avsnitt 4.2). Ekonomisk-politiska reformer, till exempel jobbskatteavdraget samt förändringarna i arbetslöshetsförsäkringen, har också bidragit till att ersättningsgraden har fallit markant från 2007. Resultaten från avsnitt 4.3 visar emellertid inte att löneökningstakten har varit signifikant lägre de senaste åren (med undantag för 2011) jämfört med historiska samband. Men dessa effekter är svåra att mäta empiriskt och kompliceras bland annat av att de centralt avtalade löneökningarna under avtalsperioden 2007–2009 förhandlades fram under 2006 då det var högkonjunktur på arbetsmarknaden (se även avsnitt 4.3). Andra studier har dock visat att ersättningsgraden påverkar lönebildningen och att de senaste årens reformer har haft effekt på löneökningstakten.¹²⁴ Konjunkturinstitutets bedömning är att den lägre ersättningsgraden har bidragit till en lägre jämviktsarbetslöshet 2007–2012. Med stöd från resultaten i avsnitt 4.3 bedöms däremot inte parternas agerande ha förändrats signifikant 2006–2012.

Sammantaget gör Konjunkturinstitutet bedömningen att jämviktsarbetslösheten i princip är oförändrad 2006–2012 och uppgår till knappt 7 procent 2012.¹²⁵

FÖRBÄTTRAD MATCHNINGSEFFEKTIVITET OCH LÅG ERSÄTTNINGSGRAD SÄNKER JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN FRAM TILL 2020

År 2013 förblir jämviktsarbetslösheten oförändrad men den minskar från 2014. Jämviktsarbetslösheten uppgår till ca 6 procent 2020 (se diagram 120). Denna prognos baseras på bedömningen att matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden kommer att förbättras jämfört med nuläget. Det sker genom att tidigare genomförda ekonomisk-politiska reformer, till exempel jobbskatteavdraget samt förändringarna i arbetslöshetsförsäkringen, fortsätter att öka arbetslösas sökintensitet. Samtidigt klingar persistenseffekterna från lågkonjunkturen av. Det innebär att långtidsarbetslösheten faller tillbaka och med kortare genomsnittliga arbetslöshetstider förbättras sökintensiteten hos de arbetslösa ytterligare. Den sammantagna effekten blir att matchningseffektiviteten ökar. Men eftersom matchningseffektiviteten i nuläget är historiskt låg kan ytterligare åtgärder komma

¹²⁴ Se Bennmarker m.fl., "Wage formation and the Swedish labour market reforms 2007–2009", *Studier i finanspolitik* 2010/1, Finanspolitiska rådet; Forslund, A., m.fl. "Prices, productivity and wage bargaining in open economies", *Scandinavian Journal of Economics*, nr 1, 2008 och Westermark, A. "Lönebildningen i Sverige 1996–2007", *Studier i finanspolitik* 2008/16, Finanspolitiska rådet.

¹²⁵ Jämviktsarbetslösheten har reviderats upp något för åren 2009–2012 i den nuvarande bedömningen jämfört med den bedömning som gjordes i *Konjunkturläget*, juni 2012. Det beror främst på nya beräkningar av matchningseffektiviteten (se fördjupningen "Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden" i detta kapitel). Med hänsyn tagen till osäkerheten i bedömningen är revideringen liten.

att bli nödvändiga för att matchningseffektiviteten ska bli förenlig med en jämviktsarbetslöshet på ungefär 6 procent.

Den historiskt låga ersättningsgraden bör också bidra till att sänka jämviktsarbetslösheten under förutsättning att det ger avtryck i lönebildningen.

Arbetskraften växer långsammare framöver än tidigare vilket, allt annat lika, verkar för lägre jämviktsarbetslöshet än under perioden 2007–2012. Den demografiska utvecklingen leder däremot till en annan sammansättning av arbetskraften, som kan medföra att matchningen på arbetsmarknaden försämras. Sammataget är effekten på jämviktsarbetslösheten av demografiska förändringar från nuläget till 2020 emellertid små.

DETTA KAPITEL I KORTHET**Användning av jämviktsarbetslöshet**

- På kort sikt behövs en bedömning om den faktiska arbetslösheten är högre eller lägre än jämviktsarbetslösheten för att bedriva en lämplig stabiliseringspolitik.
- På längre sikt är jämviktsarbetslösheten viktig för att beräkna utvecklingen av det offentligfinansiella sparandet samt för att bedöma behovet av arbetsmarknadspolitiska reformer.

Teoriram – jämviktsarbetslösheten påverkas av:

- takten i och karaktären av strukturomvandlingen och rörligheten på arbetsmarknaden
- matchningseffektiviteten – hur snabbt och till vilken kostnad företag med vakanser och arbetslösa sökande kan hitta varandra
- reservationslön – skillnaden i inkomst mellan att ha ett arbete och vara arbetslös
- arbetskraftens ökningstakt – ju snabbare trendmässig ökningstakt desto högre arbetslöshet i genomsnitt
- arbetskraftens sammansättning – olika grupper har olika arbetslöshetsrisk
- agerandet hos arbetsmarknadens parter – indikerar vid vilken arbetslöshetsnivå som löneökningstakten varaktigt är förenlig med inflationsmålet.

Empirisk analys visar att:

- rörligheten på arbetsmarknaden har ökat sedan 1980-talet och har legat kvar på en högre nivå under 1990- och 2000-talen
- matchningseffektiviteten har försämrats 2008–2012
- reservationslönen har fallit kraftigt sedan början på 1990-talet, speciellt 2007–2011
- tillväxten i arbetskraft har varit hög 2006–2011
- agerandet hos arbetsmarknadens parter har förändrats i och med Industriavtalet 1997 i riktning mot att stödja en lägre jämviktsarbetslöshet jämfört med agerandet i slutet av 1990-talet.

Jämviktsarbetslösheten bedöms vara omkring 6,5–7 procent 2006–2015 och minska till närmare 6 procent 2020 givet att:

- matchningseffektiviteten förbättras, att tillväxten i arbetskraften minskar samt att takten i strukturomvandlingen inte ökar.
- de senaste årens kraftiga minskning av ersättningsgraden ger avtryck i lönebildningen.

FÖRDJUPNING

Skattning av matchnings- effektiviteten på den svenska arbetsmarknaden

I denna fördjupning analyseras hur matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden har utvecklats över tid. Resultaten indikerar att matchningseffektiviteten förbättrades något under slutet av 1990-talet. Under större delen av 2000-talet var matchningseffektiviteten förhållandevis stabil, men försämrades markant 2008 och har i genomsnitt varit låg 2008–2012.

Ett sätt att analysera hur effektivt matchningen på arbetsmarknaden fungerar är att studera så kallade matchningsfunktioner. De beskriver hur antalet anställningar (det vill säga antalet matchningar) påverkas av antalet arbetssökande och vakanser.

Det finns ett stort antal internationella studier som analyserar matchningsfunktioner.¹²⁶ Under senare år har det även publicerats en del studier med matchningsfunktioner baserade på svenska förhållanden.¹²⁷

STOCK-FLÖDESMATCHNING

Det finns olika teorier för hur matchningen mellan arbetssökande och vakanser går till. Ofta antas arbetssökande och vakanser matchas slumpmässigt. Det innebär att arbetssökande söker arbete bland stocken av vakanser samtidigt som arbetsgivare söker medarbetare bland stocken av arbetslösa. Antalet matchningar beror då enbart på antalet arbetssökande och antalet vakanser vid en given tidpunkt. En ineffektiv matchningsprocess förklaras i denna teori av att det tar tid att matcha arbetssökande och vakanser.

Två svenska studier har dock funnit stöd för att matchningen på den svenska arbetsmarknaden bättre kan beskrivas enligt teorin om stock-flödesmatchning.¹²⁸ Enligt denna teori antas de arbetssökande i ett första skede söka arbete bland stocken av vakanser medan arbetsgivarna antas söka medarbetare bland stocken av arbetslösa. Men om de arbetssökande inte lyckas hitta

¹²⁶ För en översikt se Petrongolo, B. och C. A. Pissarides, "Looking into the black box: A survey of the matching function", *Journal of Economic Literature*, nr 39, 2001.

¹²⁷ Se Forslund, A. och K. Johansson, "Random and stock-flow models of the labour market matching – Swedish evidence", Working paper 2007:11, IFAU; Aranki, T. och M. Löf, "Matchningsprocessen på den svenska arbetsmarknaden: En regional analys", *Penning- och valutapolitik*, 2008:1; Marthin, G., "Measuring mismatch in the Swedish labour market", Studier i finanspolitik 2012/3 och Stadin, K., "Vacancy matching and labour market conditions", memo, Uppsala universitet, 2012.

¹²⁸ Se Forslund, A. och K. Johansson, "Random and stock-flow models of the labour market matching – Swedish evidence", Working paper 2007:11, IFAU och Aranki, T. och M. Löf, "Matchningsprocessen på den svenska arbetsmarknaden: En regional analys", *Penning- och valutapolitik*, 2008:1.

Diagram 124 Lämnat arbetslöshet eller program med aktivitetsstöd för ett osubventionerat arbete, 1992–2012

Tusental, 3-månaders glidande medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Anm. Se fotnot 132.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

något jobb eller om arbetsgivarna inte lyckas tillsätta vakanserna så kommer de enbart att söka bland inflödet av vakanser respektive arbetslösa. Enligt denna teori kommer således stocken arbetslösa i första hand att matchas med inflödet av nya vakanser samtidigt som stocken vakanser i första hand matchas med inflödet av nya arbetslösa. En ineffektiv matchningsprocess förklaras främst av att det vid en given tidpunkt inte finns någon möjlig matchning.

I denna fördjupning skattas en matchningsfunktion baserad på stock-flödesmatchning.¹²⁹ Den ser ut enligt följande:

$$M_{it} = A_{it} U_{it}^{\alpha_1} V_{it}^{\beta_1} u_{it}^{\alpha_2} v_{it}^{\beta_2} \quad (1)$$

där $i = 1, \dots, N$ är regioner och $t = 1, \dots, T$ är månader. Parametrarna α_1 , α_2 , β_1 och β_2 är elasticiteter. Antalet matchningar (M_{it}) är en funktion av stocken arbetssökande (U_{it}), stocken vakanser (V_{it}), inflödet av arbetssökande (u_{it}) och inflödet av vakanser (v_{it}). Slumpmässig matchning beskrivs i stället som ett specialfall av ekvation (1) där $\alpha_2 = \beta_2 = 0$.

Matchningseffektiviteten i en viss region i vid en viss månad t mäts med skalparametern A_{it} som definieras enligt följande:

$$A_{it} = A e^{\mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}} \quad (2)$$

där μ_i är regioneffekter, λ_t är allmän tidseffekt och A är en konstant. Modellstörningen ε_{it} antas ha förväntat värde noll och konstant varians.

Efter substituering av ekvation 2 i ekvation 1 och logaritmering erhålls följande:

$$\begin{aligned} \ln(M_{it}) &= a + \lambda_t + \mu_i + \alpha_1 \ln(U_{it}) + \beta_1 \ln(V_{it}) \\ &\quad + \alpha_2 \ln(u_{it}) + \beta_2 \ln(v_{it}) + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (3)$$

Samtliga förklarande variabler förväntas påverka antalet matchningar (M_{it}) positivt. I denna studie är vi främst intresserade av att studera hur λ_t har utvecklats över tid eftersom λ_t här tolkas som matchningseffektivitet för hela arbetsmarknaden.¹³⁰

¹²⁹ Fördjupningen utgår från en tidigare studie gjord av Aranki, T. och M. Löf, "Matchningsprocessen på den svenska arbetsmarknaden: En regional analys", *Penning- och valutapolitik*, 2008:1.

¹³⁰ Notera att λ_t inte är definierad på månad, som övriga variabler, utan på kvartal. Orsaken till det är att fånga så lite brus i λ_t som möjligt. Skattningar där λ_t definieras på månad har gjorts och det har ingen väsentlig betydelse för utvecklingen av λ_t .

DATA

I analysen används månadsdata från Arbetsförmedlingen för perioden 1992–2012.¹³¹ Antalet anställningar eller matchningar definieras som antalet arbetslösa eller programdeltagare som lämnat arbetslöshet för ett osubventionerat arbete (se diagram 124).¹³² Stocken arbetslösa definieras som antalet arbetslösa eller programdeltagare föregående månad.¹³³ Inflödet av arbetslösa avser antalet nyinskrivna arbetslösa eller programdeltagare (se diagram 125). Stocken vakanser betecknas som antalet kvarstående lediga platser föregående månad.¹³⁴ Slutligen definieras inflödet av vakanser som antalet nyanmälda lediga platser (se diagram 126). All data är säsongrensad av Konjunkturinstitutet.

Statistiken är uppdelad på län. Givet att det finns skillnader i matchningseffektiviteten mellan olika regioner kan det finnas fördelar med att modellera denna variation. Det primära syftet i denna fördjupning är dock inte att analysera olikheter i regionala matchningseffektiviteter, utan att studera hur matchningseffektiviteten för hela arbetsmarknaden har utvecklats över tid.

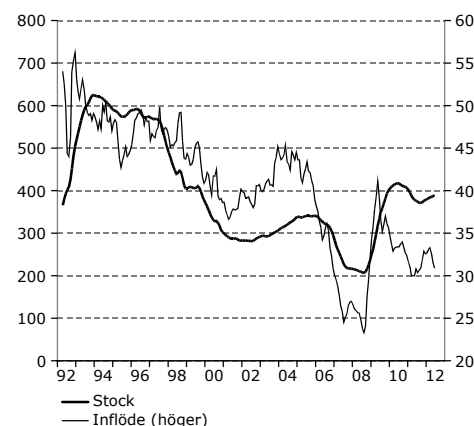
RESULTAT

Resultaten indikerar att såväl stocken som inflödet av arbetssökande spelar roll för matchningseffektiviteten på arbetsmarknaden. Även inflödet av vakanser har betydelse men i mindre utsträckning än inflödet av arbetssökande. Att såväl inflödet av arbetssökande som inflödet av vakanser är signifikanta med förväntat tecken ger stöd åt teorin om stock-flödesmatchning. Stocken vakanser är också signifikant men antar däremot inte förväntat tecken. Det är svårt att hitta en rimlig förklaring till varför antalet matchningar skulle minska då stocken vakanser ökar (se tabell 17).¹³⁵

Modellen har skattats med fixa regionseffekter (μ_i). Resultaten pekar på att det finns regionala skillnader i matchningseffek-

Diagram 125 Kvarstående samt nyinskrivna i arbetslöshet eller program med aktivitetsstöd, 1992–2012

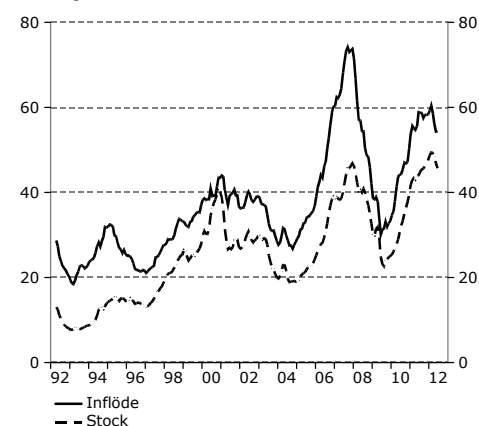
Tusental, 3-månaders glidande medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 126 Nyanmälda och kvarstående lediga platser hos Arbetsförmedlingen, 1992–2012

Tusental, 3-månaders glidande medelvärde, säsongrensade månadsvärden

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

¹³¹ I skattningarna används månadsdata till och med juni 2012.

¹³² Med programdeltagare avses personer i arbetsmarknadspolitiskt program med aktivitetsstöd. Antalet matchningar inkluderar både de personer som avaktualiserats från Arbetsförmedlingen för ett arbete och de som fortfarande är registrerade hos förmedlingen men som var ombytessökande eller lämnat arbetslöshet för deltidsarbetslöshet, tillfällig timanställning eller tidsbegränsat arbete.

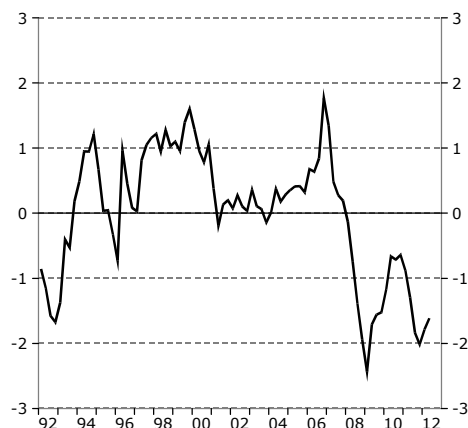
¹³³ Statistiken över såväl stocken arbetslösa som stocken vakanser mäts i slutet av varje månad. Av denna anledning definieras stockarnas storlek i början av varje månad med hur de såg ut månaden innan.

¹³⁴ Statistiken över antalet kvarstående lediga platser har en del brister. Exempelvis har antalet vakanser överskattats på senare tid då lediga jobb anmälts mer än en gång. Dessutom täcker statistiken inte hela arbetsmarknaden. Arbetsförmedlingens marknadsandel har på senare år varierat mellan 30 och 40 procent och stiger i samband med att efterfrågan på arbetskraft ökar. Se fördjupningen "Nyanmälda lediga platser – ett mått på efterfrågan på arbetskraft" i *Arbetsmarknadsutsikterna våren 2012*, Arbetsförmedlingen, 2012.

¹³⁵ Stocken vakanser blir även signifikant negativ i Stadin, K., "Vacancy matching and labour market conditions", memo, Uppsala universitet, 2012.

Diagram 127 Matchningseffektivitet

Standardiserad avvikelse från medelvärde 1992kv1–2012kv2, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

tiviteten och att de är signifikanta. Det är i linje med resultaten i tidigare studier.¹³⁶

I modellen ingår även fixa tidseffekter per kvartal (λ_t), vilka är signifikanta. I denna studie tolkas de skattade tidseffekterna som matchningseffektiviteten på den aggregerade arbetsmarknaden. Resultaten visar att matchningseffektiviteten förbättrades något under slutet av 1990-talet (se diagram 127). Under större delen av 2000-talet var matchningseffektiviteten förhållandevis stabil, men på en lägre nivå än under slutet av 1990-talet. Sedan 2008 har matchningen försämrats. Den genomsnittliga matchningseffektiviteten 2008–2012 har varit klart lägre än tidigare.

Tabell 17 Regressionsresultat

Beroende variabel är antalet matchningar

	Koefficient	P-värde
Stock arbetssökande, $t-1$	0,32	0,000
Stock vakanser, $t-1$	-0,02	0,042
Inflöde arbetssökande, t	0,22	0,000
Inflöde vakanser, t	0,08	0,000
R^2		0,96
Observationer		5 145

Anm. Resultaten avser säsongrensad och icke-normaliserad data.

KÄNSLIGHETSANALYS

Skattningar är alltid behäftade med osäkerhet. Till skillnad från exempelvis arbetsmarknadsläget går det inte att direkt observera matchningseffektiviteten. I denna studie behandlas därför λ_t som ett mått på matchningseffektiviteten för hela arbetsmarknaden. Det kan dock inte uteslutas att λ_t , utöver matchningseffektivitet, även fångar andra effekter som de övriga förklarande variablerna inte förmår fånga. En sådan effekt skulle kunna vara variationer i konjunkturläget utöver sådana som fångas av variationer i stockar och inflöden av arbetssökande och vakanser.¹³⁷

Valet av modellspecifikation, det vill säga slumpmässig matchning relativt stock-flödesmatchning, har ingen större betydelse för hur matchningseffektiviteten utvecklas under den stu-

¹³⁶ Se Aranki, T. och M. Löf, "Matchningsprocessen på den svenska arbetsmarknaden: En regional analys", *Penning- och valutapolitik*, 2008:1; Marthin, G., "Measuring mismatch in the Swedish labour market", Studier i finanspolitik 2012/3, Finanspolitiska rådet och Stadin, K., "Vacancy matching and labour market conditions", memo, Uppsala universitet, 2012.

¹³⁷ Det finns studier som finner att BNP-tillväxten är signifikant i matchningsfunktionen. Se exempelvis Klinger, S. och T. Rothe, "The impact of labour market reforms and economic performance on the matching of short-term and long-term unemployed", *IAB discussion paper*, nr 13, 2010.

derade tidsperioden (se diagram 128). Modellspecifikationen har dock betydelse för de skattade elasticiteterna.¹³⁸

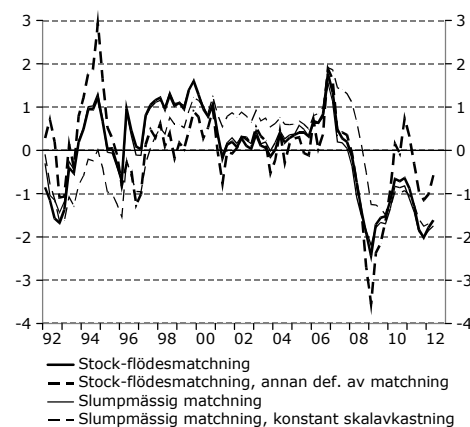
Hur matchningseffektiviteten utvecklas över tid beror inte heller på val av skattningsperiod. Resultaten blir snarlika om skattningsperioden förkortas till 1997–2012.

Däremot spelar det roll för resultaten hur den beroende variabeln, antalet matchningar (M_{it}), definieras (se diagram 128). Om antalet matchningar begränsas till att enbart innefatta antalet personer som avregistrerats från Arbetsförmedlingen för ett osubventionerat arbete, har inte matchningseffektiviteten försämrats lika entydigt. Konjunkturinstitutet bedömer dock att det bredare måttet, som även inkluderar personer som av någon anledning fortfarande är registrerade hos förmedlingen men som lämnat arbetslöshet för någon form av osubventionerat arbete (till exempel deltidsanställning, tillfällig timanställning, tidsbegränsat arbete eller ombytessökande) är en mer rättvisande bild av de matchningar som sker, även om anställningens varaktighet troligtvis är mindre långvarig.

För olika förklaringar till varför matchningseffektiviteten har försämrats se avsnitt 4.3 i detta kapitel.

Diagram 128 Matchningseffektivitet vid olika modellspecifikationer

Standardiserad avvikelse från medelvärde 1992kv1–2012kv2, kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

¹³⁸ I modellen förkastas hypotesen om konstant skalavkastning som innebär att en fördubbling av antalet arbetssökande och vakanser leder till en fördubbling av antalet matchningar. Summan av elasticiteterna α_1 , α_2 , β_1 och β_2 är signifikant mindre än 1.

FÖRDJUPNING

Sämre matchningseffektivitet leder till högre arbetslöshet

Matchningseffektiviteten har varit lägre än normalt sedan 2008. Prognosen på jämviktsarbetslösheten bygger på att matchningseffektiviteten förbättras de kommande åren. En alternativ utveckling där matchningseffektiviteten blir lägre än i prognosen ger upphov till en högre arbetslöshet och lägre BNP-tillväxt under flera år.

Försämrade matchningseffektivitet kan till exempel bero på att företagens krav och de arbetssökandes egenskaper stämmer sämre överens, eller på försämrade sök- respektive rekryteringsprocesser (se diskussion i avsnitt 4.2). Det innebär att det blir mer tidskrävande och därmed mer kostsamt för företagen att rekrytera personal. I denna fördjupning analyseras effekterna av en försämrade matchningseffektivitet med hjälp av Konjunkturinstitutets allmänna jämviktsmodell KIMOD.¹³⁹ Alternativscenariot med sämre matchningseffektivitet jämförs med Konjunkturinstitutets prognos, i vilken matchningseffektiviteten förbättras framöver. I alternativscenariot leder en försämrade matchningseffektivitet jämfört med prognosen till att jämviktsarbetslösheten ökar till ca 7 procent 2013–2015 (se diagram 129).¹⁴⁰ Matchningseffektiviteten ändras så mycket att antal matchningar, givet antal arbetslösa och antal vakanser, minskar med ca 7 procent. Därefter återgår matchningseffektiviteten successivt till den ursprungliga nivån och jämviktsarbetslösheten faller tillbaka. Alternativscenariots lägre matchningseffektivitet kan betecknas som en negativ utbudschock som varar i flera år, men som inte leder till långvariga persistenseffekter.

Högre arbetslöshet till 2020

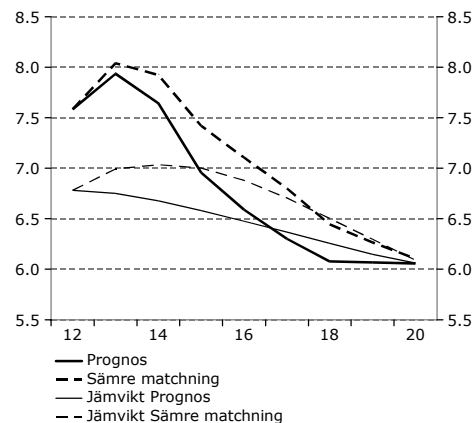
I samband med att det blir svårare och mer kostsamt för företagen att rekrytera personal blir även den faktiska arbetslösheten högre (se diagram 129). Trots en högre arbetslöshet stiger lönerna något snabbare 2013–2014 än i prognosen (se diagram 130). Det förklaras av att skillnaden mellan faktisk arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet är mindre inledningsvis, det vill säga re-

¹³⁹ För en beskrivning av KIMOD, se Bergvall, A. m.fl., "KIMOD 1.0 Documentation of NIER's dynamic general equilibrium model of the Swedish economy", Working paper no. 100, Konjunkturinstitutet, 2007.

¹⁴⁰ I KIMOD ingår Pissarides matchningsfunktion (Pissarides, C. A., *Equilibrium unemployment theory*, Basil Blackwell, 1990). I detta experiment minskar matchningseffektiviteten (A i ekvationen presenterad i fördjupningen "Skattning av matchningseffektiviteten på den svenska arbetsmarknaden" i detta kapitel) i matchningsfunktionen så att jämviktsarbetslösheten går upp.

Diagram 129 Arbetslöshet

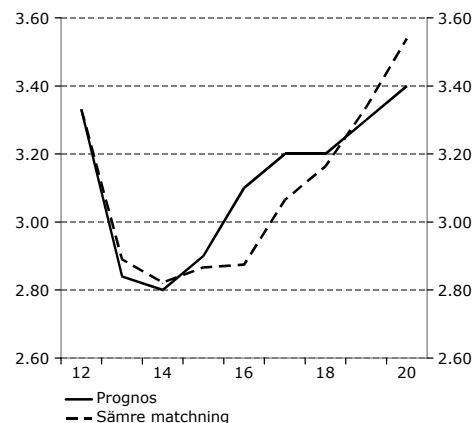
Procent av arbetskraften

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 130 Timlön i näringslivet

Procentuell förändring

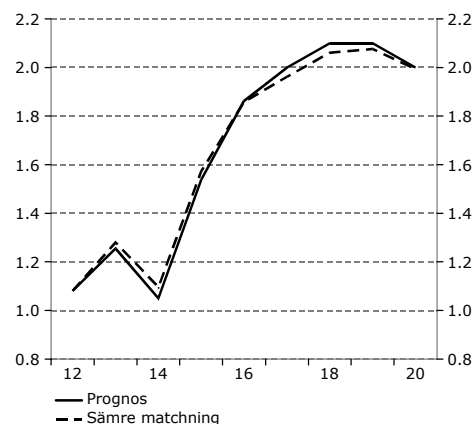

Anm. Timlön enligt konjunkturlönestatistiken.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 131 Inflation

Procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 132 Nominell reporänta

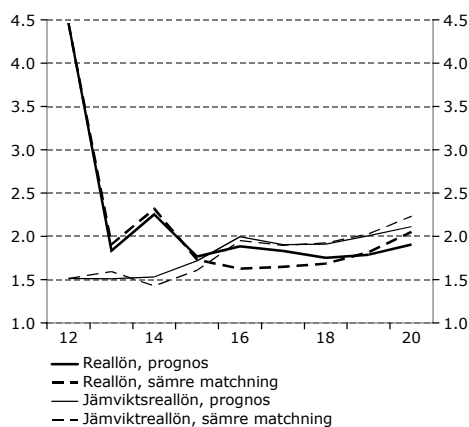
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 133 Reallöner i näringslivet

Procentuell förändring

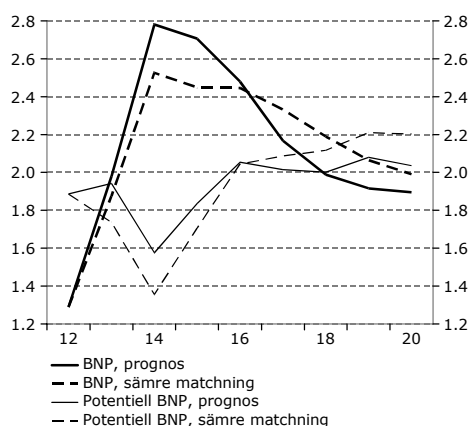

Anm. Reallöner definieras här som timlön enligt konjunkturlönestatistiken deflaterat med förädlingsvärdepriser.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 134 BNP

Procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

sursutnyttjandet på arbetsmarknaden är högre (se diagram 129). Företagen har därmed färre personer att välja bland när de ska rekrytera, vilket skapar ett tryck på lönerna att öka. Uppgången motverkas till viss del av de högre rekryteringskostnaderna. De högre ökningstakterna av lönerna medför en något högre inflation än i prognosen, samt marginellt högre nominal- och realräntor (se diagram 131 och diagram 132). Riksbanken antas här kunna förutse den temporära, men dock relativt långvariga, utbudschocken. Hur Riksbanken bör agera vid en utbudschock är dock inte givet. Om de högre priserna föranleder en åtstramande penningpolitik innebär det att prisuppgången motverkas men också att BNP utvecklas svagare och arbetslösheten stiger.

Efter 2014 utvecklas såväl nominella som reala löner svagare än i prognos (se diagram 130 och diagram 133). Det är en följd av att arbetsmarknaden, i och med den lägre matchningseffektiviteten, fungerar sämre. Företagens rekryteringskostnader blir högre än normalt, vilket lämnar ett mindre utrymme för löner till arbetstagarna. I takt med att matchningseffektiviteten, liksom utvecklingen av löner och vinster, normaliseras faller arbetslösheten tillbaka mot sin långsiktiga nivå.

Den högre arbetslösheten dämpar BNP-tillväxten

En högre jämviktsarbetslöshet innebär att resurserna i ekonomin är lägre vilket avspeglas i en lägre potentiell BNP (se diagram 134). BNP-gapet, det vill säga skillnaden mellan potentiell och faktisk BNP, förblir dock i stort sett oförändrat jämfört med prognos eftersom även faktisk BNP växer långsammare. BNP-tillväxten dämpas av att det blir svårare för företagen att hitta rätt personal. Samtidigt blir efterfrågan på företagens varor och tjänster svagare. Framför allt är det inhemsk efterfrågan som ökar långsammare, där konsumtionstillväxten hos hushållen bland annat dämpas av den högre risken för arbetslöshet. Tillväxten i de fasta bruttoinvesteringarna hålls också tillbaka av en försämrad lönsamhet i företagen.

Alternativscenariot visar att matchningseffektiviteten har större påverkan på arbetslöshet och produktion och mindre effekt på nominella variabler, bland annat eftersom Riksbanken motverkar de nominella effekterna. I genomsnitt är det 16 000 färre sysselsatta per år under perioden 2013–2020 än i prognosen. Det ackumulerade produktionsbortfallet jämfört med prognosen uppgår under samma period till drygt 100 miljarder kronor.

FÖRDJUPNING

Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten

Det är möjligt för arbetsmarknadens parter att bidra till att varaktigt sänka arbetslösheten. Om parterna genom sitt agerande kan medverka till att löner, och därmed priser, tar fart vid en lägre nivå på arbetslösheten än tidigare kommer detta på sikt att leda till att arbetslösheten blir lägre. För att påskynda en sådan process bör parterna signalera att de tänker verka för att löneökningarna blir lägre än vad som annars vore normalt vid en given nivå på arbetslösheten. Även inflationen blir då lägre och Riksbanken håller en lägre ränta. Reallönen kommer varaktigt att bli något lägre men samtidigt leder den högre sysselsättningen till varaktigt högre BNP.

Inledning

Konjunkturinstitutet definition av jämviktsarbetslöshet motsvarar den nivå som faktisk arbetslöshet varaktigt kan nå (se avsnitt 4.1).

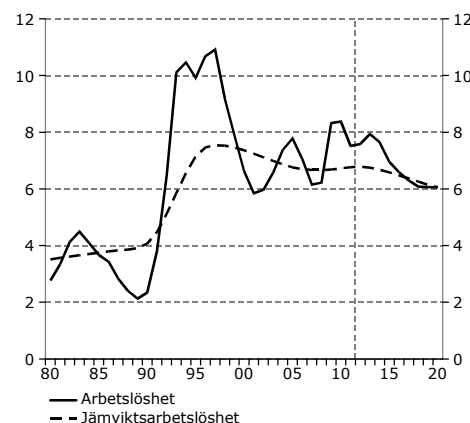
Den faktiska arbetslösheten varierar kring jämviktsarbetslösheten så att den är lägre i högkonjunkturer och högre i lågkonjunkturer. Hur hög jämviktsarbetslösheten är beror på en rad strukturella faktorer, till exempel på sammansättningen av arbetskraften, hur väl matchningen på arbetsmarknaden fungerar, ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen och utformningen av socialförsäkringssystemet i stort. Förändringar i strukturella faktorer innebär att jämviktsarbetslösheten enligt Konjunkturinstitutets bedömning faller från 2012 till 2020 (se diagram 135 samt avsnitt 4.2–4.4).

Till viss del beror jämviktsarbetslösheten även på arbetsmarknadens parter agerande. Om parterna skulle vara beredda att ändra sitt agerande skulle det vara möjligt för dem att bidra till att sänka jämviktsarbetslösheten fram till 2016 ytterligare något. Det är dock viktigt att betona att parterna bara kan påverka en mindre del av jämviktsarbetslösheten och att deras agerande är en faktor bland flera.

Konjunkturinstitutet har vid flera tillfällen redovisat analyser av hur arbetsmarknadens parter kan bidra till att varaktigt sänka jämviktsarbetslösheten genom sitt agerande i lönebildningen.¹⁴¹ Analyserna har genomförts med Konjunkturinstitutets makroe-

Diagram 135 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁴¹ Se till exempel Lönebildningsrapporten 2011.

ekonomiska modell KIMOD där sambandet mellan lönebildning och jämviktsarbetslöshet finns modellerat.¹⁴²

Syftet med denna fördjupning är att förklara och förtydliga de ekonomiska mekanismer som gör det möjligt för parterna på arbetsmarknaden att bidra till att sänka jämviktsarbetslösheten. Några nya modellberäkningar presenteras inte.

Hur kan parterna sänka jämviktsarbetslösheten?

För enkelhetens skull utgår beskrivningen från att ekonomin är i konjunkturell balans, så att arbetslösheten är i nivå med jämviktsarbetslösheten och löneutvecklingen är konsistent med att inflationen är lika med inflationsmålet, det vill säga 2 procent. Om arbetslösheten skulle falla ytterligare, skulle lönerna öka snabbare och inflationen stiga till över 2 procent. Riksbanken skulle motverka denna utveckling genom att höja räntan och ekonomin skulle efter ett tag vara tillbaka i utgångsläget.

Anta nu att parterna varaktigt ändrar sitt agerande så att löneökningstakten blir något lägre för den givna nivån på arbetslösheten. Även priserna kommer då att öka långsammare, men de hålls inte tillbaka lika mycket som lönerna. Den reala lönen kommer därmed att bli lägre. Detta innebär att det blir billigare för arbetsgivarna att anställa mer personal. Aktörerna i ekonomin kommer successivt att inse att fler personer kan få jobb och att arbetslösheten kan bli lägre utan att löner och priser ökar för snabbt. Nedgången i arbetslösheten fortgår tills ekonomin når den nya lägre nivån för jämviktsarbetslösheten. Lönerna ökar då i samma takt som före nedgången i jämviktsarbetslösheten och inflationen stabiliseras kring 2 procent.

När anpassningen är klar kommer den reala lönen varaktigt att ha skiftat ner något. Att reallönen blir varaktigt lägre beror på att företagens kostnader för att rekrytera personal blir något högre när det finns färre arbetslösa att välja bland. Dessa kostnader kommer i förlängningen att bäras av löntagarna i form av en något lägre reallön.

Återhållsamma avtal och en aktiv Riksbank påskyndar anpassningen

Arbetsmarknadens parter möjligheter att *signalera* att de ändrar sitt agerande är störst i samband med att nya avtal förhandlas

¹⁴² Se Bergvall, A. m.fl., "KIMOD 1.0 Documentation of NIER's Dynamic Macroeconomic General Equilibrium Model of the Swedish Economy", Working Paper no. 100, Konjunkturinstitutet, 2007.

fram. Genom att sluta avtal som innebär lägre löneökningar än vad som kunde förväntas givet det konjunkturrella läget, signalerar parterna till ekonomins aktörer, till exempel Riksbanken, att de har ändrat sitt agerande. Givet att Riksbanken tolkar signalerna rätt innebär detta att den reala räntan kommer att hållas lägre än annars. Härmed *signalerar* även Riksbanken till andra aktörer i ekonomin att arbetslösheten kan bli lägre utan att löner och priser ökar för snabbt.¹⁴³ Den lägre reala räntan bidrar till att stimulera efterfrågan och investeringar och bromsar nedgången i löneökningstakten och inflationen. På så vis påskyndas anpassningen till det nya jämviktsläget i ekonomin, där arbetslösheten är varaktigt lägre.

I praktiken är det rimligt att tro att *signalvärdet* av återhållsamma avtalade löneökningar och en aktiv Riksbank är av mycket stor betydelse för att arbetslösheten inom rimlig tid ska falla ner till den nya, lägre jämviktsarbetslösheten.

Varaktigt högre BNP

Om arbetsmarknadens parter genom att ändra sitt agerande varaktigt kan sänka arbetslösheten, innebär detta att BNP blir varaktigt högre än annars. Anledningen är att sysselsättningen blir varaktigt högre. Arbetstagarna kommer därmed som kollektiv att få högre inkomster medan kapitalägarnas inkomster bara ökar i så mån insatsen av produktivt kapital blir högre. Högre sysselsättning och BNP medför att de offentliga finanserna blir starkare. Detta innebär i sin tur att de offentliga utgifterna kan ökas i motsvarande grad, så att till exempel standarden i de offentliga tjänsterna blir högre, och/eller att skatterna kan sänkas. Om utrymmet till fullo används för att sänka löneskatterna kommer detta att innebära att reallönen *efter skatt* kommer att bli högre vid den nya lägre jämviktsarbetslösheten, trots att reallönen *före skatt* varaktigt blir något lägre.

¹⁴³ Se kapitel 5, avsnitt 5.4 för en diskussion kring betydelsen av att samspelet mellan parterna och Riksbanken fungerar.

5 Konjunkturinstitutets tankeram – frågor och svar

För samhällsekonomin är det viktigt att regeringen, Riksbanken och arbetsmarknadens parter har en gemensam syn på hur löneutveckling, sysselsättning och ekonomisk politik interagerar i en liten öppen ekonomi med rörlig växelkurs som den svenska.

Detta eftersom de olika aktörernas beslut beror på hur de förväntar sig att de andra aktörerna påverkas och reagerar. Detta kapitel syftar till att, liksom Långtidsutredningen 2011 och tidigare lönebildningsrapporter, bidra till en ökad samsyn.

Lönebildningen spelar en central roll för den ekonomiska utvecklingen både på kort och lång sikt. Den svenska arbetsmarknaden kännetecknas av få, stora parter på arbetstagar- och arbetsgivarsidan som avtalar om löner och andra villkor på central nivå. Sedan Industriavtalets tillkomst 1997 har de centrala avtalen mellan industrins parter blivit normbildande för andra avtalsområden. Det nya Industriavtalet från 2011 upprätthåller denna ordning.

Med en sådan förhandlingsordning är det speciellt viktigt att arbetsmarknadens parter på central nivå har en gemensam syn på hur sambandet mellan löner, vinster och sysselsättning ser ut i en liten öppen ekonomi med rörlig växelkurs. Det är dessutom av betydelse att framför allt Riksbanken, men även regeringen, delar denna syn eftersom parterna sannolikt beaktar hur stabiliseringspolitiken kommer att reagera på löneutvecklingen.

Att arbetsmarknadens parter, Riksbanken och regeringen delar den grundläggande tankeramen innebär inte nödvändigtvis att de gör samma bedömning av löneutveckling, vinster och sysselsättning. Olika antaganden kring sambanden har olika konsekvenser. Dessutom har sannolikt parterna olika preferenser när det gäller hur löner, vinster och sysselsättning bör utvecklas.

Konjunkturinstitutets tankeram har redovisats i tidigare lönebildningsrapporter och sammanfaller i allt väsentligt med den som presenterades i den senaste Långtidsutredningen.¹⁴⁴ Som framgår i rapporter från bland annat LO, Industrins Ekonomiska Råd och Medlingsinstitutet är denna tankeram inte accepterad i alla sina delar.¹⁴⁵ Det kan bero på olika uppfattningar om vad som är en korrekt tankeram. Det kan också bero på missuppfattningar och/eller otillräcklig pedagogik från både Konjunkturinstitutets sida och andra aktörer.

¹⁴⁴ Se Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?*, bilaga 5 till *Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11, för en kortfattad teoretisk beskrivning. Konjunkturinstitutets tankeram innefattar såväl teori som empiri och beskrivs utförligt i Markowski, A. m.fl., "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working paper 106, Konjunkturinstitutet, 2011.

¹⁴⁵ Se Morin, M., "Löneutrymmet i djup lågkonjunktur", LO, 2009; "Krisen i eurozonen – konsekvenser för svensk industri", Industrins Ekonomiska Råd, 2012; Enegren, B., "Konkurrenskraften – spelar den någon roll för lönebildningen?", i *Röster om lönebildning och medling*, Medlingsinstitutet, 2011.

Detta kapitel syftar till att öka förståelsen för den tankeram som Konjunkturinstitutet använder för att analysera lönebildningen och dess samhällsekonomiska effekter. I ett försök att möta de frågor som återkommande uppkommer kring tankeramen används ett upplägg med frågor och svar. Speciellt kommenteras om och på vilket sätt utvecklingen i omvärlden påverkar lönebildningen i Sverige. Följande områden tas upp:

- Lönebildning vid fast och rörlig växelkurs
- Löneutveckling på lång sikt
- Löneutveckling på medellång sikt – strukturell analys¹⁴⁶
- Löneutveckling på kort sikt – konjunkturrell analys
- Normering

Det är viktigt att betona att Konjunkturinstitutet inte har någon uppfattning om hur löner, vinster och sysselsättning *bör* utvecklas – vare sig på kort eller på lång sikt. Det är upp till arbetsmarknadens parter att göra avvägningar utifrån deras preferenser och bedömning av ekonomin. Konjunkturinstitutet fokuserar i stället i huvudsak på två typer av analyser i syfte att bistå arbetsmarknadens parter, Medlingsinstitutet och stabiliseringspolitikens aktörer med ett beslutsunderlag.

1. Vilka fundamentala drivkrafter påverkar utvecklingen av löner, vinster och sysselsättning och hur ser sambanden ut på kort och lång sikt?
2. Hur påverkas den ekonomiska utvecklingen på kort och lång sikt av olika antaganden kring parternas beteende i allmänhet och löneutvecklingen i synnerhet?

För båda dessa frågor gäller att analysen av den långsiktiga utvecklingen är mindre komplicerad. På kort sikt finns många tillfälliga faktorer vars betydelse är svåra att kvantifiera samtidigt som beteendet hos ekonomins aktörer är svårt att förutsäga. På längre sikt tenderar ekonomins utveckling att styras av fundamentala drivkrafter, där vissa (till exempel produktivitetstillväxten) inte direkt kan påverkas av arbetsmarknadens parter. Som framgår av detta kapitel är även agerandet hos arbetsmarknadens parter en sådan ”fundamental faktor” som kan påverka löne- och sysselsättningsnivåer både på kort och lång sikt.¹⁴⁷

¹⁴⁶ I tidigare lönebildningsrapporter har benämningen ”strukturell” ibland avsett den långsiktiga utvecklingen, ibland utvecklingen på medellång sikt. I och med denna rapport används benämningen ”strukturell” endast för att beskriva den utveckling som sker mellan kort sikt (konjunktur) och lång sikt. I avsnitt 5.2 beskrivs vad de olika begreppen innebär.

¹⁴⁷ Som beskrivits i tidigare rapporter är det arbetskostnaden och inte lönen som är det centrala begreppet för lönebildningen (se exempelvis fördjupningen ”Från avtalsrörelse till arbetskostnad”, *Lönebildningsrapporten 2010*). Arbetskostnaden beaktar förutom timlönen andra kostnader för arbetsgivaren såsom arbetsgivaravgifter. Som framgår av kapitel 2 är den procentuella utvecklingen likartad över tid för arbetskostnader och löner. För att underlätta framställningen i detta kapitel används lönebegreppet genomgående även om det är arbetskostnad som avses.

5.1 Lönebildning vid fast och rörlig växelkurs

Växelkursregimen avgör vad som är ekonomins nominella ankare och är därmed fundamental för lönebildningen. Detta avsnitt tar upp ett antal frågeställningar som rör hur växelkursregimen påverkar förutsättningarna för lönebildningen. Utgångspunkten i analysen är en lönebildning som den svenska med betydande inslag av central samordning.

Analysen i detta avsnitt är av principiell karaktär medan Konjunkturinstitutets tankeram för lönebildning vid rörlig växelkurs konkretiseras i avsnitt 5.2–5.4.

HUR PÅVERKAR LÖNEBILDNINGEN STRUKTUR- OMVANDLINGEN VID FAST OCH RÖRLIG VÄXELKURS?

Vid en betydande central samordning av lönebildningen där löneutvecklingen är likartad i olika branscher drivs strukturomvandlingen av samma mekanismer vid fast och rörlig växelkurs. Vid fast växelkurs kommer, som i den välkända EFO-modellens analysram¹⁴⁸, de mest konkurrenskraftiga företagen och branscherna klara av den gemensamma löneutvecklingen i ekonomin. Mindre lönsamma företag och branscher kan vid denna gemensamma löneutveckling och den fasta växelkursen inte behålla en rimlig lönsamhet.¹⁴⁹ De slås därför ut och produktionsresurser flyttar till de mer lönsamma företagen och branscherna.

Samma mekanism gäller vid rörlig växelkurs. Den i hög grad gemensamma löneutvecklingen ger, tillsammans med bland annat penningpolitikens utformning och eventuell strukturomvandling, en utveckling av den rörliga växelkursen. Mindre lönsamma företag och branscher kan inte behålla en rimlig lönsamhet vid den gemensamma löneökningstakten och den rörliga ”gemensamma” växelkursen. De minst lönsamma företagen slås utoch produktionsresurser flyttar, precis som vid fast växelkurs, till de företag och de branscher som har en högre lönsamhet.

Slutsatsen är att vid starka centrala inslag i lönebildningen så kan inte enskilda företag eller branscher ”räddas” oavsett växelkursregim. I stället kommer produktionsresurser koncentreras till de företag och branscher som är mest lönsamma.

ÄR EUROPANORMEN EN RIMLIG APPROXIMATION VID FAST VÄXELKURS?

Det är vanligt förekommande att arbetsmarknadens parter och analytiker hänvisar till en Europaanorm eller en Edinnorm som

¹⁴⁸ EFO-modellen presenteras utförligt i Edgren, G. m.fl. *Lönebildning och samhällsekonomi*, Rabén & Sjögren, 1970.

¹⁴⁹ Lönsamheten varierar med risknivån i olika företag och branscher, även på lång sikt. Ju högre risk, desto högre lönsamhet och därmed kapitalavkastning kräver investeringarna. Det är därför den *riskjusterade* lönsamheten som avses här.

utgångspunkt för den svenska löneutvecklingen. Med dessa normer avses att lönerna i Sverige ska utvecklas i takt med lönerna i utvalda europeiska länder.

En första fråga är om löneutvecklingen i Europa är en rimlig utgångspunkt ens vid *fast* växelkurs. Även om det ur national-ekonomisk synvinkel finns fler argument för det än vid rörlig växelkurs är det inte säkert att den svenska löneutvecklingen ska följa Europas (eller en konkurrensvägd) utveckling. Orsaken är att även om den *nominella* växelkursen är konstant vid en fast växelkursregim kan den *reala* växelkursen behöva ändras mellan länder som Sverige konkurrerar med. Om länder exempelvis har olika preferenser för sparande (exempelvis på grund av olika demografisk utveckling) kan bytesbalansen behöva öka i vissa länder och minska i andra. Det sker via olika löne- och prisökningstakt vilket förändrar den reala växelkursen mellan länder. Nuvarande situation inom euroområdet är ett tydligt exempel detta. I länder med bytesbalansöverskott finns det ekonomiska drivkrafter som innebär att löner och priser växer snabbare framöver än i länder med bytesbalansunderskott. För att den fasta nominella växelkursen ska vara hållbar på sikt måste bytesbalansöverskott över tid balanseras med bytesbalansunderskott.¹⁵⁰

En annan orsak till att den reala växelkursen kan behöva ändras är att våra handelspartner har en annan produktionsammansättning än den svenska. Om exempelvis oljepriset trendmässigt ökar snabbare än andra priser försämrar bytesförhållandet för Sverige eftersom vi är nettoimportörer av olja. För att behålla samma bytesbalans vid den fasta nominella växelkursen måste då Sveriges löner växa långsammare än i länder som nettoimporterar mindre eller nettoexporterar olja.

Löneutvecklingen kan också skilja mellan länder med fast växelkurs om produktivitsutvecklingen skiljer sig åt. Som framgår i avsnitt 4.3 finns stora skillnader i den trendmässiga produktivitsutvecklingen mellan länder och tidsperioder. Det innebär i normalfallet att även lönerna utvecklas i olika takt.

Det kan dessutom vara så att lönsamheten i utgångsläget skiljer sig åt mellan Sverige och våra handelspartner. Nivån på arbetskostnaden måste då justeras vilket kräver att tillväxten i arbetskostnaden skiljer sig åt under ett antal år även om utvecklingen av produktivitet och priser är densamma som i konkurrentländerna.

Slutsatsen är att även med fast växelkursregim krävs en avancerad analys för att bedöma vilken nominell löneutveckling som är förenlig med den fasta växelkursen och en önskvärd sysselsättningsnivå. Den framtida utvecklingen inom euroområdet är ett tydligt exempel på detta. Att lönerna vid fast växelkurs alltid

¹⁵⁰ Sett i backspegeln hade det förstås varit bättre att lönerna inom euroområdet hade vuxit i samma takt i stället för att de växte snabbare i flera sydeuropeiska länder än i Tyskland. Detta skulle ha mildrat uppbyggnaden av obalanser men knappast hindrat den.

kan öka i takt med ett vägt genomsnitt av ett lands handelspartner är i normalfallet en kraftig förenkling.

ÄR EUROANORMEN EN RIMLIG APPROXIMATION VID RÖRLIG VÄXELKURS?

Vid rörlig växelkurs tillkommer ytterligare faktorer som innebär att Euroanormen som ankare för löneutvecklingen inte är relevant för ekonomisk analys.¹⁵¹

För det första kan, precis som vid fast växelkurs, både produktivtetsutveckling, inflationsmål samt produktions- och konsumtionskorgar skilja sig åt mellan Sverige och våra handelspartner. En löneutveckling i takt med våra handelspartner behöver därför i sig inte innebära bibehållen konkurrenskraft ens om den rörliga växelkursen är stabil.

För det andra är det inte alltid rimligt att försöka uppnå en stabil växelkurs med hjälp av löneutvecklingen ens om det vore möjligt genom att följa Euroanormen. Som diskuteras i avsnitt 5.3 kommer sannolikt en förskjutning av det relativa sparandet mellan Sverige och våra handelspartners innebära en fortsatt förstärkning av kronan. I denna strukturomvandling kommer sannolikt lönsamheten inom svensk exportindustri försvagas och marknadsandelar förloras. Att lönebildningen skulle kunna motverka denna strukturella utveckling förefaller inte troligt och inte heller nödvändigtvis önskvärt.

För det tredje så innebär en löneutveckling i takt med våra handelspartner att arbetsmarknadens parter bortser från sysselsättningsnivån i utgångsläget. Vid rörlig växelkurs är en central uppgift för parterna att uppnå en, enligt deras preferenser, önskvärd sysselsättningsnivå som är förenlig med inflationsmålet och ett internationellt kapitalavkastningskrav. Om sysselsättningsnivån exempelvis är lägre än vad parterna anser önskvärt måste löneutvecklingen tillfälligt avvika från summan av produktivitetstillväxt och ökningstakt i företagens förädlingsvärdepriser.¹⁵² I en sådan situation är det än mindre relevant vad våra handelspartner har för löneutveckling.

För det fjärde, utöver ovanstående *strukturella* orsaker till varför en Euroanorm inte utgör en grund för ekonomisk analys av svensk löneutveckling, ser den *konjunkturella* situationen anorlunda ut. Utvecklingen av produktion, sysselsättning och lönsamhet i Sverige kommer sannolikt i större utsträckning än tidigare att skilja sig åt från den europeiska utvecklingen i allmänhet och utvecklingen i euroområdet i synnerhet de närmaste åren. Den konjunkturellt betingade löneutvecklingen kommer därmed också sannolikt att skilja sig åt.

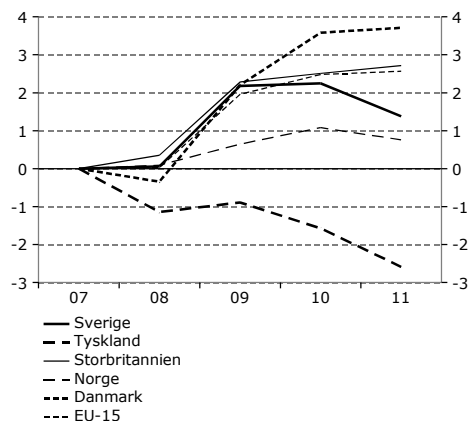
I kapitel 4, avsnitt 4.3, presenteras en empirisk analys som visar att arbetslöshets- och lönsamhetsnivån är centrala bestäm-

¹⁵¹ Detta avsnitt bygger på kapitel 4 i Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11.

¹⁵² Se fördjupningen "Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten" i kapitel 4 för en analys.

Diagram 136 Arbetslöshet

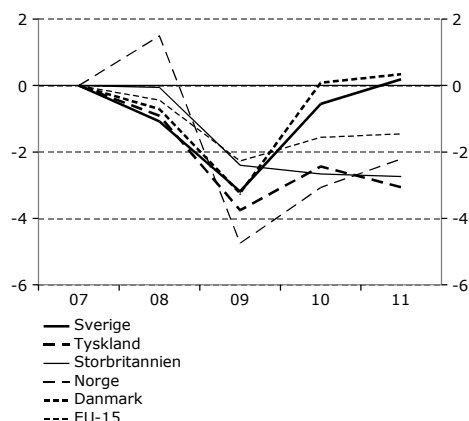
Avvikelse från 2007 års nivå, procentenheter

Källa: OECD.

Diagram 137 Vinstandel, hela ekonomin

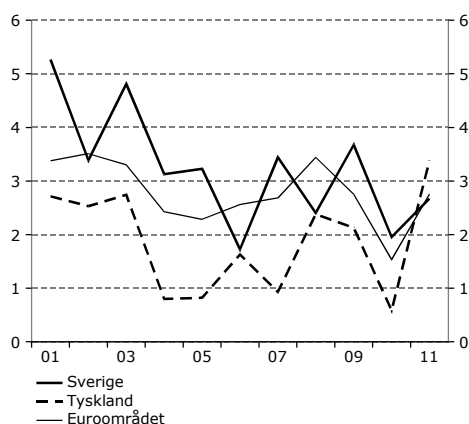
Förändring i procentenheter sedan 2007

Källa: Europeiska kommissionen.

Diagram 138 Arbetskostnader i näringslivet

Procentuell förändring

Källa: Eurostat.

ningsfaktorer för löneutvecklingen över konjunkturcykeln. Har då arbetslöshet och lönsamhet utvecklats på ett likartat konjunkturtellt sätt i Sverige och i Europa de senaste åren? Finanskrisen och den efterföljande lågkonjunkturen har påverkat arbetslöshetsnivån på markant skilda sätt bland viktiga handelspartner i Europa (se diagram 136). Jämfört med Sverige har arbetslösheten stigit mycket i Storbritannien och Danmark medan den har fallit markant i Tyskland. Denna utveckling tyder på att den konjunkturrella löneutvecklingen sannolikt inte kommer att vara likartad de kommande åren.

Samma sak gäller vid en jämförelse av förändringen i vinstandel mellan länder under krisen (se diagram 137).¹⁵³ Medan vinstandelen 2011 i Sverige är tillbaka på 2007 års nivå har den fallit kraftigt i exempelvis Norge, Storbritannien och Tyskland. Det kan bero på en mängd olika faktorer, såsom löneutvecklingen under krisen och i vilken grad företagen behållit personal trots svag utveckling av produktionen (så kallad labour hoarding). Det indikerar dock att den konjunkturrella vinstutvecklingen (och därmed löneutvecklingen) sannolikt kommer att se anorlunda ut i olika länder de kommande åren.

Sammantaget innebär ovanstående strukturella och konjunkturrella skäl att Europeanormen inte är ett lämpligt ankare för ekonomisk analys av löneutvecklingen i Sverige. De senaste tio åren med euron visar också att löneutvecklingen i Sverige i normalfallet inte följer den i Europa, än mindre vår största handelspartner Tyskland (se diagram 138).

5.2 Löneutveckling på lång sikt

VAD KÄNNETECKNAR LÅNG SIKT?

Eftersom sambandet mellan löner, vinster och sysselsättning kan se olika ut på olika tidshorisonter delar ekonomer ofta in analysen i kort, medellång och lång sikt.¹⁵⁴ Lång sikt kännetecknas både av konjunkturrell balans och avsaknad av demografiska förändringar. Därför antas oförändrad sammansättning av produktion och arbetskraft. Det innebär att relationen (kvoten) mellan BNP och kapitalstock, nettoförmögenhet med mera är konstant.¹⁵⁵

¹⁵³ Som framgår i fördjupningen "Lönsamhet hos företag i Sverige" i kapitel 3 så är vinstandelen ett mått på lönsamhet. Enkätbaserade lönsamhetsmått finns tyvärr inte att tillgå från europeiska länder.

¹⁵⁴ Det finns ingen vedertagen definition kring längden på dessa horisonter och indelningen beror också på vilka variabler som avses. Kort sikt kan sägas vara ca 1-3 år. För de variabler som i avsnitt 5.3 nedan beskrivs genomgå en strukturell förändring kommer en stor del av denna förändring ske inom de kommande 15 åren. Därefter övergår successivt den långsiktiga analysen.

¹⁵⁵ Däremot medför dessa antaganden inte att relativpriser är konstanta. Även på lång sikt är det rimligt att anta att exempelvis det pris som näringslivet möter (och som mäts med den så kallade förädlingsvärde deflatorn) ökar långsammare än KPI (se förklaring senare i detta avsnitt).

Jämvikt på lång sikt innebär att *tillväxttakterna* för BNP, produktivitet, priser och löner samt *nivåerna* för räntor, reala växelkurser och kapitalavkastning är konstanta (se tjocka, heldragna linjer i figur 3 och figur 4).

Analysen på medellång sikt innefattar, utöver de faktorer som bestämmer utvecklingen på lång sikt, även strukturella förändringar. Det kan exempelvis gälla tillväxttakten i produktiviteten till följd av förändringar i arbetskraftens och produktionens sammansättning. Det kan också gälla växelkursens utveckling som ett resultat av att det relativa sparbeteendet ändras i världen (se streckade linjer i figur 3 och figur 4 samt avsnitt 5.3 nedan för vidare analys).

Slutligen på kort sikt innefattar analysen även konjunkturella variationer utöver faktorerna som påverkar utvecklingen på lång och medellång sikt (se tunna, heldragna linjer i figur 3 och figur 4 samt avsnitt 5.4 nedan för vidare analys).

NÄR ÄR ANALYSEN AV UTVECKLINGEN PÅ LÅNG SIKT VIKTIG?

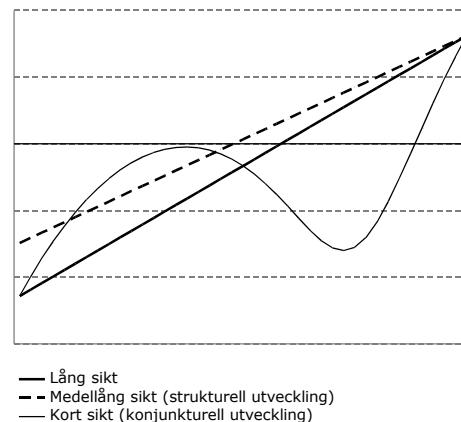
Bedömningar om utvecklingen på lång sikt är viktiga av flera skäl. Ett skäl är att förankra förväntningar hos ekonomins aktörer, som hushåll, företag och arbetsmarknadens parter. Ett exempel är inflationsmålet på 2 procent. En central uppgift för Riksbanken är att agera så att förväntad inflation både på medellång och lång sikt är just 2 procent. Inflationförväntningarna hänger i sin tur samman med vilka förväntningar som råder för löne- och produktivitet utvecklingen på lång sikt. Skulle de sistnämnda förväntningarna inte stödja en inflation på 2 procent på lång sikt riskeras en obalans i ekonomin att uppkomma.

Den förväntade utvecklingen på lång sikt är också ankare för den ekonomiska utvecklingen på medellång sikt och utvecklingen på medellång sikt är i sin tur ankare för utvecklingen på kort sikt. Det innebär att den ekonomiska utvecklingen på kortare tidshorisonter konvergerar mot den långsiktiga utvecklingen. Utvecklingen på längre tidshorisonter blir därför den jämförelsepunkt som den faktiska utvecklingen kan relateras till.

En analys av produktivitetstillväxten kan tas som exempel. Om utfallet för produktivitetstillväxten är 1 procent ett visst år är den siffran i sig inte informativ. Det är först när den delas upp i lång sikt, medellång sikt (strukturell) och kort sikt (konjunkturell) som en analys låter sig göras och slutsatser kan dras. Om inga strukturella förändringar i produktivitet utvecklingen föreligger kan den faktiska produktivitetstillväxten på 1 procent jämföras med den långsiktiga utvecklingen på, exempelvis, 2 procent. Skillnaden kan bero på en oförväntat svag efterfrågeutveckling där företagen inte anpassat arbetsstyrkan till den lägre produktionen. Om efterfrågan stiger igen nästa år kan produktivitetstillväxten förväntas tillfälligt öka med mer än den långsiktiga tillväxttakten på 2 procent eftersom befintlig arbetsstyrka inte används fullt ut i utgångsläget. En lönebildning som baseras

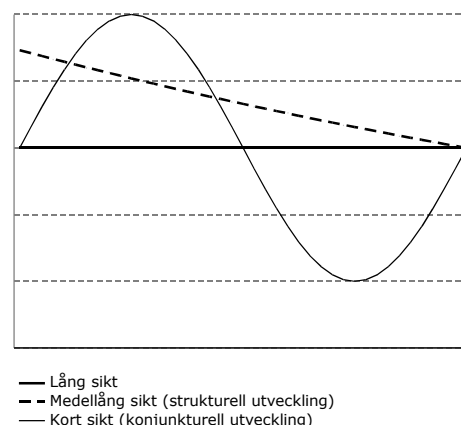
Figur 3 Olika tidshorisonter för variabler som i genomsnitt växer över tiden

Logaritmerad nivå (exempelvis BNP)

Figur 4 Olika tidshorisonter för variabler som i genomsnitt är konstanta över tiden

Nivå (exempelvis växelkurs)

på en genomsnittlig produktivitetstillväxt på 2 procent kommer i detta exempel bidra till en oförändrad kapitalavkastning över konjunkturcykeln.

Om i stället strukturella förändringar antas föreligga som tillfälligt innebär en produktivitetstillväxt på 1,5 procent i avsaknad av konjunkturrella variationer i efterfrågan blir analysen annorlunda. Att den faktiska produktivitetstillväxten på 1 procent skiljer mot den långsiktiga utvecklingen på 2 procent beror till hälften på strukturella faktorer (exempelvis förändrad branschstruktur) och till hälften på lägre efterfrågan. En lönebildning som baseras på en genomsnittlig produktivitetstillväxt på 2 procent kommer i detta exempel bidra till en lägre kapitalavkastning över konjunkturcykeln. Detta eftersom den faktiska produktivitetstillväxten i genomsnitt kommer uppgå till 1,5 procent, det vill säga konvergera mot den strukturella utvecklingen.

Som framgår i avsnitt 5.3 bedöms viktiga strukturella förändringar ske i svensk ekonomi de kommande åren.

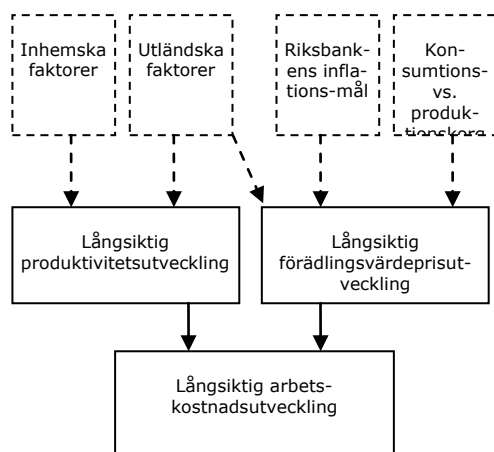
VILKEN LÖNEÖKNINGSTAKT ÄR FÖRENLIG MED INFLATIONSMÅLET PÅ LÅNG SIKT?

I den nationalekonomiska teorin råder konsensus kring hur lönerna kan utvecklas på lång sikt vid rörlig växelkurs och inflationsmål. Om inflationsmålet ska uppfyllas kan arbetskostnaden öka med summan av produktivitetstillväxten och ökningen i företagens priser (se boxar med heldragna linjer i figur 5).¹⁵⁶

Det relevanta prismåttet är inte konsumentpriserna (KPI) utan det pris som är relevant för företagen i näringslivet. Det priset brukar definieras med den så kallade förädlingsvärdedeflatorn.¹⁵⁷ På grund av att sammansättningen av varor och tjänster som näringslivet producerar skiljer sig från sammansättningen av varor och tjänster som hushållen konsumerar ökar näringslivets priser i en annan takt än KPI. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning ökar näringslivets förädlingsvärdepris på lång sikt med 1,3 procent vilket kan jämföras med ökningen i KPI på 2 procent. Det beror på att priserna på de varor och tjänster som ingår i investeringar och export normalt ökar långsammare än konsumtionspriser.

Då produktivitetstillväxten i näringslivet på lång sikt bedöms uppgå till 2,3 procent är en löneökning på $2,3 + 1,3 = 3,6$ procent förenlig med inflationsmålet på lång sikt.

Figur 5 Bestämningsfaktorer för arbetskostnadens ökningstakt på lång sikt

¹⁵⁶ Här bör betonas att det är arbetskostnaden som är central här, inte timlön; se fotnot 147. Se Markowski, A. m.fl., "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working paper 106, Konjunkturinstitutet, 2011, för en detaljerad beskrivning av vilka antaganden som ger denna slutsats. Se även fotnot 146 beträffande användningen av ordet "strukturell" i denna och tidigare lönebildningsrapporter.

¹⁵⁷ Förädlingsvärdepriset definieras som kvoten mellan förädlingsvärdet i löpande och fast pris i näringslivet. Se faktaruta i fördjupningen "Lönsamheten hos företag i Sverige" i kapitel 3 för definition av förädlingsvärdepris.

VILKEN ROLL SPELAR OMVÄRLDEN FÖR ANALYSEN AV LÖNEUTVECKLINGEN PÅ LÅNG SIKT?

I den offentliga debatten kring lönebildningen diskuteras ofta vilken roll omvärlden har för lönebildningen i en ekonomi med rörlig växelkurs och inflationsmål. På lång sikt påverkar omvärlden utvecklingen i Sverige via flera kanaler.

För det första bestäms kravet på kapitalavkastning på den internationella marknaden. Eftersom kapitalavkastningen antas vara given och konstant på lång sikt spelar den ingen roll för *löneutvecklingen* utan endast för *lönenivån* på lång sikt. Om löneandelen påverkas av ett förändrat kapitalavkastningskrav eller ej beror på produktionsteknologin (se förklaring i marginalen).

I kapitel 3, avsnitt 3.2, diskuteras vilken effekt finanskrisen och den efterföljande lågkonjunkturen kan ha haft på kravet på kapitalavkastning. Olika faktorer pekar åt olika håll och Konjunkturinstitutets sammanvägda bedömning är att ett oförändrat avkastningskrav på lång sikt är en rimlig utgångspunkt.

För det andra sprids teknologiska landvinningar, nya produkter och arbetssätt över världen. Det innebär att produktivitetens utvecklingen i Sverige påverkas av produktivitetens utvecklingen i omvärlden (se "Utländska faktorer", figur 5). På kort och medellång sikt kan produktivitetens utvecklingen bli annorlunda i Sverige jämfört med i omvärlden. Det beror på att såväl strukturomvandlingens karaktär som den konjunkturella utvecklingen kan skilja sig mellan länder. På lång sikt finns det färre skäl till att Sverige markant ska avvika från jämförbara länder. Samtidigt kan långsiktiga skillnader finnas mellan länder på grund av olika sammansättning i näringslivet.

Den genomsnittliga produktivitetstillväxten i Sverige har uppgått till 1,8 procent per år under perioden 1971–2011. Motsvarande siffra för Danmark är 1,5; Norge 1,9; Storbritannien 1,8; Tyskland 1,6; USA 1,4 samt för EU-15 1,8.¹⁵⁸

Givet antagandet om oförändrad sammansättning av produktionen på lång sikt kommer skillnaden mellan ökningen av konsumentpriserna och näringslivets förädlingsvärdepriser att vara konstant. Denna skillnad samt Riksbankens inflationsmål bestämmer ökningstakten i förädlingsvärdepriserna på lång sikt (se figur 5). Utvecklingen i omvärlden kan påverka förädlingsvärdepriserna i Sverige på lång sikt via trendmässiga förändringar i bytesförhållandet.¹⁵⁹ Om exempelvis oljepriset trendmässigt ökar snabbare än KPI kommer förädlingsvärdepriserna att behöva öka långsammare för att inflationsmålet ska nås. Konjunkturinstitutets beräkningar av förädlingsvärdeprisets utveckling på 1,3 procent på lång sikt baseras på en bedömning att oljepriset stiger snabbare än KPI.

Kapitalavkastningskrav, löneandel och produktionsteknologi

Om produktionsteknologin är så kallad CES (Constant Elasticity of Substitution) finns en direkt koppling mellan kapitalavkastningskrav och löneandelen i ekonomin på lång sikt. Om det långsiktiga kravet på kapitalavkastning exempelvis skulle falla och det är relativt svårt att substituera arbetskraft och kapital, det vill säga substitutionselasticiteten är mindre än ett, stiger löneandelen.

När produktionsteknologin är av så kallad Cobb-Douglas-typ påverkas inte löneandelen av ett förändrat kapitalavkastningskrav. Det beror på att kapitalstocken ändras i motsatt riktning som kapitalavkastningskravet samtidigt som produktionsnivån ändras. Konjunkturinstitutet antar att en Cobb-Douglas teknologi föreligger på lång sikt.

Se kapitel 11 i Nicholson, W., *Microeconomic theory: Basic principles and extensions*, 2004, South-Western College Publications för en läroboksbeskrivning.

¹⁵⁸ Källa: OECD Economic Outlook. Siffrorna avser hela ekonomin.

¹⁵⁹ Bytesförhållandet, eller terms-of-trade, definieras som kvoten mellan export- och importpriser. Stigande bytesförhållande är gynnsamt eftersom det innebär att Sverige kan köpa mer importerade varor för en given exportvolym.

KAN ARBETSMARKNADENS PARTER PÅVERKA LÖNEUTVECKLINGEN PÅ LÅNG SIKT?

Enligt ovanstående teoriram bestäms löneutvecklingen på lång sikt av produktivitetstillväxt, inflationsmål och skillnaden i prisutveckling mellan näringslivets produktionskorg och hushållens konsumtionskorg.¹⁶⁰ Även om arbetsmarknadens parter i viss mån kan påverka produktivitetens utvecklingen i näringslivets produktionskorg så är löneutvecklingen på lång sikt till stor del exogent bestämd. Parterna kan dock påverka ekonomins långsiktiga *sysselsättningsnivå* och *arbetslöshetsnivå* vid vilken lönerna ökar i sin långsiktiga takt (se fördjupningen ”Arbetsmarknadens parter och jämviktsarbetslösheten” i kapitel 4 för en diskussion).

5.3 Löneutveckling på medellång sikt – strukturell analys

Till skillnad från den långsiktiga analysen så är analysen på medellång sikt mindre formaliserad inom nationalekonomin. Därmed är det på denna tidshorisont svårare att dra säkra slutsatser om relationen mellan löner, vinster och sysselsättning. Men eftersom strukturella förändringar alltid präglar den ekonomiska utvecklingen är det nödvändigt att analysera hur sambanden kan se ut.

I analysen på medellång sikt nedan antas, liksom i den långsiktiga analysen, att ekonomin är i konjunkturrell balans. Däremot beaktas att löneutvecklingen påverkas av strukturella förändringar i form av tidsvarierande trender i produktivitetstillväxt, bytesbalans, växelkurs och bytesförhållandet.

VAD INNEBÄR EN LÄGRE STRUKTURELL PRODUKTIVITETS- TILLVÄXT PÅ MEDELLÅNG SIKT?

Under de kommande åren bedöms flera strukturella förändringar i den svenska ekonomin medföra att den trendmässiga, strukturella, produktivitetstillväxten understiger sin långsiktiga tillväxttakt. Som framgår i fördjupningen ”Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden” i kapitel 3 uppgår den till i genomsnitt 1,7 procent per år 2013–2015 jämfört med 2,3 procent på lång sikt i näringslivet. Det beror bland annat på låg investeringsnivå och en, relativt innan finanskrisen, svag utveckling av total faktorproduktivitet både i omvärlden och i Sverige.

Dessa strukturella förändringar har implikationer för lönebildningen i näringslivet som helhet. Om reallönen skulle följa den långsiktiga produktivitetstillväxten 2013–2015 på drygt 2 procent skulle kapitalavkastningen falla. Det beror på att den faktiska produktivitetstillväxten de kommande åren konvergerar

¹⁶⁰ Inklusive eventuell trendmässig utveckling av bytesförhållandet; se diskussion i ovanstående avsnitt.

mot den strukturella produktivitsutvecklingen, ej den långsiktiga.

VAD INNEBÄR STRUKTURELLA FÖRÄNDRINGAR I VÄXELKURSEN OCH BYTESFÖRHÅLLET?

På lång sikt antas bytesbalansen utgöra en konstant andel av BNP samt att både den reala växelkursen och bytesförhållandet är konstanta.¹⁶¹ På medellång sikt behöver så inte vara fallet.

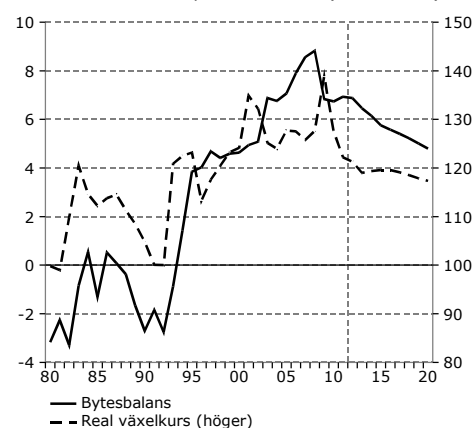
Först bör det noteras att det *i sig* inte är viktigt för löneutvecklingen hur växelkursen förändras utan att det är utvecklingen av bytesförhållandet som är av betydelse. Detta eftersom bytesförhållandet påverkar nationalinkomsten och därmed utrymmet för löneökningar i Sverige. Ett illustrerande exempel är att ett högre oljepris försämrar bytesförhållandet (eftersom vi är nettoimportörer av olja), vilket innebär högre kostnader för produktion av varor och tjänster i Sverige och minskar utrymmet för löneökningar vid ett givet inflationsmål.

Enligt Konjunkturinstitutets bedömning kommer det att ske strukturella förändringar i såväl bytesbalans, växelkurs som bytesförhållande de kommande åren. Den fundamentala drivkraften bakom dessa förändringar är ett fortsatt skift i det relativa sparbeteendet mellan Sverige och omvärlden. Efter att överskottet i bytesbalansen var som störst som andel av BNP 2008 har överskottet minskat och denna utveckling bedöms fortsätta framöver (se diagram 139). Anledningen är att den svenska befolkningen som är i arbetsför ålder kommer att minska framöver. Sparandet i Sverige kommer därför att falla tillbaks från nuvarande höga nivå medan det kommer att öka hos många viktiga handelspartner, bland annat i Europa där sparbehov föreligger. Dessa förskjutningar i sparande och konsumtion innebär att överskottet i bytesbalansen successivt minskar.

Hur påverkas då växelkurs och bytesförhållande av denna strukturella förändring i relativt sparbeteende? Figur 6 på nästa sida ger en schematisk bild av Konjunkturinstitutets analys av den strukturella utvecklingen framöver. Till att börja med kommer kronan att förstärkas i reala termer. Sambandet mellan bytesbalans och real växelkurs är starkt – en starkare växelkurs sammanfaller oftast med en svagare bytesbalans (se diagram 139). Det beror på att det minskade sparandet i Sverige ökar efterfrågan på inhemska varor och tjänster relativt länder som måste öka sitt sparande. Förstärkningen av den reala växelkursen kommer till stor del att uppkomma via en förstärkning av den nominella växelkursen. Riksbanken stabiliserar inflationen kring inflationsmålet och anpassningen via en ändrad inhemsk prisnivå blir därmed liten.

Diagram 139 Bytesbalans och real växelkurs

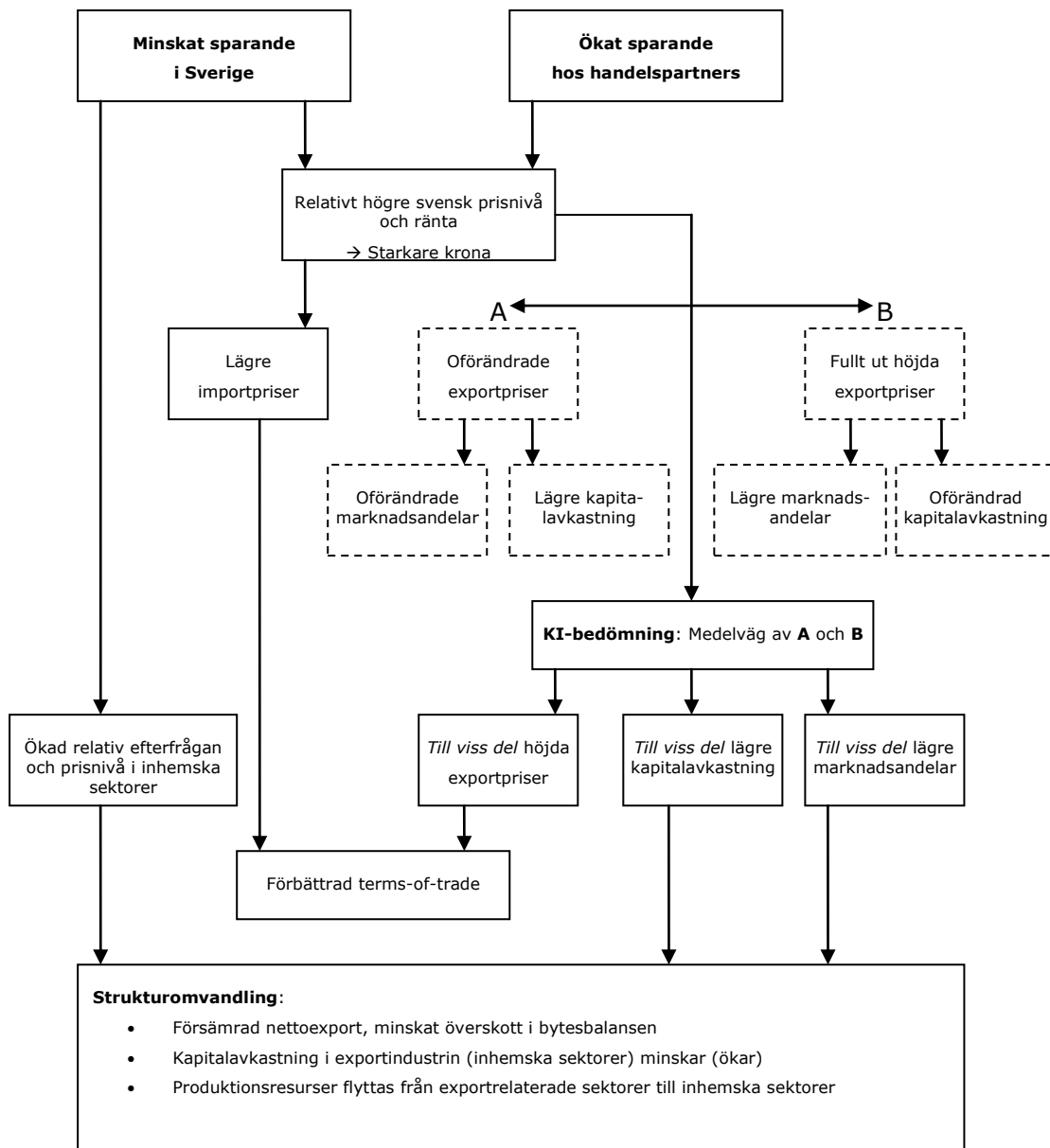
Procent av BNP respektive index (1992=100)

Anm. Real växelkurs baseras på KIX 16.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁶¹ På lång sikt föreligger en liten trendmässig försämring av bytesförhållandet på grund av skillnader i den korg av varor och tjänster vi exporterar relativt den korg vi importerar.

Figur 6 Drivkrafter och kanaler för strukturomvandlingen i Sverige på medellång sikt

På grund av att den inhemska efterfrågan är relativt starkare i Sverige kommer även räntenivån under flera år vara högre i Sverige jämfört med både eurozonen och USA, vilket bidrar till att förstärka den reala växelkursen ytterligare under en anpassningsperiod (se diagram 140).

Hur påverkas då bytesförhållandet (och därmed utrymmet för löner i Sverige) av att kronan ökar i värde? Det beror på hur import- och exportpriserna påverkas. När det gäller importpriserna är det rimligt att anta att en strukturell förstärkning av den nominella växelkursen på sikt sänker importpriserna i hög grad.¹⁶² Denna kanal medför att utländska företag tar marknadsandelar på den svenska marknaden.

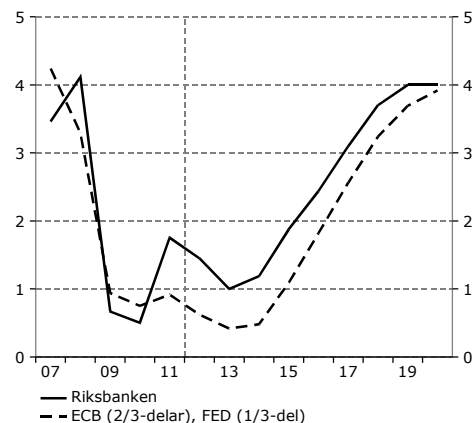
Hur exportpriserna påverkas när växelkursen apprecierar beror på hur de svenska exportföretagen agerar. Antingen ändrar de inte priset mätt i utländsk valuta vilket innebär att kapitalavkastningen i svenska kronor blir mindre på grund av den starkare växelkursen men att försäljningsvolymen inte påverkas. Alternativet för exportföretagen är att höja priserna i utländsk valuta för att kompensera för den starkare kronan. Det leder kortsiktigt till ett mindre vinsttapp men med viss fördröjning förlorar företagen försäljningsvolym och marknadsandelar. Konjunkturinstitutet bedömer att företagen främst kommer agera för att behålla sina marknadsandelar och bara höjer priserna i utländsk valuta i begränsad omfattning.¹⁶³ I svenska kronor sänks exportpriserna mindre än importpriserna så att bytesförhållandet förstärks. Det innebär en lägre kapitalavkastning på kort sikt och därmed lägre investeringar vilket i förlängningen bidrar till att företagen trots allt tappar marknadsandelar.

Denna bedömning baseras bland annat på utvecklingen historiskt i Sverige där ett större överskott i bytesbalansen ofta (men inte alltid) samvarierar med ett försämrat bytesförhållande och vice versa (se diagram 141). Från mitten av 1980-talet har sambandet i genomsnitt varit negativt.¹⁶⁴

Sammantaget verkar förändringen av sparandet i Sverige relativt omvärlden för att bytesförhållandet förbättras framöver. Samtidigt verkar sammansättningen av svensk produktion relativt svensk konsumtion för en försämring av bytesförhållandet.¹⁶⁵ Dessa två faktorer tar ut varandra de kommande åren och medför att bytesförhållandet i stort sett bedöms bli oförändrat (se diagram 141).

Diagram 140 Styrräntor

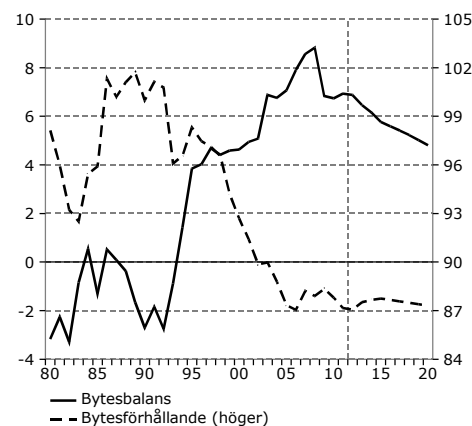
Procent

Källor: ECB, Fed, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 141 Bytesbalans och bytesförhållande

Procent av BNP respektive index (1990=100)

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁶² Eftersom Sverige är ett litet land är det rimligt att anta att utländska företag som prissätter i euro eller dollar inte ändrar sina priser när kronan förstärks. Därmed slår den starkare växelkursen igenom fullt ut i svenska kronor, det vill säga importerade varor blir billigare.

¹⁶³ Den starkare växelkursen innebär lägre kostnader för importerad insatsförbrukning vilket minskar behovet att höja priserna i utländsk valuta för att bibehålla kapitalavkastningen.

¹⁶⁴ Utvecklingen 1995–2005 styrdes mycket av utvecklingen i IKT-sektorn (främst företaget Ericsson) där bytesbalansen påverkades negativt som ett resultat av kraftigt fallande IKT-priser, det vill säga försämrat bytesförhållande.

¹⁶⁵ Priserna på de varor och tjänster som svenska företag exporterar ökar trendmässigt långsammare i pris än de varor och tjänster som importeras.

En ytterligare konsekvens av att företagen inte bedöms höja priserna i utländsk valuta för att fullt ut kompensera för den starkare växelkursen är att kapitalavkastningen och vinstandelen inom exportindustrin kommer att minska något. Samtidigt kommer sannolikt avkastningen och vinstandelen inom sektorn som producerar för inhemsk efterfrågan att stiga tack vare den relativa ökningen av efterfrågan. Dessa förskjutningar i avkastning mellan sektorerna är en konsekvens av förskjutningar i efterfrågemönster i Sverige och i omvärlden och verkar för att flytta produktionsresurser från exportsektorn till den inhemskt orienterade sektorn.

Ett antal slutsatser kan dras från analysen ovan:

- Det är konsumtions- och sparandebeslut hos ekonomiska aktörer i Sverige och i omvärlden som är drivkraften bakom förändringar i bytesbalans, växelkurs, bytesförhållande¹⁶⁶ och olika sektors lönsamhet de kommande åren.
- Ett minskat sparande och därmed ökad inhemsk efterfrågan i Sverige relativt omvärlden ger, bland annat via en relativt stramare penningpolitik, en förstärkning av växelkursen.
- Apprecieringen av den reala växelkursen verkar för att förbättra bytesförhållandet. Dock bidrar sammansättningen av export och import till att försämra bytesförhållandet trendmässigt. Dessa faktorer bedöms ta ut varandra på medellång sikt vilket ger ett i princip oförändrat bytesförhållande.
- De strukturella förändringarna innebär att svensk exportindustri får en lägre kapitalavkastning och/eller lägre marknadsandelar. Kapitalavkastningen i den inhemska sektorn stiger sannolikt relativt exportsektorn vilket är en drivkraft i strukturomvandlingen.

VILKEN ROLL SPELAR OMVÄRLDEN FÖR ANALYSEN AV LÖNEUTVECKLINGEN PÅ MEDELLÅNG SIKT?

Omvärlden kan påverka löneutvecklingen i Sverige på medellång sikt på flera sätt. Som diskuterades ovan kommer det ökade sparbehovet i omvärlden relativt Sverige att bidra till en förstärkning av den reala växelkursen. Det minskar sannolikt både marknadsandelar och kapitalavkastning i exportsektorn. Dessutom ger den starkare växelkursen lägre priser på utländska varor i Sverige vilket innebär att också inhemska, importkonkurrerande sektorer tappar marknadsandelar. I vilken mån strukturomvandlingen och dess effekter kommer att påverka löneutvecklingen är upp till arbetsmarknadens parter. Som diskuteras i

¹⁶⁶ Se dock fotnot 161.

avsnitt 5,5 beror löneutvecklingen sannolikt på vilken sektor som normerar.

Den strukturella produktivitetens utvecklingen i Sverige påverkas dels av faktorer specifika för Sverige, dels av internationella faktorer. Omvärldens betydelse för produktivitetens utvecklingen i Sverige, det vill säga spridning av ny teknik, nya produkter och arbetssätt, är principiellt den samma som på lång sikt (se avsnitt 5.1). Vissa internationella uppskattningar visar att bidraget av total faktorproduktivitet (TFP) till produktivitetens utvecklingen har minskat i omvärlden under finanskrisen och den efterföljande lågkonjunkturen.¹⁶⁷ Konjunkturinstitutet gör samma bedömning för Sverige. En svag TFP-utveckling tillsammans med att förändringar i sammansättningen av produktionen och arbetskraften ger ett negativt bidrag medför en lägre strukturell produktivitetstillväxt 2013–2015.¹⁶⁸

Den strukturella produktivitetens utvecklingen (här definierad enligt ett HP-filter) i Sverige har skilt sig relativt mycket från både USA och Europa de senaste 40 åren (se diagram 142 och diagram 143). Det blir därför centralt att analysera vilka landspecifika faktorer i Sverige som driver utvecklingen de kommande åren. Den genomsnittliga produktivitetstillväxten skiljer sig däremot mindre åt mellan länderna (se medelvärden för perioden 1971–2011 i diagram 142 och diagram 143).

Konjunkturinstitutet antar att det inte sker någon avgörande förändring av det strukturella kapitalavkastningskravet de kommande åren, vilket förstås är en osäker bedömning (se kapitel 3, avsnitt 3.2).

5.4 Löneutveckling på kort sikt – konjunkturrell analys

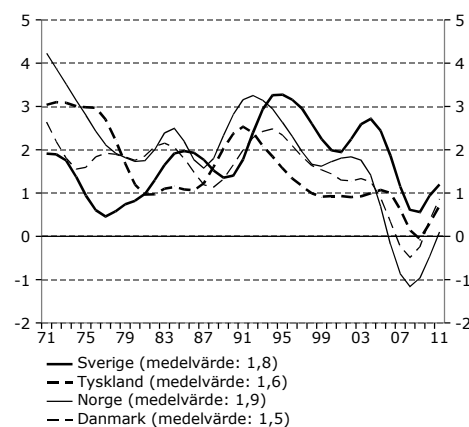
Förutsättningarna för löneutvecklingen på kort sikt, det vill säga i ett konjunkturrellt perspektiv, är viktiga att analysera eftersom ekonomin sällan eller aldrig är i jämvikt. För att förstå var den konjunkturrella utvecklingen är på väg behöver man dock beakta ”ankarna” på medellång och lång sikt.

På kort sikt uppkommer också samspelet mellan arbetsmarknadens parter och stabiliseringspolitiken och då främst penningpolitiken. I detta avsnitt diskuteras därför hur arbetsmarknadens parter och penningpolitiken tillsammans kan verka för att ekonomin snabbare når konjunkturrell balans.

Som nämndes i inledningen till detta kapitel uttrycker Konjunkturinstitutet ingen uppfattning om hur lönerna bör utvecklas

Diagram 142 Trendmässig produktivitet

Procentuell förändring, produktion per sysselsatt hela ekonomin

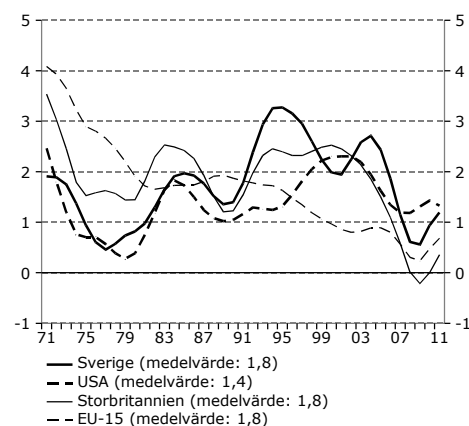

Anm. Trend beräknad med HP-filter, $\lambda=6,25$.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 143 Trendmässig produktivitet

Procentuell förändring, produktion per sysselsatt hela ekonomin

Anm. Trend beräknad med HP-filter, $\lambda=6,25$.

Källa: Konjunkturinstitutet.

¹⁶⁷ Se bland annat OECD Economic Outlook, maj 2012, "Inflation report", Bank of England, augusti 2012, och "An update to the budget and economic outlook: Fiscal years 2012 to 2022", CBO, augusti 2012. Total faktorproduktivitet (TFP) utgörs av den del av produktionsutvecklingen som inte kan förklaras av ökade insatser av mätbara produktionsfaktorer, främst kapital och arbete.

¹⁶⁸ Se fördjupningen "Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden" i kapitel 3 för en motivering till Konjunkturinstitutets bedömning.

över konjunkturcykeln. I detta avsnitt analyseras endast *hur* de konjunkturrella sambanden mellan löner, vinster och sysselsättning ser ut i ett teoretiskt och empiriskt perspektiv samt om, och i så fall hur, omvärldens utveckling påverkar den svenska utvecklingen.

SPELAR LÖNEUTVECKLINGEN NÅGON ROLL FÖR ANPASSNINGEN MOT KONJUNKTURELL BALANS?

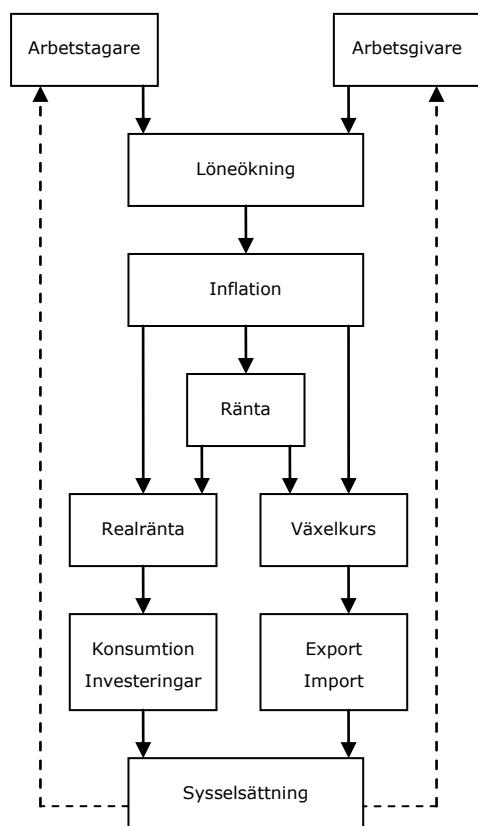
När ekonomin inte befinner sig i konjunkturrell balans är det flera faktorer som bidrar till hur snabbt ekonomin åter når balans igen. Penningpolitiken är central i en ekonomi med rörlig växelkurs. Riksbanken styr reporäntan vilket påverkar realräntan och därmed den realekonomiska utvecklingen (se nedan kring penningpolitikens roll).

Löneutvecklingen har också betydelse för den konjunkturrella anpassningen. I den ekonomiska utvecklingen finns ett negativt samband mellan så kallad *nominell* och *real* anpassning. Om exempelvis efterfrågan faller oväntat i ekonomin kan det påverka både nominella variabler (såsom priser och löner) och reala variabler (såsom produktion och sysselsättning). Generellt gäller att ju större nominell anpassning i priser och löner desto mindre real anpassning i produktion och sysselsättning och vice versa.¹⁶⁹

Löneutvecklingen påverkar den konjunkturrella anpassningen på flera sätt. För det första har löneutvecklingen en direkt effekt på den disponibla inkomsten. För det andra har löneutvecklingen en direkt påverkan på företagens kostnader vilket kan påverka sysselsättning, aktieutdelning och därmed disponibel inkomst. För det tredje har löneökningstakten en indirekt effekt via stabiliseringspolitiken. Om löneökningstakten exempelvis är lägre i en lågkonjunktur jämfört med konjunkturrell balans är sannolikheten större att penningpolitiken används mer kraftfullt för att, via reporäntan, sänka realräntan. Därigenom kan konsumtion, investeringar och, via en deprecierad växelkurs, exporten stimuleras och medföra att nedgången i produktion och sysselsättning begränsas.

Ovan beskrivna samband mellan löner, penningpolitik och sysselsättning vid rörlig växelkurs visas i figur 7. Olika scenarier för löneutvecklingen ger i normalfallet olika scenarier för den ekonomiska utvecklingen på kort sikt – oavsett om ekonomin befinner sig i jämvikt eller ej. Exempelvis bidrar en oväntat högre löneökningstakt till ett högre förväntat inflationstryck. Det föranleder Riksbanken att föra en stramare penningpolitik. I normalfallet avser Riksbanken att höja räntan mer än den förväntade ökningen av inflationstakten för att kyla av ekonomin genom en högre realränta. Den högre realräntan har två effekter som dämpar efterfrågan. Det blir mindre gynnsamt att konsu-

Figur 7 Samband mellan löner och sysselsättning vid rörlig växelkurs

Källa: Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?*, bilaga 5 till *Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11.

¹⁶⁹ I såväl neoklassisk som nykeynesiansk teori så är det just nominella stelheter som skapar variation i reala variabler; se Galí, J. *Monetary policy, inflation and the business cycle: an introduction to the new keynesian framework*. Princeton University Press, 2008. Se även Morin, M., "Löneutrymmet i djup lågkonjunktur", LO, 2009, för en diskussion kring detta.

mera och investera samtidigt som växelkursen förstärks vilket ger en lägre nettoexport. Eftersom arbetsmarknaden behöver kylas av för att generera en lägre löneökningstakt kommer reporäntan att höjas så att sysselsättningen sammantaget minskar.¹⁷⁰ Om en ökad variation i tillväxten i lönerna ska minska den konjunkturella variationen i produktion och sysselsättning krävs en aktiv penningpolitik.¹⁷¹ Ovanstående samband analyseras kvantitativt i kapitel 3, avsnitt 3.4, med hjälp av Konjunkturinstitutets makromodell KIMOD.

VILKEN ROLL SPELAR RIKSBANKEN FÖR EKONOMIS ANPASSNING MOT KONJUNKTURELL BALANS?

I en liten öppen ekonomi med rörlig växelkurs har penningpolitiken det största stabiliseringspolitiska ansvaret. Riksbanken kan genom att variera reporäntan och därigenom påverka realräntan få ekonomin att snabbare nå konjunkturell balans.

Samspelet mellan arbetsmarknadens parter och penningpolitiken är central. Eftersom det tar tid innan penningpolitiska åtgärder får effekt måste Riksbanken agera framåtblickande. Det innebär att dagens räntebeslut måste baseras på prognoser av hur ekonomin utvecklas och däribland löneutveckling och sysselsättning. Löneutvecklingen är en indikator på vilken arbetslöshet som är förenlig med inflationsmålet. Både utfall för löneutveckling och centrala avtal kring utvecklingen kommande år är därför viktiga för den penningpolitiska inriktningen. En låg löneutveckling vid hög arbetslöshet signalerar exempelvis att arbetsmarknadens funktionssätt är förenlig med en lägre arbetslöshet utan att inflationsmålet hotas och vice versa.

Inflationsmålet har underskridits med i genomsnitt 0,5 procentenheter per år sedan det infördes.¹⁷² Om parterna sluter avtal baserat på att inflationsmålet ska uppnås i genomsnitt varpå det sedan underskrids blir reallönen högre än förväntat. Det kan leda till en lägre sysselsättning än vad parterna räknade med när avtalen slöts.¹⁷³

För att samspelet mellan arbetsmarknadens parter och penningpolitiken ska fungera väl krävs det att Riksbanken motiverar

¹⁷⁰ Den högre löneökningen i sig innebär en ökning av efterfrågan och därmed högre sysselsättning via högre disponibel inkomst. För givna priser blir vinsterna lägre vilket ger lägre investeringar och lägre efterfrågan. Reporäntan höjs dock i normalfallet så pass mycket att sysselsättningen totalt sett minskar. Därigenom uppnås en lägre löneökningstakt på sikt.

¹⁷¹ Se kapitel 4 i Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11.

¹⁷² Nedgången i det allmänna ränteläget under perioden har i genomsnitt dämpat KPI-utvecklingen med ca 0,3 procentenheter. Även mätt med de underliggande inflationsmått som Riksbanken kommunicerat som styråror för penningpolitiken har inflationen dock understigit målet. Se Andersson, B. m.fl. "Riksbankens uppfyllelse av inflationsmålet i ett längre tidsperspektiv", *Ekonomiska kommentarer*, 2012:4, Sveriges Riksbank. Den genomsnittliga ökningstakten i företagens förädlingsvärdepris uppgår till ca 0,9 procent per år 1995–2011. Det kan jämföras med Konjunkturinstitutets bedömning av den långsiktiga ökningstakten på 1,3 procent per år; se avsnitt 5.2.

¹⁷³ Se Gottfries, N., *Fungerar den svenska lönebildningen?, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11.

sina beslut på ett transparent sätt och kommunicerar hur den ser på löneutveckling, arbetslöshet och relationen till inflationsmålet. En bra kommunikation möjliggör för parterna att lättare förutse hur penningpolitiken kommer att agera. Det är exempelvis mer sannolikt att lönebildningen präglas av konjunkturell hänsyn om parterna har förtroende för att penningpolitiken bedrivs aktivt för att stabilisera ekonomin i allmänhet och inflationstakten i synnerhet. En kvantitativ analys kring detta samspel presenteras i kapitel 3, avsnitt 3.4, med hjälp av Konjunkturinstitutets makromodell KIMOD.

GER LÄGRE LÖNEÖKNINGAR ALLTID HÖGRE SYSSELSÄTTNING PÅ KORT SIKT?

För att sysselsättningen ska bli högre om löneökningarna hålls tillbaka i en lågkonjunktur är det centralt att penningpolitiken reagerar med en lägre reporänta så att efterfrågan stimuleras via konsumtion, investeringar och export. Detta är dock inte möjligt om räntan redan är nära noll och inte kan sänkas mer. I *Lönebildningsrapporten*, 2009 redovisades hur sambandet mellan löneökningar och sysselsättning inte är linjärt på kort sikt när reporäntan inte kan sänkas.

Sysselsättningseffekten beror också på hur känslig hushållens konsumtion är för förändringar i den disponibla inkomsten. Den direkta effekten av lägre löneökningar är, allt annat lika, en lägre disponibel inkomst. Det verkar dämpande på konsumtion och därmed sysselsättning.¹⁷⁴

Slutligen påverkas sysselsättningseffekten av hur känsliga företagen är för lägre lönekostnader. Det beror i sin tur på den konjunkturella situationen i allmänhet och vinstnivån i synnerhet. Den direkta, positiva effekten på företagens vinster av lägre löneökningar kan också påverka företagens investeringar.

Sammantaget innebär i normalfallet lägre löneökningar att sysselsättningen ökar. Detta eftersom reporäntan sänks så pass mycket att sysselsättningen ökar. Den ökande sysselsättningen bidrar till att öka löneökningstakten så att den efter en tid blir förenlig med inflationsmålet.

VILKA KONJUNKTURELLA FAKTORER SAMVARIERAR MED LÖNEUTVECKLINGEN PÅ KORT SIKT?

Vilka konjunkturella faktorer som arbetsmarknadens parter tycker är viktiga beror på deras preferenser. Det gäller bland annat avvägningen i anpassningen av löner relativt sysselsättning som beskrevs ovan. Det beror sannolikt också på hur parterna bedömer att penningpolitiken kommer att reagera med avseende på löneutvecklingen.

¹⁷⁴ Lägre löneökningar ger samtidigt, allt annat lika, högre vinster hos företagen på kort sikt. Det kan påverka utdelningar till hushållen och därmed den disponibla inkomsten. Det är dock rimligt att tro att den direkta effekten av lägre löneökningar har negativ effekt på den disponibla inkomsten. Dessutom har ökning av disponibel inkomst som beror på ökade utdelningar låg marginell konsumtionseffekt.

Det finns ett antal centrala variabler som historiskt haft betydelse för den konjunkturella löneutvecklingen. Som analyseras i kapitel 4, avsnitt 4.3, så förklarar följande variabler ca 80 procent av löneutvecklingen när regressionsanalys används ("+" för positiv påverkan, "-" för negativ påverkan):

- Förväntad inflationstakt (+)
- Trendmässig produktivitetstillväxt (+)
- Lönsamhet (+)
- Arbetslöshet (-).

Vanligtvis samvarierar ovanstående variabler över konjunkturcykeln vilket försvårar bedömningen av det relativa bidraget till löneutvecklingen. I en lågkonjunktur är ofta arbetslösheten hög samtidigt som lönsamheten och den förväntade inflations-takten är låg – samtliga dessa faktorer verkar då för en långsam löneutveckling.

Tack vare denna samvariation mellan de förklarande faktorerna så kan sambandet mellan löner och konjunktur oftast enkelt sammanfattas av sambandet mellan löner och arbetslöshet (se diagram 144). När arbetslösheten ökar minskar löneökningstakten och vice versa. Exempel är avtalsutfallet för perioden 2007–2009. Det blev högre än det tidigare avtalet från 2004 vilket sannolikt berodde på att arbetslösheten förväntades bli lägre under avtalsperioden 2007–2009 jämfört med perioden 2004–2006. Lönsamheten, här exemplifierad som vinstandelen och lönsamhetsomdömet från Barometern, var också högre 2007 jämfört med 2004 vilket sannolikt bidrog till den högre löneökningstakten (se diagram 146).

Det är dock viktigt att poängtera att det finns perioder då samvariationen mellan variablerna som listades ovan bryts. År 1996 pekade arbetslösheten och vinstläget i olika riktning för löneutvecklingen. Den exceptionellt höga arbetslösheten (se diagram 144) pekade mot en låg löneökningstakt medan den rekordhöga vinstandelen, tack vare den svaga kronan och starka exportefterfrågan, pekade mot en hög löneökningstakt (se diagram 146).¹⁷⁵ Utfallet 1996 blev den högsta löneökningstakten sedan överhettningen 1990 och löneökningstakten 1997–2011 har inte varit i närheten av utfallet 1996. Dessa löner innebar dock inte att företagen behövde höja priserna nämnvärt utan löneökningstakten verkade för att återställa en onormalt hög vinstnivå (se diagram 145).

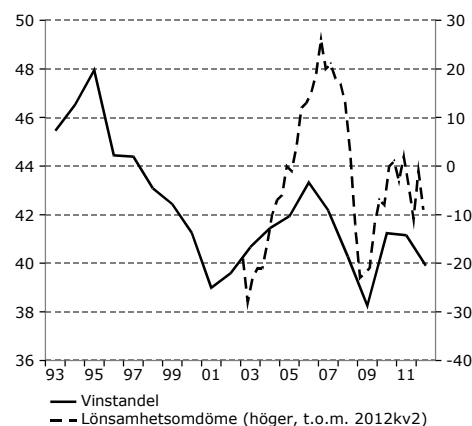
¹⁷⁵ När det gäller produktivitet, priser och lönsamhet så kan dessa variabler beskrivas utifrån den så kallade *vinstandelen*, det vill säga den del av förädlingsvärdet som tillfaller kapitalägarna. Det är ett (bland flera) mått på lönsamhet och består av nominallön, priser och produktivitet; se fördjupningen "Lönsamhet hos företag i Sverige" i kapitel 3 för en detaljerad beskrivning.

Diagram 144 Löner och arbetslöshet
Procentuell förändring respektive procent

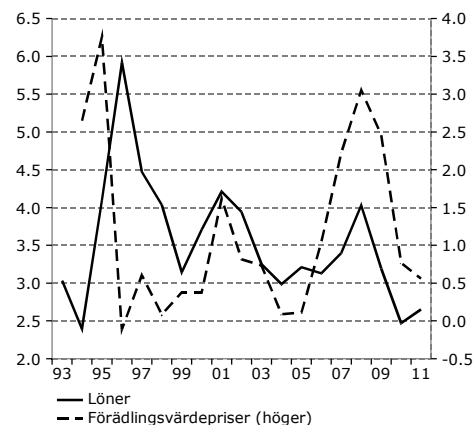
Anm. Löner enligt konjunkturlönestatistiken.
Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 146 Vinstandel och lönsamhetsomdöme i näringslivet
Procent respektive netttotal, års- respektive kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 145 Löner och priser
Procentuell förändring

Anm. Löner enligt konjunkturlönestatistiken.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

VILKA STRUKTURELLA FAKTORER ÄR AV BETYDELSE FÖR LÖNEUTVECKLINGEN PÅ KORT SIKT?

De strukturella förändringarna som förutses de kommande åren beskrivs i avsnitt 5.2. Följande faktorer kan vara relevanta för arbetsmarknadens parter att beakta:

- Strukturell produktivitetstillväxt bedöms uppgå i genomsnitt till 1,7 procent per år 2013–2015. Det är lägre än vad som bedöms gälla på längre sikt och beror både på en relativt långsam kapitalbildning och utveckling av total faktorproduktivitet.¹⁷⁶
- Bytesförhållandet bedöms i genomsnitt bli oförändrat 2013–2015.
- Strukturomvandlingen verkar för fallande vinstandel (minskad lönsamhet) inom exportsektorn och stigande vinstandel (ökad lönsamhet) inom inhemska sektorer.

VILKEN ROLL SPELAR OMVÄRLDEN FÖR ANALYSEN AV LÖNEUTVECKLINGEN PÅ KORT SIKT?

Som framgår av avsnitten 5.2–5.3 kan utvecklingen i omvärlden på medellång och lång sikt påverka löneutvecklingen i Sverige. Det sker dels via avkastningskravet på kapital, dels via teknologispredning som påverkar produktivitetstillväxten i Sverige. Frågan är då om den konjunkturrella utvecklingen i omvärlden spelar någon roll för den ekonomiska analysen av utvecklingen av löner i Sverige på kort sikt.

Efterfrågan på svensk export

En central kanal är omvärldens efterfrågan på svensk export som har en direkt påverkan på sysselsättningen i Sverige – både direkt i exportföretagen och indirekt på företag i övriga sektorer. Löneutvecklingen samvarierar med arbetslösheten över konjunkturcykeln, vilket bidrar till att den konjunkturrella anpassningen av produktion och sysselsättning går snabbare (se diagram 144). Denna kanal innebär också att det ibland finns ett konjunkturrellt samband mellan löneutvecklingen bland våra handelspartners och löneutvecklingen i Sverige. Detta sker då två faktorer är uppfyllda: konjunkturen i Sverige samvarierar med konjunkturen i omvärlden samtidigt som löneutvecklingen påverkas av arbetslöshetens nivå både i Sverige och bland våra handelspartner.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Se fördjupningen "Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden" i kapitel 3 för en detaljerad analys.

¹⁷⁷ Huruvida omvärldens löneutveckling i sig är relevant för den ekonomiska analysen av löneutvecklingen i Sverige diskuteras i avsnitt 5.1.

Produktivitetsutveckling

För att göra bedömningar av trender i Sveriges och omvärldens produktivitet ingår analys av aktuella, konjunkturella data. I efterdyningarna av finanskrisen har flera internationella bedömare tolkat den låga produktivitetstillväxten som att den även strukturellt kommer att bli lägre än före finanskrisen.¹⁷⁸ Det innebär sannolikt lägre spridning av teknologisk utveckling till Sverige. Det är ett skäl till att Konjunkturinstitutet också har reviderat ner bedömningen av den strukturella (och därmed faktiska) produktivitetstillväxten de kommande åren.¹⁷⁹

Kapitalavkastningskrav

För att analysera eventuella förändringar i kravet på kapitalavkastning i omvärlden kan den konjunkturella utvecklingen av lönsamhet relativt löner i omvärlden studeras. Om lönsamheten i omvärlden exempelvis ligger på en hög historisk nivå samtidigt som historiskt låga löneavtal sluts så indikerar det att kapitalavkastningskravet kan vara på väg att stiga i omvärlden och vice versa. Det kan påverka synen på en hållbar svensk lönsamhets- och lönenivå och därmed den svenska löneutvecklingen de kommande åren. Konjunkturinstitutets bedömning är att ett oförändrat avkastningskrav är en rimlig utgångspunkt (se kapitel 3, avsnitt 3.2).

5.5 Normering

Sedan Industriavtalet slöts 1997 har de centrala avtalen mellan industrins parter i hög utsträckning blivit normerande för resten av arbetsmarknaden.¹⁸⁰ I det nya Industriavtalet som slöts 2011 sägs uttryckligen att industrin bör vara normerande.¹⁸¹ Frågan är hur normering påverkar löner och sysselsättning samt om det är av betydelse vilken sektor/bransch i ekonomin som utgör normen.

PÅVERKAR NORMERING LÖNER OCH SYSSELSÄTTNING?

Det finns en konsensus i litteraturen kring att normering på sikt leder till en högre sysselsättningsnivå förutsatt att arbetsmarknaden, som i Sverige, domineras av ett antal stora parter på ar-

¹⁷⁸ Se fotnot 167.

¹⁷⁹ Se fördjupningen "Produktiviteten 2007–2011 och implikationer för framtiden" i kapitel 3 för en detaljerad analys.

¹⁸⁰ I kapitel 2, avsnitt 2.2 diskuteras normeringen under perioden 1997–2011.

¹⁸¹ "En sund och bärkraftig lönebildning förutsätter att förbundsavtalen inom industrin, som är kärnan i den internationellt konkurrensutsatta sektorn, utgör kostnadsnorm och vägledning för arbetskraftskostnader på svensk arbetsmarknad", se Industriavtalet: Industrins samarbetsavtal och förhandlingsavtal, 2011, www.industriradet.se.

betstagar- och arbetsgivarsidan.¹⁸² Avsaknad av koordinering leder sannolikt till att mindre hänsyn tas till de samhällsekonomiska effekterna av högre löneökningar.

SPELAR DET NÅGON ROLL VEM SOM NORMERAR?

Vid fast växelkurs är det rimligt att de exportberoende sektorerna utgör normen. Detta eftersom lönerna där måste sättas så att handelsflödena över tid stödjer den fasta växelkursen (se avsnitt 5.1 ovan). Vid nuvarande rörliga växelkursregim gäller inte det argumentet längre. Därmed är det inte uppenbart vem som ska normera – den inhemska eller den utlandskonkurrerande sektorn.

Vem som bör normera beror på vad parterna vill uppnå med normeringen – högsta möjliga lönenivå eller sysselsättningsnivå, men också vilka sektorer som accepteras som normsättare. I litteraturen är det inte klarlagt vilken normsättare som leder till högst sysselsättningsnivå. Såväl inhemska som utlandskonkurrerande sektorer kan som normsättare ge samma utfall för löner och sysselsättning givet att hänsyn tas till relativlöner och utvecklingen i ekonomin som helhet.¹⁸³

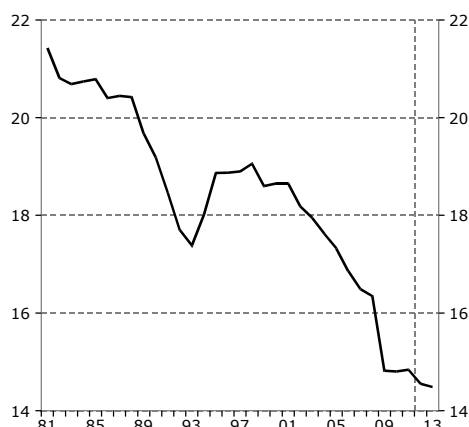
Flera faktorer påverkar vilken sektors normering som ger högst sysselsättning. En viktig faktor är hur snabbt och hur kraftfullt sektorn påverkas av penningpolitiken – ju snabbare och kraftigare en räntehöjning slår mot sektorn desto lägre lönenivå (och därmed högre sysselsättningsnivå) på sikt. Det är inte empiriskt klarlagt vilken sektor som påverkas mest påtagligt av en ränteförändring på kort sikt. Lönsamheten i exportsektorn påverkas snabbt, främst via penningpolitikens effekt på växelkursen. Den inhemska byggsektorn påverkas sannolikt också relativt snabbt genom förändrad kreditkostnad och efterfrågan.¹⁸⁴

Andra faktorer är storleken på sektorn och anslutningsgrad i fackförbunden knutna till sektorn. Ju större sektor desto mer sannolikt är det att parterna tar ett ansvar för sysselsättningsnivån i hela ekonomin och att sektorn får legitimitet. Samtidigt gäller att ju mindre anslutningsgraden är inom en sektor desto högre blir sannolikt sysselsättningsnivån eftersom förhandlingsstyrkan hos arbetstagarna minskar.

En sektors legitimitet som normsättare hos övriga sektorer är förstås avgörande för att normeringen ska fungera. Som nämntes ovan kan legitimiteten påverkas negativt om sektorn är liten.

Diagram 147 Arbetade timmar i industrin

Andel av totalt antal arbetade timmar i hela ekonomin, procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁸² Se till exempel Calmfors, L., "Kris i det svenska avtalssystemet?", *Ekonomisk Debatt*, årgång 36, nr 1, 2008; Holden, S. m.fl., Konkurransseevne, lønnsdannelse og kronekurs, Norges offentlige utredninger 2003:13; Gottfries, N., *Fungerar den svenska lønebildningen?*, bilaga 5 till *Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11 samt OECD Employment Outlook, 2006.

¹⁸³ Se Calmfors, L. och A. Larsson, "Pattern bargaining and wage leadership in a small open economy", *Scandinavian Journal of Economics*, under publicering.

¹⁸⁴ Se Holden, S. m.fl., Konkurransseevne, lønnsdannelse og kronekurs, Norges offentlige utredninger 2003:13; Gottfries, N., *Fungerar den svenska lønebildningen?*, bilaga 5 till *Långtidsutredningen 2011*, SOU 2011:11 och Calmfors, L., "Kris i det svenska avtalssystemet?", *Ekonomisk Debatt*, årgång 36, nr 1, 2008, för en diskussion.

Nuvarande normsättare – industrin – minskar stadigt sin andel av sysselsättningen i ekonomin vilket skulle kunna, åtminstone på sikt, äventyra legitimiteten (se diagram 147). En fördel med industrin som normsättare är att den rymmer både arbetare och tjänstemän. Det främsta skälet till att industrin ändå för närvarande sannolikt har högst legitimitet är att de varit normsättare de senaste 15 åren.

Sammantaget finns skäl som talar både för och emot att behålla nuvarande normering där industrin sätter normen. Det mest centrala budskapet från litteratur och praktisk erfarenhet är dock legitimitetsaspekten. Det talar för att om parterna skulle vilja ändra på vem som normerar så bör de göra det under samförstånd – både mellan och inom arbetstagar- och arbetsgivar-sidan.

KAN NORMERING PÅVERKA TAKTEN I STRUKTUROMVANDLINGEN?

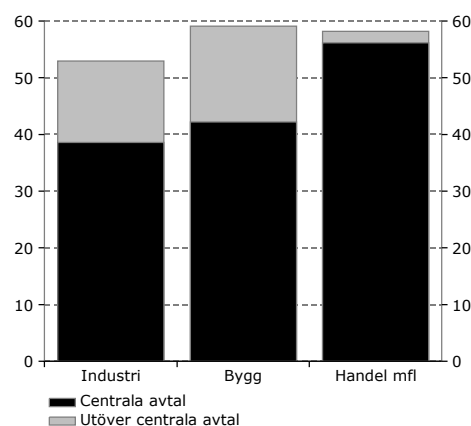
Som beskrivs i avsnitt 5.3 kommer enligt Konjunkturinstitutets bedömning skiftet mot ett lägre finansiellt sparande i Sverige relativt omvärlden innebära att lönsamheten inom exportindustrin minskar medan den stiger i sektorer som främst producerar för att möta inhemsk efterfrågan. Detta är en drivkraft i strukturomvandlingen där sysselsättning, investeringar och produktion i större utsträckning än tidigare förskjuts till sektorer fokuserade på inhemsk efterfrågan. En ytterligare dimension av frågeställningen kring normering är om, och i så fall hur, denna strukturomvandling kan påverkas av vem som normerar.

Det finns inget säkert svar inom nationalekonomisk teori eller empiri. De fundamentala orsakerna till strukturomvandlingen som beskrevs i avsnitt 5.3 kan parterna inte påverka. Det är dock enligt Konjunkturinstitutets bedömning sannolikt att parterna i viss utsträckning kan påverka hur snabbt resurser allokeras från exportorienterade till inhemskt orienterade sektorer. Om industrin fortsätter att vara normsättare kan denna process gå långsammare än om en eller flera inhemskt orienterade sektorer bestämde normen. Det beror på att det är industrin som kommer att uppleva en successivt mer ansträngd lönsamhet. Den inhemska sektorn bedöms däremot få en högre lönsamhet när det inhemska sparandet minskar och efterfrågan på deras produkter ökar. Sammantaget innebär detta att löneutvecklingen sannolikt blir lägre i ekonomin som helhet med industrin som normsättare.

Om en inhemsk sektor i stället skulle vara normsättare och löneökningstakten enligt ovanstående resonemang skulle bli högre finns det skäl att tro att relativlöneförändringar skulle ske till exportindustrins nackdel. Eftersom exportindustrin får en successivt mer pressad lönsamhet minskar sannolikheten att den inhemska sektorns högre löneökningar accepteras rakt av (det vill säga, normeringen blir svagare). Det innebär också att över-

Diagram 148 Total löneökning 1998–2011, arbetare

Procent, sedan 1997

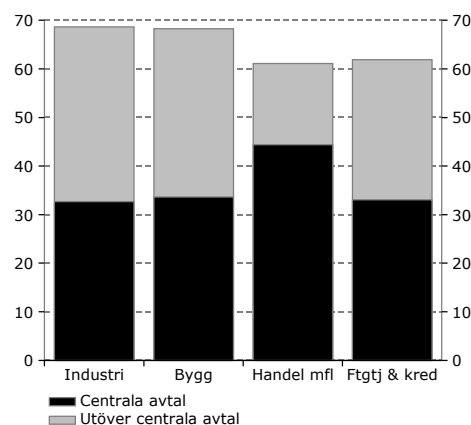

Anm. Handel mfl avser handel, hotell och restaurang.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 150 Total löneökning 1998–2011, tjänstemän

Procent, sedan 1997

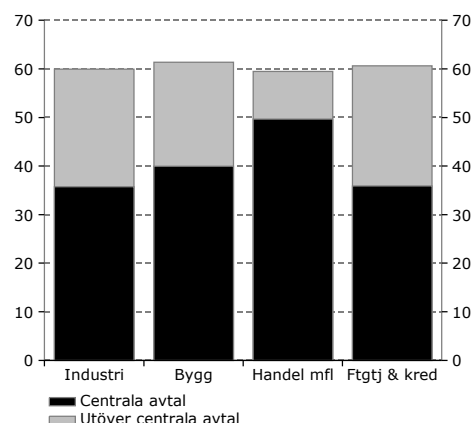

Anm. Handel mfl avser handel, hotell och restaurang. Fgtj & kred avser företagstjänster och kreditinstitut.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 149 Total löneökning 1998–2011

Procent, sedan 1997

Anm. Se anmärkning i diagram 150.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

flyttningen av arbetskraft från industrin till inhemska sektorer skulle gå snabbare om den inhemska sektorn vore normsättare.

**VAD HAR NORMERINGEN INNEBURIT FÖR
DEN RELATIVA LÖNEUTVECKLINGEN?**

I kapitel 2 analyseras hur utfallet för centrala avtal och slutgiltig total löneökningstakt har utvecklats under industriavtalet 1998–2011. Det visar sig att de centrala avtalen inom industrin inte varit normerande fullt ut (se diagram 148, diagram 149 och diagram 150). Däremot sker en utjämning via löneökningar utöver centrala avtal – sektorer som fått förhållandevis höga centrala avtal har i allmänhet mindre löneökning utöver centrala avtal.

DETTA KAPITEL I KORTHET

Lönebildning vid rörlig växelkurs:

- Den så kallade Europeanormen är inte relevant för ekonomisk analys av löneutvecklingen i Sverige – varken ur ett strukturellt eller konjunktorellt perspektiv.

På lång sikt

- kan lönerna öka med summan av tillväxten i produktiviteten och priserna i näringslivet
- kan parterna påverka sysselsättningsnivån
- påverkar omvärlden den svenska löneutvecklingen genom spridning av teknologi och kravet på kapitalavkastning.

På medellång sikt

- bedöms produktivitetstillväxten bli lägre än på lång sikt
- kommer viktiga handelspartners öka sitt sparande relativt Sverige vilket förstärker växelkursen
- kommer exportindustrin sannolikt tappa marknadsandelar och få lägre lönsamhet.
- kan den genomsnittliga produktivitetstillväxten i Sverige skilja sig relativt mycket från den hos våra handelspartners.

På kort sikt

- ger en ökad nominell löneflexibilitet i normalfallet en lägre variation i sysselsättning och produktion
- ger en lägre löneökningstakt i en lågkonjunktur i normalfallet en snabbare återhämtning förutsatt att Riksbanken samtidigt reagerar med en mer expansiv penningpolitik
- påverkas löneutvecklingen av arbetslöshets- och lönsamhetsnivå samt förväntad inflation och produktivitetstillväxt
- påverkas löneutvecklingen av omvärlden via sysselsättningseffekten av dess efterfrågan på våra exportvaror.

Normering

- leder sannolikt till en högre sysselsättningsnivå jämfört med okoordinerad branschvisa förhandlingar.
- kräver legitimitet och därmed samförstånd både inom och mellan arbetsmarknadens parter
- där industrin är normsättare innebär sannolikt att strukturomvandlingen går långsammare de kommande åren än om inhemskt orienterade sektorer normerar

6 Lönegapet mellan kvinnor och män

I detta kapitel analyseras lönegapet mellan kvinnor och män ur olika perspektiv. Inledningsvis presenteras skattningar på totalt och oförklarat lönegap för 2011 uppdelat på arbetare och tjänstemän i den privata sektorn. Därefter dekomponeras lönegapets förändring mellan 2000 och 2011. För arbetare sjönk lönegapet med 1,4 procentenheter mellan åren. Motsvarande förändring för tjänstemännen uppgår till 3,6 procentenheter. I avsnittet beskrivs också hur både lönepåverkande faktorer och motsvarande lönepremier har påverkat lönegapets förändring mellan tidpunkterna. Ansatsen som används gör det dessutom möjligt att säga något om hur förändringar i icke-observerbara faktorer har påverkat lönegapets storlek samt i vilken omfattning dessa faktorer skiljer sig mellan kvinnor och män. Resultaten visar att kvinnors position på arbetsmarknaden har stärkts och att detta har varit den huvudsakliga orsaken till lönegapets förändring hos arbetarna. Kapitlet avslutas med en analys av den så kallade glastakseffekten. Där framkommer att lönegapet ökar relativt kraftigt i de högsta inkomstgrupperna men att skillnaden har minskad sedan år 2000.

6.1 Inledning

När ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män diskuteras används ofta det så kallade lönegapet som ett mått på hur nära ett ekonomiskt jämställt samhälle vi har kommit.¹⁸⁵ Det är dock inte helt oförklarligt att använda lönegapet som en indikator på bristfällig jämställdhet eftersom dess storlek påverkas av en mängd olika faktorer varav en del är direkt eller indirekt relaterade till individers beteende på arbetsmarknaden (se förklaring i marginalen).¹⁸⁶

En vanlig ansats för att bestämma hur stor del av det totala lönegapet som förklaras av direkt lönediskriminering är att kontrollera för skillnader i lönepåverkande faktorer (exempelvis utbildning och yrke). Förhoppningen är att om alla relevanta lönepåverkande faktorer beaktas kommer endast osakliga löneskillnader att återstå av det observerade lönegapet. Det som blir kvar brukar i det här sammanhanget kallas för oförklarat lönegap. Storleken på det oförklarade lönegapet är dock direkt relaterat till vilka förklarande variabler som ingår i beräkningen.

¹⁸⁵ Lönegapet mellan kvinnor och män definieras i det här kapitlet som gruppen mäns genomsnittliga heltidsekvivalenta grundlöner i procent av gruppen kvinnors motsvarande löner. Ett lönegap på 15 procent innebär därför att män har en genomsnittlig lön som är 15 procent större än motsvarande lön för kvinnor.

¹⁸⁶ Beteende kan till exempel handla om individers val av utbildning, yrke eller löneanspråk vid löneförhandling. Dessa val blir relevanta när utfallet i genomsnitt skiljer sig mellan kvinnor och män.

Lönediskrimineringens former

1) Direkt lönediskriminering

Osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män på samma arbetsplats. Det vill säga när kvinnor och män med motsvarande utbildning, yrke, kompetens, marknadsanknytning och prestation på samma arbetsplats har olika lön. Förekomsten regleras av diskrimineringslagen.

2) Fördelningsdiskriminering

Kvinnor och män med motsvarande egenskaper och kompetenser har olika yrken eller befattningar på grund av diskriminering vid anställning eller befordran. Här kan det till exempel handla om att kvinnors tillträde till en viss typ av yrke begränsas på grund av att det finns förutfattade meningar om att könet i sig skulle vara en begränsande omständighet, exempelvis som brandman eller som chef på ett företag.

3) Värdediskriminering

Yrken eller sektorer med hög andel kvinnor har lägre löneläge på grund av att dessa arbetsuppgifter värderas lägre ur lönehänseende där orsaken till detta är att yrket utförs främst av kvinnor. Här är det i första hand yrket som drabbas och berör därför både kvinnor och män som arbetar i yrket. Eftersom det är antalsmässigt fler kvinnor som drabbas påverkar detta lönegapet.

Eftersom alla lönepåverkande faktorer inte går att observera kommer alltid uppsättningen av förklarande variabler att vara ofullständig.¹⁸⁷ Det som slutligen kallas för oförklarade lönegap är därför en blandning av olika komponenter vars storlek påverkas av icke-observerbara faktorer, observerbara faktorer som inte finns tillgängliga för analys samt fall av direkt lönediskriminering.¹⁸⁸ Detta är något som måste hållas i åtanke när oförklarade lönegap analyseras.

DIREKT LÖNEDISKRIMINERING FÖRKLARAR LITEN DEL AV TOTALT LÖNEGAP

Eftersom oförklarade lönegap är något som återstår efter att ett antal faktorer har beaktats är det oklart hur stor del av det oförklarade lönegapet som är kopplat till direkt lönediskriminering. Att direkt granska företagens lönesättning skulle kunna vara ett sätt att sprida ljus över hur stort problemet med direkt lönediskriminering är på arbetsmarknaden.

År 2006 gav regeringen JämO i uppdrag att granska arbetsgivarnas arbete med lönekartläggningen enligt jämställdhetslagens bestämmelser. Uppdraget kom att kallas för miljongranskningen eftersom målsättningen var att granska arbetsgivare som tillsammans har en miljon anställda. Uppdraget genomfördes i två etapper och slutrapporten presenterades i november 2008. Resultaten antyder att förekomsten av osakliga löneskillnader är ett ganska utbrett fenomen där närmare 44 procent av de granskade företagen kom att beröras av lönejusteringar. Totalt handlade det dock endast om drygt 5 200 individer, vilka utgjorde omkring 0,7 procent av de undersökta löntagarna.¹⁸⁹ Det visade sig dessutom att omkring 10 procent av dessa var män, vilket visar att både kvinnor och män kan drabbas av osakliga löneskillnader, även om kvinnor är klart överrepresenterade.

Trots att förekomsten av direkt lönediskriminering kunde identifieras på relativt många företag, handlar det dock om ett förhållandevis begränsat antal individer. Granskningen ger vid

¹⁸⁷ Med icke-observerbara faktorer avses faktorer som har en inverkan på lönen men som inte observeras av statistikern som analyserar lönegapet. Den lönesättande chefen observerar dock dessa faktorer eller egenskaper. Det handlar till exempel om hängivenhet för arbetet, självförtroende och social kompetens. Det kan också handla om vanligtvis observerbara faktorer som vid tillfället för undersökningen inte är tillgängliga för statistikern. Lönediskriminering är också en icke-observerbar lönepåverkande faktor.

¹⁸⁸ Det som betraktas som oförklarade är också beroende av hur de förklarande variablerna är definierade. Hur finfördelad yrkesvariabeln är har till exempel en relativt stor inverkan på det oförklarade lönegapets storlek. När analysen är baserad på relativt få individer definieras faktorn yrke ofta med få kategorier. Det innebär per automatik att faktorn yrke förklarar en mindre del av totalt lönegap, vilket medför ett något större oförklarade gap. Effekter av diskriminering kan även fångas upp av de förklarande variablerna. Det skulle till exempel kunna ske vid förekomst av värdediskriminering på arbetsmarknaden. Genom att kontrollera för vilka yrken eller sektorer individer arbetar i kommer förekomsten av värdediskriminering att förklaras bort. Den här typen av analys kan därför inte användas för att analysera och fastställa förekomsten av värdediskriminering.

¹⁸⁹ I 70 procent av fallen handlar det om kvinnor och män som utfört liknande arbete, medan det i övriga fall handlar om osakliga löner mellan kvinnodominerade arbeten och likvärdiga arbeten som inte är kvinnodominerade på samma arbetsplats. För de berörda uppgick den genomsnittliga lönejusteringen till omkring 1 100 kronor per månad (för mer information om miljongranskningens resultat se www.do.se).

handen att direkt lönediskriminerings betydelse för lönegapets storlek är liten. Det är därför huvudsakligen andra faktorer än direkt lönediskriminering som driver lönegapets storlek.¹⁹⁰

TOTALT LÖNEGAP FÖRKLARAS TILL STOR DEL AV DEN KÖNSUPPDELADE ARBETSMARKNADEN

En viktig omständighet som ofta kopplas till storleken på det totala lönegapet har att göra med hur kvinnor och män är fördelade över olika yrken, näringsgrenar och sektorer på arbetsmarknaden.¹⁹¹ Detta har betydelse eftersom de genomsnittliga lönerna i olika sektorer och yrkesgrupper skiljer sig åt. Om kvinnor har en högre grad av koncentration i sektorer med lägre genomsnittlig lön kommer det att bidra till lönegapets storlek.

I *Lönebildningsrapporten*, 2009 gjordes en tentativ analys av könsuppdelningens betydelse för lönegapets storlek. Beräkningarna indikerade att upp emot 80 procent av lönegapet för arbetare i privat sektor skulle kunna härledas till att kvinnor och män är ojämnt fördelade på arbetsmarknaden. Motsvarande siffra för tjänstemännen uppskattades till närmare 60 procent.

Att arbeta i en sektor eller en näringsgren med ett förhållandevis lågt löneläge innebär också att avkastningen på observerbara faktorer för dessa individer i genomsnitt blir lägre jämfört med individer som arbetar i andra sektorer eller näringsgrenar där löneläget är högre. Det innebär att även det oförklarade lönegapets storlek påverkas av könsuppdelningen på arbetsmarknaden eftersom det innebär att avkastningen (lönepremien) från de lönepåverkande faktorerna blir lägre.

I det här kapitlet kommer totalt och oförklarad lönegap mellan kvinnor och män att analyseras ur olika perspektiv. I det följande avsnittet beskrivs inledningsvis hur stort lönegapet var under 2011 och vilka faktorer som huvudsakligen förklarar dess storlek för arbetare och tjänstemän i privat sektor. Därefter jämförs 2011 års lönegap med 2000 års lönegap för att beskriva vilka faktorer som huvudsakligen varit drivande i förändringen mellan åren. Metoden som används i detta avsnitt gör det möjligt att i någon mån ta hänsyn till icke-observerbara faktorer och beskriva i vilken omfattning dessa har påverkat lönegapets förändring under perioden. Därefter följer en analys av hur lönegapet varierar över lönefördelningen och hur detta är kopplat till den så kallade glastakseffekten, det vill säga den effekt som ofta tolkas som att kvinnor har svårt att ta sig upp i företagets hierarkier. Det gör att kvinnor faller efter lönemässigt i den övre delen av lönefördelningen. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

¹⁹⁰ Detta är också en spridd åsikt bland forskare som studerar lönegap mellan kvinnor och män (för referenser se till exempel Andrén, T., "Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män – en kunskapsöversikt", Specialstudier, nr 31, Konjunkturinstitutet, 2012). Det finns dock andra potentiella former av lönediskriminering utöver direkt lönediskriminering som påverkar lönegapet men som inte fångas i den här typen av analys. Det kan till exempel handla om värdediskriminering eller fördelningsdiskriminering (se förklaring i marginalen).

¹⁹¹ Se till exempel *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*, SOU 2004:43.

6.2 Lönegapet i privat sektor

Lönegapet mellan kvinnor och män kan mätas på ett antal olika sätt. Inom den nationalekonomiska forskningslitteraturen görs detta nästan uteslutande med hjälp av regressionsanalys, vilket också sker i denna rapport. I det här avsnittet presenteras och beskrivs lönegapet för arbetare och tjänstemän i privat sektor för 2011.¹⁹² Uppdelningen på arbetare och tjänstemän är intressant eftersom den individuella lönesättningen i någon mån skiljer sig mellan grupperna. Dessutom illustreras hur totalt och oförklarat lönegap har utvecklats sedan 2000.

FAKTARUTA

DEKOMPONERING AV LÖNEGAP

För att analysera skillnader i genomsnittlig grundlön mellan två olika grupper använder Konjunkturinstitutet en ansats som bygger på idéer presenterade av Blinder (1973) och Oaxaca (1973). Deras metod kallas här fortsättningsvis för BO-dekomponering och utgår från två statistiska löneekvationer. Denna modell formuleras därför ofta på följande sätt:

$$Y_m = X_m B_m + U_m \quad (1)$$

$$Y_k = X_k B_k + U_k \quad (2)$$

Y_m och Y_k avser observerbar heltidsekvivalent (logaritmerad) grundlön per månad för män respektive kvinnor. Storleken på individernas löner kan bestämmas med hjälp av ett antal observerbara lönepåverkande faktorer som ingår i matriserna X_m och X_k . Vektorerna B_m och B_k innehåller koefficienter som representerar de observerbara faktorernas marginaleffekter på lönen och kan betraktas som priser eller lönepremier satta på arbetsmarknaden. Eftersom vissa individer har olika lön trots identiska observerbara karaktäristika behöver ekvationerna kompletteras med individspecifika slumpstermer (U_m och U_k). Dessa utgör ett samlat mått på övriga icke-observerbara faktorer som påverkar storleken på individens lön.

Parametrarna i ekvationerna (1) och (2) kan skattas med hjälp av minsta kvadratmetoden. Metoden innebär att genomsnittslöner för kvinnor och män kan formuleras på följande sätt med hjälp av löneekvationerna: $\bar{Y}_m = \bar{X}_m B_m$ och $\bar{Y}_k = \bar{X}_k B_k$. Strecken över variabler och matriser indikerar att det handlar om medelvärden av löner och lönepåverkande variabler.

¹⁹² Lönestrukturstatistiken innehåller variabeln *personalkategori* som anger om en individ är arbetare eller tjänsteman. Variabeln är konstruerad för att identifiera arbetare och icke-arbetare (tjänstemän, medarbetare, chefer). Arbetare avser personer som går under kollektivavtal med Landsorganisationen (LO). Om facklig anslutning saknas kategoriseras personen efter den kategori som han eller hon normalt skulle tillhöra.

BO-dekomponering innebär att skillnaden i genomsnittlig lön mellan kvinnor och män kan delas upp i en del som förklaras av skillnader i observerbara faktorer och en del som förklaras av skillnader i marknadens prissättning av dessa faktorer. Eftersom det ur modellens synvinkel är okänt varför prissättningen av faktorer skiljer sig mellan grupperna kallas den senare delen för oförklarad medan den förstnämnda delen betraktas som förklarad. I matematiska termer formuleras ofta dekomponeringen av lönegapet på följande sätt:

$$\bar{Y}_m - \bar{Y}_k = \underbrace{(\bar{X}_m - \bar{X}_k) \bar{B}_m}_{\text{Förklarad del}} + \underbrace{\bar{X}_k (\bar{B}_m - \bar{B}_k)}_{\text{Oförklarad del}} \quad (3)$$

Referenser

Blinder, A. S., "Wage discrimination: reduced form and structural estimates", *Journal of Human Resources*, 8(4), 1973.

Oaxaca, R. L., "Male-female wage differentials in urban labor markets", *International Economic Review*, 14(3), 1973.

OFÖRKLARAT LÖNEGAP ÄR STÖRRE FÖR TJÄNSTEMÄN ÄN FÖR ARBETARE

I tabell 18 presenteras lönegapet för arbetare och tjänstemän i den privata sektorn. För arbetare uppgår det totala lönegapet till 13,9 procent, vilket innebär att män inom arbetarkollektivet i genomsnitt har en grundlön som är 13,9 procent högre än motsvarande genomsnittliga lön för kvinnor. Som beskrevs ovan kan en del av detta gap förklaras av att lönepåverkande faktorer är ojämnt fördelade bland kvinnor och män. När hänsyn tas till en uppsättning lönepåverkande faktorer kan 74 procent av det totala lönegapet förklaras med hjälp av sammansättningskillnader med avseende på dessa faktorer. Det innebär att 26 procent av lönegapet eller 3,6 procentenheter av männens högre genomsnittliga lön återstår som oförklarad.

Tabell 18 Totalt, förklarad och oförklarad lönegap mellan kvinnor och män i privat sektor, 2011

Procent

	Arbetare	Tjänstemän	Tjänstemän exklusive chefer
Totalt lönegap	13,9 (100)	19,7 (100)	17,2 (100)
Förklarad lönegap	10,3 (74)	11,1 (56)	9,5 (55)
Oförklarad lönegap	3,6 (26)	8,6 (44)	7,7 (45)

Anm. Beräkningarna är baserade på heltidsekvivalent grundlön per månad. Värden inom parentes avser procent av totalt lönegap.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Bland tjänstemännen är lönegapet större. Det finns flera bidragande orsaker till det. En viktig orsak kan vara att lönespridning-

en är något större bland tjänstemännen. En annan och relaterad förklaring kan vara att lönesamtal och löneförhandling är viktigare komponenter vid tjänstemäns lönesättning. Lönen blir på detta sätt något mer individualiserad och dessutom beroende av individens löneanspråk. Forskningslitteratur på området antyder att kvinnor i genomsnitt har lägre löneanspråk än män med motsvarande kompetens, vilket i sig leder till ett lönegap.¹⁹³

Lönegapet för tjänstemän i privat sektor uppgår till 19,7 procent 2011 (se tabell 18). Detta kan förklaras till 56 procent av observerbara lönepåverkande faktorer. Det innebär samtidigt att 44 procent eller 8,6 procentenheter återstår som oförklarade, vilket är mer än dubbelt så mycket jämfört med motsvarande siffra för arbetare. Eftersom chefer ingår i gruppen tjänstemän har även lönegapet beräknats utan chefer, för att få en uppfattning om vilken betydelse de har för lönegapet.¹⁹⁴ Det är inte helt orimligt att anta att chefslöner sätts på ett annat sätt än för övriga anställda. Frånvaron av chefer vid beräkningen av lönegapet visar sig dock ha en liten betydelse för lönegapets storlek. Det oförklarade lönegapet reduceras med 0,9 procentenheter, vilket kan betraktas som marginellt. En direkt orsak till detta kommer av att antalet individer med arbetsledande befattning är förhållandevis litet jämfört med det totala antalet tjänstemän.¹⁹⁵

¹⁹³ Det finns en omfattande forskning som studerar skillnader mellan kvinnor och män när det gäller löneförhandlingsförmåga och beteende (löneanspråk) vid löneförhandling. För en beskrivning av resultaten från denna forskning, se till exempel Andrén, T., "Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män – en kunskapsöversikt", Specialstudier, nr 31, Konjunkturinstitutet, 2012.

¹⁹⁴ Chefer identifieras med hjälp av SSYK (svensk standard för yrkesklassificering) där personer med arbetsledande befattningar ingår som kategori. Chefer ingår alltså i gruppen tjänstemän om inget annat framgår av texten.

¹⁹⁵ Lönestrukturstatistiken för 2011 innehåller 675 682 tjänstemän i privat sektor. Av dessa innehåller 71 774 individer en arbetsledande befattning, det vill säga drygt 10 procent.

Tabell 19 Detaljerad dekomponering av förklarad lönegap för arbetare och tjänstemän i privat sektor, 2011

Procent

Lönepåverkande faktorer	Arbetare	Tjänstemän	Tjänstemän exklusive chefer
Region	-0,21	-0,57	-0,44
Ålder	1,42	0,98	0,49
Näringsgren	3,38	2,33	2,49
Födelseland	0,11	0,13	0,11
Utbildningsnivå	0,02	0,09	0,20
Utbildningsinriktning	0,63	0,67	0,87
Arbetsplatsstorlek	-0,07	-0,13	0,03
Timlön (ja=1)	0,23	0,59	0,52
Deltid (ja=1)	1,83	0,70	0,84
Yrke	2,98	6,25	4,40
Förklarad lönegap (totalt)	10,32	11,04	9,51
Andel kvinnor	32,45	44,85	47,22

Anm. Beräkningarna är baserade på heltidsekvivalent grundlön.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

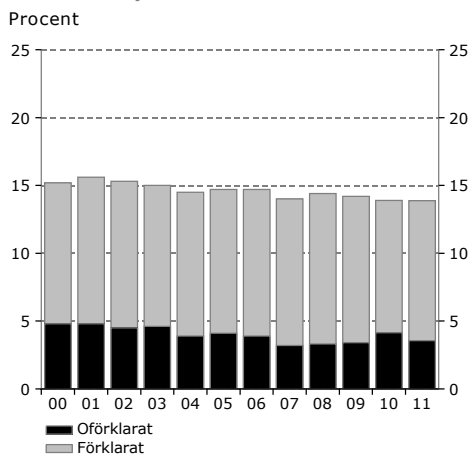
Tabell 19 presenterar en detaljerad dekomponering av det förklarade lönegapet för de grupper vars lönegap redovisades i tabell 18. Tabellen innehåller samtliga lönepåverkande faktorer som ingår i analysen och visar hur mycket respektive faktor bidrar till lönegapet i termer av skillnader i sammansättning. Den detaljerade dekomponeringen i tabellen avser dock enbart den förklarade delen av lönegapet. Detta på grund av det invariansproblem som präglar detaljerad dekomponering av det oförklarade lönegapet när BO-dekomponeringsansatsen används.¹⁹⁶

För arbetare i privat sektor är det fyra faktorer som utmärker sig speciellt. Det handlar om ålder, näringsgren, deltidsarbete och yrke, där näringsgren och yrke står för mer än hälften av den förklarade delen av lönegapet.

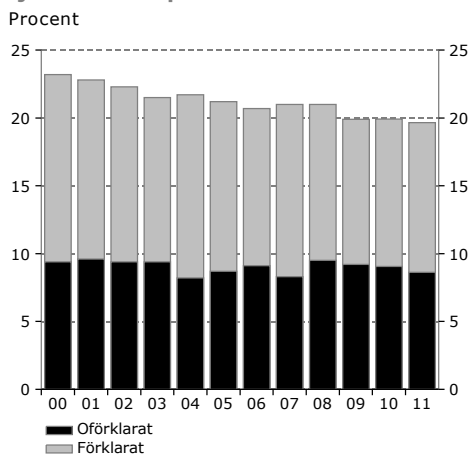
För tjänstemän har ålder och deltidsarbete mindre betydelse för lönegapet. Här är det i stället huvudsakligen näringsgren och yrke som utmärker sig av att förklara en förhållandevis stor del av lönegapet. För tjänstemännen inklusive chefer svarar yrke för mer än hälften av det förklarade lönegapet.

Att yrke har en så central betydelse för lönegapets storlek kommer av den relativt höga graden av könsuppdelning på arbetsmarknaden, och att män i många fall arbetar i yrken där den genomsnittliga lönen är något högre jämfört med yrken där kvinnor dominerar. Att vissa yrkesgrupper med hög andel kvinnor har ett förhållandevis lågt löneläge betraktas ibland som ett uttryck för värdediskriminering, det vill säga att den höga andelen kvinnor leder till att yrket värderas lägre, vilket i sin tur leder till lägre löner. Detta är dock svårt att belägga empiriskt inom ramen för den lönebildning vi har i Sverige idag.

¹⁹⁶ För en beskrivning av identifieringsproblemet vid detaljerad dekomponering av oförklarad lönegap se till exempel Andén, T., "Detaljerad dekomponering: alternativa lösningsmetoder för invariansproblemet", Fördjupnings-pm, nr 11, Konjunkturinstitutet, 2012.

Diagram 151 Lönegapets utveckling, arbetare i privat sektor

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 152 Lönegapets utveckling, tjänstemän i privat sektor

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

LÖNEGAPET SJUNKER LÅNGSAMT ÖVER TIDEN

Som framgår i diagram 151 har det totala lönegapet för arbetare i privat sektor inte rört sig speciellt mycket under perioden 2000–2011. Det oförklarade lönegapet minskade relativt stabilt fram till 2007. Därefter har det huvudsakligen ökat om än i marginell omfattning. De exakta orsakerna till ökningen av det oförklarade gapet är svårt att förklara.

I avtalsförhandlingarna för 2007 enades LO-förbunden om att kräva en särskild jämställdhetspott som skulle främja lågavlönade i kvinnodominerade avtalsområden, vilket de också fick. I *Lönebildningsrapporten*, 2009 skattades effekten av dessa låglöne-potter på lönegapet för arbetare. Resultaten visade på en initialt reducerande effekt på det oförklarade lönegapet men som över tiden var avtagande och saknade signifikans efter tre år. De exakta orsakerna till att effekten var tillfällig var dock svåra att fastställa.

För tjänstemännen har förändringen av det totala lönegapet varit något större (se diagram 152). Nedgången beror främst på att skillnaden i observerbara faktorer mellan kvinnor och män har minskat. Det oförklarade lönegapet har dock legat på en relativt oförändrad nivå under perioden, med en svagt avtagande trend från 2008 och framåt.

6.3 Dekomponering av lönegapets förändring

Att analysera och beskriva hur lönegapet mellan kvinnor och män ser ut ett givet år är intressant, men ännu mer kan sägas om dekomponeringen även sker över gapets förändring mellan två tidpunkter. Det gör det möjligt att säga något om huruvida förändringar i lönestrukturen har gynnat eller missgynnat kvinnor respektive män samt vilken betydelse icke-observerbara lönepåverkande faktorer har haft för utvecklingen av lönegapet.

Syftet med det här avsnittet är dels att ge en bild av hur observerbara och icke-observerbara faktorer har påverkat lönegapet mellan 2000 och 2011, dels beskriva hur kvinnors genomsnittliga position i lönefördelningen förändrats och vilken påverkan detta har haft på lönegapet.¹⁹⁷

FÖRÄNDRINGAR I LÖNESPRIDNING PÅVERKAR LÖNEGAPET MELLAN KVINNOR OCH MÄN

Mellan 1960-talet och 1980-talet skedde en relativt stor utjämnning av genomsnittslöner mellan kvinnor och män i Sverige. Det var en utveckling som gick hand i hand med en krympande lönespridning totalt på arbetsmarknaden. Sambandet mellan löne-

¹⁹⁷ Med position i lönefördelningen avses den residuala lönefördelningen, det vill säga den spridning av löner som återstår när lönepåverkande faktorer (så som utbildning och yrke) har beaktats. Denna fördelning av löner är därför ett utfall av skillnader i icke-observerbara faktorer och hur dessa värderas på arbetsmarknaden.

spredning och lönegap mellan två grupper är tydligt när den ena gruppen har en sämre position på arbetsmarknaden.¹⁹⁸ När lönespredningen ökar på grund av förändrad lönestruktur, kommer ofta den grupp med sämre position på arbetsmarknaden att falla efter i genomsnittlig lön, vilket är ett resultat av att de lönepåverkande faktorerna är ojämnt fördelade över grupperna.¹⁹⁹

Kvinnors löner relativt mäns har förändrats i någon mån sedan 2000. I diagram 153 och diagram 154 presenteras kvoter av kvinnors percentilmått i relation till mäns percentilmått för arbetare och tjänstemän i privat sektor.²⁰⁰

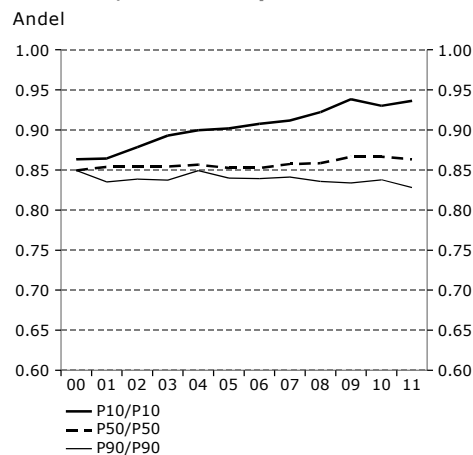
För arbetare är det framför allt lågavlönade kvinnor och män som har närmat sig varandra (se tjock heldragen linje, diagram 153). Detta är delvis ett utslag av att mäns lönespredning har minskat något över tiden samtidigt som kvinnors har varit mer eller mindre oförändrad under samma period. De övriga måtten bland arbetare har utvecklats relativt stabilt under perioden.

För tjänstemännen är det den andra sidan av lönefördelningen som har förändrats. Här är det högavlönade kvinnor och män som har närmat sig varandra (se tunn heldragen linje, diagram 154). Detta är delvis ett utslag av att kvinnors lönespredning har ökat något över tiden, medan mäns lönespredning har varit relativt oförändrad. Sammantaget ger detta en bild av att kvinnors och mäns genomsnittliga löner i vissa avseenden har närmat sig varandra.

Från mitten av 1990-talet fram till idag har dock det totala lönegapet varit relativt oförändrat även om det har krympt något de senaste åren framför allt för tjänstemännen. Från avsnitt 6.2 framgår att det totala lönegapet har minskat från drygt 15 procent år 2000 till något under 14 procent år 2011 för arbetare i privat sektor (se diagram 151). För tjänstemännen har minskningen varit något större än från en något högre nivå (se diagram 152).

Vilka enskilda faktorer som bidragit till förändringen av lönegapet över tiden kan illustreras med hjälp av så kallad JMP-dekomponering (se faktaruta). Metoden gör det också möjligt att separera effekten av förändrad lönestruktur från effekten av kvinnors förändrade position på arbetsmarknaden.

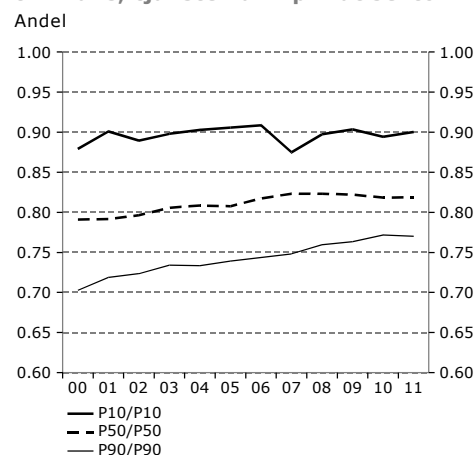
Diagram 153 Kvinnors löner i relation till mäns, arbetare i privat sektor

Anm. Avser månatlig heltidsekvivalent grundlön. Percentilkvoterna avser kvoten mellan kvinnors och mäns tionde (P10), femtionde (P50) och nittionde (P90) percentil.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 154 Kvinnors löner i relation till mäns, tjänstemän i privat sektor

Anm. Avser månatlig heltidsekvivalent grundlön. Percentilkvoterna avser kvoten mellan kvinnors och mäns tionde (P10), femtionde (P50) och nittionde (P90) percentil.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁹⁸ För en diskussion om sambandet mellan lönespredning och lönegap se Edin, P-A och K. Richardsson, "Swimming with the tide: solidarity wage policy and the gender earnings gap", Working paper nr. 3, IFAU, 1999.

¹⁹⁹ Denna effekt var en av orsakerna till att lönegapet mellan kvinnor och män minskade under 1970-talet när lönespredningen krympte. Under den perioden minskade till exempel premien för lång yrkeserfarenhet. Eftersom kvinnor generellt sett hade kortare yrkeserfarenhet än män bidrog den lägre premien till ett mindre lönegap.

²⁰⁰ Percentilmått avser den lön som en viss procentuell andel ligger under. Till exempel avser den 10:e percentilen den högsta lönen bland de tio procent lägst avlönade individerna i en lönefördelning.

FAKTARUTA

DEKOMPONERING AV LÖNEGAPETS FÖRÄNDRING

En uppmärksam metod för att beskriva hur olika faktorer har påverkat ett lönegap mellan två tidpunkter föreslogs av Juhn, Murphy och Pierce (se Juhn m.fl. 1991, 1993). Metoden kallas fortsättningsvis JMP-dekomponering och är nära besläktad med BO-dekomponeringen som beskrevs tidigare (se faktarutan ovan). Vid JMP-dekomponering är utgångspunkten en modell med två lönefunktioner; en för män och en för kvinnor:

$$Y_m = X_m B_m + U_m = X_m B_m + \sigma_m \theta_m, \quad \theta_m = U_m / \sigma_m \quad (4)$$

$$Y_k = X_k B_m + U_k = X_k B_m + \sigma_m \theta_k, \quad \theta_k = U_k / \sigma_m \quad (5)$$

Ekvation (4) representerar lönefunktionen för män där löner (Y_m) avser heltidsekvivalent (logaritmerad) grundlön per månad. Lönen är en funktion av observerbara lönepåverkande faktorer representerade i variabelmatrisen X_m . Variabelmatrisen är multiplicerad med motsvarande marginaleffekter representerade i parametervektorn B_m . Dessa marginaleffekter kan betraktas som priser (lönepremier) eller vara ett mått på den marginella avkastningen relaterad till respektive variabel.

Behandlingen av residualen gör att ekvationerna skiljer sig på ett konceptuellt plan med de ekvationer som presenterades vid BO-dekomponeringen. Här standardiseras residualen (U_m) och dekomponeras i två delar. Den första komponenten utgör en skalfaktor (σ_m) som är identisk med residualens standardavvikelse. Den ges en viktig tolkning i det här sammanhanget och representerar en priskoefficient (lönepremie) för icke-observerbara egenskaper, precis på det sätt övriga koefficienter tolkas i ekvationen. Den andra delen är en lägesfaktor (θ_m) som är stokastisk och är definierad som en standardiserad residual. Det senare innebär att medelvärdet är lika med noll och att variansen är lika med ett. Den här faktorn betraktas som ett mått på mängden icke-observerbara faktorer som har relevans för mäns löner. Det kan till exempel handla om olika grader av generell förmåga, ambitionsnivå eller självförtroende.

Den andra ekvationen (5) är relaterad till kvinnors löner. Vänsterledet utgörs av observerad heltidsekvivalent (logaritmerad) grundlön per månad. Högerledets första del består av en variabelmatris X_k som innehåller kvinnornas observerbara faktorer och som är multiplicerad med männens parametervektor B_m , vilket innebär att kvinnors och mäns observerbara faktorer kommer att vara prissatta på samma sätt i modellen.

Det som kräver extra uppmärksamhet i denna ekvation är hur kvinnornas residual skapas och behandlas. För det första skapas kvinnors residual (U_k) genom differensen mellan kvinnors observerade löner och predikterade löner där kvinnors observerbara karaktäristika är prissatta med männens priskoeffi-

cienter ($Y_k - X_k B_m = U_k$). Därefter multipliceras och divideras residualen (U_k) med männens residuala standardavvikelse (σ_m). Detta medför att den konstruerade lägesfaktorn (θ_k) har ett medelvärde som skiljer sig från noll. Syftet med konstruktionen är att kvinnors icke-observerbara faktorer ska kunna jämföras med mäns icke-observerbara faktorer. Faktorn (θ_k) blir därmed ett mått på var kvinnor befinner sig i männens residuala lönefördelning, det vill säga hur kvinnors förmåga, ambitionsnivå eller självförtroende förhåller sig till motsvarande egenskaper för männen. Här ingår också potentiell diskriminering. Det vill säga, en möjlig orsak till att mängden icke-observerbara faktorer skiljer sig mellan kvinnor och män kan bero på att arbetsmarknaden uppfattar kvinnors icke-observerbara egenskaper som mindre trots att de är lika stora i genomsnitt. Det skulle i så fall innebära att diskriminering ingår som del av dessa faktorer. En förändring i denna faktor innebär således en förändring i mängden icke-observerbara faktorer för kvinnor relativt männen. Med denna utgångspunkt kan följande differens och dekomponering formuleras för ett givet år:

$$\begin{aligned} D = \bar{Y}_m - \bar{Y}_k &= (\bar{X}_m - \bar{X}_k) B_m + \sigma_m (\bar{\theta}_m - \bar{\theta}_k) \\ &= \Delta X B_m + \sigma_m \Delta \theta \end{aligned} \quad (6)$$

Ekvation (6) gäller för samtliga individer som ingår i analysen och variablerna är nu uttryckta i termer av medelvärden för att grupperna med kvinnor och män ska kunna jämföras. Dekomponeringen är i stora delar identisk med BO-dekomponeringen. Det som skiljer sig åt är tolkningen av komponenterna i den andra delen av högerledet, eftersom dessa antas representera icke-observerbara faktorer samt hur de är prissatta på arbetsmarknaden i termer av lön. Om (6) används för att konstruera differensen mellan två tidpunkter erhålls följande uttryck:

$$D_1 - D_0 = \underbrace{(\Delta X_1 B_{1m} - \Delta X_0 B_{0m})}_{\text{Predikterat gap}} + \underbrace{(\sigma_{1m} \Delta \theta_1 - \sigma_{0m} \Delta \theta_0)}_{\text{Residualt gap}} \quad (7)$$

Förändringen av det totala lönegapet har här delats upp i en del som förklaras av observerbara faktorer, vilket benämns *predikterat gap*, samt en del som förklaras av icke-observerbara faktorer. Den senare delen kallas för *residualt gap*. Det predikterade gapet kommer att ge en bild av vilka faktorer bland de förklarande variablerna som varit drivande i förändringen av det totala lönegapet mellan tidpunkterna. Det residuala gapet är på motsvarande sätt relaterat till förändringen i den oförklarade delen av det totala lönegapet. De två gapen i högerledet kan i sin tur dekomponeras och delas upp i två ömsesidigt uteslutande delar som dels avser förändringar i kvantiteter av faktorer, dels avser förändringar i priser av faktorer. När så sker följer den så kallade JMP-dekomponeringen:

$$D_1 - D_0 = \underbrace{(\Delta X_1 - \Delta X_0)B_1}_{\text{Kvantitetseffekt}} + \underbrace{\Delta X_0(B_1 - B_0)}_{\text{Priseffekt}} + \quad (\text{Predikterat gap})(8)$$

$$\underbrace{(\Delta\theta_1 - \Delta\theta_0)\sigma_1}_{\text{Gapeffekt}} + \underbrace{\Delta\theta_0(\sigma_1 - \sigma_0)}_{\text{Priseffekt}} \quad (\text{Residualt gap}) \quad (9)$$

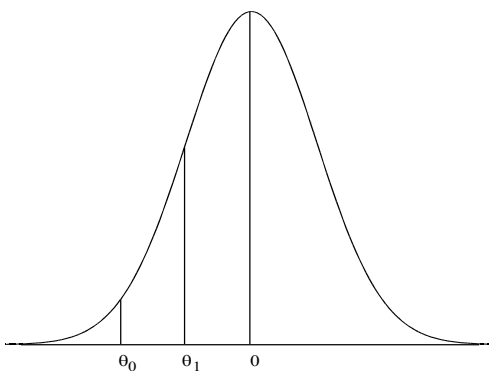
JMP-dekomponeringen resulterar följaktligen i fyra unika delar enligt ekvation (8) och (9) vars komponenter består av genomsnittliga värden för kvinnor och män. Den vänstra delen i det predikterade gapet anger vilken betydelse förändringen i genomsnittliga värden hos de observerbara faktorerna (exempelvis utbildning, näringsgren och yrke) har haft på det totala lönegapets förändring. Om till exempel kvinnors utbildningsnivå ökar och allt annat är oförändrat, så kommer lönegapet att minska.

Den högra delen i det predikterade gapet avser förändringar i de observerade faktorernas prissättning (lönepremier) och i vilken omfattning detta har påverkat lönegapet. Om till exempel lönepremien för utbildning ökar generellt under tidsperioden så leder det till att lönegapet minskar, allt annat samma, eftersom kvinnors utbildningsnivå är något högre än mäns i genomsnitt.

Det residuala gapet avser icke-observerbara faktorer. Den vänstra delen av det residuala gapet kallas *gapeffekt* och representerar ett mått på hur mycket förändringen av kvinnors position i männens residuala lönefördelning har påverkat det totala lönegapet mellan tidpunkterna. Gapet utgör en beskrivning av hur kvinnornas genomsnittliga percentila ranking i männens residuala lönefördelning har förändrats mellan de två tidpunkterna och hur detta har påverkat lönegapet. Diagram 155 illustrerar hur en sådan förändring skulle kunna se ut. Här avser θ_0 kvinnors position i männens residuala lönefördelning vid den första tidpunkten medan θ_1 avser den förbättrade positionen vid den andra tidpunkten. Eftersom det är männens residuala fördelning som redovisas ligger deras genomsnittliga värde i mitten av fördelningen (medelvärde lika med noll). En förändring av det här slaget innebär därför att skillnaden i icke-observerbara faktorer mellan kvinnor och män har minskat mellan tidpunkterna och att kvinnor därför rangordnas högre lönemässigt i fördelningen med individer med likartade observerbara faktorer. Det kan till exempel bero på att kvinnors beteende via högre grad av engagemang på arbetsmarkanden har förändrats eller att diskriminering mot kvinnor har minskat. Det kan också bero på att egenskaper som är mer betonade hos gruppen kvinnor har fått en större betydelse när företagen sätter löner för sina anställda. De exakta orsakerna till förändringen går dock inte att fastställa inom ramen för modellen.

Den andra delen av det residuala gapet är en priseffekt relaterad till de icke-observerbara faktorerna och är ett mått på den residuala lönestrukturens effekt på lönegapets förändring, det vill säga i vilken omfattning förändringen i arbetsmarknadens värdering (lönepremier) av icke-observerbara faktorer har bidragit till

Diagram 155 Kvinnors position i männens residuala lönefördelning

Anm. Residual lönefördelning för män avser fördelningen av löner baserade på individer med likartade observerbara faktorer. Spridningen orsakas av skillnader i icke-observerbara faktorer som exempelvis kvalifikationer eller förmåga (skills). Den genomsnittliga skillnaden mellan kvinnor och män drivs därför av att dessa egenskaper skiljer sig mellan grupperna och av diskriminering.

Källa: Konjunkturinstitutet.

lönegapets förändring. Om till exempel social kompetens är en faktor som fått större betydelse (högre lönepremie) vid lönesättningen generellt i ekonomin och det finns genomsnittliga skillnader mellan kvinnor och män i det avseendet skulle det kunna vara en drivande orsak till lönegapets förändring.

Referenser

Juhn, C. m.fl., "Accounting for the slowdown in black-white wage convergence", I Kosters, M. (red.), *Workers and their wages*, Washington, DC: AEI, 1991.

Juhn, C. m.fl., "Wage inequality and the rise in returns to skill", *Journal of Political Economy* 101, 1993.

DEKOMPONERING AV LÖNEGAPETS FÖRÄNDRING MELLAN 2000 OCH 2011

För att få en uppfattning om vilka faktorer som varit drivande vid förändringen av lönegapet mellan två tidpunkter kan JMP-dekomponering användas (se faktaruta). Tabell 20 visar aggregerad statistik för åren 2000 och 2011 för arbetare och tjänstemän i den privata sektorn. Här redovisas det totala lönegapet för respektive år dekomponerat i en del som kan förklaras av observerbara faktorer och i en residual del som är relaterad till icke-observerbara lönepåverkande faktorer. I den tredje kolumnen i tabellen presenteras respektive dels förändring mellan åren 2000 och 2011.

Tabell 20 Dekomponering av totalt lönegap för arbetare och tjänstemän i privat sektor 2000 och 2011

Procent respektive procentenheter

	2000	2011	Differens
Arbetare			
Totalt lönegap	15,24	13,88	-1,35
Förklarat lönegap	10,26 (67)	10,32 (73)	-0,03 (2)
Oförklarat lönegap	4,97 (33)	3,56 (27)	-1,32 (98)
Tjänstemän			
Totalt lönegap	23,26	19,65	-3,61
Förklarat lönegap	13,81 (59)	11,04 (56)	-2,77 (77)
Oförklarat lönegap	9,45 (41)	8,61 (44)	-0,84 (23)

Anm. Differensen i förklarat gap mellan två tidpunkter kallas i texten predikterat gap. Motsvarande differens i oförklarat gap kallas för residualt gap (se ekvation 7). Värden inom parentes avser procentuell andel av totalt värde.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

För arbetare har det totala lönegapet minskat med 1,35 procentenheter mellan tidpunkterna. Denna förändring kan till stor del (98 procent) förklaras av att den oförklarade delen av lönegapet har minskat. Det innebär också att det blir något svårare att exakt fastställa vad det är för mekanismer som driver denna förändring. Det residuala gapet kommer dock att analyseras

ytterligare lite längre fram med hjälp av JMP-dekomponering. De observerbara lönepåverkande faktorernas betydelse för lönegapet har således varit i stort sett oförändrade mellan åren.

För tjänstemännen uppgår förändringen i det totala lönegapet till 3,61 procentenheter. Jämfört med arbetarna är detta en mer än dubbelt så stor förändring mätt i procentenheter. Dekomponeringen av lönegapet antyder att 77 procent av förändringen går att härleda till genomsnittliga förändringar i de lönepåverkande faktorerna. Det är dock fortfarande en relativt stor del av förändringen som är kopplad till den oförklarade delen av lönegapet.

NÄRINGSGREN OCH YRKE HAR STOR BETYDELSE FÖR LÖNEGAPETS FÖRÄNDRING

I tabell 21 redovisas en detaljerad dekomponering av det predikterade lönegapet (se faktaruta) som presenterades för arbetare och tjänstemän i den tredje kolumnen i tabell 20. Det predikterade gapet är ett mått på hur mycket de observerbara faktorernas förändring har bidragit till lönegapets förändring. Dekomponeringen innebär att gapet delas upp i en kvantitativ del och en del som kan associeras till skillnader i priser. Den kvantitativa effekten ger ett mått på hur stor inverkan observerbara faktorer sammansättningsförändringar har haft på lönegapets förändring, medan priseffekten visar hur stor effekt förändringar i priser (lönepremier) av observerbara faktorer har haft för varje enskild faktor.

Tabell 21 Detaljerad dekomponering av predikterat gap för arbetare och tjänstemän i privat sektor 2000–2011

Procentenheter

	Arbetare			Tjänstemän		
	Pred. gap	Kvant. effekt	Pris effekt	Pred. gap	Kvant. effekt	Pris effekt
Totalt	-0,03	-0,30	0,27	-2,77	-3,91	1,14
Region	-0,09	-0,07	-0,02	0,16	0,15	0,01
Ålder	0,36	0,44	-0,08	-0,07	-0,21	0,14
Näringsgren	1,17	0,81	0,36	1,39	0,77	0,62
Födelseland	-0,03	-0,02	-0,01	0,05	0,11	-0,06
Utbildningsnivå	0,01	-0,06	0,07	-1,68	-1,58	-0,10
Utbildningsinr.	-0,24	-1,00	0,76	0,66	-0,04	0,70
Arbetsplatsstorl.	-0,10	-0,10	0,00	-0,04	-0,02	-0,02
Yrke	-1,66	-0,15	-1,51	-3,68	-3,00	-0,68
Timanställd	0,02	0,01	0,01	-0,01	-0,06	0,05
Deltidsanställd	0,53	-0,16	0,70	0,45	-0,04	0,49

Anm. *Kvantitativ effekt* avser den del av det predikterade gapet som kan förklaras av observerbara faktorer. *Priseffekt* avser den del av det predikterade gapet som kan förklaras av skillnader i hur de observerbara faktorerna prissätts för kvinnor och män.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

En närmare granskning av resultaten visar att näringsgren och yrke är två faktorer som haft stor inverkan på lönegapets föränd-

ring hos arbetare. Effekten av näringsgren uppgår till 1,2 procentenheter. Det innebär att fördelningen av kvinnor och män inom olika näringsgrenar har förändrats på ett sådant sätt att lönegapet ökat något bland arbetare. Fördelningen av kvinnor och män inom och mellan olika yrkesgrupper har dock förändrats på ett sådant sätt att lönegapet minskat något. Här uppgår den isolerade effekten till -1,7 procentenheter. Det är intressant att notera att den senare effekten kommer av att förändringen av den relativa prissättningen bland olika yrken har förändrats till kvinnors fördel medan förändringen i sammansättningen av kvinnor och män i olika yrken har varit ytterst marginell. Den motsatta situationen gäller för näringsgrenar. Eftersom effekterna från flertalet faktorer går åt olika håll, blir nettoeffekten totalt sett relativt liten.

För tjänstemän i privat sektor är det tre faktorer som utmärker sig speciellt. Här handlar det om faktorerna näringsgren, yrke och utbildningsnivå.

Effekten av näringsgren kommer i ungefär lika hög omfattning från förändringar i sammansättning över olika näringsgrenar som från förändringar i lönepremier. Båda delar bidrar till att lönegapet ökar något. Faktorn yrke har en motsatt effekt på lönegapet och bidrar till att lönegapet minskar något. Yrkeseffekten är mer än dubbelt så stor mätt i procentenheter jämfört med motsvarande effekt för arbetare. Denna förändring förklaras till största del (82 procent) av att sammansättningen av kvinnor och män har förändrats över olika yrkesgrupper. Preiseffekten står i detta fall för endast en mindre del (18 procent).

Den tredje faktorn som utmärker sig är utbildningsnivå. Den har också haft en reducerande inverkan på lönegapet. Det vill säga, faktorns genomsnittliga värde har förändrats på ett sådant sätt att lönegapet har minskat med 1,7 procentenheter. Från dekomponeringen framkommer att detta nästan uteslutande beror på förändringar i sammansättning mellan tidpunkterna medan förändringen i avkastning på utbildning bidrar med endast en marginell del. Av allt att döma är detta ett resultat av att andelen kvinnor med högre utbildning har ökat mer än motsvarande andel män under tidsperioden.

KVINNORS FÖRBÄTTRADE POSITION BAKOM STOR DEL AV FÖRÄNDRAT OFÖRKLARAT LÖNEGAP

Det oförklarade lönegapets förändring (residualt gap) kan dekomponeras i två delar enligt JMP-ansatsen (se tabell 22). Den första delen kallas *gapeffekt* och den andra delen kallas *priseffekt*. Dessa effekter är relaterade till icke-observerbara faktorer. De exakta storlekarna på dessa effekter är därför behäftade med stor osäkerhet.²⁰¹

²⁰¹ För en kritisk beskrivning av denna metod, se till exempel Suen, W. "Decomposing wage residuals: Unmeasured skill or statistical artifact", *Journal of Labor Economics*, Vol. 15, 1997.

Tabell 22 Dekomponering av residualt gap för arbetare och tjänstemän i privat sektor 2000–2011

Procenteneheter

	Arbetare	Tjänstemän
Totalt	-1,32 (100)	-0,84 (100)
Gapeffekt	-1,31 (99)	-0,53 (63)
Priseffekt	-0,01 (1)	-0,31 (37)

Anm. Värden inom parentes avser procentuell andel av total förändring.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Gapeffekten utgör ett mått på hur kvinnors relativa löneposition i männens lönefördelning för individer med likartade observerbara faktorer har förändrats och vilken effekt detta har haft på lönegapet. Måttet är en skattning av hur kvinnor förhåller sig till männen i termer av icke-observerbara faktorer och hur detta har förändrats mellan åren 2000 och 2011. Skillnader i icke-observerbara lönepåverkande faktorer kan till exempel avse skillnader i ambitionsnivå, självförtroende eller löneförhandlingsförmåga i termer av löneanspråk mellan kvinnor och män.²⁰² Men skattningen kan också innehålla spår av diskriminering. Från inledningen till detta kapitel vet vi att det förekommer en viss mängd direkt lönediskriminering på arbetsmarknaden, om än i liten omfattning. Det betyder dock att en del av skillnaden i genomsnittlig mängd icke-observerbara faktorer kan bero på diskriminering. Resterande del består av skattade genomsnittliga skillnader i icke-observerbara egenskaper. Hur stor andel respektive komponent står för går dock inte att uttala sig om inom ramen för denna modell. Däremot går det att uppskatta hur mycket kvinnors relativa position i det här sammanhanget har förändrats över tiden.

Den andra delen av det oförklarade lönegapets förändring är en priseffekt och är ett mått på hur icke-observerbara faktorer värdering (lönepremier) på arbetsmarknaden har förändrats och vilken betydelse detta har haft på lönegapets förändring.

Gapeffekten är den helt dominerade faktorn för det residuala gapet bland arbetarna. Hela 99 procent av det residuala gapets storlek kan förklaras av gapeffekten. Det innebär samtidigt att det är gapeffekten som i princip förklarar hela förändringen av arbetarnas lönegap mellan 2000 och 2011. Tolkningen av detta är att kvinnor och män har närmat sig varandra i termer av icke-observerbara faktorer. En del av detta skulle kunna vara en effekt av miljögranskningen som justerade för osakliga löneskillnader. Eftersom det handlar om just icke-observerbara faktorer går det dock inte att säga något mer exakt om vad det beror på. Däremot framgår det med all tydlighet att förändringen i värde-

²⁰² Det kan också vara så att vissa egenskaper värderas olika för kvinnor och män på grund av stereotypa förhållningssätt. Det finns till exempel empiriska studier som antyder att beteende som avviker från individens könsroll kan ha en negativ inverkan på lönen. Se Mueller, G. och E. J. S. Plug, "Estimating the effect of personality on male-female earnings", Tingbergen Institute Discussion Paper 2004-087/3, 2005.

ringen av dessa faktorer inte har haft någon betydelse för löne-gapets förändring.

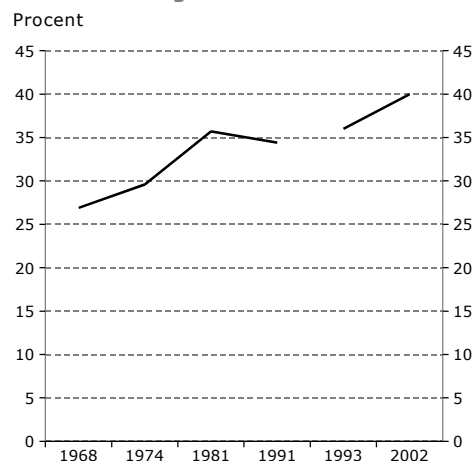
För tjänstemännen är det fler faktorer som har haft betydelse för lönegapets förändring. Gapeffekten är en viktig förklaring till det residuala gapets storlek men svarar här för endast 63 procent. Den resterande delen förklaras av att arbetsmarknadens prissättning av icke-observerbara faktorer har förändrats på ett sådant sätt att lönegapet minskat.

KVINNORS PERCENTILA RANKING I MÄNNENS LÖNEFÖRDELNING ÖKAR LÅNGSAMT

Tidigare studier på svenska förhållanden visar att kvinnors position på arbetsmarknaden relativt männen har förbättrats förhållandevis stadigt sedan slutet av 1960-talet. Detta illustreras ofta med hjälp av JMP-dekomponering där kvinnors percentila ranking i männens residuala lönefördelning beräknas över tid.²⁰³ Här handlar det om hur de genomsnittliga mängderna icke-observerbara faktorer närmar sig varandra för kvinnor och män. Kvinnors genomsnittliga percentila ranking i männens residuala lönefördelning har gått från runt 26 procent 1968 till omkring 40 procent 2002 (se diagram 156). Utvecklingen var speciellt stark mellan 1968 och 1981.²⁰⁴ Under den här perioden ökade kvinnors percentila ranking med omkring 10 procentenheter. På 1980-talet avstannade dock denna utveckling något för att åter i början av 1990-talet långsamt börja växa igen.

Utvecklingen under 1980-talet karaktäriserades av små årliga förändringar i lönegapet.²⁰⁵ Detta trots att antalet sysselsatta fortsatte att öka fram till den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Tidsperioden präglades dessutom av relativt låga arbetslöshetsnivåer även om 1983 års nivå kunde uppfattas som relativt hög vid tidpunkten. Det är därför inte helt uppenbart varför kvinnor faller efter i relativlöner under denna period. Kvinnors försämrade position skulle kunna vara ett utslag av ökad diskriminering, men det kan även bero på andra faktorer som inte kan identifieras inom ramen för denna studie. Från och

Diagram 156 Kvinnors percentila ranking i männens residuala lönefördelning

Anm. Diagrammet illustrerar hur kvinnors position i männens residuala lönefördelning har förändrats över tiden. Skattningsarna kommer från två olika studier och är av den anledningen inte helt jämförbara i nivå. Det är därför i första hand förändringarna som är intressanta här. För mer information se fotnot 203 och 204.

²⁰³ Kvinnors percentila ranking i männens residuala lönefördelning avser kvinnors position i männens lönefördelning för individer med likartade observerbara faktorer. Om till exempel kvinnors percentila ranking uppgår till 30 procent innebär det att kvinnors genomsnittliga "lön" i denna fördelning är större än 30 procent av männens "löner" i den residuala fördelningen av löner. Om kvinnors percentila ranking i männens lönefördelning är 50 procent så är kvinnors genomsnittliga lön i den residuala lönefördelningen samma som för männen (om fördelningen är normalfördelad).

²⁰⁴ Uppgifterna i diagrammet är lånade från två tidigare studier. Skattningsarna för åren 1968, 1974, 1981 och 1991 kommer från Edin, P-O. och K. Richardsson, "Swimming with the tide: solidarity wage policy and gender earnings gap", Working paper nr. 3. IFAU, 1999. Skattningsarna för åren 1993 och 2002 kommer från Johansson, M. och K. Katz, "Wage differences between women and men in Sweden – the impact of skill mismatch", Working paper nr. 13, IFAU, 2007.

²⁰⁵ Edin och Richardsson (se fotnot 204) visar att lönegapet ökar med 1,84 procentenheter mellan 1981 och 1991. Deras analys indikerar att den enskilt viktigaste orsaken till att gapet ökade kom av att lönestrukturen på näringsgrensnivå (industry) förändrades ofördelaktigt för kvinnor relativt männen. Det vill säga, avkastningen av att arbeta inom en speciell näringsgren förändrade sig till kvinnors nackdel.

med 1993 fram till 2002 har dock kvinnors position i lönefördelningen förbättrats om än i långsam takt.

Tabell 23 Kvinnors percentila ranking i mäns residuala lönefördelning, arbetare och tjänstemän i privat sektor

Procent

År	Arbetare	Tjänstemän
2000	45,0	43,7
2011	45,8	44,5

Anm. Värdena i tabellen ska jämföras med männens referensvärde som är lika med 50 procent när fördelningen är normalfördelad.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Tabell 23 visar hur kvinnors genomsnittliga percentila ranking ser ut åren 2000 och 2011. Som framgår är utvecklingen inte dramatisk mellan åren, men närmar sig långsamt 50-procentsnivån som innebär en likställd situation ur lönefördelningshänseende. Det vill säga ett scenario där inga genomsnittliga skillnader i mängden icke-observerbara lönepåverkande faktorer finns mellan kvinnor och män.

DEN KÖNSSPECIFIKA EFFEKTEN DOMINERAR EFFEKTEN FRÅN LÖNESTRUKTUREN

Dekomponeringsmetoden som används i detta avsnitt gör det möjligt att säga något om den totala effekten av könsspecifika faktorer och effekter av förändrad lönestruktur. Med könsspecifika effekter avses här vilken effekt de lönepåverkande faktorernas förändring har haft på lönegapet, medan förändringen i lönestruktur avser på vilket sätt olika lönepåverkande faktorer prissättning på arbetsmarknaden har förändrats. Det är viktigt att påpeka att lönepåverkande faktorer med motsvarande faktorpriser nu avser observerbara så väl som icke-observerbara faktorer och priser. Effekterna som redovisas i tabell 24 är alltså summan av effekterna på predikterat gap (se tabell 21) och effekterna på residualt gap (se tabell 22).

Tabell 24 Lönestruktur och könsspecifika faktorerers bidrag till förändringen av lönegapet mellan 2000 och 2011

Procentenheter

	Arbetare	Tjänstemän
Könsspecifik effekt (sammansättning)	-1,61	-4,44
Lönestruktureffekt (prissättning)	0,26	0,83
Total förändring 2000–2011	-1,35	-3,61

Anm. Könsspecifik effekt avser genomsnittliga förändringar i observerbara och icke-observerbara faktorer. Lönestruktureffekt avser förändringar i prissättningen (lönepremien) av observerbara och icke-observerbara faktorer.

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Resultaten indikerar att det huvudsakligen är sammansättningsförändringar i observerbara och icke-observerbara faktorer som bidragit till att lönegapet har minskat i den privata sektorn (se

tabell 24). För arbetare är denna effekt stor med en reducerande effekt på lönegapet. Motsvarande effekt från förändringar i lönestrukturen är liten och som gjort att lönegapet ökat något. Det innebär att den samlade prissättningen av observerbara och icke-observerbara faktorer har förändrats på ett sådant sätt att lönegapet blivit något större. I förhållande till den förstnämnda effekten är dock lönestruktureffekten marginell. Motsvarande situation gäller också för tjänstemän fast med en betydande skillnad i nivå.

Att lönestrukturförändringar är negativa för kvinnor har också observerats i andra svenska studier på data från 1980-talet och framåt.²⁰⁶ Det är dock inte helt klarlagt vad detta beror på. Det finns därför ett behov av mer forskning som belyser de bakomliggande orsakerna till detta.

6.4 Glastakseffekter i privat och offentlig sektor

Diskriminering på arbetsmarknaden kan ta sig uttryck på en mängd olika sätt. Direkt lönediskriminering är den form som är lättast att upptäcka och som därför är reglerad i lag.²⁰⁷ Det finns dock andra former av diskriminering som är svårare att exakt fastställa eftersom de är relaterade till strukturer och värderingar som finns på arbetsmarknaden. Ett sådant exempel är förekomsten av vertikal könssegregering, vilket i praktiken handlar om att kvinnor och män är ojämnt fördelade hierarkiskt inom företagen på arbetsmarknaden. Det behöver dock inte vara ett utslag av diskriminering, men i det fall den ojämn fördelningen är systematisk och ofrivillig skulle det kunna handla om diskriminering. I det här sammanhanget talas det om en så kallad glastakseffekt, det vill säga att kvinnor och män inte har samma möjligheter att ta sig upp i företagens hierarkier eftersom det finns osynliga barriärer ("glastak") som hindrar dem från avancemang.

Det har gjorts ett ganska stort antal studier på detta område på både nordamerikanska och europeiska förhållanden. Den initiala debatten i USA under 1990-talet präglades dock av en del motsägelsefulla påståenden från olika debattörer och som hade sin grund i att fenomenet inte var väl definierat. Cotter m.fl. (2001) ställde därför samman fyra kriterier som de tyckte skulle vara uppfyllda för att individer tillhörande en viss grupp skulle kunna anses vara utsatta för en glastakseffekt.²⁰⁸

- 1) Olikheten jämfört med andra kan inte förklaras av andra jobb-relevanta karaktäristika.

²⁰⁶ Se *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*, SOU 2001:53.

²⁰⁷ Direkt lönediskriminering med avseende på kön regleras av diskrimineringslagen som trädde i kraft den 1 januari 2009.

²⁰⁸ Cotter, D. A. m.fl., "The glass ceiling effect", *Social Forces*, 80(2), 2001.

- 2) Olikheten jämfört med andra är större vid högre grad av utfall (till exempel lön) jämfört med lägre grad av utfall.
- 3) Olikheten jämfört med andra måste avse chansen till avancemang inte enbart vara en andelsskillnad.
- 4) Olikheten ska vara växande över yrkeskarriären.

Syftet med detta avsnitt är att belysa vad tidigare svensk och internationell forskning har funnit i detta avseende samt presentera nya skattningar med uppdaterad data för att på så sätt ge en bild av hur omfattningen av detta fenomen har förändrats.

TIDIGARE STUDIER ANTYDER ATT GLASTAKEFFEKTER ÄR ETT UTBRETT FENOMEN I EUROPA

Under 1980-talet pågick en debatt i USA om svårigheterna för kvinnor och minoritetsgrupper att nå positioner högre upp i företagens hierarkier. Detta medförde att det amerikanska arbetsmarknadsdepartementet 1991 tillsatte en kommission med syfte att studera omfattningen av problemet (the Federal Glass Ceiling Commission). Kommissionen bekräftade förekomsten av ganska omfattande glastak effekter, speciellt för svarta kvinnor. Dessutom fann de att problemen började relativt tidigt i karriären.

Intresset för glastak effekter spred sig även till Europa, vilket gav upphov till ett antal studier där länder inom EU jämförs. Christofides m.fl. (2010) studerar hur lönegapet varierar över lönefördelningen för 24 länder inom EU med hjälp av data från 2007.²⁰⁹ Ansatsen innebär dels att det går att säga något om huruvida det finns tecken på glastak effekter i dessa länder, dels om det finns tecken på ”klibbiga-golv-effekter”, det vill säga om det finns tecken på att vissa grupper av kvinnor hamnar i låglönejobb med liten eller ingen möjlighet att byta arbete eller position för att höja lönen. Dessutom innebär tillgången till data från olika länder att det går att säga något om hur olika politiska system är relaterade till effekterna. Resultaten i studien antyder att länder med mer generös familjepolitik har högre lönegap i lönefördelningens extremer, det vill säga lönegapet tenderar att vara större för lågavlönade och för högavlönade. När lönegapet är större i den nedre delen av lönefördelningen kopplas det till ett högre deltagande bland lågutbildade kvinnor som ansluter till arbetskraften på grund av en förbättrad och mer tillgänglig offentlig barnomsorg (”klibbiga-golv-effekten”). Det innebär i praktiken att en högre andel kvinnor tar jobb i lågavlönade yrken utan karriärmöjligheter och som därför blir kvar i denna position under lång tid.

Att lönegapet ökar i den övre delen av lönefördelningen kopplar författarna till att en högre grad av högutbildade kvinnor med goda karriärmöjligheter ökar sin frånvaro på grund av mer generösa föräldraledighetsvillkor. Det har en kostnad för karriä-

²⁰⁹ Christofides, L. N. m.fl., ”The gender wage gaps, ‘sticky floors’ and ‘glass ceilings’ of the European Union”, IZA Discussion paper No. 5044, 2010.

ren jämfört med män som inte har samma frånvaro utan i stället satsar på att utvecklas i jobbet. Sammantaget antyder deras resultat att glastakseffekter är ett utbrett fenomen och förekommer i de flesta länder i Europa. Detta är också ett resultat som stöds av Arulampalam m.fl. (2007).²¹⁰

Booth (2007) konstaterar också att flertalet studier antyder att glastakseffekter är ett utbrett fenomen i Europa.²¹¹ Hon är dock inte klar över de exakta orsakerna som driver denna effekt och menar att det är en fundamental utmaning för arbetsmarknadsekonomer att identifiera om effekten beror på politik och institutioner, diskriminering, andra icke-observerbara faktorer eller fundamentala skillnader mellan kvinnor och män.

Booth använder data för elva länder i EU från andra halvan av 1990-talet och presenterar analyser uppdelade på privat och offentlig sektor. Resultaten visar att glastakseffekten även förekommer i den offentliga sektorn. En stor del av effekten kommer av att lönepåverkande faktorer värdesätts olika för kvinnor och män i den övre delen av lönefördelningen.

GLASTAKSEFFekten ÄR RELATIVT STOR I SVERIGE

Det har även gjorts studier på svenska data. Albrecht m.fl. (2003) genomförde en studie som fick relativt stor uppmärksamhet när den presenterades.²¹² De använder data från 1990-talet och studerar utseendet på lönegapet över lönefördelningen med hjälp av kvantil-regressionsanalys, det vill säga en metod som kan användas för att skatta regressionskvationer på olika percentiler i en lönefördelning. Dessutom används kompletterande data för år tillbaka till 1960-talet för att undersöka i vilken omfattning glastakseffekten har förändrats över tiden. Deras resultat visar signifikanta glastakseffekter och att det genomsnittliga lönegapet huvudsakligen kan kopplas till den övre delen av lönefördelningen. När resultaten från 1990-talet kontrasteras resultaten från 1960-talet och framåt, konstaterar de att glastakseffekten tycks vara ett fenomen som uppstod på 1990-talet.²¹³ Dessutom är denna effekt huvudsakligen könsspecifik, vilket innebär att det inte går att finna motsvarande effekter för minoritetsgrupper. Detta sammanfaller med de slutsatser som forskare fann på amerikanska förhållanden. Jämförelser med effek-

²¹⁰ Arulampalam, W. m.fl., "Is there a glass ceiling over Europe? Exploring the gender pay gap across the wage distribution", *Industrial and Labor Relations Review* 60, 2007.

²¹¹ Booth, A. L., "The glass ceiling in Europe: Why are women doing badly in the labour market?", *Swedish Economic Policy Review* 14, 2007.

²¹² Albrecht, J. m.fl., "Is there a glass ceiling in Sweden?", *Journal of Labor Economics* 21, 2003.

²¹³ Detta stöds av tidigare utredningar. Se till exempel Meyerson, E. M. och T. Petersen, "Finns det ett glastak för kvinnor? En studie av svenska arbetsplatser i privat näringsliv 1970–1990", i *Glastak och glasväggar*, SOU 1997:137. Här argumenterar författarna för att den bristande närvaron av kvinnor på högre positioner mellan 1970 och 1990 beror på avsaknaden av kvinnor med relevant utbildning. Rekryteringsbasen för till exempel verkställande direktörer kom ofta från personer med ingenjör- eller ekonomutbildning. Under denna period fanns det förhållandevis få kvinnor med den typen av utbildning.

terna på amerikanska data visar också att glastakseffekten är högre i Sverige, vilket överraskar forskarna eftersom lönegapet generellt sett är mindre i Sverige jämfört med andra länder. Resultaten ligger dock i linje med andra studier som visar att gapet i termer av arbetsplatshierarkiska skillnader mellan kvinnor och män är större i Sverige än i till exempel USA.²¹⁴

Albrecht med flera konstaterar också att yrkessegregeringen är speciellt utbredd i Sverige, och att det är via den kanalen som glastakseffekten huvudsakligen yttrar sig. Det vill säga, att kvinnor har lägre löner i toppen av lönefördelningen jämfört med män är ett utslag av att kvinnor och män arbetar inom olika yrken.²¹⁵ Det är dock detta som är källan till en potentiell glastakseffekt eftersom det skulle kunna finnas strukturer som förhindrar kvinnor att besätta vissa yrken eller positioner.

Författarna går därför vidare och undersöker hur gapet påverkas och varierar över lönefördelningen när observerbara faktorer har beaktats. De finner att en stor del av gapet försvinner, men att det fortfarande är speciellt stort i de övre percentilerna även när yrke har beaktats. Resultaten antyder därför att glastakseffekten inte drivs av observerbara faktorer, utan i stället av att lönepremien för observerbara faktorer för kvinnor och män skiljer sig åt speciellt mycket i de övre percentilerna. De drar därför slutsatsen att glastakseffekten inte är ett resultat av kvinnors egna val att arbeta i yrken som gör det lättare att förena med familj och barn. De ansluter sig i stället till en förklaring som framförts i tidigare internationella studier och som är kopplat till den institutionella strukturen i form av en generös familjepolitik. Detta får som effekt att incitamenten att arbeta är höga, men med lägre grad av intensitet, vilket påverkar löneutvecklingen, men också chanserna för avancemang.

Dessa resultat bekräftas i en senare studie baserad på data från 2006.²¹⁶ Här gjordes även en uppdelning mellan privat och offentlig sektor. Här antyder resultaten dessutom att glastakseffekten är större i den offentliga sektorn än i den privata.

GLASTAKSEFFEKTENS BETYDELSE I SVERIGE MINSKAR ÖVER TIDEN

Från urvalet av studier som presenterades ovan framkom att glastakseffekter finns i de flesta länder inom EU, vilket också inbegriper Sverige. I detta avsnitt uppdateras analysen för Sverige med senare data och med syfte att illustrera i vilken omfatt-

²¹⁴ Se till exempel Wright, E. O. m.fl., "The gender gap in workplace authority in seven nations", *American Sociological Review* 60, 1995.

²¹⁵ Om det genomsnittliga lönegapet mellan kvinnor och män beräknas för varje percentil i lönefördelningen blir gapen relativt stora och i de övre percentilerna kan gapet uppgå till mellan 30 och 40 procent. Se till exempel *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?*, Medlingsinstitutet, 2012. Storleken på dessa gap kan alltså till stor del förklaras av yrkessegregering av kvinnor och män.

²¹⁶ Wahlberg, R. "The gender wage gap across the wage distribution in the private and public sectors", Working papers in economics nr. 317, Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet, 2008.

ning effekten har reducerats över tiden. För detta ändamål används lönestrukturstatistiken (SCB) för privat och offentlig sektor för åren 2000 och 2011.²¹⁷

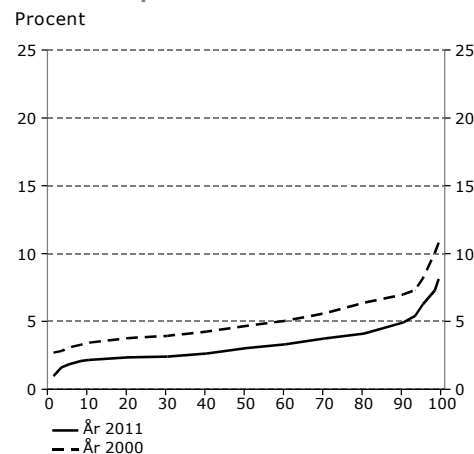
Tidigare studier på svenska data är ofta genomförda med hjälp av kvantil-regressionsanalys där lönegapet mellan kvinnor och män skattas för olika percentiler i lönefördelningen. Denna ansats används därför även här.²¹⁸ I diagram 157 redovisas det oförklarade lönegapet för olika deciler längs lönefördelningen bland arbetare i privat sektor. Diagrammet antyder att lönegapet generellt sett är relativt lågt, och fram till den 90:e percentilen ökar det oförklarade lönegapet endast svagt. I fördelningen över den 90:e percentilen ökar dock gapet exponentiellt, vilket är en indikation om en potentiell förekomst av glastakseffekt bland arbetare, eftersom lönegapet är betydligt större där än i de övriga percentilerna.

Eftersom kurvan för 2011 ligger under kurvan för 2000 visar det att det oförklarade lönegapet har minskat generellt över lönefördelningen, vilket även gäller den sista decilen. Däremot går det inte att finna några tendenser till att lönegapet skulle vara större i de första percentilerna jämfört med mediandecilen, vilket innebär att det inte finnas några tecken på ”klibbiga-golv-effekter” hos arbetarna.

För tjänstemän i privat sektor är utvecklingen över lönefördelningen något mer dramatisk (se diagram 158). I de lägsta percentilerna uppgår det oförklarade lönegapet till omkring 4 procent. Lönegapet växer dock över lönefördelningen och vid den översta decilen uppgår gapet år 2011 till omkring 17 procent. Jämfört med år 2000 är detta en minskning med drygt 6 procentenheter. Det oförklarade lönegapet har minskat längs hela lönefördelningen, men minskningen tycks vara något större i den över delen av lönefördelningen. Trots det förefaller dock glastakseffekten fortfarande vara ganska omfattande bland tjänstemännen.

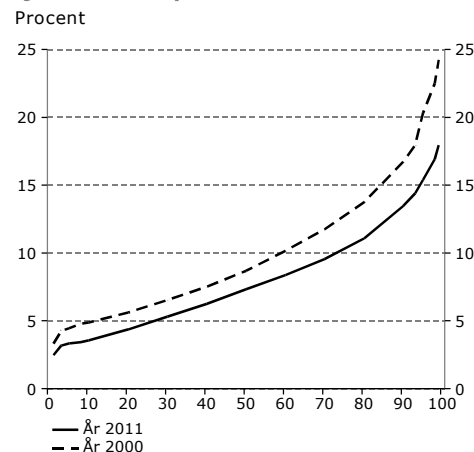
I den offentliga sektorn är lönegapets utveckling inte lika dramatisk som för tjänstemännen i privat sektor. Det bör dock tilläggas att arbetare och tjänstemän är blandade i denna grupp, vilket innebär att gruppen tjänstemän skulle kunna ha en brantare utveckling även i den offentliga sektorn. Precis som för de andra grupperna har det oförklarade lönegapet minskat mellan tidpunkterna och här tycks minskningen vara störst mellan 30:e och 70:e percentilen. Den exponentiella utvecklingen i den sista

Diagram 157 Oförklarad lönegap för olika percentiler i lönefördelningen, arbetare i privat sektor

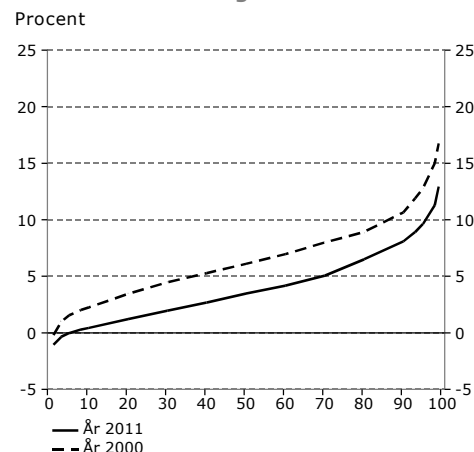
Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 158 Oförklarad lönegap för olika percentiler i lönefördelningen, tjänstemän i privat sektor

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 159 Oförklarad lönegap för olika percentiler i lönefördelningen, anställda i offentlig sektor

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

²¹⁷ Lönestrukturstatistiken (SCB) avser enbart sysselsatta individer. Det innebär att personer utanför arbetskraften i arbetsför ålder inte finns med i beräkningarna. Det kan leda till selektionsfel i skattingarna. Detta potentiella problem beaktas dock inte i analysen.

²¹⁸ För en beskrivning av kvantil-regressionsanalys se till exempel Buchinsky, M., "Recent advances in quantile regression models: A practical guideline for empirical research", *Journal of Human Resources* 33, 1998. Vid skattingarna av parametrarna används samma uppsättning förklarande variabler som i avsnitt 6.2. Skattingar görs för respektive decil. Dessutom genomförs lönegapsskattingar för percentilerna 1, 3, 5, 8, 93, 95, 98 och 99. Till skillnad från de skattingar som redovisas i avsnitt 6.2 och 6.3 skattas här endast en ekvation som innehåller ett antal förklarande variabler samt en dummy-variabel för män. Specifikationen är alltså något mer restriktiv här, vilket gör att resultaten kommer att avvika något jämfört med tidigare avsnitt.

decilen kvarstår dock 2011. Det är också intressant att notera att det oförklarade lönegapet är negativt för de lägsta percentilerna, vilket innebär att de genomsnittliga lönerna är något högre för kvinnor än för män när man kontrollerar för observerbara lönepåverkande faktorer. Det innebär också att det inte finns några tecken på ”klibbiga-golv-effekter” i den offentliga sektorn.

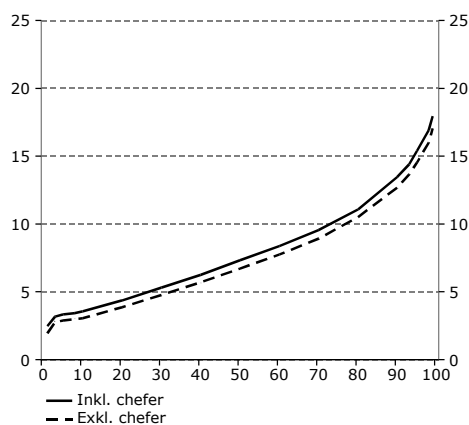
CHEFERS LÖNER FÖRKLARAR LITEN DEL AV GLASTAKSEFFEKTEN

En möjlig och bidragande orsak till att lönegapet är större i de övre lönedecilerna bland tjänstemännen skulle kunna vara ett utslag av att chefslöner ingår och att det finns en högre grad av lönedifferentiering i denna grupp. I *Lönebildningsrapporten*, 2011 framkom bland annat att chefslönegapet är relativt stort och inte visar några tendenser till att minska över tiden. Dessutom kunde inte de förklarande lönepåverkande faktorerna som ingick i lönegapsanalysen förklara någon del av gapet. Det är därför fullt möjligt att gruppen chefer har en inverkan på skattningarnas storlek av det oförklarade lönegapet i de övre percentilerna, speciellt eftersom chefer oftare har högre löner.

Det oförklarade lönegapet ökar tydligt över lönefordelningen för tjänstemän med och utan gruppen chefer (se diagram 160). Som framgår är dock skillnaden mycket liten mellan grupperna. Chefslöner har således en marginell betydelse på det oförklarade lönegapets storlek generellt men också i den övre delen av lönefordelningen. När motsvarande övning genomförs för den offentliga sektorn går inte kurvorna att separera från varandra, vilket innebär att chefslöner inte är någon drivande kraft bakom glastakseffekten här heller.²¹⁹

Diagram 160 Oförklarat lönegap för olika percentiler i lönefordelningen, tjänstemän i privat sektor 2011

Procent

Källa: SCB och Konjunkturinstitutet.

²¹⁹ Referenser till studier som diskuterar karriärvägar för kvinnor och män i Sverige se till exempel Granqvist, L. och H. Persson, "Kvinnor och mäns karriärvägar på den svenska arbetsmarknaden", bilaga 5 till *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*, SOU 2004:43, eller Dreber, A. och B. Wallace, *Villkor för kvinnor i karriären: en internationell jämförelse*, SNS förlag, 2004.

DETTA KAPITEL I KORTHET

- JämO:s miljögranskning som redovisades 2008 visade att direkt lönediskriminering var ett relativt utbrett fenomen bland olika arbetsgivare men berörde relativt få individer. Dess betydelse för lönegapets storlek är därför marginell. Den enskilt viktigaste orsaken till lönegapets storlek kommer av att kvinnor och män är ojämnt fördelade över yrken, näringsgrenar och sektorer.
- För arbetare i privat sektor uppgick det totala lönegapet 2011 till 13,9 procent. Av detta kunde 74 procent förklaras med observerbara lönepåverkande faktorer.
- För tjänstemän i privat sektor uppgick det totala lönegapet 2011 till 19,7 procent. Av detta kunde 56 procent förklaras av observerbara lönepåverkande faktorer.
- Mellan 2000 och 2011 minskade det totala lönegapet med 1,4 procentenheter för arbetare i privat sektor. Detta förklaras nästa uteslutande av att skillnaden i icke-observerbara faktorer har minskat mellan kvinnor och män, vilket exempelvis avser generell förmåga, ambitioner eller självförtroende. Här ingår också potentiell diskriminering. Förändringar i lönestrukturen har medfört att lönegapet ökat.
- Mellan 2000 och 2011 minskade det totala lönegapet med 3,6 procentenheter för tjänstemän i privat sektor. Detta beror till största del på att lönepåverkande faktorer såsom yrke har förändrats på ett sådant sätt att lönegapet minskat. Förändringar i lönestrukturen har dock haft en ökande effekt på tjänstemännens lönegap.
- Glastakseffekten innebär att lönegapet mellan kvinnor och män är störst för de högsta inkomstgrupperna. Det skulle kunna bero på att kvinnor och män inte har samma möjligheter att ta sig upp i företagets hierarkier eftersom kvinnor hindras av osynliga barriärer ("glastak"). Glastakseffekten är förhållandevis stor i Sverige och visar sig genom att kvinnor faller efter mer i lön i den övre delen av lönefördelningen. Skattningarna visar dock att effekten har minskat sedan 2000, men fortfarande är tydlig och speciellt stor i den översta lönedecilen bland tjänstemän i privat sektor. För arbetare är den betydligt mindre, även om lönegapet även för denna grupp ökar markant i den översta lönedecilen. Skattningar gjorda på sysselsatta i den offentliga sektorn visar att det även finns tecken på glastakseffekter där.